

ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ხელნაწერის უფლებით

თამარ ცოფურაშვილი

კირილე ალექსანდრიელი ძველ ქართულ მწერლობაში

10.01.02 _ ქართული ლიტერატურა

დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის
სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად

თბილისი 2006

შესავალი სიტყვა

კირილე ალექსანდრიელი უდიდესი დოგმატიკოსი თეოლოგია, ერთ-ერთი მათგანი, ვის ტიტანურ მხრებზეც დგას ქრისტოლოგიური მოძღვრება. ეფესოს III მსოფლიო კრების ცენტრალურმა ფიგურამ, რომლის შრომებმაც უდიდესი როლი ითამაშეს ქალკედონის კრების რწმენის განსაზღვრაში, უზარმაზარი თეოლოგიური მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. მისი ნააზრევი Patrologia Graeca-ს 9 ტომს მოიცავს. ალექსანდრიის პატრიარქის ყურადღების მიღმა პრაქტიკულად ქრისტიანული მოძღვრების არც ერთი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი საკითხი არ დარჩენილა.

მით უფრო გასაკვირი და დასანანია, რომ ქართულმა მწერლობამ, რომელიც ეგზომ მდიდარია პატრისტიკული ლიტერატურის თარგმანებით, სხვა დიდ მამებთან შედარებით კირილეს უფრო მცირერიცხოვანი თხზულებები შემოგვინახა.

კირილე ალექსანდრიელის შემოქმედებას უცხოელი მკვლევარები ტრადიციულად ორ ნაწილად ჰყოფენ: ეფესოს კრებამდე (ძირითადად ეგზეგეტიკური და ანტიარიანული ხასიათის თხზულებები, რომლებიც ნაკლებად ღირებულია) და ეფესოს მესამე მსოფლიო კრების შემდგომი, რომლებშიც მთელი სისრულით წარმოჩინდა ალექსანდრიის პატრიარქის გამჭრიახი გონება და უდიდესი ერუდიცია. როგორც მოსალოდნელი იყო, ქართველი მთარგმნელების ყურადღების ცენტრში ძირითადად სწორედ ეს ნაწარმოებები აღმოჩნდა.

კირილე ალექსანდრიელის მთლიანი შემოქმედება დღემდე არ გამხდარა ქართველ მეცნიერთა სპეციალური შესწავლის საგანი, თუმცა მაინც გვაქვს მისი მოკლე და არასრული მიმოხილვა (ვ. კეკელიძე), აგრეთვე რამდენიმე სპეციალური ნაშრომი ცალკეულ თხზულებებზე (ი. ლოლაშვილი, ა. ჩანტლაძე, ს. მახარაშვილი), გარდა ამისა ალექსანდრიის პატრიარქის ცალკეულ ნაწარმოებებს არაერთი მკვლევარი შეეხო სხვა ავტორებთან თუ მთარგმნელებთან მიმართებაში (მზ. შანიძე, თ. კოჭლამაზაშვილი, ნ. ჩიკვატია, ვ. ჯუღელი, დ. თვალთვაძე, ნ. დობორჯგინიძე და სხვები).

კირილე ალექსანდრიელის პირველი ჩვენამდე მოღწეული თარგმანი (ექსცერპტი ერთ-ერთი დიოფიზიტური ფლორილეგიუმიდან) X საუკუნეს ეკუთვნის, ხოლო ა266-ში დაცული მისი ჰომილიები, ეპისტოლეები, აპოლოგიები თუ სხვა ნაწარმოებები XVIII

საუკუნეშია შესრულებული, რაც დიდად აფართოებს კვლევის არეალს. ამას ემატება ისიც, რომ მისი თხზულებები, დანარჩენი დიდი მამებისაგან განსხვავებით, როგორებიც არიან გრიგოლ ნაზიანზელი, ბასილი კესარიელი და სხვები, არ არის ერთად თავმოყრილი სპეციალურ ხელნაწერ კრებულებში, რაც კიდევ უფრო ართულებს მისი შემოქმედების მეთოდურ შესწავლას.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენ მიზანშეწონილად მივიჩნით კირილე ალექსანდრიელის თხზულებების თარგმანები ძირითადად მიმოგვეხილა არა სპეციალური დარგების, როგორც ეს საყოველთაოდაა მიღებული, არამედ იმ თემატური კრებულების მიხედვით, რომლებშიც ისინია დაცული. ეს საშუალებას გვაძლევს არა მხოლოდ თვალი მივადევნოთ მათი სხვადასხვა ენიდან გადმოთარგმნის რეტროსპექტივას, არამედ შეძლებისდაგვარად გავიაზროთ ისინი სხვა მსგავსი ხასიათის თხზულებებთან ერთიან კონტექსტში.

ასეთი კრებული რამდენიმეა. მათ შორის ყველაზე ღირსშესანიშნავია ერთ-ერთი გვიანდელი ნუსხა, H307, რომელიც ანტონი პირველის ბრძანებით გადაუწერიათ XVIII საუკუნეში, თუმცა, როგორც ტექსტის ლიტერატურულ-ლინგვისტურმა ანალიზმა გვიჩვენა, იგი XI საუკუნეში უნდა იყოს გადმოღებული ბერძნული ენიდან უდიდესი ქართველი მთარგმნელის, გიორგი ათონელის მიერ და, იმედია, მომავალში ღირსეულ ადგილს დაიმკვიდრებს ქართული ლიტერატურის საგანძურში.

კირილე ალექსანდრიელის რამდენიმე მნიშვნელოვანი თხზულება შემოგვინახა არსენი იყალთოელის მიერ თარგმნილმა “დოგმატიკონმა”. გარდა ამ სრული ნაწარმოებებისა “დოგმატიკონშივეა” დაცული მისი ერთ-ერთი ნაწარმოების მოზრდილი ექსცერპტი, რომელიც ბერძნულ ენაზე საერთოდ არ ჩანს.

აქვე უნდა მოვიხსენიოთ ამავე მთარგმნელის მიერ შესრულებული “EUL” დიდი სჯულისკანონი”, რომელშიც ალექსანდრიის პატრიარქის სამი კანონიანი ეპისტოლეა შესული.

მართალია, ანტონი I-ის მიერ თარგმნილი კრებული ა266 გვიანდელია (XVIII ს), მაგრამ მრავალმხრივია საინტერესო. ეს არის ეფესოს მესამე მსოფლიო კრების აქტების ქართულ ენაზე მეტ-ნაკლებად სრულის სახით გადმოცემის პირველი მცდელობა. ამას გარდა, კრებული საინტერესოა საქართველოს პატრიარქის მთარგმნელობითი

მეთოდების შესასწავლად და, რაც მთავარია, სავარაუდოდ, მან შემოგვინახა რამდენიმე თხზულება (და არამარტო ალექსანდრიის პატრიარქის), რომლებიც ძველ თარგმანებს უნდა წარმოადგენდნენ და, რომელთა პირვანდელი დედნები უკვე დაკარგულია. მათი ძველი წარმომავლობის დადგენა შესაბამისად მხოლოდ ლიტერატურული თუ ენობრივი ანალიზის შედეგად ხერხდება. ტექსტის გულმოდგინე შესწავლამ კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტი გამოავლინა: კრებულის ანდერძზე დაყრდნობით ტრადიციულად ითვლებოდა, რომ ტექსტი სომხურიდან იყო ნათარგმნი და ანტონისა და ფილიპე ყაითმაზაშვილის ერთობლივ ნამუშაევარს წარმოადგენდა. კირილე ალექსანდრიელის ჩვენთვის საინტერესო თხზულებების სომხური დედნების მიების დროს აღმოჩნდა, რომ ისინი სომხურ ენაზე არ ჩანს. შესაბამისად, ამ ფაქტის და თვითონ კრებულის აგებულების საფუძველზე, ჩვენ დავასკვნით, რომ კრებული სომხური დედნიდან არ უნდა მომდინარეობდეს. უფრო დასაშვებია, რომ იგი რომელიმე გვიანდელი რუსული ხელნაწერის თარგმანს წარმოადგენდეს. იგივე დასკვნამდე მივედით კირილე ალექსანდრიელის სქელტანიანი ანტიარიანული ნაშრომის “საუნჯის” თარგმანის კვლევისას. ამ შემთხვევაშიც, ქართული სამეცნიერო ტრადიციისამებრ, მის მთარგმნელად ანტონ I-თან ერთად ფილიპე ყაითმაზაშვილიც მოიაზრებოდა. ტექსტის შესავალი იამბიკოს შესწავლამ, სადაც ანტონი თავის ორმაგ ღვაწლზე საუბრობს (თარგმნა და კომენტარების გაკეთება), კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა ფილიპე ყაითმაზაშვილთან თანამშრომლობის საკითხი. გარდა ამისა, ტექსტში არსებული საკუთარი სახელებიც არასომხურენოვან, კერძოდ კი, რუსულ ორიგინალზე მიგვანიშნებენ.

ქართველი მთარგმნელები, მაინც, განსაკუთრებით, კირილეს ჰომილეტიკური მემკვიდრეობით დაინტერესებულან. ზემოხსენებულ თემატურ კრებულებში დაცული ჰომილიების გარდა, ალექსანდრიის პატრიარქის სამი ქადაგება შემონახულია სხვადასხვა ტიპის ნუსხებში. მათგან ორი (XI-XIV) განსხვავებული რედაქციებით. განსაკუთრებით საინტერესოა XIV ჰომილიის ერთ-ერთი რედაქცია, რომლის ლინგვისტური ანალიზიც მის ადრეულ წარმომავლობაზე მიუთითებს.

აქვე სპეციალურად უნდა შევხვით კირილე ალექსანდრიელის შრომათა მრავალრიცხოვან ექსცერპტებს, რომლებიც სხვადასხვა დარგის თხზულებებშია

გაბნეული. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ე.წ. დიოფიზიტური ფლორილეგიუმები, რომლებიც “დოგმატიკონშია” დაცული. ჩვენ მოვახდინეთ ექსცერპტთა ერთი ნაწილის იდენტიფიკაცია, თუმცა მცირე მოცულობის გამო არ მოხერხდა მათი სპეციალური დანართის სახით გატანა, რის გამოც ისინი ნაშრომის ძირითად ნაწილში ჩავრთეთ. მათ შორის განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ექსცერპტები ეგზეგეტიკური სახის თხზულებებიდან. ისინი მცირე წარმოდგენას მაინც გვიქმნიან ალექსანდრიის პატრიარქის განმარტებით ნაწარმოებებზე, რომელთა სრული თარგმანებიც ქართულ ენაზე, სამწუხაროდ, არ მოგვეპოვება

ქართულ ენაზე შემონახულია არაერთი ფსევდოთხზულება, რომლებიც კირილე ალექსანდრიელის სახელს უკავშირდება. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია კირილე ალექსანდრიელის ლექსიკონი, რომლის წარმომავლობასთან დაკავშირებითაც ჩვენს ვერსიებს ვთავაზობთ მკითხველს.

კირილე ალექსანდრიელის ბიოგრაფია

როდესაც 444 წელს ალექსანდრიის პატრიარქი კირილე გარდაიცვალა, რომელმაც 412 წელს მარკოზის ტახტზე თავისი ბიძა თეოფილე შეცვალა, აღმოჩნდა, რომ ისინი ალექსანდრიის ეკლესიას ერთმანეთის მიყოლებით 59 წელი მართავდნენ. ამ დროის განმავლობაში მათ გადააყენეს კონსტანტინოპოლის ორი პატრიარქი, გამოაცხადეს ანტიოქიური ტრადიციის წამყვანი თეოლოგები ერეტიკოსებად და ეწეოდნენ თანმიმდევრულ და შედეგიან ბრძოლას ორიგენიზმის, არიანობისა თუ ანტიოქიური ქრისტოლოგიის წინააღმდეგ.

თეოფილე და კირილე მოღვაწეობდნენ იმ ახალ და მძიმე პერიოდში, როდესაც თეოდოსი I-ის მიერ გამოიცა კანონები პოლითეიზმის წინააღმდეგ, პერიოდში, რომელიც ხასიათდება ქრისტიანული ძალადობით არა მხოლოდ წარმართებსა და ებრაელებზე, არამედ განსხვავებულად მოაზროვნე ქრისტიანებზეც. მიზანმიმართული კამპანია ოპონენტების წინააღმდეგ მათ სიცოცხლეშივე იწვევდა მტრულ დამოკიდებულებას, თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მთავარი, რაც მათ თანამედროვეებისაგან განასხვავებდა, იყო არა აგრესიული და ძალადობრივი

პოლიტიკა, არამედ მათი უზარმაზარი მატერიალური და, რაც მთავარია, ინტელექტუალური რესურსები.

თეოფილე დაიბადა თეოდოსიაში (დაახლ. 378 წ), ქვემო ეგვიპტეში, მამის მშობლიურ ქალაქში. დედამისი წარმოშობით მემფისიდან იყო, რომელიც იმ დროისათვის ჯერ კიდევ მტკიცედ ინარჩუნებდა პოლითეიზმს. მისი მამის შესახებ არაფერია ცნობილი, თუმცა დედის მშობლები ქრისტიანები იყვნენ. ისინი საკმაოდ ადრე დაიხოცნენ და ახალგაზრდა თეოფილე დასთან ერთად სრულიად მარტო დარჩა. ცოტა ხანში, სავარაუდოდ 362-63 წლებში, იულიანე განდგომილის მიერ წარმართობის აღდგენის გამო, თეოფილემ, რომელიც მაშინ 16-17 წლის თუ იქნებოდა, დატოვა მემფისი და დასთან ერთად ალექსანდრიაში გადასახლდა. აქ იგი კათაკმეველი გახდა და ეპისკოპოს ათანასეს ყურადღება მიიქცია. ამ უკანასკნელმა ობლები შეიფარა. ქალიშვილი ქალწულთა თავშესაფარში მიაბარა, სადაც ის კირილეს მამასთან შეუღლებამდე დარჩა, ხოლო რაც შეეხება თეოფილეს, ათანასი ალექსანდრიელს მასთან დაკავშირებით უფრო სერიოზული გეგმები ჰქონდა. მან ახალგაზრდა თეოფილე სახლში მიიყვანა და უშუალოდ უხელმძღვანელა მის განსწავლას. დიდი განათლების მქონე თეოფილეს, რომელიც საოჯახო მოვალეობებით არ იყო დამძიმებული, წინ ფართო პერსპექტივა გადაეშალა.

დაახლოებით 370 წელს მან რელიგიური მოღვაწეობა დაიწყო და ათანასეს სიცოცხლის ბოლო სამი წლის მანძილზე მის მდივანად მუშაობდა, თუმცა ამ უკანასკნელის გარდაცვალებისას მეტად ახალგაზრდა იყო, რათა საეპისკოპოსო ტახტი დაეკავებინა. ამიტომ ათანასე შეცვალა პეტრემ, შემდეგ კი ტიმოთემ. როდესაც ეს უკანასკნელი გარდაიცვალა (385 წ), თეოფილე დაახლოებით 40 წლის იყო და როგორც ალექსანდრიის არქიდიაკვანს სრული უფლება ჰქონდა პრეტენზია განეცხადებინა მისთვის სასურველ თანამდებობაზე.

წმინდა მარკოზის ტახტზე ის 385 წლის 20 ივლისს ავიდა. კირილე მაშინ დაახლოებით შვიდიოდე წლის იქნებოდა, ანუ იმ ასაკის, როდესაც სკოლაში უნდა გაეგზავნათ. არ არის გამორიცხული, რომ ოჯახში ერთადერთი ბავშვის განსწავლაზე თავად ბიძა ზრუნავდა. ყოველ შემთხვევაში, ალექსანდრიის მომავალმა პატრიარქმა სრულყოფილი საერო თუ სასულიერო განათლება მიიღო.

პირველი ზუსტი თარიღი, რომელიც კირილესთან დაკავშირებით შეგვიძლია მოვიხმოთ, არის 403 წელი. იგი თავის ბიძას ახლდა, როდესაც სინოდმა იოანე ოქროპირი გადააყენა. ამ დროისათვის ის შეიძლება ბიძის მდივანიც კი ყოფილიყო, როგორც თავის დროზე თვითონ თეოფილე _ ათანასესი.

412 წლის 15 ოქტომბერს, როდესაც თეოფილე გარდაიცვალა, კირილეს ძალაუფლების ცენტრში ყოფნის სულ მცირე ცხრაწლიანი გამოცდილება ჰქონდა, რამაც კარგი სამსახური გაუწია. ეკლესიის ავტორიტეტებს ეშინოდათ, რომ «ეგვიპტელი ფარაონის» (ასე უწოდებდნენ თეოფილეს) დისშვილი, იგივე პოლიტიკას გააგრძელებდა, ამიტომ მხარი დაუჭირეს არქიდიაკვან ტიმოთეს კანდიდატურას. მაგრამ კირილეს უკვე ძლიერი ბაზა ჰქონდა შექმნილი და ტიმოთეს შეიარაღებული მხარდამჭერების მცდელობის მიუხედავად 18 ოქტომბერს საეპისკოპოსო ტახტი მან დაიკავა, რაშიც დიდად შეუწყო ხელი ბერთა საძმომ, რომელიც მოგვიანებით მის პირად არმიად იქცა.

აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი ფაქტიც. ვარაუდობენ, რომ კირილე ერთი პერიოდი სამონასტრო ცხოვრებას ეწეოდა. იგი გარკვეული დრო ნიტრიასა თუ სკიტში ცხოვრობდა, სადაც ბიძამისმა გააგზავნა. თუ გავითვალისწინებთ ნიტრიელი ბერების მხარდაჭერას კირილესადმი, ეს შეიძლება სინამდვილეს შეესაბამებოდეს.

ალექსანდრიის ახლადარჩეული პატრიარქის მოღვაწეობა, მცირე გამონაკლისის გარდა, თეოფილეს საქმიანობის გაგრძელებას წარმოადგენდა – წარმართების, ერეტიკოსებისა და ებრაელების წინააღმდეგ ბრძოლა, მჭიდრო ალიანსი რომთან, კონსტანტინოპოლის ტახტთან დაპირისპირება და მეუდაბნოეთაგან სრული მხარდაჭერა. ისევე როგორც თეოფილეს, მასაც გასაოცარი უნარი ჰქონდა, მოეხდინა მთელი თავისი ძალების მობილიზაცია დასახული მიზნის მისაღწევად. ეს კარგად გამოჩნდა ალექსანდრიის პრეფექტ ორესტესთან დაპირისპირების მაგალითზეც.

ეპისკოპოსად გახდომისთანავე კირილემ განდევნა ნოვაციანელები, ჩამოართვა რა მათ ეკლესიები და სხვა საკუთრება. მისი შემდგომი ნაბიჯი იყო ბრძოლა ებრაელების წინააღმდეგ, რომელთაც მაშინ საკმაო გავლენა და დიდძალი ქონება ჰქონდათ.

ებრაელები, როგორც წესი, თეატრში იკრიბებოდნენ ქალაქის პრეფექტის ედექტების მოსასმენად. ამ უკანასკნელებს შეერია კირილეს რამდენიმე მომხრე, მათ შორის ვინმე ჰიერაქსი, სკოლის მეპატრონე, რომელსაც ებრაელები ბევრი უსიამოვნების მოთავედ თვლიდნენ. მისი იქ ყოფნის შესახებ სასწრაფოდ აცნობეს ორესტეს, რომელმაც საშინელი წამებით დაკითხა ეს უკანასკნელი. როგორც კი კირილემ ამის შესახებ შეიტყო, დაიბარა ებრაელთა თავკაცები და რეპრესიებით დაემუქრა, თუ არ შეწყვეტდნენ ქრისტიანების დევნას. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამას საწინააღმდეგო შედეგი მოჰყვა. ღამით ებრაელებმა ცრუ განგაში ატეხეს, თითქოსდა ალექსანდრიის ეკლესიას ცეცხლი ეკიდა და ხანძრის ჩასაქრობად გამოსული ქრისტიანების ერთი ნაწილი დაუნდობლად ამოწყვიტეს. კირილემ თავისი მუქარა დაუყოვნებლივ შეასრულა. მან ებრაელებს სინაგოგები ჩამოართვა, ქალაქიდან განდევნა და მთელი მათი ქონება ხალხს დაუნაწილა.

ალექსანდრიის პატრიარქის მოქმედება კანონსაწინააღმდეგოდ ითვლებოდა, რადგან სინაგოგების დარბევა-განადგურება იკრძალებოდა. გარდა ამისა, მდიდარი ებრაელების ქონებას ქალაქისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის იყო, ასე რომ ორესტეს სრული საფუძველი ჰქონდა, კირილეზე გაბრაზებული ყოფილიყო და უარი ეთქვა მის მიერ მოგვიანებით შეთავაზებულ დაზავებაზე.

ყოველივე ამან ცუდად იმოქმედა ორესტეს ავტორიტეტზე. იგი იძულებული გახდა, კონსტანტინოპოლში გაეგზავნა მომხდარის სრული ანგარიში. ასევე მოიქცა კირილემ. ალექსანდრიის პატრიარქი ჩიოდა, რომ ქრისტიანები იდევნებოდნენ.

მომდევნო რამდენიმე თვემ კიდევ უფრო გააღრმავა დაპირისპირება ეპისკოპოსსა და პრეფექტს შორის. ამ დროს კირილეს დასახმარებლად ნიტრიის მთიდან ჩამოვიდა 500-მდე ბერი. ერთ დღეს მათ გზა გადაუღობეს ორესტეს, ლანძღავდნენ და წარმართს ემახდნენ, თუმცა ეს უკანასკნელი ყვიროდა, რომ მონათლული იყო. ბოლოს ქვების სროლაც დაუწყეს და ერთ-ერთმა ბერმა სერიოზულადაც დაასახიჩრა პრეფექტი. შეშინებული დაცვა გაიქცა და რომ არა მოქალაქეთა დახმარება, ორესტეს სიცოცხლეს სერიოზული საფრთხე ემუქრებოდა. მოგვიანებით ამ უკანასკნელმა შეიპყრო ერთ-ერთი მოთავე, ამონიუსი, რომელიც სასტიკად აწამეს და მოკლეს. კირილემ მისი ცხედარი ეკლესიაში დაასვენა და წმინდანად გამოაცხადა, თუმცა თვით ქრისტიანებიც კი

თვლიდნენ, რომ ეს მხოლოდ და მხოლოდ პრეფექტზე გავლენის მოხდენის მცდელობა იყო. ამას ცოტა ხანში მოჰყვა ნეოპლატონიკოს ჰიპატიას მკვლელობა. ჰიპატია, მათემატიკოს თეონის შვილი, ერთ-ერთი ყველაზე ჭკვიანი, განათლებული და ლამაზი ქალი იყო მთელს ქალაქში. ის ორესტესთან მეგობრობდა, რაც მისი სასტიკი მკვლელობის მიზეზი გახდა ფანატიკოს ბერთა ბრბოს მიერ, რომელსაც ეკლესიის წამკითხავი პეტრე ხელმძღვანელობდა.

ძნელი სათქმელია, ეს ტრაგიკული შემთხვევა კირილეს უშუალო ხელდასხმით მოხდა თუ არა, თუმცა თანამედროვეთა ერთი ნაწილი თვლის, რომ იგი არაპირდაპირ მაინც იყო დამნაშავე.

ასეა თუ ისე, მართალია, კირილე ალექსანდრიელს მეორე თეოფილეს ეძახდნენ, მაგრამ, როგორც ერთ-ერთი მისი თანამედროვე წერს: «მან საბოლოოდ გაანადგურა კერპთაყვანისმცემლობის უკანასკნელი ნაშთები».¹

ჰიპატია 415 წელს მოკლეს. მომდევნო წელს კი საიმპერატორო ხელისუფლებამ გამოსცა ედიქტი, რომელშიც საყვედურობდა კირილეს თავისი ძალაუფლების გადაჭარბების გამო («ჩვენს მოწყალებას სურს, რომ სასულიერო პირებს არ ჰქონდეთ საერთო სახალხო საქმეებთან და საქმიანობასთან, რომელიც შეეხება მუნიციპალურ სენატს»),² აგრეთვე არეგულირებდა მათ დაპირისპირებას. როგორც ჩანს, საბოლოო ჯამში კირილე დაკმაყოფილებული აღმოჩნდა, რადგან შემდგომში ის აღარ დაპირისპირებია პრეფექტს.

მომდევნო წლებში კირილე მართავდა რომაული მსოფლიოს ერთ-ერთ უდიდეს ინსტიტუტს. მართალია, ტერმინი «პატრიარქი» მხოლოდ კირილეს სიკვდილის შემდეგ ჩნდება, მაგრამ რეალური საპატრიარქო ძალაუფლება ალექსანდრიის ეპისკოპოსებს უკვე IV ს-ის დასაწყისიდან ჰქონდათ. ნიკიის კრების მე-6 კანონმა განამტკიცა მათი იურისდიქცია ეგვიპტის, ლიბიისა და პენტაპოლისის (ხუთქალაქის) 75 ეპისკოპოსზე. გარდა ამისა, კირილეს დროს ალექსანდრიის ეკლესია ერთ-ერთი უმდიდრესი და წარმატებული იყო. ასე რომ, ამ უკანასკნელს არაფერი უშლიდა ხელს, მშვიდად წარემართა საეკლესიო საქმეები თუ თეოლოგიური მოღვაწეობა.

¹ R u s s e l N., Cyril of Alexandria, London and New York, 2000, 9.

² იქვე, 10.

მაგრამ 428 წელს, თეოდოსი II-ს დროს კონსტანტინოპოლის საეპისკოპოსო ტახტზე ავიდა ნესტორი. სწორედ ამ უკანასკნელსა და მის მომხრეებთან დაპირისპირება განსაზღვრავს კირილე ალექსანდრიელის დარჩენილი ცხოვრების დიდ ნაწილს.

ცნობილია ნესტორის სიტყვები, რომლითაც მან მიმართა იმპერატორს 428 წლის 10 აპრილს საზეიმო კურთხევის დროს: «მომეცი, იმპერატორო, დედამიწა, გაწმენდილი ერეტიკოსებისაგან და სანაცვლოდ მე შენ გიბოძებ ზეცას» და ნამდვილად ბედის ირონიას, რომ ამ ადამიანმა სიცოცხლე დაასრულა, როგორც ერეტიკოსმა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ნესტორის ეპისკოპოსობის პირველი პერიოდის საქმიანობა დიდად არ განსხვავდებოდა კირილეს საქმიანობისაგან. უკვე მეხუთე დღეს მან ბრძანა, დაენგრიათ არიოზის მიმდევრების ტაძარი კონსტანტინოპოლში. 30 მაისს კი, როგორც ჩანს ნესტორის გავლენით, გამოიცა კანონი, რომლის მიხედვითაც სექტებს ჩამოერთვათ ეკლესიები, ან უკეთეს შემთხვევაში, აეკრძალათ მათი განახლება.

დიდი განხეთქილების საბაზად კონსტანტინოპოლსა და ალექსანდრიას შორის იქცა ტერმინი ღმრთისმშობელი (□□□◆□❖♣□✕).. ამ ტერმინის შესახებ კონსტანტინოპოლში მანამდეც მსჯელობდნენ, თუმცა ნესტორის გაეპისკოპოსების შემდგომ ამან უკვე ოფიციალური სახე მიიღო. კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა მასთან დაახლოებულ მღვდელ ანასტასს მიანდო ამ საკითხის მოგვარება, რაც შეუძლებელი გახდა ნაწილობრივ ამ უკანასკნელის ფიცხი ხასიათის გამო. მან ეკლესიაში კატეგორიულად განაცხადა, რომ მარიამი ღმრთისმშობელი არ იყო, რადგან შეუძლებელია ადამიანის მიერ ღმერთის შობა. ამ სიტყვებმა დიდი არევ-დარევა და უკმაყოფილება გამოიწვია როგორც მსმენელებს, ისე ქალაქი მოსახლეობას შორის. თავად ნესტორიც კვლავ და კვლავ უბრუნდებოდა აღნიშნულ საკითხს, რის გამოც მას ერესში დადანაშაულება დაუწყო თანამოაზრეთა ერთმა ნაწილმაც. აქვე აუცილებლად უნდა მოვიხსენიოთ პროკლე კიზიკიელის სახელგანთქმული ქადაგება ღმრთისმშობლის შესახებ, რომელიც მან ახლადდარსებულ «ქალწულების დღესასწაულზე» წარმოთქვა და რომელმაც დიდი დარტყმა მიაყენა ნესტორის ავტორიტეტს.

თუმცა, მიუხედავად ყველაფრისა, ამ პრობლემის მოგვარება ჯერ კიდევ შეიძლებოდა. ნესტორი თავის სამწყსოს შეხვდა და დაწვრილებით აუხსნა, თუ რა შემთხვევაში შეეძლოთ სიტყვა ღმრთისმშობლის გამოყენება. ერთი შეხედვით მღელვარება ნელ-ნელა ცხრებოდა.

მაგრამ ამ დროს მოვლენები სრულიად სხვაგვარად განვითარდა, რადგან მათში კირილე ალექსანდრიელი ჩაერია. რომსა და ეგვიპტეში მოხვდა ნესტორის ქადაგებათა კრებული, რამაც კირილე ალექსანდრიელს, ისედაც მტრულად განწყობილს ანტიოქიელებისადმი, საფუძველი მისცა, დაეწერა თავის ცნობილი ენციკლიკე: «წერილი ეგვიპტელ ბერებს». ამ თხზულებაში მან გაილაშქრა ნესტორის შეხედულებების წინააღმდეგ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სახელის მოხსენიების გარეშე. თუმცა ამით არ დაკმაყოფილებულა და ცოტა მოგვიანებით წერილი მისწერა ნესტორს, რომელმაც ზომიერი და თავშეკავებული პასუხი გასცა. ამის შემდეგ კირილემ მას გაუგზავნა მეორე, დოგმატიკური ხასიათის წერილი, აგრეთვე პარალელურად მისწერა სხვა აღმოსავლელ ეპისკოპოსებსაც, მათ შორის იოანე ანტიოქიელსა და აკაკი ბეროელს, მაგრამ ეს ყველაფერი მხოლოდ შესამზადებელი ზომები იყო სხვა უფრო სერიოზული ნაბიჯებისთვის. და აი, ის უგზავნის ეპისტოლეებს იმპერატორ თეოდოსის, დედოფლებსა და რომის პაპ კელესტინეს. პაპისადმი მიწერილი წერილი დიდად წარმატებული აღმოჩნდა. დახვეწილმა დიპლომატმა მოახერხა თავის სასარგებლოდ განეწყო რომის პაპი, ამკობდა რა მას საუკეთესო ეპიტეტებით, უწოდებდა «მამას» და სთხოვდა, თავისი ნება გამოეხატა ნესტორის საქმესთან დაკავშირებით, მაშინ, როდესაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი მას «მმას» უწოდებდა და საკმაოდ ფამილარულ ეპისტოლეებს უგზავნიდა, რამაც პაპის უკმაყოფილება გამოიწვია. შედეგმაც არ დააყოვნა, კელესტინემ თავისი უფლებამოსილება მთლიანად გადასცა კირილეს და მოუწოდა მას, შეეჩვენებინა ნესტორის მოძღვრება. 430 წლის 11 აგვისტოს რომის კრებამ დაუსწრებლად გაასამართლა ნესტორი და, როგორც აღვნიშნეთ, სასჯელის აღსრულება კირილეს დაავალა.

ალექსანდრიის პატრიარქს სწორედ ეს სურდა. მართალია, მის სხვა წერილებს წარმატება არ მოჰყოლია (თეოდოსი II თავის საიდუმლო გზავნილში მას ინტრიგანსა და ამრევს უწოდებდა, ხოლო საკმაოდ მოხუცმა და გამოცდილმა აკაკი ბეროელმა უპასუხა,

რომ ნესტორის მოძღვრებაში ერეტიკულს ვერაფერს ხედავდა), მაგრამ პაპის ნებართვამ საბოლოოდ გაუხსნა ხელები. 430 წლის ოქტომბერში მან ალექსანდრიაში მოიწვია კრება და შეადგინა თავისი სახელგანთქმული 12 ანათემა, რომელიც ნესტორს გაეგზავნა ხელის მოსაწერად უახლოეს 10 დღეში. ეს გზავნილი კონსტანტინოპოლში 430 წლის 30 ნოემბერს მიიღეს. ნესტორმა მას თორმეტი ანტიანათემით უპასუხა. კირილეს წინააღმდეგ გამოვიდნენ აგრეთვე ნეტარი თეოდორიტე და ანდრეა სამოსატელი. ყველა ეს ზემოხსენებული მოვლენა პროლოგი აღმოჩნდა III მსოფლიო, ანუ ეფესოს კრებისათვის, რომელიც 431 წელს გაიმართა.

ძნელი სათქმელია, პირველად რომელ მხარეს გაუჩნდა იდეა, სადავო საკითხები მსოფლიო კრებაზე მოეგვარებინათ, მაგრამ ერთი რამ კი დანამდვილებით შეიძლება ითქვას – ეფესო, სადაც თეოდოსი II-ის მიერ დაინიშნა კრება, მეტად ხელსაყრელი იყო კირილესათვის. ეფესოში ხომ განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდნენ ღმრთისმშობელს. კრება უნდა გახსნილიყო აღდგომის შემდეგ, მეერგასე დღის დღესასწაულზე.

მესამე მსოფლიო კრება ორგანიზაციული თვალსაზრისით საკმაოდ წარუმატებელი აღმოჩნდა, არასასურველი და სამწუხარო იყო მისი შედეგებიც – განხეთქილება აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, აგრეთვე მრავალი ქრისტიანის მოწყვეტა ეკლესიიდან, რომლებიც შემდგომში ნესტორიანელები გახდნენ.

თეოდოსი II-ს რწმუნების სიგელში ზუსტად არ იყო მითითებული, როდის და როგორ უნდა გახსნილიყო კრება. ეს მან მთლიანად კონსტანტინოპოლის დელეგაციის ხელმძღვანელ ფლავიუს კანდიდიანეს მიანდო.

კირილე კრების გახსნამდე რამდენიმე დღით ადრე ჩავიდა ეფესოში 50 ეპისკოპოსისა და ბერების თანხლებით. მას დიდი პატივით დახვდა ეფესოს ეპისკოპოსი მემნონი რამდენიმე ათეულ სხვა ეპისკოპოსთან ერთად, მაშინ როდესაც ნესტორს მხოლოდ 10 ეპისკოპოსი ახლდა, იოანე ანტიოქიელს კი – 23.

431 წლის 7 ივნისს დადგა კრების ოფიციალურად გახსნის დღე, მაგრამ, ვინაიდან ანტიოქიელთა დელეგაციამ გზის სიძნელეების გამო ვერ მოახერხა დროზე ჩასვლა ეფესოში, კრება გადაიდო. 21 ივნისს ეფესოში ჩავიდა იოანე ანტიოქიელის თანხლები ორი ეპისკოპოსი, ალექსანდრე აპამეა და ალექსანდრე ჰიერაპოლელი, რომელთაც დაწინაურება მოახერხეს. ეპისკოპოსებმა კირილეს გადასცეს იოანეს წერილი,

რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ ანტიოქიელთა დელეგაციის ძირითად ნაწილს დაახლოებით ერთი კვირის სავალილა ჰქონდა დარჩენილი. გადასცეს აგრეთვე მისი ზეპირი დანაბარებიც: «თუ დამაგვიანდება, გააკეთე, რაც უნდა გააკეთო.» იოანე, რა თქმა უნდა, დაგვიანებაში არ გულისხმობდა დათქმულ ერთ კვირას, თუმცა კირილემ სხვაგვარად განსაჯა: ალექსანდრიის პატრიარქმა და ეპისკოპოსმა მემნონმა კანდიდიანეს წინააღმდეგობის მიუხედავად 22 ივნისს გახსნეს კრება. ეპისკოპოსთა ერთი ნაწილი, რომელიც ცდილობდა წინ აღდგომოდა მათ, უბრალოდ განდევნეს კრებიდან.

ჯერ კიდევ წინა დღეს კირილემ და მისმა მომხრეებმა მიწვევა გაუგზავნეს კონსტანტინოპოლის პატრიარქს. ამ უკანასკნელმა უპასუხა, რომ თუ საჭიროდ ჩათვლიდა, კრებაზე გამოცხადდებოდა. შემდეგი მიწვევა მან მეორე დღეს მიიღო, მაგრამ უარი განაცხადა დასწრებაზე. მესამე დეპუტაციამ საერთოდ ვერ მიაღწია ნესტორამდე.

კრების თავმჯდომარის ადგილი, რა თქმა უნდა, კირილემ დაიკავა. ის საგულდაგულოდ იყო მომზადებული ამ როლისათვის და მიუხედავად უკიდურესად რთული მდგომარეობისა, ყველაფერი ერთ დღეში დაასრულა. სხდომის დაწყებისთანავე წაკითხულ იქნა ნიკიის (და არა ნიკია-კონსტანტინოპოლის) სიმბოლო, შემდეგ კირილეს მეორე წერილი ნესტორისადმი და მისი პასუხი, რომელთაგან პირველი მართლმადიდებლურად ცნეს, ხოლო მეორე შეაჩვენეს. ამის შემდეგ მოისმინეს კელესტინე I-ის წერილი კირილესადმი და კირილეს მესამე გზავნილი კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი. კრებამ აგრეთვე დაკითხა ორი ადამიანი – ეპისკოპოსები თეოდოტი ანკვირელი და აკაკი მელიტინელი, რომლებიც კრებამდე სამი დღით ადრე შეხვდნენ ნესტორს. მათ დაადასტურეს, რომ ამ უკანასკნელს შეხედულებები არ შეუცვლია. ამის შემდეგ კრებაზე წაკითხეს ექსცერპტები მამათა თხზულებებიდან, რომლებსაც ეწინააღმდეგებოდა ნესტორის მოძღვრება. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, კრებამ ნესტორს ჩამოართვა ეპისკოპოსის წოდება და ეკლესიიდან განდევნა. გადაწყვეტილებას ხელი მოაწერა 200-ზე მეტმა სასულიერო პირმა. სხდომა ეფესოს ქუჩებში საზეიმო მსვლელობით დასრულდა. განაჩენი გაეგზავნა

ნესტორს, «ახალ იუდას», იმპერატორებს თეოდოსისა და ვალენტინიანეს, აგრეთვე სხვა სასულიერო პირებს.

კრების განაჩენის მიღებისთანავე ნესტორმა პროტესტი გააგზავნა იმპერატორთან. ის კანონიერი კრების მოწვევას მოითხოვდა და კირილეს გარდა უჩიოდა მემნონსაც, რომელიც მას მოკვლით დაემუქრა. პროტესტს ხელი მოაწერეს სხვა ეპისკოპოსებმაც. კრებას არაკანონიერად თვლიდა კანდიდიანეც.

26 ივნისს ეფესოში ჩავიდა იოანე ანტიოქიელი. მან თავის მომხრე 34 ეპისკოპოსთან ერთად მოიწვია მეორე კრება, რომელსაც კანდიდიანეც ესწრებოდა. დამსწრეებმა წინა კრება უკანონოდ ცნეს. კირილესა და მემნონის, აგრეთვე სხვა ეპისკოპოსების საქციელი ძალადობრივად გამოცხადდა, ხოლო კირილეს ანათემები – ერეტიკულ სწავლებად. კრებამ დაადგინა, გადაეყენებინათ კირილე და მემნონი, ხოლო დანარჩენი მონაწილეები ჩამოეშორებინათ ეკლესიიდან სრულ მონანიებამდე. ეს გადაწყვეტილება გაეგზავნა კირილეს კრებას, თეოდოსი II-ს კი აცნობეს მათი კრების შედეგები, აგრეთვე იოანე ანტიოქიელისა და მის თანმხლებ პირთა დაგვიანების მიზეზები.

იმპერატორმა გადაწყვიტა, გაეუქმებინა კირილეს კრების დადგენილებები. მან აგრეთვე აკრძალა კერძო მიმოწერა კონსტანტინოპოლთან, თუმცა კირილემ მაინც მოახერხა, წერილი გაეგზავნა დალმაციუსისთვის, რომელიც დიდი გავლენით სარგებლობდა თეოდოსის კარზე და რომლის უკანაც კონსტანტინოპოლიელი ბერები იდგნენ. ალექსანდრიის პატრიარქმა მიზანს მიაღწია. დალმაციუსმა იმპერატორს ბრძანება გააუქმებინა. წინასწარ დათქმულ დღეს ყველა მონასტრიდან გამოვიდა მსვლელობა. ისინი შეერთდნენ დალმაციუსის მონასტერთან და ეს უკანასკნელი მათ იმპერატორის სასახლისაკენ წარუძღვა. თეოდოსი II-მ მოისმინა მათი თხოვნა და დათანხმდა, პირადად მიეღო დელეგაცია. ამის შემდეგ ბერები გაემართნენ ქალაქის გარეუბანში, სადაც მოისმინეს კირილეს წერილები და დალმაციუსის განმარტებები, რასაც მოჰყვა შემახილები: «ანათემა ნესტორს».

ეფესოს კრება განახლდა 10 ივლისს. სულ კი 7 სხდომა ჩატარდა, სადაც ნესტორის ერესის გარდა, სხვა საკითხებიც განიხილებოდა. ერთ-ერთ სხდომაზე მათ იოანე

ანტიოქიელი და მისი თანმხლები ეპისკოპოსებიც მიიწვიეს, თუმცა უშედეგოდ. ბოლო სხდომა 31 ივლისს გაიმართა.

აგვისტოს პირველ რიცხვებში ეფესოში ჩავიდა კომიტი იოანე, რომელმაც მეორე დილასვე დაიბარა თავისთან ორივე მხარის წარმომადგენლები. არ გამოცხადებულა მხოლოდ მემნონი, რომელმაც ავადმყოფობა მოიმიზეზა. შეკრებას ესწრებოდა ნესტორიც. მისმა გამოჩენამ ისეთი გაღიზიანება გამოიწვია, რომ იოანე იძულებული იყო, ის და კირილე დაეთხოვა. მხოლოდ ამის შემდეგ გახდა შესაძლებელი იმპერატორის ბრძანების წაკითხვა, რომლის მიხედვითაც კირილე, მემნონი და ნესტორი გადაყენებულნი იყვნენ, მოგვიანებით კი სამივე მათგანი დააპატიმრეს.

ნესტორმა, რომელიც ბუნებით ბერი და ასკეტი უფრო იყო, ვიდრე საზოგადო მოღვაწე, თავისი იდეების დასაცავად ბრძოლა შეწყვიტა და იმპერატორს სთხოვა, მისთვის ანტიოქიის ერთ-ერთ მონასტერში განმარტოების უფლება მიეცა. ასეც მოხდა. თუმცა 435 წელს თეოდოსი II-ს რატომღაც ისევ გაახსენდა კონსტანტინოპოლის ყოფილი პატრიარქი და ბრძანა, დაეწვათ მისი ნაშრომები. თავად ნესტორი კი საბოლოოდ გადაასახლეს ეგვიპტეში.

დაპირისპირება აღმოსვლელებსა და დასავლელებს შორის კვლავ გრძელდებოდა. თეოდოსი II-ის ინიციატივით, მოწინააღმდეგე მხარეთა წარმომადგენელი 8-8 დელეგატი ერთმანეთს შეხვდა ქალკედონში, თუმცა ამ შეხვედრას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. ეპისკოპოსები ნელ-ნელა უბრუნდებოდნენ საკუთარ ეპარქიებს.

ზუსტად არ არის ცნობილი კირილე საპყრობილედან გაიქცა, თუ იმპერატორის ედიქტით გათავისუფლდა. ყოველ შემთხვევაში 24 ოქტომბერს ის ალექსანდრიაში როგორც ტრიუმფატორი, ისე დაბრუნდა.

ეფესოს კრებას თანხმობა არ მოუტანია. მოწინააღმდეგე მხარეები ისე დაშორდნენ ერთმანეთს, რომ თავისი შეხედულებები არ შეუცვლიათ, უფსკრული დაპირისპირებულ მხარეებს შორის უფრო გაღრმავდა.

432 წელს კალესტინე I-მა თეოდოსი II-ს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც სთხოვდა «დამდგარიყო ჭეშმარიტი რწმენის» მხარეზე და ბოლო მოელო განხეთქილებისათვის. თეოდოსი თავადაც გრძნობდა ამის საჭიროებას. მისი ინიციატივით მაქსიმილიანმა შეკრიბა 30 ეპისკოპოსი, რომელთაც იმსჯელეს შერიგების

განკვეთისათვის, მაგრამ ამაოდ. თეოდოსი II-მ გამოსცა საგანგებო ბრძანება. მისი მიხედვით იკრძალებოდა იმ პირთა გასამართლება, რომლებიც ეკლესიასთან თანხმობაში აღესრულნენ.

კირილეს ყურადღების მიღმა, რა თქმა უნდა, არც ეგვიპტის საეკლესიო საქმეები რჩებოდა. იგი მოუწოდებდა თავის მრევლს, არ შეებღალათ ეკლესიის სიწმინდე, ებრძოდა ანთროპომორფიზმის იდეებს, რომლებიც იმ დროისათვის ჯერ კიდევ იყო გავრცელებული მისი პატრიარქატის ფარგლებში მყოფ მონასტრებში. სიცოცხლის ბოლო წლებშიც, ისევე, როგორც მთელი ცხოვრების მანძილზე, ის კვლავ გრძნობდა უდაბნოს მაჯისცემას და მეუდაბნოეთა ცხოვრების არც ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა არ დარჩენილა მისი ფხიზელი მზერის მიღმა.

კირილე გარდაიცვალა 444 წელს 27 ივნისს. იოანე ანტიოქიელი, 441-442 წელს შეცვალა მისმა ნათესავმა დომნომ. თეოდორიტე კვირელმა მონაწილეობა მიიღო ქალკედონის კრებაში, რომელიც 451 წელს გაიმართა და რომელმაც დაასრულა ეფესოში დაწყებული საქმე. რაც შეეხება ნესტორს, ის 50-იან წლებში გარდაიცვალა ზემო ეგვიპტის დიდ ოაზისში. ალექსანდრიის პატრიარქთან დავაში მან მაინც მოახერხა ეთქვა ბოლო სიტყვა თავის «ჰერაკლიდების წიგნში».

კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები და მოძღვრება

თხზულებები³ – კირილე ალექსანდრიელის შემონახული თხზულებები «PPrologia Græca»-ს 9 ტომს მოიცავს. მისი ნაშრომებისთვის დამახასიათებელია იდეური მრავალფეროვნება და აზროვნების სიღრმე. მკვლევართა ერთი ნაწილი ფიქრობს, რომ ის არ არის ფილოსოფოსი ამ სიტყვის კლასიკური მნიშვნელობით, რადგან მისი შრომებისათვის უფრო მეტაფორული ენა და ხატებით აზროვნებაა დამახასიათებელი, ვიდრე იდეების სისტემური განვითარება. მეორეს მხრივ, შეუძლებელია, არ აღინიშნოს, რომ მას კარგად უნდა სცოდნოდა არისტოტელესა და პორფირიუსის ლოგიკა. ამ უკანასკნელთა ნაშრომებს თავისი კვალი დაუტოვებიათ

³ იმ თხზულებებს, რომლებიც მთლიანად ან ფრაგმენტულად შემოგვენახა ქართულ ენაზე, უფრო ვრცლად მიმოვიხილავთ სადისერტაციო ნაშრომის შესაბამის ადგილებზე.

ფრაგმენტების სახით შემონახულია აგრეთვე კომენტარები პავლეს ეპისტოლეებზე: რომაელთა, 1 და 2 კორინთელთა და ებრაელთა მიმართ (PG 74, 774-1007).

კირილე ალექსანდრიელის პირველი პერიოდის დოგმატიკურ-პოლემიკური თხზულებები მიმართულია არიანობის წინააღმდეგ. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია «განძი» TOU EN AGIOS PATROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIAS H BIBLOS TWN QHSURWN (PG 75, 9-656; CPG 5215), რომელიც დაწერილია 423-425 წლებს შორის. მისი თითქმის მესამედი ნაწილი ნასესხებია ათანასე ალექსანდრიელისაგან;

მეორე _ დიალოგები წმინდა სამებაზე TOU EN AGIOS PATROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIAS PERI AGIAS TE KAI OMOUSIOU TRIDOS (PG 75, 657-1124) _ «განძის» დაწერიდან მოკლე ხანში შექმნილი, შედგება 7 დიალოგისაგან, რომელთაგან 6 ეძღვნება ქრისტეს, ხოლო მეშვიდე _ სულიწმიდას.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კირილეს შემოქმედების მეორე პერიოდში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ნესტორისა და მისი მომხრეების საწინააღმდეგოდ მიმართულ თხზულებებს. ესენია: «წერილი ეგვიპტელ ბერებს» Cyrilli ad monachos aegypti (Ep. 1; PG 77, 9-40; ACO I, I, I, 10-23), დაწერილი 429 წელს; «ხუთი წიგნი ნესტორის ღვთის გმობის წინააღმდეგ» TOU EN AGIOS PATROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIAS KATA TWN NESTORIOU DUSFEMIWN (PG 76, 9-248; ACO I, I, I, 6, 13-106; CPG 5217), რომელიც წარმოადგენს ნესტორის მიერ 429 წელს გამოქვეყნებული ქადაგებების კრიტიკას და დაწერილია 430 წლის ზაფხულში; «ქრისტეს მართალი რწმენისათვის»; სამი მემორიალი საიმპერატორო კარისადმი (430 წ) I. TOU EN AGIOS PATROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIAS PROS TON EUSEBESTATON BASILEAQEODOSION PROSFWNETIKOS, (PG 76, 1133-1200; AO I, I, I, 42-72; CPG 5218); II. TA EUSEBESTATAIS BASILISSAIS (PG 76, 1201-1336; ACO 1, 1, 5, 62-118, CPG 5219); III. KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIAS LOGOS DEUTEROS PROSFWNETIKOS, tAi eujsebestavtai, peri thn ojrqhn pivstew PG 76, 1336-1420; ACO 1, 1, 5, 26-61; CPG 5220); სამი აპოლოგია (431 წ.), რომლებიც დაწერილია 12 ანათემის დასაცავად, კერძოდ: 1. აღმოსავლელი ეპისკოპოსების წინააღმდეგ _ TOU EN AGIOS

PATTROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIS POLOGETIKOS UPER TWN
 DWDEKA KEFSLIWN PROS TOUS THS ANTOLHS EPISKOPOUS (PG 76, 316-385; AKO 1, 1,
 7, 33-65), ანდრია სამოსატელის ბრალდებების საპასუხოდ, 2. წერილი ეოპტიოსისადმი –
 TOU EN AGIOS PATTROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIS EPISTOLH
 PROS EUPTION (PG 76 385-452; ACO 1, 1, 6, 110-146; CPG 5222), პასუხი თეოდორიტე
 კვირელის ბრალდებებზე და 3. ახსნა-განმარტებები ეფესოს კრებაზე EPILUSIS TWN
 DWDEKA KEFSLIWN PHQHISA EN EFESW UPO KURILLOU ARCIEPISKOPOU
ALEXANDREIS (PG 76, 293-312; ACO 1, 1, 5, 15-25; CPG 5223), რომელიც შექმნილია
 ციხეში 431 წლის აგვისტოს ან სექტემბერში; აპოლოგია იმპერატორისადმი – TWN
AGIOU KURILLOU LOGOS POLOGETIKOS PROS TON EUSEBESTTON BASILES
 QEODOSION (PG 76, 453-488; ACO 1, 1, 3, 75-90; CPG 5224), რომელიც დაიწერა მისი
 ციხიდან გათავისუფლებისა და ალექსანდრიაში დაბრუნებისთანავე (431 წ), სადაც ის
 ამართლებს თავის საქციელს ეფესოს კრებამდე და მის განმავლობაში; “სქოლიო
 განკაცებაზე” – TOU AGIOU KURILLOU PERI THS ENNQRWPESEWS TOU
 MONOGENOUS (PG 75, 1369-1412); ACO 1, 5, 1, 219-231; CPG 5225), რომელიც განმარტავს
 სახელებს ქრისტე, ემანუელი და იესო, აგრეთვე მიუთითებს ჰიპოსტატურ
 ერთიანობაზე, აღრევის ან მხოლოდ გარეგნული კავშირის საპირისპიროდ (431 წ); “მათ
 საწინააღმდეგოდ, ვინც არ ცნობს წმინდა ქალწულს ღმერთის დედად” – TOU EN AGIOS
 PATTROS HMON KURILLOU ARCIEPISKOPOU ALEXANDREIS LOGOS KATA TWN MH
 BOULOMENWN OMOLOGEIN QEOTOKON THN AGIN PARQENON (PG 76, 256-292; ACO
 1, 1, 7, 19-32; CPG 5226), დაწერილი, სავარაუდოდ, 435-440 წლებს შორის, სადაც იგი
 ამტკიცებს, რომ სიტყვა ღვთისმშობლის უარყოფა საღვთო წერილის საწინააღმდეგოა;
 “დიოდორე ტარსელისა და თეოდორე მოფსუეტელის წინააღმდეგ” – *Pragmentsa ex libris*
contra Theodorum Mopsuestenum et Diodorum Tarsensem (PG 76, 1437-1452, 1435-1438 ;
 CPG 5229), რომელიც დაწერილი უნდა იყოს დაახლოებით 438 წელს; “ქრისტეს
 ერთიანობისათვის” – TOU ANTOU OTI EIS O CRISTOS (PG 75, 1253-1361; CPG 5228),
 დიალოგი ღვთაებრივი და ადამიანურის ერთიანობის შესახებ ქრისტეში, რომელიც
 კირილეს ერთ-ერთი უკანასკნელი ანტინესტორიანული თხზულებაა, სადაც ის ისევ
 ებრძვის დიოდორე ტარსელსა და თეოდორე მოფსუეტელს.

სიცოცხლის ბოლო წლებში კირილე ამთავრებს თავის მრავალტომიან ნაშრომს «იულიანეს წინააღმდეგ» – TOU ἈΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ἈΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΑΛΕΣΤΙΝΗΣ ἸΟΥΛΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣΦΩΝΕΜΑ (PG 76, 504-1064; CPG 5233), რომელიც შექმნილია იმპერატორ იულიანე განდგომილის წიგნის «გალილეველების წინააღმდეგ» საპირისპიროდ. უეჭველია, რომ კირილემ «იულიანეს წინააღმდეგ» ნესტორიანულ კრიზისამდე მრავალი წლით ადრე დაიწყო, თუმცა მას თავისი ცხოვრების უკანასკნელ წლებში მიუბრუნდა საბოლოო რედაქტირებისათვის.

რაც შეეხება წერილებსა და ქადაგებებს, შემონახულია კირილეს 29 ყოველწლიური საადდგომო წერილი ეგვიპტის მონასტრებისადმი, რომლებიც შექმნილია 414-442 წლებში (PG, 77). მათში დადგენილია აღდგომისა და წინმსწრები მარხვის ვადები. ისინი მორწმუნეებს მოუწოდებენ თავდაჭერილობის, სიფხიზლის, ლოცვისა და ქველმოქმედებისაკენ. მათში აგრეთვე დაგმოილია იუდაიზმი და ერესი; ქადაგებები შემონახულია არაუმეტეს 22-ისა. ზოგი მათგანი ფრაგმენტების სახითაა მოღწეული და მათი ავთენტურობა სერიოზულ კვლევას საჭიროებს. წერილებს (71 Pastologia Græca-ს, ხოლო 76 შვარცის მიხედვით) ძირითადად დოგმატიკური მნიშვნელობა აქვთ, თუმცა ისინი საინტერესოა საეკლესიო მოწყობის, აღმოსავლურ-დასავლური ურთიერთობებისა და თეოლოგიური თვალსაზრისითაც.

მოდვრება. თუ კირილე ალექსანდრიელის ნააზრევს გადავავლებთ თვალს, იგი პირველ რიგში დოგმატიკოს თეოლოგად წარმოგვიდგება, თუმცა ალექსანდრიის პატრიარქი შეეხო თეოლოგიის თითქმის ყველა მნიშვნელოვან საკითხს: შექმნა, ცოდვა, მოწყალეობა, ეკლესია, სიწმინდეები, რწმენა, ესქატოლოგია. ზოგადად კი შემოქმედებითი ცხოვრების პირველ პერიოდში მისი თხზულებები ძირითადად სამეზას შეეხება, ხოლო მეორე პერიოდში – განხორციელებას (განკაცებას).

ალბათ ძალიან ცოტა მეცნიერი აღმოჩნდება, ვინც უარყოფს, რომ კირილე ალექსანდრიელი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფიგურაა ქრისტოლოგიური დოქტრინის განვითარების ისტორიაში. შეიძლება ითქვას, რომ მას უკვდავება სწორედ ქრისტოლოგიურმა მოძღვრებამ მოუპოვა, რადგან ეფესოს კრებაზე არსებული დაპირისპირება და კირილეს მარიოლოგიაც კი, პირველ რიგში, ქრისტოლოგიური ხასიათის იყო. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მის სწავლებას ერთი ნაკლი ჰქონდა.

თავიდან აეცილებინათ ხანგრძლივი დაპირისპირება ორ მნიშვნელოვან ეკლესიას შორის, აგრეთვე ნესტორინელების სახით მრევლის დიდი ნაწილის მოკვეთა ეკლესიის წიაღიდან.

და კიდევ ერთიც, კირილე ალექსანდრიელისეული ერთიანი ქრისტე, უფრო ზუსტად კი ამ ფრაზის არასწორი გაგება, აღმოჩნდა ის ნიავი, რომელიც ცოტა მოგვიანებით მონოფიზიტურ ქარიშხლად იქცა და პირველ რიგში ისევ ალექსანდრიის ეკლესიას დაუბრუნდა.⁶

კირილე ალექსანდრიელის “ცხოვრებები” ქართულ ხელნაწერებში

კირილე ალექსანდრიელის რთული და დრამატული მოვლენებით სავსე ბიოგრაფია ყოველთვის იყო ინტერესის საგანი. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ქართველები წარმოადგენდნენ. მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები ალექსანდრიის პატრიარქის შესახებ არაერთ ხელნაწერშია დაცული, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი გიორგი ათონელის მიერ თარგმნილი “დიდი სვინაქსარია” (უძველესი ხელნაწერები sth. 30, Sin. 4, Jer. 24-25. H 22-11, ა 97, ა 193)). მასში ალექსანდრიის პატრიარქის გარდაცვალების დღეს, 27 ივნისს (მისი მოხსენიების დღე რამდენიმეა: 18 იანვარი, 7, 19, 27, 28 ივნისი) ვკითხულობთ:

“ესე დიდი და ღმერთშემოსილი კვირილე აღმოსცენდა ქალაქისა ალექსანდრიისაგან, ხოლო იყო ძმისწული თეოფილე პატრიარქისაჲ, რომელი შემდგომად

⁶ბიოგრაფიის, შემოქმედებისა და მოძღვრების მიმოხილვისას ვყვრდნობოდით შემდეგ გამოცემებს: Болотов Б. Б., Лекции по истории церкви, Т. IV, СПб. 1907; Гидулянов, П., Восточные патриархи в период 4-ех первых вселенских соборов, Ярославль, 1908; Кулаковский, История Византии, Киев, 1913; Поснов М, Э., История Христианской Церкви, Брюссель, 1964; Altaner B, Stuiber, A., Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kivchenväter, Freiburg – Basel _Wien, 1980; Beck H.G., Kirche und Theologische Literatur im byzantinischen Reich, Munchen, 1959; Russel N., Cyril of Alexandria, London and New York, 2000; The monasteries of the Wadi 'Natrun, part II, The History of the monasteries of Nitria and of Scetis by Hugn G. Evelyn White, New York, 1832, Reprinted 1973; Lawrence J. Welch, Christology and Eucharist in the Early Thought of Cyril of Alexandria, San-Francisco-London, 1994. Dictionaire de teologie catolique t III, Paris, 1923.

აღსრულებისა მისისა იქმნა მთავარეპისკოპოს ალექსანდრიისა, რამეთუ ყოვლითავე სათნოებითა საქმიითა და ხედვითა შეამკო თავი თვისი. და კაცთა მიერ მისაწთომელსა სისრულესა მისწუთა. და სივრცითა გულისადათა და სწავლისა მოსწრაფებითა ყოველთა ღმრთივსულიერთა წიგნთა გამომთქუმელ იქმნა. და რაოდენი იყო მათ შორის დაფარული და ღრმად, აღწერით ყოველი განაცხადა და თარგმნა და საღმრთოდთა შურითა და სარწმუნოებისა მკურვალეებითა უშჯულოდ ნესტორ დაამკუა, რამეთუ ეფესოსსა წმიდისა კრებისა ესე იყო მთავარ და წინამძღუარ. და წმიდად ღმრთისმშობელი კმამაღლად ქადაგა და შესხმად შუენიერი დედასა უფლისასა აჲნ მიუძღუნა, რომელ არს უმეტეს არსი და დედად ღმრთისა, ვითარცა არს ჭემმარიტად, უწოდა და მგმობართა მისთა სიტყუანი მეტყუელითურთ მათით შეჩუენებითა განჯადნა ბნელად გარესკნელად. და შემდგომად დიდთა ღუაწლთა და ქრისტესთვს ბრძოლათა და ძლევათა მისდა ხუედრებული იგი კრებული და სამწყსოჲ კეთილად დამწყსო და უფლისა მიმართ მიიცვალა».⁷

როგორც მოსალოდნელი იყო, კირილეს ბიოგრაფიაში განსაკუთრებითაა ხაზგასმული მისი ბრძოლა ნესტორის წინააღმდეგ. საინტერესოა, აგრეთვე, «შესხმად შუენიერი», რომელიც ალექსანდრიის პატრიარქს მარიამისთვის მიუძღვნია. ბიოგრაფიის ავტორი ალბათ კირილეს სახელგანთქმულ XI ჰომილიას უნდა გულისხმობდეს, რაზეც მიგვანიშნებს ქართულ ენაზე შემონახული კირილეს ერთი ვრცელი ბიოგრაფიაც. იგი დაცულია S კოლექციაში 417-ე ნომრით.⁸ ხელნაწერი XII საუკუნით თარიღდება და წარმოადგენს ივნისის თვეში საკითხავ წმიდათა მეტაფრასულ «ცხორებებს» (სულ 33). იგი ქაღალდზეა შესრულებული და გადაწერილი უნდა იყოს ნაკლული დედნიდან. საკითხავების თვე და რიცხვი აღნიშნულია სინგურით ზემო კიდეზე.

ჩვენთვის საინტერესო ტექსტი რიგით მერვეა და ეწოდება: “თუესა ივნისსა თ, ცხორებაჲ და მოქალაქეობაჲ წმიდათა შორისისა მამისა ჩუენისა კვრილე მთავარეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისაჲ”. ავტორი და მთარგმნელი მითითებული არ არის.

⁷ციტირებისას ვეყრდნობოდით საქართველოს საეკლესიო კალენდარს, თბ. 2005, 140.

⁸ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S), ტ. 1, შედგენილია და დასაბუქდად მომზადებული: თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1959, 517-521.

ალექსანდრიის პატრიარქის ბიოგრაფია პირობითად შეიძლება ორ ნაწილად გავყოთ – უშუალოდ კირილეს «ცხორება» და XI ჰომილიის მოზრდილი ექსცერპტი, რომელიც ამ «ცხორებაშია» ჩართული.

გთავაზობთ კირილეს ბიოგრაფიის პირველ ნაწილს:

(36 v) «ესე უკუე ყოვლადქებული მამაჲ ჩუენი და დიდი ღმრთისა მღდელთმთავარი კვრილე აღმოემორჩა ალექსანდიელთა დიდ ქალაქით მუნ შობილიცა და აღზრდილი ძმისწულად მყოფი თეოფილე პაპაჲსა და ეკლესიასა შინა ღმრთისასა კეთილად აღზრდილი ვითარ მქონებელი ნათესავისა საჩინოობისაჲ. გარნა წარმართებათა თვსთა მიერ უფროჲს ვიდრე წინმშობელთაჲსა ბრწყინვალეობდა, რამეთუ მათ მიერ მისსა სიტყუასაჲცა და ცხორებასა ამკობდა. ესრეთ უკუე მართლცნობაობაჲ წარჰმართა და აქუნდეს თანა მემწყობრედ მისნიცა დანი სათნოებანი. ხოლო წურთილობდა ყოვლითა სწავლულებითა ელლინებრითა და რომაელებრითა და საღმრთოთა სჯულთა შინა ზრდილობდა, რომლისათჳს შემდგომად დაძინებისა თეოფილე პაპაჲსა ზოგადითა ბჭობითა წინმჯდომელობაჲ ალექსანდრიელთა წმიდისა ეკლესიისაჲ მიითუალა, რომელიცა რჩეულად მკურნალად და უბოროტოდ კაცთმოყუარემან ღმერთმან კათოლიკე ეკლე (37 r) სიასა შინა გამოაჩინა, რამეთუ კეთილისა და სულიერისა მოძღურებისა მკუმეველმან ცხოვრად შეცვალნა მგელნი, ხოლო აღსავსემან სიბრძნითა და მეცნიერებითა ღმრთისაჲთა კეთილმსახურებისა რწმენანი მკვდროანსა შინა დაჰნერგნა ღმრთივბრძნად მთარგმანებელმან ყოვლისა წერილის ძუელისა და ახლისა აღთქუმისაგან. ხოლო ესრეთ კეთილმსახურად და ღმრთისმოყუარებით მწყსიდა რაჲ ქრისტეს ცხოვართა ნეტარი კვრილე, ისწავა, ვითარმედ ნესტორის ბუგრითა განხრწნილობს ვჳზანტიაჲ და თანმოქმედად მკუმეველმან ყოვლად უბიწოდსა და ზესთა წმიდისა ქალწულისა ღმრთისმშობელისა მარიამისმან განიმკედრა მჳნად საარებულისა ჰურიაცნობისა ნესტორისა ორთა ძეთა შემომყვანებელისა და ღმრთისმშობლობისა ჳმისა უვარმქმნელისა უბადრუკისა, რამეთუ ამან ნესტორ იწყო რაჲ გესლიანთა და სიკუდილშემოსილთა სიტყუათა მისთა მბოყინელობად პირველ მონაზონთა ვიეთმე კონსტანტინუპოლის შინათა რყუნდა შეწყნარებად ეგევითარისა მისისა ღმრთისმბრძოლისა მოძღურებისა დამნიშნველი მისი ნაწერთაჲცა მიერ. ხოლო მათ მსმენელთა და კეთილმსახურებით უცხოყოფად

მგონებელთა ბილწისა და შეგინებულისა ენისა მისისა აღმონათხევთასა წმიდისა ამის და დიდისა მნათობისა კვრილეს მიმართ ალექსანდრეად მიავლინნეს მაჩუენებელთა მისდა ზრახებულთასა. ხოლო მან მსმენელმან მიმავლინებელთა უკუე ნაწერთა და სწავლათა მიერ ამცნო ეგევითარით წვალეებით განყენებად უკუნმაქცეველმან ყოვლისავე უღმრთოდასა და ბოროტისა მისისა მოძღურებისამან. ხოლო ამათმან მცნობელმან ბოროტმსახურმან ნესტორ მიმავლინებელნი უკუე მონაზონნი კრულებასა ქუეშე ყვნა, ხოლო ნეტარსა კვრილეს (37 v) მიუწერა შემრისხველმან მისმან. ხოლო ნამდვლ ღირსმან ამან და დიდმან კაცმან კვრილე საღმრთოთა გონიერებითა შემკულმან სიტყუანი შერჩულვილნი და მოძღურებანი გამომჩინებელნი საღმრთოთა წერილთაგან მიუვლინნა მვედრებელმან მისმან არა ეგრეთ მცნობელობად. გარნა თვთ უცნობომან და მვნმან ნესტორ არ ხოლო არა მიითუალა შერჩულვად, არამედ უფროდს უდარესად ქცეულმან წმიდასა კვრილესცა აგინა და საჩინოდ ყოველი უსახურებად მისი, რომლისათვს ნაწერნი მიევლინნეს, გამოვმო, ვინად ყოველადქებულმან ამან და დიდმან მღვდელთმთავარმან ქრისტესმან განმზადა მეფე, ხოლო იყო იგი თეოდოსი ახალი, რომელი მაშინ მეფობდა, კრებისა მსოფლიოდასა ქმნად ნესტორის ძლით და მიუწერა წმიდათა შორისსა კელესტინონსცა რომისა პაპასა, რომელმანცა აწვა და კრებად შეიყარა რად ევესოს შინა, ნესტორ წინააღმდგომილი, ვითარმედ არა განვისჯები მის მიერ, არა იპოებოდა. ვიდრელა მრავალთა ჭირთა კვრილე ქუეშე ეგო, რამეთუ მრავალნი შეეწოდეს ნესტორს პალატისა პატივისმქონთაგანნი. არა ხოლო ესე, არამედ ეპისკოპნიცა ვინმე, რამეთუ ყოველივე ოქროთა ერთად შეკრნა და მწედ მისა მბრძოლობდეს. ხოლო წმიდამან კრებამან ბრძანა საშუალმოღებად და აღმოკითხვად მისთა მოძღურებათად და აღმოკითხნეს წინაშე ყოველთადასა და ესმნეს რად ორასოცდაათთა მამათა, მიუმცნეს მას უკუეთუ ჭეშმარიტებით მცნობელობსა. ხოლო მან ნაცვალ უმცნო ეგრეთ ცნობად და ეგრეთ რწმუნებად და არა ოდეს ეგვითარით თნებით შეცვალეზად. მაშინ დიდად ევედრნეს და შეჰრჩულნეს, რადთა მოიქცეს იგი ეგევითარით წვალეებით და საცთურით და ვერ არწმუნეს მიერითგან უკუე ვერას მოქმედებად შემძლებელთა მისამი განმართებისა მიმართ, განკუეთეს და განაჩუენეს იგი, ვითარცა მრყუნელისა და უსჯულოდასა და საძაგელისა წვალეებისა ეკლესიასა შინა ახალმოქმედი”.

ამის შემდეგ ავტორი იძლევა XI ჰომილიის საწყისი პასაჟების, ასე ვთქვათ, მოკლე შინაარსს, რასაც შემდგომ ჰომილიის სიტყვასიტყვითი თარგმანი მოსდევს. ჰომილიის დასრულების შემდგომ ავტორი კვლავ აგრძელებს ბიოგრაფიის თხრობას :

“(40 v) ესენი რაჲ ითქუნეს ნეტარისა კვრილეს მიერ და სხუანი უმრავლესნი, დასასრული მიიღო კრებამან და თითოეული ეპისკოპოსთაგანი თვსად ქალაქად მიიქცა მშვიდობით და მიიწინეს თვსად ეკლესიად მოხარულნი თანად და მადიდებულნი ღმრთისანი. ხოლო ნეტარმან კვრილე თვთცა სიხარულით ალექსანდრიად მიწევნულმან და მცირედ ჟამლა მცოცხლობმან მშვიდობით უფლისა მიერ განისუენა თთუეს იუნისსა ცხრასა საწსენებელად კეთილად ეკლესიასა შინა დამტევებელმან მისთა თაფლმწთოლვარეთა და ღმრთივმოხერითა სიტყუათა და ღუაწლთა და შრომათა კეთილმსახურებისა და მართლისა სარწუნოებისა თვსთამან, რომლისა ლოცვათა და ოხათა მიერ ვიცვებითმცა ყოველნივე ქრისტეს იესუს მიერ უფლისა ჩუენისა, რომლისა დიდებაჲ და სიმტკიცე საუკუნეთა საუკუნეთაჲსა, ამინ”.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ბიოგრაფიული ცნობები საკმაოდ მწირია: მოხსენიებულია კირილეს წარმომავლობა, ასვლა საპატრიარქო ტახტზე და შემდგომ დაპირისპირება ნესტორთან, რომელიც საკმაოდ თავისუფლადაა გადმოცემული (თუნდაც ორი მონაზვნის “კრულებასა ქუეშე” ყოფა, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება), ეფესოს კრება, კირილეს დაბრუნება ალექსანდრიაში და მალევე სიკვდილი (“ალექსანდრიად მიწევნულმან და მცირედ ჟამლა მცოცხლობმან მშვიდობით უფლისა მიერ განისუენა”), რაც აგრეთვე არ არის მართალი. ეფესოს კრების შემდეგ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ალექსანდრიის პატრიარქმა 13 წელი იცხოვრა და ამ დროის განმავლობაში მისი ფხიზელი ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა არც მსოფლიო საეკლესიო და არც საკუთარი პატრიარქატის საქმეები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტექსტის ავტორი მითითებული არ არის, თუმცა, ცნობილია, რომ მეტაფრასტული ლიტერატურა ორი მწერლის სახელს უკავშირდება. ესენია: სვიმეონ ლოლოთეტი და იოანე ქსიფილინოსი. ამის შესახებ კ. კეკელიძე წერს: “ირკვევა, რომ სვიმეონ ლოლოთეტს გადაუმეტაფრასებია შემოდგომა-ზამთრის (სექტემბერი – იანვარი) თვეთა წმინდანების ცხოვრება-მარტვილობანი და თავისი შრომა 982 წელს დაუწყია. ქართველებს ეს მსხვილი ლიტერატურული ფაქტი,

რასაკვირველია, ვერ გამოეპარებოდათ. ისინი იმთავითვე შედგომიან მეტაფრასული აგიოგრაფიის თარგმნას, ასე რომ მეათე საუკუნის გასულს ქართულ აგიოგრაფიაში საფუძველი დადებია მეტაფრასულ ჟანრს ექვთიმე ათონელის ხელით... სვიმეონ ლოლოთეტმა თავისი შრომა, როგორც ვთქვით, იანვრის თვით გაათავა. მეცნიერებამ მეტაფრასული მწერლობის შესახებ მეტი არა იცოდა რა. 1912 წელს ჩვენ გამოვაქვეყნეთ ერთი ქართული დოკუმენტი, რომელიც გვამცნობს, რომ დანარჩენი შვიდი თვე გადაუმეტაფრასებია იოანე ქსიფილინოსს, რომელიც თავის შრომას 1801 წელს შედგომია... ქართულად ეს მეტაფრასები უთარგმნიათ XII საუკუნეში, მეფე დიმიტრის დროს (1125-1154 წლები), საფიქრებელია, გელათის მონასტერში. დანამდვილებით ვერ ვიტყვით, ვინ გადმოთარგმნა ეს კაპიტალური შრომა, მაგრამ თუ თარგმანის ხასიათს გავითვალისწინებთ, დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის გამოსულია პეტრიწონის სალიტერატურო სკოლიდან და იოანე პეტრიწის ერთ-ერთ მახლობელ შეგირდს ეკუთვნის”.⁹

მართლაც აშკარაა, რომ ჩვენთვის საინტერესო ცხოვრება ელინოფილი მთარგმნელის მიერ არის შესრულებული, მაგრამ, რადგან მთლიანი ტექსტის უდიდეს ნაწილს XI ჰომილია წარმოადგენს, ენობრივ ნორმებს მის შესახებ საუბრისას შევხებით.

აღნიშნული « ცხოვრება » თითქმის სიტყვასიტყვით მისდევს მის ბერძნულ ორიგინალს¹⁰

.ჩვენთვის საინტერესო ტექსტი შემოგვინახა ქუთაისის კოლექციამაც (K3).¹¹ იგი დაცულია მეტაფრასულ კრებულში (84v-90r), რომელიც 75 თხზულებისგან შედგება და XVI საუკუნეშია გადაწერილი. ავტორი და მთარგმნელი არც ამ შემთხვევაშია მითითებული. თუ არ ჩავთვლით რამოდენიმე გამოტოვებულ ფრაზასა და მცირეოდენ ორთოგრაფიულ სხვაობებს, ეს ორი ტექსტი, სათაურის ჩათვლით, ფაქტობრივად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

⁹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1961. 505-506

¹⁰ Neva Siwvn, 17, Hierosolymis, 1926, 593-599.

¹¹ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა აღწერილობა, შედგენილია და დასაბუჟდად მომზადებული ენიკოლადის მიერ, ტ. I, 1953, 15-24.

ქართულ ენაზე გვაქვს კირილე ალექსანდრიელის ორი გვიანდელი ბიოგრაფიაც. პირველი მათგანი, (Q409)¹² შესულია კრებულში, რომელიც წმინდანთა ცხოვრებას წარმოადგენს. მინაწერებიდან ვიგებთ, რომ იგი უთარგმნია «ლუდელ» იოვანე მამულოვს 1845 წელს 1832 წლის სომხური ნაბეჭდი გამოცემიდან. ხელნაწერში დაცულია 42 თხზულება. ჩვენთვის საინტერესო ნაწარმოები – «მოთხრობა წმიდისა მის კირილე ალექსანდრიელისა» (386-389) – რიგით 38-ეა. ხელნაწერის ანდერძში ვკითხულობთ: « მომიტვეთ, აღმომკითხველნო წიგნისა ამისანო, რამეთუ არა არის კარგად გაწყობილი ქართული და რადგან ქვეყნიერთათვის იყო ესე გადაბეჭდილი გლეხურს ენაზედ სომხურისა, ამის გამო არა ჩავრთე მეცა განგებ ღრმაჲ ქართული, თუ ვიცოდი რამ».¹³

უნდა აღინიშნოს, რომ მთარგმნელი მოკრძალებულად აფასებს თავის ნაშრომს. თარგმანი სავსებით დამაკმაყოფილებელია და, თუ არ ჩავთვლით მცირეოდენ ლაფსუსებს, არც თუ ისე ცუდად იკითხება. სამწუხაროდ, ამას ვერ ვიტყვით კირილე ალექსანდრიელის ბიოგრაფიის მეორე თარგმანზე, რომელიც ახალციხის კოლეჯიამ 3483-ე ნომრით შემოგვინახა. მისი მთარგმნელია მღვდელი «ტერ სტეფან აშოლოვი ხედრულის სომხურის ენისგ[ან]... წელსა 1838-ს. ჩვენთვის საინტერესო ნაწარმოებს ეწოდება «კვირლი ალექსანდრიელის ცხოვრება» (249-251).¹⁴

ხელნაწერი 42 თხზულებისაგან შედგება, რომელთა თანმიმდევრობაც მთლიანად ემთხვევა Q409-ისას, თუ არ ჩავთვლით ერთს: «წმინდა ზრიფსიმე და გაიანე ქალწულის ცხოვრება». ეს თხზულება Q407-ში ბოლოა, ახალციხე 3483-ში კი – მე-16. სავარაუდოა, რომ Q407-ის გადამწერს ის უბრალოდ გამორჩა და ბოლოში მიამატა. ეს გვაფიქრებინებს, რომ ორივე მთარგმნელს ერთი და იგივე დედანი უნდა ჰქონოდა ხელთ. ამ აზრს კიდევ უფრო ამტკიცებს ის ფაქტი, რომ ორივე ბიოგრაფია შინაარსობრივად იდენტურია, თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სტეფან ალოშოვის თარგმანი იმდენად გაუმართავი ქართულითაა შესრულებული, რომ ხანდახან

¹²საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია, ტ. I, შედგენილი ელ. მეტრეველის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1957, 412-415.

¹³ იქვე, 415.

¹⁴ ახალციხის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, მ. ქავთარიამ და ც. ჭანკიევმა, თბილისი, 1987, 108-111.

შინაარსის გაგებაც კი ჭირს, რომ არაფერი ვთქვათ საკუთარ სახელებზე, რომლებიც სომხური ფორმითაა გადმოღებული (კივრლი, გვ. 193, ბარსელი 149, პელეგია, გვ. 261 და ა.შ.).

ორივე ბიოგრაფიაში ერთი და იგივე ფაქტებია გადმოცემული ერთი და იმავე თანამიმდევრობით. ესენია: კირილეს წარმომავლობა (აქაც, რა თქმა უნდა, ხაზგასმითაა აღნიშნული მისი ნათესაობა თეოფილესთან), მისი დაპირისპირება ტიმოთესთან და პატრიარქად კურთხევა, ნოვაციანელების, აგრეთვე ებრაელთა განდევნა და მისი შედეგები, დაპირისპირება «ქალაქის მთავართან», ბერი ამონიუსისა და შემდგომში ჰიპატიას მკვლელობა, იოანე ოქროპირის სახელის აღდგენა დიპტიქებში, ნესტორის პატრიარქად დაჯდომა კონსტანტინოპოლში (სტამბოლში), კირილეს მიმოწერა თეოდოსისთან და დედოფლებთან, რომის კრება, კირილეს მიერ ალექსანდრიაში მოწვეული კრება, შემდგომში კი მსოფლიო კრება ეფესოში, ნესტორის განკვეთა, იოანე ანტიოქიელთან შერიგება და გარდაცვალება.

როგორც ვხედავთ, მცირე მოცულობის მიუხედავად ბიოგრაფიები საკმაოდ დაწვრილებით და სწორად ასახავენ ალექსანდრიის პატრიარქის ცხოვრებას. ამასთან ერთად, თუ გავითვალისწინებთ, როგორ მოიხსენიებენ თავად მთარგმნელები დედნის ენას (“გლეხური”, “მხედრული”) სომხური დედანი სამეცნიერო-პოპულარული გამოცემა უნდა ყოფილიყო.¹⁵

კირილე ალექსანდრიელის ჰომილიები

კირილე ალექსანდრიელის კალამს 22 ჰომილია ეკუთვნის. ამათგან ქართულმა მწერლობამ სრული სახით ათამდე შემოგვინახა. წინამდებარე თავში ჩვენ მხოლოდ სამი მათგანის ქართულ თარგმანებს შევეხებით, დანარჩენებს კი მიმოვიხილავთ იმ თემატურ კრებულებთან ერთად, რომელთა ორგანულ ნაწილსაც წარმოადგენენ.¹⁶

ეს ჰომილიებია: **ამერვე** – «თუესა აგვსტოსა ვ, წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა, კვრილე ალექსანდრიელისა ეპისკოპოსისაჲ, სიტყუაჲ ფერისცვალებისათჳს დიდისა ღმრთისაჲ და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესისა. – კეთილად მეცნიერნი

¹⁵ თ. ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის “ცხოვრებები” ქართულ ხელნაწერებში, ამირანი, 13, 2005, 146-151.

¹⁶ იგულისხმება ეფესოს კრების მასალები.

რკინობისანი იშუებენ ტყუელვათა ზედა მხედველთასა... ». **მეთერთმეტე**, I რედაქცია : « თქუმილი წმიდისა კვირილე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ წმიდისა ღმრთისმშობელისათჳს და წმიდათა მამათა, რომელნი ეფესოსჲ წმიდასა კრებასა შემოკრბეს უმჯულოდსა ნისტორისთჳს თევდოსი მცირისა ზე და დათა მისთა დედუფალთა პოლეპრიადსა და არკადიადსა და მარინადსა. _ ბრწყინვალე არს ჩვენდა სიტყუად ესე და მადლითა აღსავსე ». II რედაქცია : « წმიდისა მამისა ჩუენისა კვირილე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ სიტყუად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისათჳს და წმიდათა მამათათჳს ეფესოსჲ კრებისათა, რომელნი შეკრბეს დამჯობისათჳს უსჯულოდსა ნისტორისსა. _ ბრწყინვალე არს დღეს სიტყუად ჩუენი და მადლითა აღსავსე... ». **მეთოთხმეტე**: « წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა კვირილე ალექსანდრელ მთავარეპისკოპოზისა სიტყუად სულთა აღმოსლვისათვის და მეორედ მოსლვისათვის. _ მეშინის სიკვდილისაგან, რამეთუ მწარე არს იგი ჩემდა... »

საერთოდ ჰომილეტიკას კირილე ალექსანდრიელის შემოქმედებაში სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უკავია. ეს ბუნებრივიცაა, თუ ალექსანდრიის პატრიარქის რთულ და დაპირისპირებებით აღსავსე ცხოვრების გზას გავითვალისწინებთ. მას ხშირად უწევდა საკუთარი პრინციპებისათვის სიტყვებით ბრძოლა, ისევე როგორც სხვა დიდ საეკლესიო მამებს ქრისტიანული რელიგიის ჩამოყალიბების გარიჟრაჟზე, როდესაც რწმენის დამკვიდრებისა და გავრცელების წარმატება ხშირად მთლიანად მათ რიტორიკულ ნიჭზე იყო დამოკიდებული.

«ჰომილია არს ზეპირად პირისპირ თქუმა », _ ასე განმარტავდა XI საუკუნის მოღვაწე ეფრემ მცირე. იგივე ჰომილია « აღნიშნავს მოძღვრება-ქადაგებებს, რომელთაც მორწმუნეთა დასამოძღვრავად სხვადასხვა ადგილას, უფრო კი ეკლესიაში და სხვადასხვა პირი, უმეტესწილად, რასაკვირველია, სამღვდელო წარმოთქვამდა ხოლმე. ქადაგება-მოძღვრებას ან თვით ავტორი წერდა, ანდა წარმოთქმის დროს ჩაწერდნენ მას მაშინდელი სტენოგრაფები, გრიგოლ ღვთისმეტყველის მოწმობით, როგორც ოფიციალურად, ისე ფარულად. ყოველივე ეს ხელს უწყობდა ჰომილეტიკური მწერლობის განვითარებას, რომელიც პირდაპირ უსაზღვრო ოკეანეს წარმოადგენს. შინაარსის მხრივ ქადაგება შემდეგ დარგებად იყოფა : 1. სადღესასწაულო ქადაგებანი, რომელთაც წარმოთქვამდნენ ხოლმე საუფლო-სადღვთისმშობლო და ცნობილ წმიდანთა

დღესასწაულებზე და რომელთაც უფრო ხშირად დოგმატიკური ხასიათი აქვთ. 2. პანეგირიკები ანუ ხოტბა-შესხმანი, ეგრეთწოდებული ენკომიები, მოწამეთა და წმიდათა სახელობისა, რომელთაც აგიოგრაფიული საფუძველი აქვთ. 3. ეპიტაფიები ან სასაფლაოზე და მიცვალებულის ცხედართან წარმოთქმული სიტყვები, რომლებშიც ბიოგრაფიულ ელემენტს საგრძნობი ადგილი უჭირავს. 4. საკუთრივ ქადაგება ან ჰომილია, რომელშიც განმარტებულია კვირა-უქმეებში წასაკითხავი ადგილი საღვთო წერილიდან და რომელსაც ეგზეგეტიკურ –მორალისტური ხასიათი აქვს».¹⁷

როგორც უკვე აღინიშნა, ქადაგება ძირითადად ზეპირად წარმოითქმებოდა. ასეთ შემთხვევაში მას უფრო მეტი ზემოქმედებითი ძალა ჰქონდა, ვინაიდან პიროვნული ფაქტორი დიდ გავლენას ახდენდა მსმენელზე. თუმცა სტენოგრაფისტთა მიერ ჩაწერილ ქადაგებებშიც შენარჩუნებული იყო ენა, სტილი და მხატვრული ფორმა. საერთოდ ქადაგებები უხვად იყო გაჯერებული სხვადასხვა მხატვრული საშუალებებით: ეპითეტებით, შედარებებით, მეტაფორებით, კითხვებით, გამეორებებით, შეძახილებით და ა.შ.

ქრისტიანული ჰომილეტიკის ჩამოყალიბება და თავდაპირველი განვითარება უკავშირდება ისეთ სახელებს, როგორებიცაა მოციქული პავლე, ორიგენი, დიდი კაპადოკიელი მამები, ნეტარი ავგუსტინე.

უკვე მოციქულების პერიოდშივე მთელი სიმწვავით დაისვა ანტიკურ ორატორობასთან ქრისტიანული ქადაგების ურთიერთობის საკითხი, ვინაიდან წარმართობასა და მის დამცველ მდიდარი ტრადიციების მქონე ლიტერატურასთან ბრძოლისათვის საჭირო შეიქნა მაღალი ლიტერატურული დონე და დიდი ფილოსოფიური განათლება. ძველი ორატორები რიტორიკული სრულყოფისათვის სამ გზას მიუთითებდნენ: სწავლება, მოწონება, აღელვება (docere, delectare, movere). ნეტარი ავგუსტინე სწორედ იმავე მიზნებს უსახავს სასულიერო მწერლებს. სწავლება აუცილებელი და არსებითი მოთხოვნაა, რომელსაც მოქადაგემ გვერდი არ უნდა აუაროს, მოწონება სასიამოვნოა ყველა რიტორისთვის, ხოლო აღელვება უკვე გამარჯვებაა.¹⁸

¹⁷ კ. კველიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 551-552.

¹⁸ В.Певницкий, Церковное красноречие и его основные законы, СПб, 1908, 11.

შინაარსის მიხედვით ასხვავებენ ჰომილეტიკის ორ ძირითად სახეს : პირველი მათგანი, თხრობითი ქადაგება, ნათელი რაციონალური სწავლება წარმოადგენდა ქრისტიანული რელიგიის თანმიმდევრულ და სრულყოფილ გადმოცემას. ემყარებოდა რა ძირითადად სახარებას, მასში განსაკუთრებული ადგილი ეთმობოდა მტკიცებას ქრისტეს ღვთაებრივი წარმოშობის შესახებ და ქრისტიანული რელიგიის პროპაგანდის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა.

მოგვიანებით, ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ, ეკლესიას, რა თქმა უნდა, დაემორჩილა საზოგადოების ის ნაწილიც, რომელიც სრულყოფილ განათლებას ფლობდა და ქრისტიანობას არ თანაუგრძნობდა. ამან საჭირო გახდა ახალი რელიგიისათვის საეკლესიო მამებს ფილოსოფიური მოძღვრების სახე მიეცათ. დაახლოებით IV საუკუნემდე მოქადაგებს ბრძოლა უხდებოდათ წარმართულ რელიგიასა და ფილოსოფიასთან. სწორედ ამ ბრძოლაში ჩამოყალიბდა ქადაგების მეორე – დოგმატიკურ-პოლემიკური სახე.¹⁹

თუმცა ჰომილიის ამ სახეს არც ქრისტიანული რელიგიის საბოლოო გამარჯვების შემდეგ დაუკარგავს აქტუალობა. მოგვიანებით იგი ერეტიკულ მოძღვრებებთან ბრძოლის იარაღად იქცა. ამ თვალსაზრისით ჩვენთვის ყველაზე მეტად საინტერესოა კირილე ალექსანდრიელის IV და განსაკუთრებით XI ჰომილიები, რომლებიც მან ეფესოს კრების პერიოდში წარმოთქვა ნესტორის ერესის საწინააღმდეგოდ.

თითოეულ დიდ მწერალსა და მოაზროვნეს ყოველთვის აქვს შექმნილი ერთი ნაწარმოები, რომელიც მის სახეს წარმოადგენს. იგივე შეიძლება ითქვას კირილე ალექსანდრიელზეც. მიუხედავად მის მიერ დატოვებული უზარმაზარი შემოქმედებითი მემკვიდრეობისა, ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ნაწარმოები XI ჰომილიაა, რომელიც ღმრთისმშობლისადმია მიძღვნილი. ამისი მიზეზი არა მხოლოდ იმაში უნდა ვეძიოთ, რომ სხვა სქელტანიან დოგმატიკურ თხზულებებთან შედარებით იგი უფრო ადვილად პოულობდა გზას მორწმუნეთა გულებისაკენ, არამედ იმაშიც, რომ ნაწარმოებში იდეოლოგიურ სიღრმესთან კარგად არის შერწყმული ავტორის ტალანტი და ქრისტიანული თუ ელინისტური მქვერმეტყველების უზადო ცოდნა.

¹⁹ Н.Барсов, Из истории христианской проповеди, Харьков, 1886, 43.

ქართულ ენაზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ორი თარგმანია შემონახული. ერთი მათგანი ანონიმი მთარგმნელის მიერაა შესრულებული XI საუკუნეში, ხოლო მეორე XII საუკუნით თარიღდება და თეოფილე ხუცესმონაზონის კალამს ეკუთვნის (შემდგომში ციტირებისას სწორედ ამ უკანასკნელს დავეყრდნობით).

ჰომილია იწყება მიმართვით კრებისადმი. გამოცდილი დიპლომატი ხოტბას ასხამს კრების წევრებსა და ქალაქ ეფესოს, რომელიც ტრადიციულად ღმრთისმშობლის სახელთანაა დაკავშირებული (სწორედ ეფესოში მიიძინა მარიამმა). ამის შემდეგ იგი მიმართავს იოანე მახარებელსა და თავად წმინდა ქალწულს, რომელიც ქრისტემ იოანეს «მიუთუალა», ავიდა რა ჯვარზე (sth. 7, 154v-156r).

შემდეგი ნაწილი უშუალოდ ნესტორის წინააღმდეგაა მიმართული: კონსტანტინოპოლის პატრიარქს კირილე ბრალს სდებს იმაში, რომ ამ უკანასკნელს არ სჯერა ღმერთის ძისა და სიტყვის მარიამისაგან დაბადება, არც «უთესლოდ და უხრწნელად შობად ქალწულისად», არც ანგელოზთმთავრის წინასწარმეტყველება. იგი ნესტორს ადარებს «უმაღლოთა და სამაგელოთა» ჰურიათა, რომლებიც ქრისტეს არ თვლიდნენ ღმერთის შვილად და ამბობს: «ხოლო აწ მისცა მათ კადნიერება ნესტორ, რამეთუ გმო სიტყუად ღმრთისად და ეტყოდა მათ: «კაცი ჯუარს გიცუამსო და ნუ გგლიან მისთვსო». იგი იხსენებს არიოზს, მანიქველებს, პორფირიოსს, ფოტინოს და სხვებს, რომელთაც, მისი აზრით, გვერდში ამოუდგა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი (ათ. 7, 157r-158r).

განსაკუთრებული ხელოვნებით არის შესრულებული ერთ-ერთი პასაჟი, რომელსაც მთლიანად მოვიყვანთ და რომელშიც თანაბრად არის წარმოჩენილი როგორც ავტორის, ისევე მთარგმნელის უბადლო ოსტატობა: «არცაღათუ მაცთურსა მას შენსა ეშმაკსა ერჩდი, რომელი იტყოდა: «უკუეთუ ძე ხარ ღმრთისად, თქუ, რადთა ქვანი ესე პურ იქმნენო. Ἀ, საქმეწ საშინელი და განცვრებითა აღსავსე! რამეთუ თვთ ეშმაკნიცა მამასა მათსა სატანას თანა ძედ ღმრთისად ხადიან ყოვლადწმიდისა ქალწულისა მარიამისგან შობილსა, ხოლო მედგარი ნესტორ ძესა ღმრთისასა კაცად ლიტონად შთამომადებლებს, რამეთუ უცხოად რადმე პოვა გზად ხრწნილებისად და წარწყმედისად თვისისად» (ათ. 7, 158-159v).

კირილე ბრალს სდებს ნესტორს იმაში, რომ ამ უკანასკნელმა ქრთამის საშუალებით გადაიბირა წარჩინებულ მოქალაქეთა ერთი ნაწილი და თვით იმპერატორის მოტყუებასაც შეეცადა. თუმცა, ალექსანდრიის პატრიარქის აზრით, ეს ყველაფერი უშედეგოა და თითოეული, ვინც შეიტყობს ამ ამბავს, იტყვის: «აჰა ესერა, კაცი, რომელმან არა ყო ღმერთი მწედ მისდა, არამედ ესვიდა მრავალსა სიმდიდრესა თვისსა და განამლიერდებოდა იგი ამოებითა თვისითა», და ნესტორი ყველას სასაცილო და საგინებელი შეიქმნება. ჰომილია თავდება იმპერატორისა და მისი ოჯახის ქებითა და ლოცვა-კურთხევით (ათ. 7, 159v-160v).

ამ ჰომილიის პირველი რედაქცია, რომელიც ერთადერთმა ხელნაწერმა შემოგვინახა, იერუსალიმური წარმომავლობისაა (Jer. 151). ამ უკანასკნელს ბლეიკი XI საუკუნით ათარიღებს.²⁰ მისი სათაურია: “თქუმული წმიდისა კვირლე ალექსანდრიელ მთავარებისკოპოსისაჲ წმიდისა ღმრთისმშობელისათვის და წმიდათა მამათა, რომელნი ეფესოსა წმიდასა კრებასა შემოკრბეს უმჯულოსა ნისტორისთვის თევდოსი მცირისა ზე და დათა მისთა დედუფალთა პოლეპრიასა და არკადიასა და მარინაასა” (67r).

ეს სათაური განსხვავდება როგორც თხზულების ბერძნული დედნის²¹, ისე მეორე რედაქციის სათაურისაგან (Jer 23, 339r-344r), რომლებშიც არსადაა მოხსენიებული თევდოსი მეფისა და მისი დების სახელები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, Jer. 151 XI საუკუნის ხელნაწერია. იგი შედგება 10 ნაწარმოებისაგან, რომლებიც წარმოადგენენ იოანე დამასკელის, ათანასე ალექსანდრიელის, მიქელ სჯნკელის და სხვათა თხზულებებს. ანდერძებში მოხსენიებულია ექვთიმე ათონელის, იოანე ხახულელისა და სხვათა სახელები. ხელნაწერი თავნაკლულია.²² რაც შეეხება უშუალოდ ჩვენთვის საინტერესო თხზულებას, იგი მოთავსებულია 67r-81v გვერდებზე. ხელნაწერი ფერმკრთალია და ძნელად გასარჩევი, ზოგიერთი ადგილის ამოკითხვა კი საერთოდ შეუძლებელი.

ენობრივი ნორმები:

ხელნაწერში ბევრია ლ-ს მცდარად გამოყენების შემთხვევები. ძირითადად სიტყვის ბოლოს, მაგ.: ზლ 67r; აქამომდლ 67v; რამდლ 68v; ხანდახან კი ნაწილაკის წინ:

²⁰ R. P. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la bibliothèque patriarcale greque de Jérusalem, Revue de l'Orient Chrétien, Paris, t. 23 (1922-1923), 146-149.

²¹ PG 77, 1029-1040.

²² R. P. Blake, დასახ. ნაშრომი, 146-149.

ვიდრწლა 79r. სიტყვის შიგნით წ გვხვდება ერთ შემთხვევაში ზწცა, სადაც პირველი მარცვალი დამოუკიდებელ ლექსიკურ ერთეულადაა აღქმული (ზწ ცა).

არის აგრეთვე ო-სა და უ-ს აღრევის შემთხვევებიც. მაგ.: სარწმუნუნი 67v; პურფირიანთა 69v; უქრომსა 79v, ისევე, როგორც უ-სა და ვ-სი: გარეშეზღვდილ 69r; სიკვდილისათა 78r; სიკვდილისა 72v; განრყვნილ 73 r; ზღვისა 68 r. გვხვდება როგორც უსჯულომსა 67v, ისე ასიმილირებული ფორმა უშჯულომსა 67 r.

საინტერესოა წოდებითი ბრუნვის ფორმები ო-ზე დაბოლოებულ არსებით სახელებში, სადაც ფუძესა და წოდებითის ო ბრუნვის ნიშანს შორის თანხმოვანთგასაყარი ვ-ინი ჩნდება: ეფესოვო 68v; ჭურო უბიწოვო 70r; ყოვლადუბიწოვო 70r; ხოლო სიტყვაში სამთავროვოთა (ასიისა სამთავროვოთა სიქადულო 69r) გადამწერს ასეთივე წესით ნაწარმოები წოდებითი ბრუნვისათვის დაურთავს ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი.

ტექსტმა შემოგვინახა ორი ფორმა, სადაც ზმნისწინი გამარტივებული სახითაა მოცემული: აყუავილნა 72v და ადგომისაჲ 73r. თაყუანისცემა გუაქვს ერთი ს-თი: მოგუნი თაყუანისცემენ 71 v.

ლექსიკის თვალსაზრისით საინტერესოა შემდეგი ერთეულები: დაფუზნებული 72v (=დაფუძნებული), მწინკლევანი 68r (=მწინკულევანი). გვაქვს პარალელური უფროდლა 67r, 69 r და უფროდსლა 68v, აგრეთვე აქამომდენ 68v და აქამომდწ 67r.

თარგმანის ბერძნულ დედანთან შედარებამ გამოავლინა, რომ იგი ყოველთვის არ მიჰყვება ჩვენს ხელთ არსებულ PG-ში დაცულ ტექსტს. ქართული თარგმანი უფრო ვრცელია. ამას თუნდაც ის სამი ზედმეტი ბიბლიური ციტატაც ადასტურებს, რომელიც ბერძნულ ორიგინალში არ მოიპოვება (ეს. 6,3 71 v; ამბ. 3,3 72r; ფს. 57,7 79v). როგორც ჩანს, ქართველ მთარგმნელს ხელთ ჰქონდა ჰომილიის უფრო ვრცელი ვარიანტი.

საინტერესოა ერთი დეტალიც: ბერძნულ ორიგინალს იქ, სადაც ჩამოთვლილია ერესის სხვადასხვა სახეები (1032 B), ერთი სიტყვა აკლია, რომელიც, როგორც ჩანს, გამომცემლებს ვერ ამოუკითხავთ. ქართულ ტექსტში ეს სიტყვა გვაქვს – სტრონგილოდვტელი 69v. აღსანიშნავია, რომ იგი შემოუნახავს ჰომილიის მეორე რედაქციასაც ოდნავ განსხვავებული ფორმით – სტრონგლოდვტონელი (Jer 23 339v).

ტექსტში დასტურდება ბერძნული ენიდან შემოსული შემდეგი სიტყვები:

qevatron 1030C - თიატროდ 67v
 rJhvtore" 1030D - რიტორნი 68r
 msrgaritw'n 1032a - მარგალიტთა 69r
 kovmhts" 1036a - კომსთა 74r
 uJpavtous" 1036a - იპატოსნი 74v
 magivstrwn 1036a - მაკისტროსნი 74v

ცალკეული სიტყვების გადმოთარგმნისას მთარგმნელი ემყარება ბერძნულ ტექსტს და ცდილობს, ზუსტად გადმოგვცეს მისი შინაარსი, ამიტომ თარგმანში ბევრია ბერძნულის კალკი კომპოზიტები:

poluvklonon 1030C - მრავალმღელვარე 67v
 polueide;ϣ 1030C - მრავალსახე 67v
 qeovmorfon 1030D - ღმრთივგამოსახულნი 68r
 melivrjrJuts 1030D - თაფლმომდინარე 68r
 fronhvsewϣ 1030D - ღმრთივგონიერნი 68r
 triskumivsi 1032a - სამნაკეცმან 68r-v
 pistofovroiϣ 1032a -სარწმუნოებაშემოსილითა 68v
 provmascoϣ 1032C - წინამბრძოლო 70r
 doxologousin 1033a - დიდებისმეტყუელებენ 71r
 kskovfronoϣ 1036C - ბოროტადმადიდებლობასა 75v
 zwopio;n 1040C ცხოელსმყოფელსა 81r

როგორც მოსალოდნელი იყო, ტექსტში გვხვდება ჰენდიადისებიც, რომლებიც ასევე ტექსტის უფრო სრულყოფილად გადმოცემას ემსახურებიან:

sofoi; 1029C - გონიერებისა და სიბრძნისა 68r
 sjntilhvptore" 1029C - შემწენი და ხელის აღმპყრობნი 68r
 sjtimsvzetsi 1034C - შეურაცხ და სირცხვლეულ 73r
 pstoumevnh 1034C - დათრგუნვილ და განრყუნილ 73r
 kskivsn 1040C - უკეთურებაჲ და სიბოროტჳ 80v²³

²³ თ ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის XI ჰომილიის ადრეული ქართული თარგმანი, საენათმეცნიერო ძიებანი, XVIII, LINGUISTIC PAPERS, თბილისი, 2005, 143-156.

ჰომილიის მეორე, თეოფილესეული თარგმანი, რომლის სათაურია «წმიდისა მამისა ჩუენისა კვირლე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ სიტყუად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისათჳს და წმიდათა მამათათჳს ეფესოსჲს კრებისათა, რომელნი შეკრბეს დამკობისათჳს უსჯულოჲსა ნისტორისსა» შემონახულია რამდენიმე ხელნაწერში, რომელთა შორის ყველაზე ადრეულია: sth. 7 (XI ს.), Jer. 23 (XII-XIII სს.), ა 140 (XII-XIII სს.), Jer 39 (XIII-XIV სს.).

თუ არ ჩავთვლით ცალკეულ უმნიშვნელო ორთოგრაფიულ სხვაობებს (უწკომპლექსის არსებობა, ო-სა და უ-ს ადრევა, ასიმილირებული ფორმები), ხელნაწერები თითქმის არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

ამ თარგმანის შესახებ ს. მახარაშვილი წერს: „ქადაგების ბერძნული ტექსტი გამოქვეყნებულია „პატროლოგია გრეკას“ 76-ე ტომში, რომელშიც მას შემდეგი სათაური აქვს: „შესხმა წმიდისა მარიამ ღვთისმშობლისა“. თეოფილეს თარგმანის მასთან შედარება ცალკეულ ტექსტობრივ სხვაობებს ავლენს, უმთავრესად კი მატება შეინიშნება. ეს ნიშნავს რომ ქართველ მწერალს ხელთ ჰქონდა ისეთი დედანი, რომელიც განსხვავდებოდა მინის მიერ გამოცემული ტექსტისაგან ... თეოფილეს თარგმანში ზოგჯერ გვხვდება ბერძნული ლექსიკური ერთეულების ქართულად გადმოტანის საინტერესო შემთხვევები. მაგ.:

☩☺ ☐☺◆❖○☩ (=ვიწრო ქუჩა) თარგმნილია ორი მონათესავე მნიშვნელობის სიტყვით (ე.წ. პლეონაზმი) – “ალაგი და ურაკპარაკი”.

☐Ⓜ ❖☉◆☐☐■ ◆☐☉ჟ◆❖❖☉☉ (=ტრაგედიის თეატრი) გადმოქართულებულია შემდეგნაირად: „საჩუჭნებელ იქმნა და საბასრავ“.

- ტექსტში დასტურდება ბერძნული ენიდან შემოსული შემდეგი სიტყვები:
- „თეატროდ“ – ◆☐= ☐Ⓜ ❖☉◆☐☐■☉
 - „ეთერი“ – ☩☺ ☉❖☉☐☩❖☐☉
 - „რიტორი“ – ☐☺ ☐☺☩❖◆◆☐☉
 - „მოგვ“ – ☐☺ ○☉❖ჟ☐☉☉
 - „იპატოსი“ – ☐☺ ◆☺☐☉❖◆☐☉☉

„კომისი“ – ☐☺ ზ☐○ზღ❖◆ზღ☒☒

„მაგისტროსი“ – ☐☺ ○ფჟოჰ❖◆☐☐☒☒☒

რთული სიტყვებიც უმთავრესად შედგენილია ბერძნული ორიგინალის გავლენით:

„მრავალ-სახე“ – ◆☐☐ ☐☐●◆მღჰღ☐❖☒☒

„მრავალ-ფერი“ – ☐☺ ☐☐●◆❖ღ●☐☐☐☒☒

„მყუდროება-შემოსილი“ – ☐☺ ჟღ●ზღ☐☐☐❖☐☐☒☒

„ხუროთ-მოდღუარი“ – ☐☺ ფღ☐ღჰ◆მღ❖ღ◆◆☐☒

„თანა-მოსაგრე“ – ☐☺ ◆◆❖◆ღზღ☐☒☒

„კეთილად-განშუჭნებული“ – ☐☺ ზღფ●●ჰმღ❖☐☐☒☒

„ღმრთივ_შუენიერი“ _ ☐ღ☐❖○☐☐☐☐☒☒

„მღდელო-მოდღუარება“ – ზღ☺ ფღ☐ღჰღ☐◆◆❖◆ზღ☒

„თაფლ-მწთოლვარე“ – ○ღ●ჰ❖☐ღ☐☐◆◆☐☒☒

„სარწმუნოება-შემოსილი“ – ☐☺ ☐ჰ◆◆☐☐☐❖☐☐☒☒

„დიდების-მეტყუელება“ – ჰღ☐☐☐●☐ღღ◆◆ და სხვ.²⁴

ჰომილიის რედაქციებზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ქართულ ენაზე არსებული ორივე თარგმანი სრულია და ახლოს დგას დედანთან. ბუნებრივია, ისმება კითხვა, რისთვის გახდა საჭირო მეორე თარგმანის შესრულება?

როგორც აღვნიშნეთ, კირილე ალექსანდრიელის XI ჰომილიას სრულიად განსხვავებული ადგილი უკავია მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. შემთხვევითი არ არის, რომ კირილეს ბიოგრაფს ალექსანდრიის პატრიარქის “ცხოვრებაში” XI ჰომილია თითქმის მთლიანადა აქვს შეტანილი. ღმრთისმშობლისადმი მიძღვნილი “შესხმაჲ შუენიერი” მისი ბიოგრაფიის მოკლე (სვინაქსარულ) ვარიანტშიც კი მოიხსენიება. ამიტომ XI ჰომილიის დროის შედარებით მცირე მონაკვეთში თარგმნა გასაკვირი არ უნდა იყოს. თუმცა, როგორც ირკვევა, ამისთვის სხვა მიზეზიც არსებობდა, რის ახსნაშიც ალბათ იმდროინდელი პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი ვითარება დაგვეხმარება.

²⁴ ს. მახარაშვილი, თეოფილე ხუცესმონაზონი (შემოქმედებითი პირტრეტი), თბილისი, 2002, 108-109.

XI-XII სს-ში ქართველები ინტენსიურად იბრძოდნენ მუსულმანთა წინააღმდეგ. დავით აღმაშენებლის დროს, სანამ იგი თბილისს გაათავისუფლებდა, ქრისტიანები მეტად მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ და დიდად იყვნენ შევიწროებულნი თავიანთი რელიგიური მრწამსის გამო.

არსენ ვაჩესძის «დოგმატიკონის» ერთ-ერთმა უძველესმა ხელნაწერმა (S 1463) შემოგვინახა მეტად საინტერესო ძეგლი, რომელსაც «ვსენებად სიტყვისგებისად და სასჯელისად შჯულისათჳს ქრისტიანეთაჲსა და სარკინოზთა» (309v –312v) ეწოდება.

ამ ნაწარმოებში აღწერილია ერთ-ერთი სარწმუნოებრივი პაექრობა, როგორც, სავარაუდოა, უცხო არ უნდა ყოფილიყო იმდროინდელი თბილისისათვის. ძეგლი «წარმოადგენს ამ პაექრობის სიტყვა-სიტყვითს (თუ მის დამთავრების შემდეგ მესხიერებით აღდგენილ) ჩანაწერს. ის დაწერილია XII ს-ში, თუ გავითვალისწინებთ მის სტილს, რომელსაც ახასიათებს პეტრიწონის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი ნორმები და შემდეგ შეტანილია არსენ ვაჩესძის «დოგმატიკონში».²⁵ კ. კეკელიძის აზრით, «ეს თხზულება ორიგინალური ქართული ნაწარმოები უნდა იყოს... რასაკვირველია, აზრები და არგუმენტაცია ამოღებულია იმ თხზულებებიდან, რომელნიც იმდროინდელ პოლემიკურ მწერლობაში ტრიალებდნენ, მაგრამ კომპოზიციური და იდეური დამუშავება ქართველს ეკუთვნის»²⁶.

«სიტყვისგებიდან» ირკვევა, რომ ერთ-ერთი მეტად პრობლემური საკითხი ყოფილა მარიამის ქალწულობისა და ღმრთისმშობლობის საკითხი. ზუსტად ისევე, როგორც თავის დროზე ნესტორი და მისი მიმდევრები, სარკინოზები აცხადებდნენ, რომ შეუძლებელია, ძე ღმერთი განხორციელებულიყო ქალის საშობში. ამ საკითხს თხზულების მოზრდილი ნაწილი ეთმობა, რაც ადასტურებს მის მნიშვნელოვნებას.

როგორც ვხედავთ, სამწუხაროდ, ის დავა, რომელიც ჯერ კიდევ V საუკუნეში გადაჭრა მსოფლიო ეკლესიამ, ქართველთათვის XI-XII სს-ში ისევ აქტუალური ყოფილა. არ არის გამორიცხული, რომ XI ჰომილიის კიდევ ერთი თარგმანი სწორედ ქართველი ქრისტიანების პოზიციების განმტკიცებას ემსახურებოდა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თეოფილე ხუცესმონაზონი, ისევე როგორც არსენი, ეფრემ მცირის მოწაფე იყო. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ხელნაწერის ანდერძი, საიდანაც მტკიცდება, რომ ეს

²⁵ ლოლაშვილი, არენ იყალთოელი, თბილისი, 1978, 88.

²⁶ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 478-479.

ჰომილია თეოფილეს უთარგმნია არა საკუთარი ინიციატივით, არამედ «მამათა და ძმათა» ბრძანებისამებრ (ათ. 7, 160 v).²⁷

როგორც უკვე აღინიშნა, კირილეს ბიოგრაფს მის ცხოვრებაში ჩაურთავს XI ჰომილიის მოზრდილი ექსცერპტი, თითქმის მისი ორი მესამედი. ჰომილიის დასაწყისი გადმოცემულია მოკლე შინაარსის სახით. ალექსანდრიის პატრიარქი ქებას ასხამს ეფესოს კრების მონაწილე 230 მამას, გამოხატავს თავის პატივისცემას ქალაქ ეფესოსადმი, რომელიც ამდენ ღირს მოძღვარსა და ქადაგს მასპინძლობს. შემდეგ მოიხსენიებს ღვთისმეტყველსა და მახარებელ იოანეს და ბოლოს ხოტბას ასხამს ღვთისმშობელს: (38r) „მაშინ დიდი მნათობი ეკლესიისად კვრილე ღმერთშემოსილი დადგომილი საშუალ სამღვდლოდა მის კრებისა და მრავლად შემასხმელი მუნ შეკრებულთა ორასოცდაათთა წმიდათა და ღმერთშემოსილთა მამათა და ქალაქისა ეფესოსა მნატრელი ვითარ ეგევითართა ქადაგთა და ღირსთა მოძღუართა შემწყნარებელისა და ღმრთისმეტყუელისა და მახარებელისა იოანის სახარულევანთა შესხმათა მიერ მნატრელი და ყოველთა შესხმათა სიწმიდისა მისისათა მთქუმელი და წმიდისა ქალწულისა მარიამის ღმრთისმშობელად საკუთრად ჭეშმარიტებით მქადაგებელი და უმრავლესად მახარებელი და შემასხმელი და ვიდრე ოცდახუთთა გიხაროდენტამდე მიმრქუმელი მისი, უკუანადასკნელსა გიხაროდენსა ესრეთ იტყვს“.

ამის შემდეგ იწყება ჰომილიის ტექსტი, რომელსაც ბოლოში სულ რამდენიმე სტრიქონი აკლია, კერძოდ, იმპარატორისა და დედოფლების ქება და ლოცვა-კურთხევა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მთარგმნელი ელინოფილური სკოლის წარმომადგენელია, შესაბამისად, დანარჩენი ორი თარგმანისაგან განსხვავებით ჰომილია გამოირჩევა ბერძნული სინტაქსური კონსტრუქციების, კერძოდ, მიმღობური ფორმების სიმრავლით. საილუსტრაციოდ გთავაზობთ ორ ნიმუშს:

ელინოფილი მთარგმნელი:

²⁷ თ. ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის XI ჰომილიის ორი ქართული თარგმანი, რელიგია, ¹ 1-2-3, თბილისი, 2001, 37-40.

„უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე, მსწავლელი ჭემმარიტებისად, ქადაგი ღმრთისმეცნიერებისად, სახარებათა შინა მეტყუელი“ (38 r).

ანონიმი მთარგმნელი:

„რომელ არს უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე, მახარებელი იგი მშუდობისად, რომელმან თქუა“ (73 v).

თეოფილე ხუცესმონაზონი:

„ უფლისა ჩუენის იესუ ქრისტესნი, ქადაგისა მის მშუდობისა, რომელი იტყვს სახარებასა შინა“ (ათ. 7. 157r).

ელინოფილი მთარგმნელი:

რომლისა მგომბმან ნესტორ არა შეიწყნარა მეტყუელმან, ვითარმედ არა იშვა იესუ ქრისტე, მე ღმრთისად და სიტყუად ქალწულისა მარიამისგან, არცა უვნებელისა ქალწულებისა შობასა მეცნიერმან, არცა მთავარანგელოზებრისა მისა მეტყველისა მრწმუნებელმან“ (38 r-v).

ანონიმი მთარგმნელი:

„რომელი იგი გმო ნისტორ სამაგელმა და არა შეიწყნარა, არამედ წაჰრევდა, ვითარმედ იესუ ქრისტე, მე და სიტყუად ღმრთისად, არა იშვა ქალწულისა მარიამისგანო და ესრეთ არცა უვნებელად შობასა მას ქალწულისასა აღიარებს, არცა მთავარანგელოზის კმასა შეიწყნარებს, რომელმან იგი ახარა ყოვლადწმიდასა მას და ეტყოდა“ (73ვ).

თეოფილე ხუცესმონაზონი:

„რომელსა ჰგმო ნისტორიოს, რამეთუ არა შეიწყნარა შენ ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისგან ჯორცითა შობად მისა ღმრთისად, არამედ იტყოდა, არა იშვაო იესუ ქრისტე ღმრთისა მე და სიტყუად ქალწილისა მარიამისგან, არცა ჰრწმენა უთესლოდ და უხრწნელად შობად შენ

ქალწულისად, არცა ჳმასა მას ირწმუნებდა ანგელოზთმთავრისასა, რომელი გეტყოდა ზენ“ (ათ. 7, 157r).

როგორც ვხედავთ, ექსცერპტის მთარგმნელისა და, აგრეთვე, თეოფილე ხუცესმონაზონის (რომელიც ასევე ელინოფილური სკოლის ნიჭიერი და შედარებით ზომიერი წარმომადგენელი იყო) თარგმანი განსხვავდება ანონიმის რედაქციისაგან. მასში ბერძნული ტექსტის სახელწომნები პირიანი ფორმებითაა გადმოცემული, რაც სავსებით შეესატყვისება ქართული ენის ბუნებას.

ენობრივი ნორმების თვალსაზრისით ხელნაწერი სხვა რაიმე განსაკუთრებულ თავისებურებას არ ამჟღავნებს, თუ არ ჩავთვლით დ-ს დაკარგვას შემდეგ სიტყვებში: მისამი (38r); ჳელმწიფებათამი (38v); მეფისამი (38v); სიმალლისამი (39r).

საინტერესოა ზმნის შემდეგი ფორმა: იმოსავა (აჳა კაცი, რომელმან არა დადვა ღმერთი მწედ მისა, არამედ იმოსავა სიმრავლესა ზედა სიმდიდრისა მისისასა“ 40v). ანონიმი მთარგმნელიცა („ესვიდა იგი სიმდიდრესა“ 81r) და თეოფილე ხუცესმონაზონიც („ესვიდა იგი მრავალსა სიმდიდრესა“ 160r) გვთავაზობენ ფორმას **ესვიდა**, როგორც ეს ტრადიციულად გვაქვს 51-ე ფსალმუნის მე-9 მუხლში.

ექსცერპტი მეტად საინტერესოა ლექსიკის თვალსაზრისით. გთავაზობთ რამდენიმე მათგანს:

აღტრვა 𐌆𐌶𐌺𐌸 𐌸𐌺𐌶𐌸⚡𐌹𐌸𐌹 ⚡PG 77, 1036 ა), აქ ნიშნავს „აღდგომა“-ს. სწორედ ასე უთარგმნია ის ანონიმ მთარგმნელს (74 r). ილ აბულამე ასახელებს ამ ზმნის შემდეგ მნიშვნელობებს: „ძრვა“, დამრვა, გამართვა²⁸.

ზზურნიანი ⚡𐌶𐌶𐌹⚡⚡𐌹 (იქვე 1036 C)⚡ ნიშნავს განხრწნილს ან განმხრწნელს (ი. აბულამეს მიხედვით «ბილწი»).²⁹ ასევე თარგმნის მას თეოფილეს („განმწრწნელი იგი ხელოვნება“), რაც შეეხება ანონიმ მთარგმნელს, ის გვთავაზობს სიტყვას «კადნიერი». (75 v)

მჭიჭინებელი 𐌶𐌶⚡𐌶𐌶⚡𐌶𐌶𐌹⚡⚡𐌹 (იქვე, 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶⚡⚡⚡𐌹 ⚡𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶⚡⚡⚡𐌹 კრიჭინა, აგრეთვე ჳიჭინა.³⁰ ტექსტიდან გამომდინარე (« მჭიჭინებელი სახარებისა”) უნდა

²⁸ ი. აბულამე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბილისი, 1973.

²⁹ იქვე.

³⁰ სულოხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, 1999.

იგულისხმებოდეს მუდმივად, განუწყვეტლივ მქადაგებელი. ანონიმი მთარგმნელი სწორედ სიტყვა “მქადაგებელს” გვთავაზობს (76r).

ლიმენა ◻☺ ●✠○❖❖■ ❖იქვე, 1037 D) ნავსადგური (« ნავთსადგური » – თეოფილე ხუცესმონაზონი, (159r) N « ნავთსაყუდელი » – ანონიმი ავტორი (79r).

მკვდროანი ❖☺ ◻✠✠❖◻◆○❖❖■❖❖ (იქვე, 1037 ა) მსოფლიო, ქვეყანა. ორივე სხვა მთარგმნელს ეს სიტყვა გადმოაქვს როგორც **სოფელი**.

მგლოელობა ◆◻☹●❖❖❖❖ (იქვე, 1037 D) ტრაგედია (გლოვა, მწუხარება).

უნაწლეობა ❖☺ ☹✠●●☹●❖❖❖ (იქვე, 1040 ა) ამ სიტყვას ორი მნიშვნელობა აქვს: 1. შიგნეულობის არ ქონა, 2. სულმდაბლობა. მთარგმნელს, რატომღაც პირველი მნიშვნელობა ამოურჩევია.

ჩრდილობა ❖✠◻✠❖❖❖❖❖❖ (იქვე, 1037 B), ეს სიტყვა ნიშნავს, როგორც მოჩრდილებას, დაჩრდილებას, ასევე დაფარვას. “ძალი მაღლისაჲ ზედ გაჩრდილობდეს შენ” (ლ. 1,35). – ეს ცნობილი ციტატა ლუკას სახარებიდან (საყოველთაოდ გავრცელებული ვარიანტით “ძალი მაღლისაჲ გფარვიდეს შენ”), ლიტურგიაში წარმოადგენს “დიდი შესვლის” საფუძველთსაფუძველს,³¹ ამიტომ, გამორიცხულია, მთარგმნელს ზეპირად არ სცოდნოდა იგი. შესაბამისად, გაცემას იწვევს სახარების ამ ცნობილ ციტატაში ტრადიციულად არსებული სიტყვის “გფარვიდეს” ჩანაცვლება სიტყვით “გაჩრდილობდეს”. ამ შემთხვევაში, ისევე, როგორც ზემოთ (“უნაწლეობა”), ავტორი უკრიტიკოდ იღებს სიტყვის ყველაზე გავრცელებულ მნიშვნელობას.

ტექსტში გვხვდება საინტერესო კომპოზიტები, რომლებიც, ბერძნულიდანაა ნასესხები. ეს კომპოზიტები სხვა ძეგლებში იშვიათად ან საერთოდ არ ჩანს. ესენია:

თანამწირველი ◆◆●●❖❖❖❖❖❖ (იქვე, 1035 C), ანონიმი მთარგმნელი ამ სიტყვას თარგმნის როგორც “თანამსახურს” (73r).

ჯელმწიფეთქუემენი ❖☹●✠●❖❖❖❖ (იქვე, 1036 ა), ამ კომპოზიტის გამოსახატავად ანონიმი მთარგმნელი ორ სიტყვას იყენებს “ერნი სამეუფონი” (74v).

თავდგმულება ◆◻☹ ❖❖❖❖❖❖❖❖ (იქვე, 1036 C) არსი, მთავარი. დანარჩენ ორ თარგმანში ეს სიტყვა საერთოდ არა გვაქვს.

³¹ ნ. ქაჯაია, დიალოგი “დიდ შესლვაში”, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1-4, თბილისი, 2002, გვ. 61-69.

ეპისტოლეთმწერალი **ⲓⲛⲁⲓ ⲙⲉⲛⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓ** (იქვე, 1037 ა),
 ორივე სხვა თარგმანში ეს კომპოზიტი ორ-ორი სიტყვითაა გადმაცემული: ანონიმი
 მთარგმნელი – “ეპისტოლეთა...გამომთქუმელი, (76v); თეოფილე – “მწერალი
 ეპისტოლეთაჲ”, (158 r)

დიდცნობაჲ **Ⲓⲙⲟⲩⲉⲛⲟⲩⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓ** (იქვე, 1037 B), ამ სიტყვას ანონიმი
 მთარგმნელი და თეოფილე ერთნაირად თარგმნიან: “ხმამაღალი” (77v ; 158v).

ღმრთივმობერილი **Ⲓⲙⲟⲩⲉⲛⲟⲩⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓ** (იქვე, 1040 ა).

ძვსათქუმელი **Ⲓⲙⲟⲩⲉⲛⲟⲩⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓ** (იქვე, 1040 ა), **ძვგანთქუმელობა**
Ⲓⲙⲟⲩⲉⲛⲟⲩⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓⲛⲏⲓⲁⲓ (იქვე, 1040 B), საინტერესოა, რომ ორივე ამ კომპოზიტში, თუ
 მათ მნიშვნელობას გავითვალისწინებთ, პირველ ნაწილში უნდა გვქონდეს “ძვრ-“
 (ცუდი, ბოროტი) და არა “ძვნ” (გამძვინვარებული, გაბრაზებული).

რამდენიმე საინტერესო ლექსიკური ერთეული გვხვდება აგრეთვე ტექსტის
 პირველ ნაწილში (ბიოგრაფიაში):

წინამშობელი – წინაპარი.

მბოყინელობა – ამონთხევა.

საარებული – “ურვეული” (იხ.: ილ. აბულაძე, ლექსიკონი).

კირილე ალექსანდრიელის მეცხრე ჰომილიას ეწოდება ”სიტყვაჲ
 ფერისცვალებისათჳს დიდისა ღმრთისაჲ და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესისა”³²
 და მიმართულია ებრაელთა წინააღმდეგ, რომელთაც კირილე აქტიურად ებრძოდა
 თავისი პატრიარქატის ადრეულ წლებში.³³

ჰომილიის დასაწყისში იგი მოიხსენიებს შეჯიბრების მონაწილეებს, რომლებიც
 ტაშისცემით გამხნვებულნი ყველაფერს აკეთებენ გამარჯვების მისაღწევად. ასევე
 ჭეშმარიტმა ქრისტიანებმაც ყველა ღონე უნდა იხმარონ და მხნედ შეხვდნენ
 განსაცდელსა და «დევნულებას». მაცხოვრის სიტყვისაებრ, უარი თქვან საკუთარ თავზე
 და შეუდგნენ უფალს, რადგან სულს მხოლოდ მისი წარმწყმედელი მოიპოვებს. შემდეგ
 აღწერილია ქრისტეს მთად აღსვლა სამ გამორჩეულთან ერთად და ფერისცვალების
 შთამბეჭდავი სურათი: « იცვალა აღმატებულად რადმე და ღმრთივშუენიერად

³² PG 77, 1009-1116.

³³ციტირებისას ვეყრდნობით ქუთ. 1-ს.

ბრწყინვალეობად, ვიდრეღა სამოსელიღა მისი მიმსგავსებულად ნათლისა ეღვარედ საგონებელ იყო». ამის შემდეგ კირილე განსაკუთრებით აღნიშნავს იესოს გვერდით მოსესა და ელიას «წარმოდგომასა და ურთიერთასმი მათ უბნობას », როგორც დასტურს « წინაღწარმეტყუელთა მიერ წინამძღუანველობისა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, ვითარცა სჯულისაცა და წინაღწარმეტყუელთა მეუფისა». მოსესა და ელიას გამოჩენას სხვა მიზეზიც ჰქონდა. ქრისტეს იუდეველები ორ ძირითად ბრალდებას უყენებდნენ : შაბათის დარღვევასა და ღმერთის შვილად თავის გამოცხადებას. მოსესა და ელიას გამოჩენა ქრისტეს გვერდით ამ ბრალდებას აბათილებდა. კირილე განმარტავს ღმერთისა და მამის სიტყვებს : «ესე არს ძე ჩემი საყუარელი, რომლისათვის კეთილად ვითნე » და ამბობს, რომ მოციქულებს ამცნო არა მოსეს, არამედ ქრისტეს სიტყვების მოსმენის აუცილებლობა, ვინაიდან მოსე ამ დროს უკვე წასული იყო. ხოლო ჩვენ, ჭეშმარიტ ქრისტიანებს, განსხვავებით იუდეველთაგან, გვწამს, რომ “უეჭუელად ყოველნი კეთილნი მყოფობენ მის ძლით და თვთ მის ქრისტეს მიერ”.

ეს ჰომილია შემონახულია ორ ქუთაისურ ხელნაწერში ქუთ. 1-სა ქუთ. 34-ში. პირველი მათგანი XVI საუკუნეს მიეკუთვნება, ხოლო მეორე XVII- ს და პრაქტიკულად არ განსხვავდება პირველისაგან.³⁴

ადრეულ ნუსხას აქვს ტყავგადაკრული ხის ყდა, სათაურები სინგურითაა შესრულებული, ტექსტი ნუსხური ანბანითაა დაწერილი ორ სვეტად. ჩვენთვის საინტერესო ჰომილია 33-ეა და ეწოდება: « თუესა აგვსტოსსა ვ, წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა, კვრილე ალექსანდრიელისა ეპისკოპოსისაჲ, სიტყუად ფერისცვალებისათვის დიდისა ღმრთისაჲ და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესისა » (307r-309v).³⁵ ტექსტი, სავარაუდოდ, XIII საუკუნის დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს. იგი შესული უნდა ყოფილიყო იმ მეტაფრასულ კრებულში, რომელიც იოანე ქსიფილინოსის კალამს ეკუთვნის და რომელიც XVI საუკუნეში აფხაზეთის კათალიკოსმა ევდემონ I -მა გადააწერინა გელათის მონასტრისათვის. დღეისათვის ამ კოლექციიდან ხუთი წიგნია შემორჩენილი, თუმცა «საბედნიეროდ, იმავე მონასტერში დაცულია ერთ-ერთი იმ პერგამენტთაგანი, რომელთაც ორიგინალის როლი შეასრულეს ევდემონის

³⁴ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, I. 139-140.

³⁵ იქვე, 1-9.

კოლექციისათვის, კერძოდ, XIII საუკუნის აპრილის « თუენი », იანვრის ნაკლულ დღეებს კი ნაწილობრივ ქუთ.13 და ა 90 ავსებენ.³⁶

ჰომილიის მთარგმნელი ელინოფილური სკოლის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო. ამაზე მიუთითებს ტექსტში არსებული შემდეგი სინტაქსური კონსტრუქციები: “საღმრთოთა კულა მადლთა მიმთხუევისა სურვიელნი... წარმართებენ კეთილსათნოსა ცხორებასა, არა უსასყიდლოდსა მცონარებისა წინა პატივისმცემელი, არცა უკუე უმწნოდსა სიჯაბნისა შემყუარებელნი, არამედ უფროდსა განმწნობილნი ყოველსა განსაცდელსა ზედა და დევნულებათა ზედამოსლვისა”. (307r.) ; “საცხორებელი უკუე მცნებად ესე და შესაბამ წმიდათა და ზენაძსა დიდებისა მომატყუებელ და სიხარულევანისა და სისრულისა შემქმნელ, რამეთუ ქრისტეს თვისისა ვნებისა აღრჩევად არა უსასყიდლო, ხოლო უფროდსა საუკუნოდსა ცხორებისა და დიდებისა ზიარებისა მოქმედ”. (307rv.) “თქუა სამთა ტალავართა ქმნისა ჯერყოფად, არამეცნიერმან, რასა იტყოდა” (308v-309r).

ტექსტში გვაქვს ბერძნულიდან მომდინარე კომპოზიციები:

ზედამოსლვა 307 r ႁ⊕⊗⊖⊕⊗⊗

კეთილმსახურება 307 r ႁ⊕⊗⊖⊕⊗⊗

კნინშუენიერება 307 v ⊕⊗⊖⊕⊗⊗⊕⊗⊖⊕⊗⊗

მრავალსახე 308 r ⊕⊗⊖⊕⊗⊗⊕⊗⊖⊕⊗⊗

თანახატი 309 r ⊕⊗⊖⊕⊗⊗⊕⊗⊖⊕⊗⊗

საინტერესოა ფორმები : სიმწნისამი (307v), ურთიერთასმი (307r), რომლთა მსგავსიც უკვე შეგვხვდა ხელნაწერ S 417-ში.

კირილე ალექსანდრიელის მეოთხმეტე პომილიას ეწოდება «სიტყუად სულთა აღმოსლვისათვს და მეორედ მოსლვისათვს»³⁷.

ჰომილიის დასაწყისში ავტორი გამოხატავს შიშს ყველა იმ დაუსრულებელი სატანჯველის გამო, რისი ატანაც ცოდვილებს სიკვდილის შემდგომ მოუწევთ: იგი შეგვახსენებს სიბნელეს, ცეცხლის მდინარეებს, მოტყინარე მახვილსა და სხვა მრავალ

³⁶ კ. კვეკელიძე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში, ეტიუდები ძველი ქართული ლტერატურის ისტორიიდან, ტ.V, თბილისი, 1957, 234.
³⁷ PG, 77,1072-1081.

სატანჯველს, რომლისაგან დახსნა არავის და არაფერს ძალუმს – არც ახლობელ ადამიანებს, არც სიმდიდრეს, არც ძალაუფლებას. ამის შემდეგ დაწვრილებით აღწერს, რა მოელის ცოდვილ ადამიანს სიკვდილის შემდგომ:³⁸ «მკედრობანი და ძალნი ზეცათანი», «მთავარნი იგი ბნელისანი», «მეზვერენი ჰაერისანი, გამომეძიებელნი და მამხილებელნი საქმეთა კაცთასა», «კაცისმკვლეელიცა იგი ეშმაკი, აღვსილი სიბოროტითა», რომელიც აღრიცხავს ყველა ცოდვას, რაც ჩაგვიდენია «სიყრმიტგან» (119v-120r). ანგელოზები აღიტაცებენ სულებს იქ, სადაც მათ ჰაერის მცველი მეზვერეები ხვდებიან და საკუთარ ცოდვებს წარმოუდგენენ: ცრუ ფიცსა და ფიცის გატეხას, ვერცხლისმოყვარებას, გაუმაძღრობას, მემოხობას. ამის შემდეგ სხვა მეზვერეები «ექმნებიან დამაყენებელ» «მემაურისა ხედვისა» და «უაღვირო ჭვრეტის» გამო, მეზვერეთა მომდევნო წყებები პასუხს სთხოვენ “სასმენელისათვის”, რომელსაც ბოროტი ადამიანები «საცნობელთა მიუპყრობენ,» «საყნოსელთა სურნელისა ყნოსისათვის», ბოროტი ხელის შეხებისათვის. თუმცა ეს ყველაფერი არ არის და ცოდვილ სულს კიდევ მრავალი განსაცდელი მოელის წინ. ამავე დროს «საღმრთონი ძალნი» მის გადარჩენას ცდილობენ. ბოლოს სულთა ერთი ნაწილი ეშმაკების ხელში აღმოჩნდება, ხოლო მეორე ნაწილი უფლის დიდებას იხილავს. ამის შემდეგ აღწერილია ცოდვილთა ყოფა ჯოჯოხეთში (ტარტაროზში), რომლის გამოთქმაც ადამიანის ბაგეებს არ ძალუძთ. იქ არ არის არც ძალაუფლება, არც დიდება, არც მონაგები, არც კადნიერება, არც განცხრომა, არის მხოლოდ შიში და ტკივილი. ამიტომ ავტორი გვთხოვს, მოვიგონოთ და მოვინანიოთ ყველაფერი, რაც დაგვიშავებია, სანამ მსაჯულის წინაშე წარვდგებით, რათა ადგილი დავიკავოთ ჩვენთვის დასაბამიდან გამზადებულ სასუფეველში. ამის შემდეგ ის ერთმანეთს უპირისპირებს ცოდვილთა და უცოდველთა ყოფას: «მართალნი ნუგეშინისმცემელისაგან ნუგეშინისიცემებიან», «ცოდვილნი მარადის ხედვენ პირსა ეშმაკთასა», ხოლო უცოდველნი «პირსა ქრისტესსა» (126v-127r). იგი სიბრალულით იხსენიებს ცოდვილთ, რომელთა წარწყმედის მთავარი მიზეზი ურწმუნოებაა: «ვად, მოყვარეთა ბნელისა ცოდვისათა, ვად, რომელთა დაუტევეს ნათელი ჭემმარტი, ვად, რომელნი ვლენან ღამესა შინა ცოდვისასა, ვად, რომელთა დაუტევნეს

³⁸ ციტირებისას ვყვრდნობით H 417-ს.

დღენი ღმრთისმეცნიერებისანი» (129v-130r). აქვე მოიხსენიებს მათაც, რომლებიც მზად არიან უფლისათვის დაიმდაბლონ და მოიძულონ თავი და რომლებიც შემდგომში ამაღლდებიან: «ნეტარ არს, რომელმან აქა თავი თვისი უნდო ყოს და დაიმდაბლოს ღმრთისათვის. ესევითარნი იგი ღმრთისა მიერ მალლისა ამაღლდენ და ანგელოზთაგან იქებოდენ და სამსჯავროსა ზედა მარცხენეთა თანა არა დაადგრენ, ... ესევითარნი დაიმკვიდრებენ საუკუნეთა კეთილთა და ძე და ძმა და მეგობარ ღმრთისა იქმნებიან და განბრწყინდებიან პირნი მათნი, ვითარცა მზე დღესა მას სასჯელისასა სასუფეველსა ცათასა» (130rv).

ჰომილიის ბოლოს ავტორი კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს, რომ «არ არს ქმნილი განუცხადებელი წინაშე მსაჯულისა, არამედ ყოველნი შიშველნი და ქედდადრეკილნი წინაშე თვალთა მისთა არიან,» ამიტომ ნუ გავახარებთ ეშმაკს, რომელიც მუდმივად გვებრძვის და ვიყოთ, «ვითარცა ზღუდე მტკიცე, ვინათგან უფალი ჩვენ თანა არს». (133r)

მიუხედავად იმისა, რომ ჰომილია არცთუ ისე პატარაა, იგი თითქოს ერთი ამოსუნთქვითაა დაწერილი. დიდი ემოციური ძალა ნატიფ პოეტურ ოსტატობასთან ერთად მას სრულად განსაკუთრებულ ელფერს ანიჭებს, რაც წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე. ავტორი არაერთ მხატვრულ ხერხს მიმართავს: ეპითეტებს, შედარებებს, თუმცა ყველაზე ხშირად მაინც გამეორებებსა და დაპირისპირებებს იყენებს.

ქართულ ენაზე ამ ჰომილიის ორი რედაქცია შემოგვენახა. ერთი მათგანი დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდში 491-ე ნომრით. კრებული დაზიანებულია, აქვს ტვიფრული ტყავგადაკრული ხის ყდა, შეიცავს 135 ფურცელს. დაწერილია ნუსხურით. მთარგმნელი და გადამწერია გაბრიელ ჩხეიძე, რამდენიმე გვერდი დაუწერელია. კრებული შედგება 11 თხზულებისაგან. კირილე ალექსანდრიელის ზემოხსენებული ჰომილია რიგით მეშვიდეა და ეწოდება: “თქმული წმიდათა შორის მამისა ჩვენისა კირილე ალექსანდრიის მთავარ-ეპისკოპოსისა, სიტყვანი სულის აღმოსულისათვის და მეორეთ (ასეა) მოსულისათვის” (79r – 99r).³⁹

³⁹ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერების (Hკოლექცია), ტ. I, თბილისი, 1946, 55-356.

XVII-XVIII საუკუნეებში რუსეთ-საქართველოს შორის მანამდე სპორადული კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობები სისტემურ ხასიათს იძენს. ამ დროისათვის ქართველები ინტენსიურად იწყებენ რუსული ენიდან თარგმნას, რასაც საფუძველი ჩაუყარეს გამოჩენილმა ქართველმა მწერლებმა, მეფეებმა და ბატონიშვილებმა. ისინი არამარტო თვითონ თარგმნიდნენ, არამედ სხვებსაც ავალბდნენ ამის გაკეთებას. ამ მხრივ აღსანიშნავია ჩვენთვის საინტერესო ჰომილიის მთარგმნელი გაბრიელ ეგორის Eძე ჩხეიძე. სამეფო კარის მოლარეთუხუცესი, იმერეთის მეფის “არჩილის, ვახტანგიშვილის სახლში გაზრდილსა და დაბერებულს”, მისი გარდაცვალების შემდგომ ბატონიშვილ დარეჯან (დარია) არჩილის ასულთან ერთად გაუგრძელებია მთარგმნელობითი საქმიანობა. მის კალამს ეკუთვნის შემდეგი ნაწარმოებების თარგმანები: “დაუჯდომელი”, თეოფანე პროკოპოვიჩის “პირველ სასწავლო ყრმათა”, ისაია კოპინსკის “კიბე სულიერი”, დიმიტრი როსტოველი-ტუპტალოს “განსაზღვრება ხატებისათვის... და მსგავსებად კაცისა”, კვინტოს კურციუს რუფის “საქმენი ალექსანდრე მაკედონელისა” და ა.შ.⁴⁰

აღნიშნული ჰომილიის მეორე რედაქცია დაცულია ამავე H ფონდში, 417-ე ნომრად. ხელნაწერი უყდოა, თავნაკლული, დაზიანებული და 193 ფურცელს შეიცავს. ტექსტის დიდი ნაწილი მოხეულია. შესრულებულია მხედრულითა (1-134v; 186v -193v) და ნუსხურით (135r-186r). ტექსტი გადაუწერია პეტრე ამბროსაძეს “ქრისტესითგან წელსა ათას შუდას შუდას, თიბდთვის ბ, მოსკოვს” (142v). ხელნაწერი 19 თხზულებას შეიცავს. ჩვენთვის საინტერესო ჰომილია რიგით მეთოთხმეტეა და ეწოდება: “წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა კვირილე ალექსანდრიელ მთავარ-ეპისკოპოზისა, სიტყუა სულთა აღმოსლვისათვის და მეორედ მოსლვისათვის” (118r-134v). ჰომილიის ბოლოს მინაწერია: “წმიდაო კვირილე ალექსანდრიელო, მეოხ ექმენ ცოდვილს პეტრეს”.

ამ კრებულში მხოლოდ ორ ნაწარმოებს აქვს მითითებული მთარგმნელის სახელი – ალექსანდრე ბატონიშვილი. ჩვენთვის საინტერესო ჰომილიის, ისევე როგორც დანარჩენი თხზულებების მთარგმნელის (ან მთარგმნელთა) ვინაობა დასახელებული

⁴⁰ ტ.რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს), თბილისი, 1960, გვ. 94,96,194, 212, 229, 286.

არ

არის.⁴¹

ჰომილის ზერელედ გაცნობამაც კი ეჭვი გაგვიჩინა, რომ ის გვიანდელი ნათარგმნი არ უნდა ყოფილიყო. ტექსტის დაწვრილებით შესწავლამ ეს ეჭვი დაადასტურა. გაბრიელ ჩხეიძის თარგმანისაგან განსხვავებით, რომელიც არცთუ ისე იშვიათად სხვაობს ბერძნული დედნისაგან, რაც მოსალოდნელიც იყო, ანონიმი მთარგმნელის ტექსტი უმეტეს შემთხვევაში სიტყვასიტყვით მიჰყვება ორიგინალს.

გთავაზობთ მაგალითებს:

□⊗◆✠ □✠&□□❖✂ ○□❖✠ მღ⊗◆✠ ☎PG 77, 1072 B).

...რამეთუ მწარე არს იგი ჩემდა (ადრეული თარგმანი) (118 r).

...რამეთუ მწარე არს (გაბრიელის თარგმანი) (79 r).

ღ□ღ□◆⊕○ღ✠ ◆≡■ ჟმ❖მ■ღ■ ☎📁📄📄 B).

...მეშინის გეჰენისა (118 r).

...მეშინის გენისა მისგან (79 r).

ღ□ღ□◆⊕○ღ✠ ◆□≡■ ◆ღ❖□◆ღ□□■☎ □⊗◆✠ □◆ღ ○მ◆მ❖
მღმ✠ □მ❖□○≡✂ ☎📁📄📄 B).

...მეშინის ტარტაროზისა, რამეთუ არა ზიარ არს სიტფოსა (118 r).

...მეშინის ტარტაროზისა მისგან, რამეთუ არა არს თანაზიარ ნათლისა (79 r).

ღ□ღ□◆⊕○ღ✠ ◆□≡■ ⋄&□❖◆□✂☎ □⊗◆✠ □◆ღ ○მ◆მ❖მღმ✠
ღ◆◆□❖✂ ☎📁📄📄 B).

...მეშინის ბნელისაგან, რამეთუ ზიარ არს ნათლისა (118 r).

ეს წინადადება საერთოდ არ არის გაბრიელის თარგმანში.

ღ□ღ□◆⊕○ღ✠ ◆□≡■ ⋄&❖●≡&ღ ◆□≡■ ✠ღ⊗ღ□❖●□■ ☎📁
📄📄 B).

მეშინის მატლისა მისგან წამლიანისა (118 r).

მეშინის მატლისა მისგან მჭამელისა (79 r).

⁴¹ H I, 311-313.

აქვე მოცემულია მისი მდინარის (118 r).
მისი მდინარის მის გეგმისა (79 r).

მისი მდინარის მის გეგმისა (79 r).
რომელია წინაშე საყდრისა დიან და უფროსად მფოფინარისა მისგან ალისა და მოტყინარისა მახვილისაგან (118 r).

რომელი არს მდინარე წინაშე საყდრისა მის და უმცირესად მდუღარესა ალისთა და ადლესულთა მახვლთაგან (79 r).

მისი მდინარის მის გეგმისა (79 r).
არცა სიმდიდრისა სიმრავლე (118 v).
ვერცა დიდმან სიმდიდრემან (79 v).

მართალია წინაშე საყდრისა სამეუფოსა დგანან (127 r).
მართალია დგანან წინაშე მეფისა მის საყდრისა (89 r).

მნელი წარმოსადგენია, რომ ჰომილია თარგმანის თარგმანს წარმოადგენდეს. ასევე მნელი წარმოსადგენია, რომ XVIII საუკუნეში ის ძველი ბერძნულიდან ეთარგმნა ვინმეს. შესაბამისად, ზემოხსენებული კრებულის შემდგენელს ხელთ უნდა ჰქონოდა ჰომილიის ძველი თარგმანი, რომელიც მან (ან შეიძლება უფრო ადრე სხვა გადამწერებმა) შეძლებისდაგვარად მიუსადაგეს ენის გვიანდელ ნორმებს.

ჩვენს ამ ვერსიას სხვა არგუმენტებიც უჭერს მხარს, მაგალითად: ტექსტში მთლიანად ამოულიათ ა (ეს უკანასკნელი შენარჩუნებულია მხოლოდ შორისდებულებში: ვამ, ვამე) და უმარცვლო უ, თუმცა თითოეორი ფორმა მაინც

შემორჩენილა: **წმიდა** (119r), **სიტყა** (133v), **ვთქუთ** (118v). განსაკუთრებით საინტერესოა ზმნები **გვაქვანდეს** (134 r) და **გვრქვას** (124v), რომლებიც უმარცვლო უ-ს ვ-თი მექანიკურად ჩანაცვლების შედეგია (**გაუქუნდეს** – **გვაქვანდეს**, **გურქუას** – **გვრქვას**) და რომელთა წარმოთქმაც კი ჭირს.

ტექსტის სიძველის თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს შემდეგი წინადადება:

მართალნი სანატრელ იქმნენ და იგინი შეურაცხ, ოდეს მართალნი **იქებოდინ** და ცოდვილნი ცეცხლითა **იტანჯებოდინ** (126 v).

თუმცა იქვე გვაქვს:

მართალნი **იქებოდენ**, ცოდვილნი დანახეთქსა **მიეცემოდენ** (126v).

სრულიად წარმოუდგენელია, რომ ეს განსხვავებული I კავშირებითის ფორმები – ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი **იქებოდინ**, **იტანჯებოდინ**⁴² და გვიანდელი **იქებოდენ**, **მიეცემოდენ** – ერთსა და იმავე მთარგმნელს ეკუთვნოდეს. როგორც ჩანს, ეს ფორმები ტექსტის გვიანდელ რედაქტორს (თუ რედაქტორებს) ჩასწორებისას უბრალოდ გამორჩინიათ.

ტექსტში გვაქვს არა ერთი საინტერესო ლექსიკური ერთეული, რომლებიც მის სიძველესა და ბერძნულიდან წარმომავლობას ადასტურებენ: **ჰინდო** (120r), **ნაველფიცხლობა** (121 r), **მრღვიე** (128v), **თიატრონნი** (128v).

მაინც ყველაზე უკეთ პირვანდელი სახე სათაურს შემოუნახავს: მასში შენარჩუნებულია **ა-ანი** ფორმა (**სიტყა**), **აღმოსლვისათვის** და **მოსლვისათვის** (118r).

H 417-ში მოხსენიებული მთარგმნელი ალექსანდრე ბატონიშვილი ალექსანდრე არჩილის ძეა, დარეჯან (დარია) ბატონიშვილის ძმა. ამიტომ გაბრიელ ჩხეიძეს შეუძლებელია არ სცოდნოდა ზემოხსენებულ მთარგმანის შესახებ. ჩვენ ვერასოდეს გავიგებთ, რამ უბიძგა მას, ხელმეორედ ეთარგმნა ჰომილია – ამ უკანასკნელის მაღალმხატვრულობამ თუ საუკუნეების მიღმა დარჩენილ, იმ დროისთვის ალბათ უკვე უსახელო მთარგმნელთან გაჯიბრების სურვილმა. თუმცა არც იმას გამოვრიცხავთ, რომ გაბრიელ ჩხეიძეს ხელთ ჰქონოდა ამავე ჰომილიის სხვა ძველი რედაქცია, რომელიც მან

⁴² ა. შანიძე, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბილისი, 1976, 110.

უბრალოდ ჩაასწორა რუსული თარგმანის მიხედვით, როგორც ამას ხშირად აკეთებდა ანტონ I.⁴³

H307- ს წარმომავლობისათვის

ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდში 307-ე ნომრით დაცულია ხელნაწერი+, რომელიც თითქმის მთლიანად ეფესოს კრებას ეძღვნება. იგი გვიანდელია, თუმცა ნუსხურითაა შესრულებული. თავნაკლულია. ბოლო სრული სახითაა შემონახული, სადაც მოთავსებული ანდერძი გვაუწყებს: “აღიწერა წიგნი ესე სულთა განმანათლებელი ქალაქსა ტფილისს, ბრძანებითა საქართველოს პატრიარქის, მეფის ძის ანტონი ნეტარისათა კელითა ჩემ უღუაწის ჯ~ის საყდრის დეკანოზის იოანესითა, იანვარს ბ, ქრისტეს აქათ ჩღნა” (77 r), ე. ი. ეს ხელნაწერი გადაუწერიათ 1751 წელს ანტონი I ბრძანებით, რომელიც ყოველთვის დიდ დაინტერესებას იჩენდა ეფესოს კრების მიმართ.

ხელნაწერში დაცული პირველი თხზულება (1r-3v), რომელსაც მცირე ნაწილი აკლია, წარმოადგენს ნესტორის მეორე საპასუხო ეპისტოლეს ალექსანდრიის პატრიარქ კირილესადმი⁴⁴. ამ უკანასკნელის მიერ შედგენილ დოგმატიკური ხასიათის გზავნილზე 430 წლის თებერვალში. ის თავშეკავებით აბათილებს კირილეს ბრალდებებს და თანხმობისაკენ მოუწოდებს მას.

მეორე წერილი “ეპისტოლე წმიდისა კვირილე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისა და კერძოთაგან ეგვიპტისათა შეკრებულთა ეპისკოპოსთა ნისტორის მიმართ” (4r-11v).⁴⁵ წარმოადგენს კირილეს სახელგანთქმულ XVII ეპისტოლეს 12 ანათემითურთ, რომელიც მან კონსტანტინოპოლის პატრიარქს გაუგზავნა და რომელმაც განსაკუთრებით დაძაბა ურთიერთობა ამ ორ ეკლესიას შორის.

ეს ანათემები კირილემ დაურთო თავის მესამე წერილს ნესტორისადმი, რომელიც ეგვიპტურმა დელეგაციამ კონსტანტინოპოლში გადასცა ადრესატს 430 წლის

⁴³ თ. ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის მეთოთხმეტე ჰომილიის ორი რედაქცია, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 11, თბილისი, 2005, 27-31.

⁴⁴ ACO 1, 1, 1, 29-32.

⁴⁵ PG 77, 5, 105-121.

ნოემბერში. 12 ანათემა წინასწარგანზრახულად იყო გადმოცემული უკომპრომისო ფრაზებით, რის შემდეგაც ნესტორს მხოლოდ ორი გზა რჩებოდა: უარი ეთქვა თავის შეხედულებებზე ან თავი ერეტიკოსად ეცნო. განრისხებულმა ნესტორმა წერილი მაშინვე გადაუგზავნა იოანე ანტიოქიელს, რომელმაც იგი არა მხოლოდ ნესტორის, არამედ მთელი ანტიოქიური ეკლესიის შეურაცხყოფად აღიქვა. მას მაშინვე უპასუხეს ანდრია სამოსატელმა და თეოდორიტე კვირელმა. შემდგომში კირილე იძულებული გახდა, შეერბილებინა თავისი ანათემების ტონი, რათა ურთიერთობა მოეწესრიგებინა აღმოსავლელებთან.⁴⁶

ქართული ტექსტი რამდენიმე ადგილას შორდება ორიგინალს. გარდა ამისა, თარგმანში რამდენჯერმე ჩართულია მიმართვა ნესტორისადმი: “ღმრთისმოშიშებამან შენმან”(4v), “ღმრთისმოშიშებამან შენმან”, ღმრთისმოშიშებასა შენსა”(5r), რაც არ არის PG-ში დაცულ ბერძნულ ორიგინალში. კირილეს ამ ეპისტოლეში, თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, სავარაუდოდ, არაერთი ცვლილება შევიდოდა, ალბათ თავად ავტორის მიერაც. ქართველ მთარგმნელს, როგორც ამას ნესტორისადმი მიმართვა ადასტურებს, ხელთ უნდა ჰქონოდა ეპისტოლის პირვანდელი, უშუალოდ ნესტორისათვის განკუთვნილი ვარიანტი.

ქვემოთ გთავაზობთ კირილე ალექსანდრიელის მიერ გამოყენებულ ფილოსოფიურ ტერმინებსა და მათ ქართულ შესატყვისებს:

- ☩☺ ⚡◆❖◆✠⚡ ☎⚡◆❖◆✠⚡Ⓣ ბუნება
- ☩☺ □✠□❖◆☩⚡ ☎□✠□❖◆✠◆□⚡Ⓣ ღმრთეება
- ◆□✠❖□◆ ☎◆□☐□☩☩☐◆☐Ⓣ შეცვალება
- ☐☩◆□✠□◆□⚡ უქცეველი
- ☐☐☐☐☐☐□✠❖◆◆□⚡ უცვალებელი
- ☐☐☐☐☐☐ ☐✠❖□□⚡ განყოფილად
- ☐□✠❖☩☐☎☐□✠❖☩☐☐◆✠⚡Ⓣ განშორებულად
- ◆◆☐☩☐☐☐☐☐◆☐◆⚡ შეყოფილად
- ☩ ☐✠☐☐□❖◆☩⚡ ☎☐☐☐□❖◆✠◆⚡Ⓣ ერთობით

⁴⁶ M. Поснов, დასახ. ნაშრომი, 175-176.

მოგვიანებით წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეხებით არსენი იყალთოელის ფილოსოფიურ ტერმინოლოგიასაც და შევეცდებით პარალელი გავავლოთ ამ ორ შორის, რამდენადაც მცირე მოცულობის მასალა ამის შესაძლებლობას იძლევა.

მესამე წერილში – “ეპისტოლე წმიდისა კელესტინე ჰრომთა პაპისა ნესტორის მიმართ” (11v–18r).⁴⁷ ავტორი, რომელიც კირილე ალექსანდრიელის მოკავშირე იყო ნესტორის წინააღმდეგ, კიცხავს კონსტანტინოპოლის პატრიარქს და ამ უკანასკნელისაგან მოითხოვს, უარი თქვას თავის მცდარ შეხედულებებზე.

მეოთხე ნაწარმოები – “საღმრთოდ წიგნი მეფეთა, რომელი წარეცა ალექსანდრიას კვირელს მიმართ მთავარებისკოპოსისა და ქუეყანითი ქუეყანად კათალიკოსთა მიმართ და ეპისკოპოსთა” (18v–22v) ორი ნაწილისაგან შედგება. მეორე ნაწილს ცალკე სათაური აქვს: “ესე ზემოწერილი ეპისტოლე მიწერეს მეფეთა წმიდათა მამათა მიმართ, რადთა შემოკრბენ ეფესოს, ხოლო მეორე ესე რაჟამს შემოკრბეს ეფესოდ და ეგულებოდა დაჯდომად წმიდა კრებასა, მაშინ წარმოსცეს ღმრთისმსახურთა მეფეთა, რომელსა წერილ იყო სახე ესევეთარი”(20r–22v).⁴⁸

შემდეგი ეპისტოლე: “წმიდისა მსოფლიომსა ეფესომსა კრებისაგან ნისტორის განკუეთისათვს წიგნი მიწერილი ღმრთისმსახურთა მეფეთა მიმართ თევდოსისა და უალენტინიანესსა”(22v–25v),⁴⁹ წარმოადგენს ერთგვარ ანგარიშს. როგორც ცნობილია, თეოდოსი II უკიდურესად უკმაყოფილო იყო ეფესოში განვითარებული მოვლენებით, ამიტომ კრება იძულებული გახდა, თავი ემართლებინა მის წინაშე.

HH 307-ის მეექვსე თხზულება კირილე ალექსანდრიელის ცნობილი მეოთხე ჰომილიაა, სათაურით: “თქმული წმიდისა კვირელე ალექსანდრიელისა ნისტორის მიმართ, ოდეს-იგი შთამოვიდეს შჯდნი ეპისკოპოსნი ეკლესიასა წმიდასა მარიამისსა”(25v–28v).⁵⁰ მისი ავთენტურობის საკითხი დიდი ხნის განმავლობაში იდგა ეჭვქვეშ, თუმცა მეცნიერთა ბოლოდროინდელმა კვლევებმა დაადასტურეს, რომ ის ნამდვილად ალექსანდრიის პატრიარქის კალამს ეკუთვნის.⁵¹

⁴⁷ ACO 1, 1, 1, 77-83

⁴⁸ ACO 1, 1, 1, 114-116.

⁴⁹ ACO 1, 1, 3, 3-5.

⁵⁰ PG 77, 992-996.

⁵¹ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 219.

ეს ჰომილია კირილეს ზემოხსენებული XI ჰომილიის ოდნავ შეცვლილ ვარიანტს წამოადგენს და თუმცა თავისი აგებულებითა თუ ფრაზებით ძალიან ახლოს დგას მასთან, მაინც გვხვდება რამდენიმე განსხვავებული მაღალმხატვრული პასაჟი: „რომლისა მიერ მოციქულნი ქადაგებენ, რომლისა მიერ მეფენი მეფობენ, რომლისა მიერ მკუდარნი აღდგებიან თანაშეწევნითა წმიდისა სამებისათა, და ვინ შემძლებელ არს კაცთაგანი გამოთქუმად, გინა დიდებად მრავალსაგალობელსა მარიამს“?(26r). “ეჰა სასწაული, რამეთუ განმაკვრევს მე საკვრველებად ესე. ვის სადა ესმა ანუ ვინ იხილა ხუროთმოძღვარი, რომელმანცა ტამარი აღიშენა და დაეყენა დამკვდრებად მას შინა, გინა თუ ვინ არს, რომელმან თვსსა მკვეალსა დედად უწოდა და გინებულ იქმნა” (26r).

ჰომილია მთავრდება ნესტორისადმი ბრალდებებით და ლანძვით, რომელიც ხანდახან უკიდურეს ფორმას იღებს: “ყოველთა წარმართთა უწესოდ მავალთა აღმატა ესე უკეთურებითა, რამეთუ წარმართნი მრავალგზის უმეცრებისათვს წერილთასა უნებლიადთ ჰგმობენ ღმერთსა, ხოლო ამას წერილნი ყოველნი ესწავლნეს, არა მეშინის თქუმად, ვითარმედ გრძნებისაცა სივერაგენი ეწუართნეს და არა შთაიხედნა ერთგულებით და სიწრფოებით ღმრთივსულიერთა წიგნთა, არამედ შთადრკა იგი და განდრკა ოქროდსა მიმართ და ვეცხლისა და განლაღნა და განცოფნა სიბოროლითა საქმეთა მიმართ გმობისათა” (26v). “არა შეირცხვნეა მოციქულთა და წინაწარმეტყუელთა, მახარებელთა და მამათა მოძღურების შეურაცხყოფად, არამედ გეოცნა მთავრობად ყოველთა ეკლესიათად და არა მოივსენე სკორეთაგან სიმაღლედ ზეცისად აღმყვანებელი შენი” (27 r).

ჰომილია სიტყვა-სიტყვით მისდევს ბერძნულ ორიგინალს.

1. შემდეგი თხზულებაც: “თქმული წმიდისა კვირილე ალექსანდრიელ მთავარებისკოპოსისად იოანეს მიმართ ანტიოქიელ მთავარეპისკოპოსისა (28v-31r).⁵² უშუალოდ ეფესოს კრების პერიოდში შეიქმნა და მიმართულია იოანე ანტიოქელის წინააღმდეგ, რომელიც ე.წ. მცირე კრებასთან ერთად აქტიურად უჭერდა მხარს ნესტორს. კირილე ანტიოქიის პატრიარქს ბრალს სდებს სარწმუნოებისა და თანამოაზრეთა ღალატსა თუ ამპარტავნებაში: „რამეთუ ამიერთგან შენდა მომართ არს სიტყუად ჩუენი, რომელსა-ეგე ზუაობით აღგიმაღლებიან წარბნი ყოველთა ზედა,

⁵² PG 77, 1001-1005.

რომელი ეგე კერძოთაგან აღმოსავლეთისათა მოსრულხარ. უკუეთუ ყოველნი ჩუენ ყოველთა მაცხოვრისა იესუ ქრისტეს მსახურნი ვართ და ქადაგებათა მისთა მსახურებად რწმუნებულ არს ჩუენდა, რად არა ყოველნი ვართ მის თანა და რადსათჳს არა ვზრახავთ მისსა“? (29r).

კირილეს სიტყვებით, მაშინ, როდესაც ის და სხვა ჭეშმარიტი ქრისტიანები ურწმუნოების “მრავალთავ ვეშაჰს” ებრძვიან “ბრძოლის მტვერით აღვსებულნი” და “ოფლგარდამომდინარენი”, იოანე ანტიოქიელი დახმარების მაგივრად მათ “ზედ მიუწყდება და დაჯსნის” (29r). ის, ვისაც ევალება ჭეშმარიტებისათვის მეზრძოლებთან ერთად აღჭურვა და შერკინება, “საჭურველს სძრავს” მათ წინააღმდეგ. ბოლოს კი ალექსანდრიის პატრიარქი ასე მიმართავს ნესტორს: “დადაცათუ შეუძლო მოწყლვად ჩემდა, ეგრეცა მიძლევებს, დადაცათუ მავნო სივერაგითა, გზრგზნოსან მყავ არანებსით. რამეთუ ჩუენ მოგუემადლა ქრისტესთჳს არა ხოლო თუ მისა მიმართ სარწმუნოებად, არამედ მისთჳს ვნებადცა, რამეთუ რომელსა ჰრწმენეს მისა მიმართ, არა დაისაჯოს, ხოლო რომელსა არა ჰრწმენეს, აწვე დასჯილ არს იგი” (30v).

ეს ტექსტიც, ისევე როგორც წინა ჰომილია, სიტყვა-სიტყვით ემთხვევა ბერძნულ ორიგინალს.

შემდეგ ნაწარმოებს ეწოდება: “თქმული წმიდისა პროკლე ეპისკოპოსისაჲ, რომელი-ესე თქუა დიდსა ეკლესიასა შინა კონსტანტინოპოლისა სასმენელად ნისტორ მწვალებელისა, ჯდა რად იგი მუნ, შობისათვის უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი” (31r–35v).⁵³ ამ ნაწარმოების ავტორია პროკლე კიზიკიელი, შემდგომში კონსტანტინოპოლის პატრიარქი. როდესაც მრავალი წლის შემდეგ ნესტორი იხსენებდა დაპირისპირებას ტერმინ “ღმრთისმშობელთან” დაკავშირებით, მან განაცხადა, რომ თუ არა ორი ფაქტორი, კერძოდ, ამბიციები მათი, რომელთაც პრეტენზიები ჰქონდათ მარკოზის ტახტზე და აგრეთვე “ალექსანდრიული სამღვდელოების” ჩარევა, პრობლემა სრულიად მშვიდად მოგვარდებოდა კონსტანტინეპოლშივე. პირველ ფაქტორს წარმოადგენდა პროკლე, რომელიც ერთ-ერთი უძლიერესი ადგილობრივი კანდიდატი იყო პრეტენზიებით საპატრიარქო ტახტზე, ხოლო მეორეს – კირილე ალექსანდრიელი, რომელიც უკვე დამკვიდრებული ტრადიციისამებრ ფხიზლად ადევნებდა თვალს

⁵³ ACO, 1, 1, 1, 103-107.

კონსტანტინეპოლში განვითარებულ მოვლენებს. სავარაუდოდ 430 წლის ნოემბერში, ნესტორთან დაახლოებულმა მღვდელმა ანასტასიმ, რომელიც მას ანტიოქიიდან წამოჰყვა, დიდ ეკლესიაში წაიკითხა ქადაგება, სადაც აშკარად გაილაშქრა ტერმინ “ღმრთისმშობლის” წინააღმდეგ. შედეგმა არ დააყოვნა. 26 დეკემბერს, ე. წ. “ქალწულობის დღესასწაულზე”, რომელიც ცოტა ხნით ადრე დაწესდა, პროკლეიმ წარმოთქვა ზემოხსენებული ჰომილია ღმრთისმშობლის შესახებ. ამ გამოსვლას ესწრებოდნენ ნესტორი და, უეჭველია, სასახლის კარის ქალბატონები. ნესტორის სამწუხაროდ, მსმენელები დიდი მოწონებით შეხვდნენ ამ ქადაგებას.⁵⁴

შემდეგი ორი თხზულება წარმოადგენს თეოდოტი ანკვირელის ჰომილიებს. პირველ მათგანს ეწოდება “თქმული წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩვენისა თეოდოტი ანკვირელ ეპისკოპოსისა შობისათვის მაცხოვარისა ჩვენისა იესუ ქრისტესისა, რომელი-ესე წარიკითხა კრებასა ზედა ეფესოსისა, წინაშე წმიდისა კვრილე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისა”(35v_44r).⁵⁵ და “თქმული მისივე წმიდისა მამისა ჩვენისა თეოდოტი ანკვირელ ეპისკოპოსისაჲ, რომელი-ესე თქუა დღესასწაულსა მაცხოვრისა ჩვენისა იესუ ქრისტეს შობისასა კრებასა ზედა ეფესოსისა წინაშე წმიდისა კვრილესისა” (44v-55v).⁵⁶

როგორც სათაურებიც ადასტურებენ, ეს ჰომილიები მას კრებაზე წარმოუთქვამს. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ თეოდოტი ანკვირელი აკაკი მელიტინელთან ერთად ეკლესიის კრებაზე გაემგზავრა, როგორც ნესტორის მხარდამჭერი, თუმცა ამ უკანასკნელს ორივენი მალევე განუდგნენ, მოისმინეს რა მისი მკრებელური სიტყვები იესუსა და ღმრთისმშობლის შესახებ, რომ შეუძლებელია ღმერთის გაჩენა და რძით კვება ქალწულის მიერ და, რომ ორი-სამი თვის ჩვილი არ შეიძლება საუბრობდეს, როგორც ღმერთი. სწორედ თეოდოტი ანკვირელი აღმოჩნდა ის პიროვნება, რომელიც კრების პირველსავე სხდომაზე გამოვიდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის წინააღმდეგ და დაადასტურა, რომ ნესტორი კვლავ თავის ერეტიკულ შეხედულებებს იცავდა.

აქ მთავრდება უშუალოდ ეფესოს კრებასთან დაკავშირებული მასალები. ხელნაწერის შემდეგი თხზულებებია: 1.“აღსაარებაჲ და უწყებაჲ და სასწაული

⁵⁴ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 33-46.

⁵⁵ PG 77, 1369-1385.

⁵⁶ PG 77, 1349-1369.

მართლისა სარწმუნოებისა და წმიდათა კრებ ~ ათათვს, რომელთა დაამტკიცნეს მართალი სარწმუნოება, რომელი-ესე ჯერ არს ყოველთა ქრისტიანეთათვს, რათა კეთილად და გამოწულილვთ ბედნიერ იყუნენ” (56r), 2. “წმიდისა ფოტი პატრიარქისა აღწერილი”(56r-61v) და 3. “ესე უკუე კრებანი იქმნეს უწინარეს ნიკიის კრებისა” (61v-65r), რომელთაც ქვემოთ უფრო დაწვრილებით შევხებით.

ხელნაწერის ბოლოს ერთი გვერდი გამოტოვებულია, რაც იმის მაუწყებელი უნდა იყოს, რომ გადაძწერს თემატურად გაერთიანებული, მსოფლიო კრებებთან, პირველ რიგში კი ეფესოს კრებასთან დაკავშირებული ტექსტი დაუმთავრებია და მომდევნო სულ ბოლო თარგმანისაგან გაუმიჯნავს. ეს უკანასკნელი ექვთიმე ათონელის მიერ თარგმნილ ბასილი დიდის ჰომილიას (“ნათლისღებისათვს”) წარმოადგენს და განცალკევებით დგას სხვა თხზულებებისაგან.

ამრიგად, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მოცემული ხელნაწერი თითქმის მთლიანად ეფესოს კრებასთან დაკავშირებული თხზულებებისაგან შედგება. როგორც ცნობილია, ეფესოს კრება პირველი კრებაა, რომლის სტენოგრაფიული ჩანაწერიც არსებობს. იგი განკუთვნილი იყო იმპერატორ თეოდოსისათვის, რომელიც სისხლხორცეულად იყო დაინტერესებული კრების მიმდინარეობით. შესაბამისად, მასალა მეტად დიდი მიცულობისაა. მთარგმნელს ძირითადად შეურჩევია კრებამდელი ეპისტოლეები და კრების აქტების ნაწილი. არ არის გამორიცხული, რომ იგი შემდგომში დანარჩენი მასალების თარგმნასაც აპირებდა.

როგორც აღვნიშნეთ, ხელნაწერს ახლავს ანდერძი, მაგრამ მთარგმნელის ვინაობა დასახელებული არ არის. თუმცა ხელნაწერზე თვალის ერთი გადავლევაც კი გვიჩვენებს, რომ იგი საკმაოდ ძველია და ანტონის მთარგმნელობითი სკოლის პროდუქტს არ წარმოადგენს. კიდევ მეტიც, ორი თხზულება, კერძოდ, თეოდოტი ანკვირელის ჰომილიები (თქუმული წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩვენისა თეოდოტი ანკვირელ ეპისკოპოსისაჲ შობისათვს მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა, რომელმან ესე წარიკითხა კრებასა ზედა ეფესოდსსა წინაშე წმიდისა კვრილე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისა (35v-40r); თქუმული მისსივე წმიდისა მამისა ჩუენისა თეოდოტი ანკვირელ ეპისკოპოსისა, რომელი ესე თქუა დღესასწაულსა

მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტეს შობისასა, წარიკითხა ესეცა კრებასა ზედა ეფესოსისა წინაშე წმიდისა კვირილესა (40r-46v) XI საუკუნის ხელნაწერ ა 162-შია დაცული.

ყველა ეს თხზულება მოგვიანებით ანტონს შეუტანია ხელნაწერაა 266-ში, სადაც მათ გარკვეული ცვლილებები განუცდიათ, რაც, პირველ რიგში, ძველი ენობრივი ნორმების ანტონისეულ ნორმებთან მისადაგებაში გამოიხატა.

იმისთვის, რომ ხელნაწერის სიძველე უკეთ წარმოჩინდეს, ქვემოთ გთავაზობთ H 307-ის ენობრივი ნორმების მოკლე მიმოხილვას, აგრეთვე პარალელურ ფორმებს უკვე ანტონის მიერ რედაქტირებული ტექსტიდან:

ფონეტიკა:

H 307 გვაქვს უ, რომელიც ანტონს შეუცვლია ვ-ინით :

შუენის 7 r	ჰშვენის 31 r
სიყუარული 28 v	სიყვარული 132 v
მარჯუენით 2 v	მარჯვენით 24 v
თქუენტუს 2 v	თქვენტუს 24 v
ხდება პირიქითაც :	
შვა 2 r	შუა 24 r
შეცვალა 26 r	შესცუალა 104 r
ეგრეთვე 7 v	ეგრეთუჴ 31 r
თავს იღვა 9 v	თავს-იდუა 32 r

H 307-ში არსებული ავ-თემისნიშნისანი ზმნების ვ-ინი აა 266-ში ყველგან უმარცვლო უ-თი შეუცვლიათ :

ზრახვაა 10 r	ზრახუა 32 v
ზრუნვაა 12 r	ზრუნუა 27 r
ტანჯვაა 27 r	ტანჯუაა 104 r
ღელვაათა 26 r	ღელუათა 104 r

H 307-ში ხ-ანისა და ჯ-არის აღრევის არც ერთი შემთხვევა არა გვაქვს, მაშინ როდესაც ა 266-ისათვის ეს ტიპიურია :

გარდამოჴდა 6 r	გარდამოხდა 30 v
----------------	-----------------

ექმარების 12 r ეხმარების 27 r

დაგუქსნი 24 v დაგუხსნი 132 v

მოიქსენა 26 r მოიხსენა 104 r

H 307-ის ასიმილირებულ ფორმებში (შჯ, შქ) ა 266-ის რედაქტორს შ ყველგან ს-თი შეუცვლია და ზოგჯერ ჰ-ც ჩაუმატებია:

განშჯად 5 v განჰსჯად 30 v

შჯულისა 7 r ჰსჯულისა 31 r

შჰამოთ 8 r სჰამოთ 31 v

მორფოლოგია

პირველი სუბიექტური პირის ნიშან ვ-ს, რომელიც H 307-ში ყველგან სწორადაა გამოყენებული, ა 266-ში ხშირად უმარცვლო უ ან ჯ ენაცვლება:

აღვადგინო 2 r აღუადგინო 24 v

აღვიარებთ 6 r აღჰარებთ 30 v

H307-ში, განსხვავებით ა 266-ისაგან, უ-ს წინ არ ჩანს I სუბიექტური პირის ვ:

რაჲ იგი ვილოცოთ შენთჳს, არა უწყით 13 r (ვუწყით 27 v).

მიუხედავად იმისა, რომ ანტონის სკოლის ყველაზე დამახასიათებელი ნიშანი ზედმეტი ჰ-სა და ს-ს დამატებაა (ამ საკითხს ქვემოთ კიდევ შევხებით), H 307-ში დადასტურებული II სუბიექტური პირის ნიშანი ა 266-ში თითქმის ყველგან ამოულიათ:

ჰსუათ 8 r სუათ 31 v

შეჰრევდი 13 r შერევდი 27 v

ჰგულარძნიდი 13 v გულარძნიდი 27 v

ჰხედევდი 27 r ხედევდი 104 r

საინტერესოა H 307-ში არსებული ფორმა მოჯუჭდ (27 r), რომელიც ა 266-ში მოხვედ-ით შეუცვლიათ.

H307-ში არსებული –გუაც ფორმისათჳს ა266-ში III სუბიექტური პირის ს დაუმატებიათ.

თანაგუაც 12 v თანა-გუაცს 27 v

თანაგუაც 12 v თანა-გუაცს 27 v

აქვე უნდა აღინიშნოს კიდევ ერთი ძველი ფორმა, რომელიც ა 266-ის რედაქტორს შეუსწორებია:

შვეს ძე და უწოდიან 27 r (უწოდონ 104 r) სახელი მისი ევმანოელ.

H307-ში ყველგან არის წარმოდგენილი პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის - ენ სუფიქსი, რომელიც ა266-ში თითქმის უკლებლივ შეუნარჩუნებიათ იშვიათი გამონაკლისების გარდა (მაგ. წიგნი...მომიძღუანა 12 v (მომიძღუანა 27 v), თუმცა ტექსტში გვხვდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც ობიექტი ებ-იანი მრავლობითითაა გადმოცემული. როგორც მოსალოდნელი იყო, H307-ში ამ შემთხვევაში ზმნაში - ენ - სუფიქსი არ ჩანს, ა 266-ის რედაქტორს კი მათი სხვა ნარიანი მრავლობითის ფორმებთან უნიფიცირება მოუხდენია:

იხილეს პირები ერთმანერთისაჲ 28 v

იხილნეს პირები ერთმანერთისაჲ 132 v

წყალმან მრავალმან დაფარის ზღუჭბი 3 v

წყალმან მრავალმან დაფარნის ზღუჭბი 24 v

ა266-ში, განსხვავებით H307-საგან ხშირია ფორმები, სადაც ზედმეტი ჰ ან ს, ან ორივე ერთად გვხვდება. ეს შეეხება უპირო ფორმებსაც:

ვთქუ 1 r

ვსთქუ 24 r

წამა 5 r

ჰსწამა 30 r

გულისკმავეყოფთ 8 v

გულისკმავეჰყოფთ 31 v

ქადაგებენ 26 r

ჰქადაგებენ 100 v

სწორება 7 r

ჰსწორება 31 r

მწვალებელთა 3 r

მსწვალებელთა 24 v

რწმუნებულისა 13 v

ჰრწმუნებულისა 27 v

თუმცა ყველაზე უკეთ H307-ში დაცული ტექსტის სიმკვლეს ოდ-იან და დ-ონიან ზმნათა წყვეტილისა და I კავშირებითის ფორმები ადასტურებენ. როგორც მოსალოდნელი იყო, H307-ში ოდ-იან ზმნებში წყვეტილში ყველგან ე გვაქვს, ხოლო I

კავშირებითში _ ი. ა 266-ში ეს ფორმები თანმიმდევრულადაა ჩასწორებული. მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითს :

წყვეტილი

რომლისა მიერ სიკუდილსა მივეცემოდეთ 10 r (მივეცემოდით 32 r)

ულმოხელობაჲ უპირული შეიმოსე და უკეთურებითა იქადოდე 28 r (იქადოდი 104 v).

I კავშირებითი

რათა ეწოდებოდის (ეწოდებოდეს 24 r) წმიდასა ქალწულსა 2 r

რათა გუჭშინოდის (გუჭშინოდეს 104 v) და ვძრწოდით (ვსძრწოდეთ 104 v) და ვჰმონებდეთ და ვჰმსახურებდეთ 28 r

მადლობას შევსწირვიდეთ მაცხოვარსა და ვიტყოდით 29v (ვიტყოდეთ 132 v)

H307-ში, ა266-საგან განსხვავებით, ყველგან შენარჩუნებულია **სლვა**, ისევე როგორც **კლვა**:

მოსლვასა 6 r მოსულასა 30 v

მოსლვაჲ 29 r მოსულა 132 v

მკლველობა 26 r მკულელობა 104 r

H307-ში არსებული ფორმა **სიკუდილმდე** (1v) ა266-ში ჩანაცვლებულია ფორმით **სიკუდილამდე** 24r

ლექსიკა

H 307- ში, როგორც წესი, გვხვდება **აღსაარება**, რომელიც ა 266-ში ყველგან **აღსარებით** შეუცვლიათ

აღსაარებაჲ 3 r

აღსარება 24 v

აღსაარებასა 5 v

აღსარებასა 30 v

H307-ში გვაქვს **მღდელი**, ა266-ში **მღუდელი**, რაც ძველი ქართულისათვის უცხოა, მაგრამ ჩვეულებრივია ანტონის სკოლისათვის:

თანამღდელი 4 v

თანამღუდელი 30 r

მღდელი 5 r

მღუდელი

30 r

H307-ში არსებული ვინაითგან და მიერთგან ა266-ში ყველგან შეცვლილია :

ვინაითგან 1 v	ვინაითგან 24 r
ვინაითგან 4 r	ვინაითგან 30 r
მიერთგან 4 v	მიერთგან 30 r

H 307-ში ყველგან გვაქვს ფორმა **უნებლიათ**, რომელიც ა 266-ში **უნებლიეთ**-ად ქცეულა:

უნებლიათ 12 v	უნებლიეთ 27 v
უნებლიათ 26 v	უნებლიეთ 104 r

H 307-ში არსებული **განგურიმნა** (11 r), ა 266-ში **განგმირნა** 27 r ფორმით შეუცვლიათ.

საინტერესოა ერთი ფორმა, რომელიც ა 266-ში გვხვდება. H 307-ში არსებული წინადადების « მწყობრი ქალწულთა მეუფებს » 27v ნაცვლად ა 266-ში გვაქვს « მწყობრი ქალწულთა ჰმეფაობს » 104 v, ე.ი. ზმნის სახელური ფუძეა არა **მეუფე**, როგორც H 307-ში, არამედ **მეფა**, ვინაიდან მდებარეობითი სქესის წარმომადგენლები იგულისხმებიან.⁵⁷

და მაინც, განსაკუთრებით დიდი ცვლილება საკუთარ სახელებს განუცდიათ :

კვრილე 4 r	კირილოსის 29 v
ნისტორის 4 r	ნესტორიოსის 29 v
კელესტინე 11 v	კელესტინოს 27 r
ანკვრელ 35 r	ანკირელისა 73 v
ანტიოხოზ 12 v	ანტიოხოს 27 v
ესაიას 27 r	ისაიას 104 r

H307-ში ზემოხსენებულის გარდა ბევრი ისეთი ფორმაა, რომელიც აშკარად მიუთითებს ტექსტის სიძველეზე და რომლებიც ა266-ის რედაქტორს უცვლელად დაუტოვებია. ასეთებია ფორმები –იეს დაბოლოებით: ადგწერიეს 5 v, გგონიეს 2 v ; ვსძლოთ 29 v, სძლო 30 r ; ენ-სუფიქსიანი ვნებითები : განლაღნა, განცოფნა 26 v, დამშჯღნა 11 v და ა.შ.

თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ H307-ში სპორადულად მაინც გვხვდება გვიანდელი ფორმები (მაგ. იტყვის 3 r, ვიტყვით 6 v), მაგრამ ისინი იმდენად იშვიათია,

⁵⁷ ე. ბაბუნაშვილი, ანტონ პირველი და ქართული გრამატიკის საკითხები, თბ. 1970, 84.

რომ გადამწერის შეცდომებად უნდა ჩაითვალოს. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ზმნა **თქუმა**. ტექსტში გვხვდება როგორც **თქმა** (თქმული 25v, თქმული 28 v), ისევე თქუმა (თქუმად 13 r, თქუმად 26v, თქუმულთა 9r) ფორმები. ტექსტს აგრეთვე ახასიათებს იოტამეტობა (სიტყუდასა 7r, გულისწმადეყოფთ 7 r და ა. შ.), რაც ალბათ ისევე გადამწერს უნდა უკავშირდებოდეს.

ზემოთ ნაჩვენები ფორმების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ H 307-ში დაცული თხზულებები ნათარგმნი უნდა იყოს არაუგვიანეს XIოსაუკუნისა.⁵⁸ ანტონის ხელთ ჰქონია ხელნაწერი, რომლის ღირებულებაც კარგად იცოდა, ამიტომ გადააწერინა ის და ოცდახუთი წლის შემდეგ (HH 307 გადაწერილია 1751 წელს, მაშინ როდესაც ა 266-ში დაცული თხზულებების თარგმნის თარიღად ანდერძში 1776 წელი სახელდება), როდესაც ეფესოს კრების აქტები თარგმნა, H 307-ში დაცული მასალა, რა თქმა უნდა, მისთვის მისაღებ გრამატიკულ ნორმებს მისადაგებული, მთლიანად შეიტანა ა 266-ში, ისევე როგორც არსენი იყალთოელის მიერ თარგმნილი კირილე ალექსანდრიელის “თარგმანებაჲ შემდგომითი-შემდგომად ათორმეტთა თავთაჲ ამათთა მაბრალობელთა მიმართ”⁵⁹ და სხვა თხზულებები.

ბუნებრივია, ისმება კითხვა, ვის უნდა ეთარგმნა ეს არცთუ ისე მცირე მოცულობის კრებული?

გიორგი მთაწმიდლის ბიოგრაფიაში ვკითხულობთ, რომ მას უთარგმნია “წიგნი მეექუსისა კრებისა, ეპისტოლენი წმიდისა კვრილესნი და სხუათა წმიდათა მამათანი განკუეთისათჳს ნისტორ უსჯულოდას”.⁶⁰ ამის შესახებ კ.კეკელიძე წერს: “გიორგის ბიოგრაფს შეცდომა მოუვიდა და ექვთიმეს შრომა გიორგის მიაწერა, თუ არა და საქმე ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: ბიოგრაფის სიტყვით, გიორგიმ თარგმნა “წიგნი მეექუსისა კრებისა, ეპისტოლენი წმიდისა კვრილესნი და სხუათა წმიდათა მამათა განკუეთისათჳს ნისტორ უსჯულოდას”. შესაძლებელია, აქ იგულისხმებოდეს ერთი თხზულება, სახელდობრ, იმ კრების წიგნი, რომელშიც აღნიშნული ეპისტოლენი იყო მოავსებული, ე.ი. მესამისა. იქნებ ხელნაწერში მესამის აღსანიშნავად იყო ასომთავრული გ, რომელიც

⁵⁸ ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბილისი, 1984, 294-301, 414-421, 441-447, 460, 481-486.

⁵⁹ ა. ჩანტლაძე, “ანტინესტორიანული ტრაქტატები არსენი ვაჩეს-ძის დოგმატიკონში”, თბილისი, 1997, 206

⁶⁰ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბილისი, 1957, 147.

გადამწერს ასომთავრულსავე ვ-სთან აერია და აქედან წარმოდგა მესამის მაგიერ მეექვსე”.⁶¹

მართლაც, როგორც კ. კეკელიძე ვარაუდობს, გიორგის ბიოგრაფის ცნობა უნდა შეეხებოდეს არა მეექვსე, არამედ მესამე კრებას, რაც ლოგიკურად გამომდინარეობს ფრაზიდან: «ეპისტოლენი წმიდისა კვირილესნი და სხუათა წმიდათა მამათანი განკუთებისათჳს ნისტორ უმჯულოდსა». ბევრად უფრო მოსალოდნელია, გადამწერს ერთმანეთში ორი ასო არეოდა, ვიდრე მთელი წინადადება, თანაც არასწორი, თავისით დაემატებინა. ჩვენი აზრით, H307 სწორედ გიორგი მთაწმიდლის თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს. ამ ვერსიის სასარგებლოდ შემდეგი არგუმენტები მეტყველებს:

1. კრებულის უმეტესი ნაწილი სწორედ ეპისტოლეებია (ნესტორი_ კირილეს, კირილე _ ნესტორს, კელესტინე _ ნესტორს, კირილე _ იოანე ანტიოქიელს, მეფეთა ეპისტოლეები). დაცულია აგრეთვე კრების მასალების მცირე ნაწილიც, მაგრამ კრებულში არ არის არც ერთი იმ თხზულებათაგანი, რომლებიც კრების დასრულების შემდეგ შეიქმნა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კრების მასალები მეტად დიდი მოცულობისაა. H307-ის მთარგმნელს ქრონოლოგიური პრინციპი გამოუყენებია. მას ეფესომდელი და კრების დასაწყისის მასალები გადმოუთარგმნია, რაც სავსებით ემთხვევა გიორგის ბიოგრაფის ცნობას.

2. ხელნაწერის ბოლო ნაწილი : «აღსაარებად და უწყებად ... », «წმიდისა ფოტი პატრიარქისა აღწერილი» და «ესე უკუე კრებანი იქმნეს... » გიორგი მთაწმიდლის თარგმანს წარმოადგენს. ისინი დაცულია ა584-ში (229v-240 r). თუ არ ჩავთვლით უმნიშვნელო ორთოგრაფიულ სხვაობებს, H 307-ის შესაბამისი მონაკვეთი მთლიანად ამ უკანასკნელის იდენტურია

3. კირილე ალექსანდრიელი თავის 12 ანათემაში (« ეპისტოლე წმიდისა კვირილე ალექსანდრიელ მთავარებისკოპოსისა და კერძოთაგან ეგვპტისათა შეკრებულთა...» იმოწმებს ნიკიის სიმბოლოს (5 v), ხოლო თხზულებას ბოლოს დართული აქვს გიორგი მთაწმიდლის ნათარგმნი კონსტანტინოპოლის სიმბოლო (56 r). ამ სიმბოლოების დასაწყისები ორიგინალში მეტ-ნაკლებად ემთხვევა ერთმანეთს, მეორე ნაწილი კი განსხვავდება. ქვემოთ გთავაზობთ ამ ორი სიმბოლოს დასაწყის სტრიქონებს:

⁶¹ კ.კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, 209.

12 ანათემაში დაცული ტექსტი (ნიკიის სიმბოლო) : “ გურწამს ერთი ღმერთი, მამად ყოვლისამპყრობელი, ხილულთა და ყოველთა არახილულთა შემოქმედი და ერთი უფალი იესუ ქრისტე, ძე ღმრთისად, შობილი მამისაგან მხოლოდშობილი, ესე იგი არს არსებისაგან მამისა, ღმერთი ღმრთისაგან, ნათელი ნათლისაგან, ღმერთი ჭეშმარიტი, ღმრთისაგან ჭეშმარიტისა შობილი და არა ქმნული, თანაარსი მამისად, რომლისაგან ყოველი შეიქმნა ცათა შინა და ქვეყანასა ზედა, რომელი ჩუენ კაცთათვის და ჩუენისა ცხოვრებისათვის გარდამოცდა...”

გიორგი მთაწმიდლის თარგმანი (კონსტანტინოპოლის სიმბოლო)

« მრწამს ერთი ღმერთი, მამა ყოვლისა მპყრობელი, შემოქმედი ცათა და ქუეყანისა, ხილულთა და ყოველთა არახილულთა და ერთი უფალი იესუ ქრისტე, ძე ღმრთისად, მხოლოდშობილი, მამისაგან შობილი უწინარეს ყოველთა საუკუნეთა, ნათელი ნათლისაგან, ღმერთი ჭეშმარიტი ღმრთისაგან ჭეშმარიტისა შობილი და არა ქმნული, თანაარსი მამისა, რომლისაგან ყოველი შეიქმნა, რომელი ჩუენთვის კაცთათვის და ჩუენისა ცხოვრებისათვის გარდამოხდა ზეცით...”

როგორც ვხედავთ, ამ ორ თარგმანს შორის მინიმალური სხვაობაა, რაც ორიგინალებს შორის არსებული განსხვავებებით უნდა აიხსნას. სრულიად მისაღებია, რომ ორივე მათგანი ერთი და იგივე მთარგმნელის ხელიდან იყოს გამოსული.

იმისათვის, რომ მათი მსგავსება უფრო აშკარა გახდეს, ქვემოთ გთავაზობთ ნიკიის სიმბოლოს არსენ იყალთოელისეულ თარგმანს:

გურწამს ერთისა მიმართ ღმრთისა – მამისა, ყოვლისა მპყრობელისა, ყოველთა ხილულთა და უხილავთა შემოქმედისა, და ერთისა უფლისა იესუ ქრისტესსა, მისა ღმრთისა მხოლოდშობილისა, შობილისა მამისაგან მხოლოდშობილისა, ესე იგი არს არსებისაგან მამისა, ღმრთისა ღმრთისაგან, ნათლისა ნათლისაგან, ღმრთისაგან ჭეშმარიტისა, შობილისა და არა ქმნულისა, თანაარსისა მამისა, რომლისა მიერ ყოველნი შეიქმნეს ცათასა შინა და ქუეყანასა ზედა; ჩვენ კაცთათვის და ჩუენისა ცხოვრებისათვის გარდამოსრულისა...”⁶² ჩანტლამის წ. გვ.175)

⁶²ა. ჩანტლამე, დასახ ნაშრომი, 175.

4. თვით უმდიდრესი მთარგმნელობითი ტრადიციების მქონე ქართული ლიტერატურის ისტორიაშიც კი ცოტა მოიპოვება ისეთი მთარგმნელი, რომლის კალამსაც შეიძლება შემდეგი სტრიქონები ეკუთვნოდეს: „რომლისა მიერ მოციქულნი ქადაგებენ, რომლისა მიერ მეფენი მეფობენ, რომლისა მიერ მკუდარნი აღდგებიან თანაშეწევნითა წმიდისა სამებისათა, და ვინ შემძლებელ არს კაცთაგანი გამოთქუმად, გინა დიდებად მრავალსაგალობელსა მარიამს?“ (26r) ან: „რამეთუ ამიერითგან შენდა მომართ არს სიტყუად ჩუენი, რომელსა-ეგე ზუაობით აღგიმალლებიან წარბნი ყოველთა ზედა, რომელი ეგე კერძოთაგან აღმოსავლეთისათა მოსრულხარ. უკუეთუ ყოველნი ჩუენ ყოველთა მაცხოვრისა იესუ ქრისტეს მსახურნი ვართ და ქადაგებათა მისთა მსახურებად რწმუნებულ არს ჩუენდა, რად არა ყოველნი ვართ მის თანა და რადსათვის არა ვზრახავთ მისსა?“ (29r).

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ H 307-ში დაცული თხზულებები გიორგი ათონელს უთარგმნია. ანტონ I-ს, რომელიც ქართული საეკლესიო მწერლობის დიდი მცოდნე და დამფასებელი იყო, ჯერ გადაუწერინებია ტექსტი, ხოლო შემდეგ ეფესოს კრების მასალებშიც ჩაურთავს გარკვეული შესწორებებით. სწორედ ანტონის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს, რომ ამ თარგმანმა ჩვენამდე მოაღწია.⁶³

კირილე ალექსანდრიელის კანონიკური ეპისტოლეები

სიცოცხლის ბოლო თერთმეტი წლის განმავლობაში კირილე აღარ იყო მსოფლიო საეკლესიო საქმეების ცენტრში. ამ დროისთვის შექმნილ ნაწარმოებებში იგი ცდილობდა, შეენარჩუნებინა და კიდევ უფრო განემტკიცებინა ეფესოში მისი გამარჯვების შედეგები. აგრეთვე უფრო მეტი დრო დაეთმო უშუალოდ ალექსანდრიის საპატრიარქო საქმეებისათვის.⁶⁴ თუმცა ამ პერიოდში შექმნილმა მისმა ორმა ეპისტოლემ მაინც დაიმკვიდრა ადგილი მსოფლიო კანონიკურ ლიტერატურაში. ესენია მისი

⁶³თ. ცოფურაშვილი, ერთი ხელნაწერის წარმომავლობისათვის, ამირანი, 133-145.

⁶⁴ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 56.

წერილები დომნოს მიმართ⁶⁵ და მისივე, ლიბიელთა და ხუთქალაქელთა ეპისკოპოსთა მიმართ.⁶⁶

ქართველი მთარგმნელები, როგორც უკვე ვნახეთ, და როგორც მოსალოდნელიც იყო, პირველ რიგში კირილე ალექსანდრიელის ეფესოს კრებასთან დაკავშირებული თხზულებებით იყვნენ დაინტერესებულნი, მაგრამ ზემოხსენებული ორი წერილი მაინც შემოგვენახა “დიდი სჯულისკანონში”, რომელიც XII საუკუნეში უთარგმნია არსენ იყალთოელს.⁶⁷

პირველი წერილი, როგორც უკვე აღინიშნა, მიმართულია დომნო ანტიოქელისადმი, რომელმაც საპატრიარქო ტახტი ბიძის, იოანე ანტიოქიელის, გარდაცვალების (441) შემდეგ დაიკავა. წერილში კირილე ესარჩლება ერთ-ერთ სასულიერო პირს, პეტრეს, რომელიც ეკლესიისაგან უსამართლოდ იქნა “შერყეული”, ისე, რომ „არავინ მისცა მას ჟამი სიტყვსგებისად, არცა ადგილი კანონებრივისა სამართლობისა“. გარდა ამ უსამართლობისა, მას წაართვეს ქონება, რაც საეკლესიო კანონების დარღვევაა. კირილე იქვე უმატებს, რომ იგი დახმარებას დომნო ანტიოქელს მოხუცებულის უსაზღვრო მწუხარებისა და ცრემლების გამო კი არ სთხოვს, არამედ იმიტომ, რომ სამართლიანობა აღდგეს. ამის შემდეგ ალექსანდრიის პატრიარქი საუბრობს საეკლესიო ქონების განკარგვის წესებზე, – კერძოდ მის მოფროთხილებასა და შენახვაზე, აგრეთვე იმ ადამიანთა პასუხისმგებლობაზე “რომელთადა წმიდისა მღვდელისა მთავრობად კელთდებულ იყოს”. ეპისტოლის ბოლოში ის საუბრობს “მღვდელისაგან ჯმნისა ქარტაზე” და საჭიროდ თვლის, რომ უღირსმა სასულიერო პირებმა დატოვონ ეკლესია.⁶⁸

მეორე წერილი მიმართულია კირილეს სამწყსოსადმი, (როგორც ცნობილია, ნიკიის კრების მე-6 კანონის მიხედვით, ალექსანდრიის პატრიარქების იურისდიქცია ვრცელდებოდა ეგვიპტის, ლიბიისა და პენტაპოლისის ეპისკოპოსებზე⁶⁹).⁷⁰ მისი დაწერა

⁶⁵ PG 77, 361-364.

⁶⁶ PG 77, 364-365.

⁶⁷ “დიდი სჯულისკანონი” გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ, თბილისი, 1975, 531-534.

⁶⁸ იქვე, 531-533.

⁶⁹ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 9.

⁷⁰ დიდი სჯულისკანონი, 533-534.

განაპირობა სკანდალმა, რომელიც მონასტერში შეუფერებელი კანდიდატების დაწინაურებას მოჰყვა. კირილე უკმაყოფილებას გამოთქვამს, რომ “აწ ოდენ სასძლოთა კუბოთაგან გამომავალნი თანა-ალიტაცებიან ვიეთმე ღმრთისმოყუარეთა ეპისკოპოსთაგანთა და თჳნიერ საქმეთა მათთა გამოძიებით მითხრობისა კელთდასხმულ იქმნებიან მათ მიერ... ჳუცად”. გარდა ამისა, კირილეს არც ის მოსწონს, რომ მონასტრებიდან უწესოების გამო განდევნილნი კვლავ “მოუკდებიან კელთდასხმათა” და ბრუნდებიან იმავე მონასტრებში, “რომელთაგანცა განისხნეს”. ამის გამო, მრევლის ერთი ნაწილი, რომელმაც იცის “საქმენი მათნი”, თავს არიდებს ზიარების მიღებას მათგან.

ამიტომ, კირილეს აზრით, საჭიროა მღვდლად კურთხევამდე გამოძიებულ იქნეს სავარაუდო კანდიდატის პირადი ცხოვრება, რათა წმიდა ჟამისწირვა არ შეიბღალოს. ეპისტოლის ბოლოს ის ეხება ცოდვების გამო ეკლესიიდან განკვეთილებს, რომელთაც სიკვდილის წინ უფლება აქვთ მიიღონ ნათლისღება, რათა უზიარებელნი არ წავიდნენ ამ ქვეყნიდან.⁷¹

ეს წერილები დაცულია “დიდი სჯულისკანონის” იმ ნაწილში, სადაც წმიდა მამების, ბასილი დიდის, გრიგოლ ნოსელის, ათანასე დიდის, გრიგოლ ნაზიანზელის და სხვათა კანონიანი ეპისტოლეებია.

სულ კი „დიდი სჯულისკანონის წყაროები ოთხ ძირითად ჯგუფად იყოფა: 1. მოციქულთა სახელით ცნობილი 85 საეკლესიო კანონი (რომელიც საეკლესიო კანონმდებლობის პირველ წერილობით ძეგლად ითვლება); 2. მსოფლიოს საეკლესიო კრებათა კანონები (მათში შედის ყველა საეკლესიო კანონი, რომელიც კი 325_787 წწ. განმავლობაში მოწვეულ შვიდ მსოფლიო კრებას გამოუტანია, რადგანაც მსოფლიო კრება ყოველთვის ითვლებოდა უმაღლეს საეკლესიო საკანონმდებლო ორგანოდ); 3. ადგილობრივ საეკლესიო კრებათა კანონები (ეს ის ათი ადგილობრივი კრებაა, რომელთა საეკლესიო კანონების ზოგადქრისტიანული მნიშვნელობის აღიარება მსოფლიო კრებათა სანქციით მოხდა, რაც ამ უკანასკნელებს განასხვავებს სხვა მრავალრიცხოვან ადგილობრივ საეკლესიო კრებათაგან);

⁷¹ იქვე, 533-534.

და ჩვენთვის საინტერესო 4. ავტორიტეტულ საეკლესიო მოღვაწეთა ეპისტოლარული კანონმდებლობა. მართალია, მართლმადიდებლური ეკლესია ერთადერთ კომპეტენტურ საკანონმდებლო ორგანოდ საეკლესიო კრებას აღიარებდა, ხოლო ე. წ. წმიდა მამათა კანონიერი ეპისტოლეები ერთპიროვნული კანონმდებლობის ნიმუშია, მაგრამ გასათვალისწინებელია ის, რომ ამ ეპისტოლეებში ჩამოყალიბებულმა კანონებმა სავალდებულო ნორმის მნიშვნელობა VI (ტრულის 691 წ.) მსოფლიო კრების სანქციის შედეგად მოიპოვეს.⁷²

“დომნოს მიმართ” ქართულსა და ბერძნულ ნუსხებში 3 კანონად არის დაყოფილი, ხოლო მეორე ეპისტოლე „ლიბიელთა და ხუთქალაქელთა ეპისკოპოსთა მიმართ“ ბერძნულ ბეჭდურ გამოცემებში და ქართულ თარგმანში კანონთა განსხვავებულ რაოდენობას შეიცავს. „დიდი სჯულისკანონის“ ნუსხებში მეორე ეპისტოლე მოიცავს მოკლე შესავალსა და ოთხ კანონს, ხოლო ათენის სინტაგმაში (IV, 361) და Pitra-ს გამოცემაში (I,652) დასახელებული ეპისტოლე ორ კანონად არის გაყოფილი: პირველ კანონში გაერთიანებულია შესავალი და ქართული ტექსტის პირველი სამი კანონი, ხოლო მეორე კანონი უდრის ქართული ტექსტის მე-4 კანონს. ამასთანავე ქართული ნუსხების საპირისპიროდ ორივე გამოცემაში კირილე ალექსანდრიელის მეორე ეპისტოლის კანონთა სათვალავი პირველი ეპისტოლის კანონთა სათვალავის გაგრძელებას წარმოადგენს.

ბერძნული ხელნაწერების გარკვეული ჯგუფი, ბენეშევიჩის აღწერილობის მიხედვით, ქართული ნუსხების ჩვენებას უჭერს მხარს.⁷³

“დიდი სჯულისკანონის” ქართულმა თარგმანმა შემოგვინახა კირილე ალექსანდრიელის კიდევ ერთი ეპისტოლე, რომელიც ჩართულია კართაგენის ადგილობრივი კრების (419) აქტებში.⁷⁴

როგორც წერილიდან ირკვევა, კრების ინიციატორებს კირილესათვის უთხოვიათ ნიკეის კრების “სწორნი” (ასლები), რომლებიც მას ხუცეს ინოკენტის ხელით გაუგზავნია. ეპისტოლის ბოლოში, კირილე კრებისავე თხოვნით აზუსტებს მომავალი “ადვსების” თარიღს.

⁷² იქვე, 5-7.

⁷³ იქვე, 70.

⁷⁴ იქვე, 358.

ეპისტოლის ქართული სათაური – “დაიწყებთან კრებისა მიმართ აფრიკეთისა მიწერილნი პასუხნი კვრილე ალექსანდრიელთა ეპისკოპოსისანი, რომელთა თანა სწორნი ნიკიისა კრებისანი, ღრჯკულისაგან თარგმნებულნი, წარსცნა ინოკენტოსს მიერ ხუცისა, რომელნიცა საზღვართა თანა ნიკიისა კრებისათა აწ მოვსენებულისა ამის ინოკენტოსს მიერ ხუცისა და მარკიანე კერძო-დიაკონისა კარქიდონელთა ეკლესიისა წარეცნეს უწინარეს ექუსთა კალანდათა დეკემბერისათა წმიდასა ვონიფანტეს ეპისკოპოსსა ჰრომაელთა ეკლესიისასა” – არ ემთხვევა PG-ში არსებული ბერძნული ტექსტის სათაურს, სამაგიეროდ, სიტყვა-სიტყვით მისდევს PL-ში დაცულ ლათინურ ვარიანტს,⁷⁵ რაც მოსალოდნელიც იყო, ვინაიდან კართაგენის კრება ლათინურ ენაზე მიმდინარეობდა და, როგორც სათაურიც მიუთითებს, იგი წინასწარ უთარგმნიათ “ღრჯკულიდან” (ბერძნულიდან) ლათინურად.⁷⁶

კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები არსენ ვაჩესძის «დოგმატიკონში»

კირილე ალექსანდრიელის თხზულებების ერთი ნაწილი, როგორც მოსალოდნელი იყო, შემოგვინახა არსენი ვაჩესძის დოგმატიკურ-პოლემიკურმა კრებულმა, რომელიც «დოგმატიკონის» სახელითაა ცნობილი და რომელიც XI-XII საუკუნეებში უნდა იყოს თარგმნილი.

არსენი ვაჩეს ძე ეფრემ მცირესთან ერთად და შემდგომ ათონის ლიტერატურული სკოლის მთარგმნელობითი ტრადიციების გამაგრძელებლად გვევლინება XI-XII საუკუნეებში. ექვთიმე ათონელისაგან განსხვავებით, რომელიც, ეფრემ მცირის სიტყვებით რომ ვთქვათ, «ჩვილი ერის» რძით გამოკვებას ცდილობდა, თავად მან, არსენის მასწავლებელმა, «საფუძველი დაუდო და თეორიულ დონეზე მეთოდოლოგიურად ჩამოაყალიბა ელინოფილური მიმდინარეობა ძველ ქართულ მწერლობაში, ხოლო თავის შემოქმედებაში პრაქტიკულად შეასხა ხორცი ელინოფილობისთვის დამახასიათებელ თეორიულ შეხედულებებს. შემდგომი დროის

⁷⁵ Ep. 85, PG 77, 376-377; PL 84, 219.

⁷⁶თ. ცოფურაშვილი კირილე ალექსანდრიელის კანონიკური ეპისტოლეები, მრავალთავი, XXI, თბილისი, 2005, 169-171.

მოღვაწეებმა, რომელთა შორის უპირველესად არსენ იყალთოელი უნდა ვიგულისხმოთ, თავიანთი საქმიანობით უფრო გააღრმავეს და გააფართოვეს ელინოფილური ტენდენციები, წინამორბედთა მიერ აღებული ზოგადი საგანმანათლებლო კურსის ნაცვლად ელინოფილთა ყურადღების ცენტრში მოექცა კონკრეტული მიზანდასახულობის თხზულებების თარგმნისა და სპეციალური კრებულების შექმნის აუცილებლობის საკითხი».⁷⁷

როგორც აღვნიშნეთ, ეფრემის ელინოფილური მიმდინარეობის უშუალო გამგრძელებლად არსენი იყალთოელი გვევლინება, რომლის ცხოვრების შესახებ არც თუ ისე ბევრი რამ ვიცით. «მეთერთმეტე საუკუნის გასულსა და მეთორმეტის დამდეგს ჩვენ გვხვდება რამდენიმე არსენი: არსენ იყალთოელი, არსენ ვაჩესძე და არსენ კალიპოსელი. ნამდვილი და ეჭვმიუტანელი ცნობები მათ შესახებ ჩვენ არ მოგვეპოვება, მხოლოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არსენ იყალთოელი და არსენ კალიპოსელი ერთი და იგივე არაა... რაც შეეხება არსენ იყალთოელსა და არსენ ვაჩესძეს, მათი სახელით ცნობილი თხზულებების ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ეს ერთი და იგივე პიროვნებაა».⁷⁸

არსენის ლიტერატურული შრომებიდან კარგად ჩანს, რომ მას საფუძვლიანი განათლება მიუღია სავარაუდოდ მანგანას წმ. გიორგის სახელობის მონასტერში. ამის შემდეგ მას მოღვაწეობა დაუწყო შავ მთაზე ეფრემ მცირესთან. შემდგომ, გამორიცხული არ არის, ეფრემის სიკვდილის გამო კვლავ მანგანაში დაბრუნებულიყო. XII საუკუნის 20-იან წლებში, სავარაუდოდ, თეოფილე ხუცესმონაზონთან და იოანე პეტრიწთან ერთად ჩამოდის სამშობლოში, თავიდან დასავლეთ საქართველოში, გელათის მონასტერში, ხოლო შემდგომში კახეთში, სადაც, თუ გადმოცემას დავუჯერებთ, იყალთოს აკადემია დაუარსებია. არსენი დაახლოებული იყო დავით აღმაშენებელთან და ამ უკანასკნელის გარდაცვალების შემდგომ ეპიტაფიაც კი მიუძღვნია, როგორც «ჯელმწიფის კარის გარიგება» გვამცნობს.⁷⁹

⁷⁷ ნ. ჩიკვატია, არსენ იყალთოელის «დოგმატიკონის» შედგენილობა ხელნაწერი კრებულების მიხედვით, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, I, 2004, 23.

⁷⁸ კ. კველიძე, ძვ. ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 273.

⁷⁹ იქვე, 273-274.

არსენის დიდი განათლება კარგად ჩანს მისი თარგმანებიდან: «მის ყურადღებას იზიდავს, უმთავრესად, განყენებული დოგმატიკურ-ფილოსოფიური და იურიდიული ხასიათის თხზულებანი, რომელნიც გადმოცემულია შესაფერისად დამუშავებული და ჩამოყალიბებული ქართული ენით. განმარტებულია ეფრემისეული სქოლიოებითა და ანდერძებით, რომლებშიც ავტორი თვალწინ გადაგვიშლის ბერძნული ენის ხასიათსა და თვისებას».⁸⁰

არსენის ლიტერატურულ მოღვაწეობაში შეიძლება სამი პერიოდი გამოიყოს: 1. შავი მთის პერიოდი, როდესაც ის ეფრემ მცირესთან ერთად და მისი ხელმძღვანელობით თარგმნიდა წიგნებს; 2. მანგანის წმ. გიორგის მონასტერში ცხოვრებისა და 3. საქართველოში ცხოვრებისა.⁸¹ პირველ პერიოდში მას უთარგმნია რამდენიმე აგიოგრაფიულ-ჰომილეტიკური თხზულება, როგორებიცაა «იოანე მონაზონისა და ხუცისა დამასკელისაჲ სიტყუაჲ დიდისა შაბათისათჳს», «ცხორებაჲ და მოქალაქეობაჲ და ღუაწლი წმიდისა ღირსმოწამისა ქრისტესა ევგენიაჲსა და მშობელთა მისთაჲ» და ა.შ. «უფრო მეტი შრომა არსენ იყალთოელს გაუწევია თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობის მეორე პერიოდში, როდესაც ის, ჩვენი აზრით, მანგანას წმ. გიორგის მონასტერში ცხოვრობდა კონსტანტინოპოლს».⁸² აქ მან თარგმნა გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფი, აგრეთვე დაიწყო «დომატიკონის» გადმოღებაც. მესამე პერიოდში, როდესაც არსენი საქართველოში ცხოვრობდა, მან თარგმნა «დიდი სჯულისკანონი», რაც «დამოწმებულია გელათის მონასტრის ერთ-ერთ ნუსხაში (125).»⁸³

არსენი იყალთოელის მთარგმნელობითი მემკვიდრეობა ყოველთვის წარმოადგენდა ინტერესის საგანს. მის შესახებ ცნობები გვხვდება უკვე ძველ ქართულ მწერლობაში, თუმცა მისი მეცნიერული შესწავლა XIX საუკუნეში დაიწყო. XX საუკუნეში არსენის თარგმანებისადმი ეს ინტერესი განსაკუთრებით გაიზარდა. აი, იმ მეცნიერთა არასრული სია, რომლებმაც მოზრდილი შრომები თუ მონოგრაფიები მიუძღვნეს არსენის ნათარგმნ თხზულებებს: კ. კეკელიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, შ. ნუცუბიძე, ივ. ჯავახიშვილი, ი. აბულაძე, ი. ლოლაშვილი, ლ. მენაბდე, რ. მიმინოშვილი. აქვე უნდა აღინიშნოს «დიდი სჯულისკანონის» ტექსტი ვრცელი გამოკვლევით, რომელიც 1975

⁸⁰ იქვე, 275.

⁸¹ იქვე, 276.

⁸² იქვე, 276-284.

⁸³ იქვე, 283-2284.

წელს გამოსცა კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელთა ერთმა ჯგუფმა. დასასრულ, არსენი იყალთოელის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლაში დიდი როლი შეასრულა არსენის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შემცველი ძველი ქართული ხელნაწერების აღწერილობებმა და სხვადასხვა დროის ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიულმა მასალებმა, რომლებიც დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის, სინის, იერუსალიმის, ათონის და სხვა სიძველეთ-საცავებსა თუ ხელნაწერ ფონდებში.

მართალია, არსენი იყალთოელის თითოეული თარგმნილი თხზულება ქართული ლიტერატურის მნიშვნელოვანი შენამენია, მაგრამ მათ შორის მაინც განსაკუთრებული ადგილი უკავია «დოგმატიკონს».

«დოგმატიკურ-პოლემიკურ თხზულებათა ეს კრებული მრავალმხრივ არის საინტერესო და მნიშვნელოვანი. უპირველესად, საყურადღებოა კრებულის მიზანდასახულობა, მასში გაერთიანებულ თხზულებათა შინაარსი და აქედან გამომდინარე, წყაროების შერჩევის პრინციპი. არანაკლებ საინტერესოა კრებულის შედგენილობა, რაც ქართულ ხელნაწერებში დიდი მრავალფეროვნებით არის წარმოდგენილი».⁸⁴

«დოგმატიკონის» კრებულები შემოგვინახა შემდეგმა ხელნაწერებმა : S 1463(XI-XII), 312 (1541 წ.), 2397 (XVIII), 401(XVIII); 158(1802 წ.) ; ა 65(1188-1210 წწ.), 205 (XIII), 64 (1751 წ.), 1086 (XVIII) ; H137 (XVIII) 1000 (XVIII) ; K 23(XII-XIII), 24 (XIV), 15 (XVII-XVIII).

რაც შეეხება კრებულის სახელწოდებას «დოგმატიკონი», თავად არსენიდან მომდინარეობს, თუ გვიან შეერქვა, ძნელი სათქმელია. მის «ყველაზე ადრეულ დადასტურებას ყველაზე ადრეული და სრული ნუსხის, S 1463-ის ერთ მინაწერში ვხვდებით... მიუხედავად ამ მინაწერის ნახევრად ფოლკლორული შინაარსისა, იგი გარკვეულ ისტორიულ რეალობას მაინც არაა მოკლებული».⁸⁵

«დოგმატიკონში» შესულ თხზულებებს, ისევე, როგორც საერთოდ არსენის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას, მრავალი მეცნიერი იკვლევდა, მათი ერთი ნაწილი

⁸⁴ ნ. ჩიკვატია, დასახ. ნაშრომი, 24.

⁸⁵ იქვე. .

გამოცემულია.⁸⁶ თუმცა ამ კრებულს არანაკლები ღირებულება აქვს ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიის შესწავლისათვის, მით უფრო, რომ არსენი ვაჩისძის სტილი ბერძნული დედნების ზედმიწევნით გადმოცემას გულისხმობს.

«დოგმატიკონის» უძველესი ნუსხა 72 თხზულებისაგან შედგება. კრებულის სტრუქტურულ-კომპოზიციურ რაობასთან დაკავშირებით ქართულ მეცნიერებაში დიდი ხანია დასმულია კითხვა: როგორი მოდელით სარგებლობდა არსენ იყალთოელი კრებულის შედგენისას, მის წყაროდ რომელიმე მზა ბერძნული დედანი ჰქონდა ხელთ, თუ საკუთარი ინიციატივით შეადგინა ის კრებული, რომელიც «დოგმატიკონის» სახელით არის ცნობილი ქართულ ხელნაწერებში?. სულ ახლახან უცხოელმა ბიზანტისტებმა გამოავლინეს «დოგმატიკონის» მიახლოებითი შედგენილობის მქონე ბერძნული ხელნაწერი. გამოქვეყნდა ბ. უტიეს წერილი სახელწოდებით «დოგმატიკონი და მისი ბერძნული წყაროები»... მკვლევარი ეხება «დოგმატიკონის» შედგენილობას და მის ანალოგს ხედავს ერთ-ერთ ბერძნულ ხელნაწერში – *athos, Vstoped, 236*.⁸⁷ ბ. უტიეს მოაქვს ცხრილი, რომელშიც ნაჩვენებია «დოგმატიკონისა» და *Vstop.236*-ის პარალელური ტექსტები. ცხრილში დასახელებულია 15 თხზულება, ნიშნავს, რომ «დოგმატიკონის» 72 თხზულებიდან *Vstop. 236*-ში პარალელი დაექმნა მხოლოდ 15 ნაწარმოებს.⁸⁸

თუმცა, როდესაც ასეთი დიდი მოცულობისა და რთული შედგენილობის კრებულთან გვაქვს საქმე, ალბათ ნაკლებმოსალოდნელია მას ერთი რომელიმე წყარო მოექმნოს. უფრო რეალურია, ვიფიქროთ, რომ მთარგმნელმა რამდენიმე სხვადასხვა ხელნაწერით ისარგებლა.

აქვე უნდა შევხვით ერთ მნიშვნელოვან ფაქტსაც. უცხოელი და ხშირად ქართველი მკვლევარებიც «დოგმატიკონის» შესწავლის დროს ძირითადად *S1463*-ის მონაცემებს ითვალისწინებენ, თუმცა ეს კრებული ნუსხათა სიმრავლითა და მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ეს ნუსხები შეისწავლა ი. ლოლაშვილმა, რითაც გარკვეული სისტემატურობა შეიტანა ამ მრავალფეროვნებაში, თუმცა რა თქმა უნდა ეს ბოლო სიტყვად არ შეიძლება ჩაითვალოს «დოგმატიკონის» კვლევაში, თუნდაც იმიტომ,

⁸⁶ იქვე, (შენიშვნა).

⁸⁷ იქვე, 26-27.

⁸⁸ იქვე, 27.

რომ ბოლო წლებში კრებულში ორი ახალი თხზულება გამოვლინდა, ესენია: მანამდე უცნობი სიმეონ ახალი ღვთისმეტყველის ნაწარმოები «სინანულისთვის» და იოანე დამასკელის «Institutio elementaris».⁸⁹

«დოგმატიკონის» ნუსხები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან არამარტო შედგენილობის თვალსაზრისით. ხელნაწერების შესწავლამ გამოავლინა ის ფაქტიც, რომ სხვადასხვა ნუსხების გადამწერებს «ხშირად რედაქტორული სამუშაოც აქვთ ჩატარებული, როგორც მთლიანი კრებულის, ისე ცალკეული ნაწარმოებების შედგენილობის თვალსაზრისით».⁹⁰ გადამწერთა ერთი ნაწილი ”თავისი დროისა და გარემოცვის მოთხოვნილებების მიხედვით ეწეოდა «დოგმატიკონის» შედგენილობის ცვლას, თემატურად ცალკე კრებულად აჯგუფებდა დოგმატიკონის რამდენიმე თხზულებას, ან ცალკეულ თხზულებათა თავები დამოუკიდებელ ნაწარმოებად გაჰქონდა კრებულში».⁹¹

«დოგმატიკონი» ხელნაწერების საერთო რაოდენობა ორ ათეულზე მეტია. ზოგიერთი მათგანი ნაკლულია. ნ. ჩიკვატიამ შეისწავლა ის ხელნაწერები და მოგვცა ცხრილი, რომელიც ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს ამ ხელნაწერების გადაწერის თარიღებსა და შედგენილობაზე.⁹²

კერძოდ, «გამოკრებანი წამებათანის ოთხი სხვადასხვა თავი დამოუკიდებელი ნაწარმოების სახით დასტურდება რამდენიმე ხელნაწერში» ესენია:

- ა) „საზღუარი წმიდისა და მსოფლიოისა კრებისა“
- ბ) „გამოთქუმაჲ სარწმუნოებისა სამასათრვამეტთა მამათაჲ“
- გ) „გამოთქუმაჲ სარწმუნოებისაჲ წმიდათა მამათა ასერგასისთა“
- დ) „ხალკიდონისა კრებამან თქუა (ა 205, 269, 848, 1086; S 158; H 601).

⁸⁹ იქვე, 28-29.

⁹⁰ იქვე, 29.

⁹¹ იქვე.

⁹² ნ. ჩიკვატია დოგმატიკონის ხელნაწერი კრებულები (S1463 ნუსხასთან მათი მიმართების ცხრილი), მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XX, თბილისი, 2003, 81-86.

შესაბამისად, ოთხივე თხზულება სათანადო ხელნაწერების აღწერილობებში დამოუკიდებელ თხზულებებად არის დაფიქსირებული”⁹³

«დოგმატიკონში» წარმოდგენილია რამდენიმე ავტორის ანტინესტორიანული თხზულებები, ესენია: წმიდათაგანისა მამისა ჩუენისა იოვანე მონაზონისა და ხუცისა დამასკელისა ოქრონეკტარად წოდებულისა სიტყუად სარწმუნოებისათჳს დასამცობელად ნესტორიანთა (103r-108 r); მისივე. მამისა იოანე ხუცისა დამასკელისა ოქრონეკტარისა სიტყუად დასამცობელი ნესტორიანთა (108 v -116 v); ანონიმი ავტორის «თითოსახეთა თავთა, ესე იგი არს გამოძიებით კითხულთა აღესნად ქრისტეს მიმართისა კეთილადმსახურებისათჳს; და თანად მხილებადა და უკურლუევად ღმერთებისა მიმართ და კაცებისა ქრისტესისა უთავოთა ურთიერთას წინააღმდეგომისა წვალებისად ნესტორისგან და სევეროზისა ბოროტად მსახურთადასა და სიტყვსგებად უარისმყოფელთა მიმართ წმიდისა კრებისა ხალკიდონისათა მოძღურებისაგან ღმრთივ მოცემულთა წმიდათა მამათა ჩუენტადასა (190 v -217 r); თეოდორე აბუკურას მცირე თხზულებები, მიმართული სხვადასხვა მწვალებლობის წინააღმდეგ, მათ შორის რამდენიმე ანტინესტორიანული ტრაქტატიც. და ბოლოს «წმიდისა კვრილე ალექსანდრიელ ეპისკოპოსისა თარგმანებად შემდგომითი _ შემდგომად ათორმეტთა თავთად ამათთა მახრალობელთა მიმართ» (182r-186r); “ეპისტოლე წმიდისა კვრილე მთავარეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა სანატრელისა სუკენსონის მიმართ, ეპისკოპოსისა დიოკესარიელთადასა, სამთავროსა შინა ისავროელთასა» (186 r -187 v); “სხუად მოსაცხენებელი ნაცვალად მოწერილი მის მიერ კითხვათა მომართ ჩუენტა” (187v-189r); მისივე, “განკაცებისათჳს მხოლოდშობილისა’ (189 r -190 v).

რამდენიმე სიტყვით გაგაცნობთ კირილეს პირველი თხზულების («თარგმანებად შემდომითი-შემდეგომად...») შექმნის ისტორიას: კირილეს ბიოგრაფიული ცნობების გადმოცემისას აღინიშნა, რომ ალექსანდრიის პატრიარქმა თავის მესამე წერილს 12 ანათემა დაურთო. იგი ნესტორს საკუთარ რეზიდენციაში გადასცა ეგვიპტელთა დელეგაციამ 430 წლის 30 ნოემბერს, კვირადღის ჟამისწირვის შემდეგ. გზავნილმა ნამდვილი ქარიშხალი გამოიწვია კონსტანტინოპოლში. კირილეს უკომპრომისო

⁹³ ნ. ჩიკვატია, არსენ იყალთოელის «დოგმატიკონის» შედგენილობა ხელნაწერი კრებულების მიხედვით, 30.

ფრაზებით განრისხებულმა ნესტორმა მაშინვე გაუგზავნა წერილი იოანე ანტიოქიელს, რომელიც ასევე აღაშფოთა ალექსანდრიის პატრიარქის მოთხოვნებმა. აღმოსავლელებმა კირილეს დემარში, და არცთუ უსაფუძვლოდ, მთელი ანტიოქიური ქრისტოლოგიური ტრადიციის საწინააღმდეგოდ აღიქვეს. ამის შემდეგ კირილესა და ნესტორის დაპირისპირება პამფლეტების ომად იქცა ალექსანდრიასა და ანტიოქიას შორის. კირილეს დაუყოვნებლივ გამოეხმაურნენ თეოდორიტე კვრელი და ანდრეა სამოსატელი. ალექსანდრიის პატრიარქმა ორივე მათგანს დეტალური პასუხი გასცა. ეს წერილობითი დაპირისპირება 431 წლის ივნისამდე, ანუ ეფესოს კრებამდე გრძელდებოდა. ეფესოს კრების დროს კირილეს პოზიცია არც თუ ისე მყარი აღმოჩნდა, ამიტომ სანამ ის მფარველს ეძებდა კონსტანტინოპოლის სამეფო კარზე, თავისუფალი დრო გამოიყენა და ეპისკოპოსთა თხოვნით დაწერა განმარტება თავის 12 ანათემაზე. აღმოსავლელებს სურდათ, კირილეს საერთოდ უარეყო ანათემები, მაგრამ ალექსანდრიის პატრიარქს ამის გაკეთება არ შეეძლო. ამით მას გამოეცლებოდა ის თეოლოგიური საფუძველი, რისი მეშვეობითაც მოხდა ნესტორის გადაყენება. ამავე დროს მას რაც შეიძლება მეტი მომხრის მოპოვება სურდა აღმოსავლელთა რიგებში, ამიტომ, მართალია, ის არ ცვლის თავის თეოლოგიურ პოზიციას, მაგრამ უფრო შემრიგებლურია, ვიდრე თავის წინა ორ კომენტარებში. ალექსანდრიის პატრიარქი ცდილობს, შემოზღუდოს ანათემების სფერო, რათა უფრო ადვილად გადაიბიროს აღმოსავლელები. თუმცა მან მაინც ვერ მოიშორა აპოლინარის მიმდევრის სახელი. ქალკედონის კრებამ, რომელმაც მოიწონა კირილეს მესამე წერილი ნესტორისადმი, თორმეტი ანათემა და შემდგომი კომენტარები მასზე არ ჩართო იმ დოკუმენტების სიაში, რომლებიც ორთოდოქსული ლიტერატურის სტანდარტებს აკმაყოფილებდა. ამ წერილების ქრისტოლოგია პაპი ლეონის *tomus*-თან შეთავსებადი არ აღმოჩნდა, რამაც ისინი დაბრკოლების წყაროდ აქცია. მხოლოდ მეხუთე მსოფლიო კრებაზე 553 წელს, როდესაც თეოდორე მოფსუეტელის შრომები შეაჩვენეს, მიიღო კირილეს ამ შრომებმა ოფიციალური სტატუსი.⁹⁴

კირილეს ეს თხოულება, ისევე როგორც «დოგმატიკონის» სხვა ანტინესტორიანული ტრაქტატები, შეისწავლა ა. ჩანტლაძემ და აღწუსხა ის მცირეოდენი

⁹⁴ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 173-174.

თორმეტი ანათემის ტექსტი მათ «დოგმატიკონიდან» შეუტანიათ მცირეოდენი ცვლილებებით.

2. შეცვლილია ანათემების დასაწყისი ფორმულა: ძველი თარგმანის «ვინცა ვინ...» მე-18 საუკუნეში ასეა შეცვლილი: «უკუეთუ ვინმე».

2. ძველი ტერმინი «თარგმანი», რომლითაც გადმოაქვთ ბერძნული «Μεταφρασις» მე-18 საუკუნის თარგმანში გათანადროულებულა ტერმინით «განმარტება».

3. თუმცა შინაარსი შენარჩუნებული აქვს, მაგრამ ა266-ში გადასხვაფერებულია პირველი, მეოთხე, მეექვსე, მეშვიდე, მეცხრე, მეათე და მეთორმეტე ანათემების ტექსტები:

პირველი ანათემის განმარტებაში «დოგმატიკონშია»: ნეტართა მამათა დედაქალაქსა ნიკიელთასა შეკრებულთა... მე-18 საუკუნის ვარიანტში: «სიტყვსა ამის წრფელთა პაზრითა განგებულთა, ნეტართა მამათა დედაქალაქსა შინა შეკრებულთა». ჩვენთვის ცნობილი არც სომხური და არც ბერძნული რედაქციები ამ ცვლილების საფუძველს არ იძლევა.

მეოთხე ანათემაში: არსენი _ ვინცა ვინ ორთა პირთა, ესე იგი გუამთა განუჩინებდეს სახარებასა და სამოციქულოთა წიგნთა შინა მოკსენებულთა ჳმათა, ანუ წმიდათა მიერ თქმულთა ქრისტესთვს, ანუ თვთ მისთა თავისა თვსისათვს და რომელთამე ვითარცა კაცსა თვნიერ სიტყვსა ღმრთისა თვსაგან გულსჳმაცოფილსა განუთვსებდეს, ხოლო რომელთამე _ ვითარცა ღმრთივშუენიერთა მხოლოსა ღმრთისა მამისაგანსა სიტყუასა განუსაზღვრებდეს, შეჩუენებულ იყავნ!» გვიანდელ რედაქციაში _ «უკუეთუ ვინმე ორთა პირთა, ესე იგი გუამოვნებათა ზედა სახარებასა შინა და სამოციქულოთა წიგნთა აღწერილთა სიტყუათა განჳყოფდეს, გინათუ წმიდათა მიერ თქმულთათვს, გინათუ თავადისა ქრისტეს მიერ თქმულთა თავისა თვსისათვს, და რომელთამე ვითარცა კაცსა გარეშე სიტყვსა ღმრთისა თვსაგან ვითარცა კაცსა განუთვსებდეს, და რომელთამე ვითარცა ღმრთივშუენიერსა მხოლოსა ღმრთისა მამისაგანსა სიტყუასა განასაზღვრებდეს, შეჩუენებად იყავნ!» როგორც ამ მაგალითიდან ჩანს, განსხვავება უმნიშვნელოა და ჯერ სომხურის მიხედვით არის ჩასწორებული ...

შემდეგ კი თითქოს სტილისტურად შელამაზებული, რაც ამ შემთხვევაში ზედმეტი ჩანს». ⁹⁶

კირილესეული ანათემების ორ განსხვავებულ რედაქციას ჩვენ მოგვიანებით შევეხებით, კერძოდ, ხელნაწერ ა266-ის მიმოხილვისას.

«თორმეტი ანათემის» განმარტებას «დომატიკონში» მოსდევს ორი წერილი დიოკესარიელთა ეპისკოპოს სუკენსონის მიმართ. პირველი ეპისტოლეში სახელის არასწორი დაწერილობა – ნეუკესონი – გადამწერის შეცდომა უნდა იყოს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 433 წლის «ანტიოქიურმა უნიამ» კვლავ შეარიგა ალექსანდროული და ანტიოქიური ეკლესიები. შეთანხმება ორივე მხრიდან კომპრომისების შედეგად იქნა მიღწეული და როგორც ყოველთვის ხდება ასეთ შემთხვევაში, ბევრი უკმაყოფილო აღმოჩნდა. აღმოსავლელები – განსაკუთრებით თეოფილე მოფსუეტელი, თეოდორიტე კვირელი, ალექსანდრე ჰიერაპოლელი – იოანე ანტიოქიელს შემოსწყრნენ. არც კირილეს ყველა მომხრე დარჩენილა კმაყოფილი ამ შეთანხმებით: ალექსანდრიის პატრიარქი იძულებული გახდა, თავი ემართლებინა თავისი მომხრეების – აკაკი მელიტინელის, ვალერიანე იკონიელის, ევლოგი ხუცისა და სუკენსონ დიოკესარიელის წინაშე.⁹⁷

«სუკენსონისადმი მიწერილ პირველ ეპისტოლეში კირილე ამბობს, რომ იგი იმგვარადვე აღიარებს ყველაფერს, განგებულებისათვის მაცხოვრისა, ვითარცა სანატრელნი მამანი, “მისდევს მათ მოძღვრებას», რადთა არცა ერთი რაჲ შემოიღოს ახალი სიმართლესა ზედა შჯულთასა». და მერე პასუხს სცემს სუკენსონის კითხვას, თუ როგორ უნდა იქნას გაგებული ქრისტეში ორი ბუნების ერთიანობა. ამ მიზნით იგი მიმოიხილავს ნესტორის მოძღვრების ძირითად დებულებებს და თვლის, რომ ნესტორიანობის ფესვები დიოდორეს (რომელიც არიანობის დროს მოღვაწეობდა) მოძღვრებაშია მოცემული. კირილე ნესტორის მოძღვრებაში სამ ძირითად პუნქტზე ამახვილებს ყურადღებას:

1. განწყოფს იგიცა ორად ერთსა და განუყოფელსა კაცსა ღმრთისა თანა შეყოფისას მისისა მეტყუელი თანამოსახელობითა, რეცა სწორპატივობითა და ღირსებითა;

⁹⁶ იქვე, 66-67.

⁹⁷ Russel N., დასახ ნაშრომი, 56-57.

2. ამას თანა მათაცა, რომელნი სახარებათა შინა და სამოციქულოთა ქადაგებათა მდებარე არიან ქრისტესთვის, ორად განჰყოფს და იტყვს, ვითარმედ რომელსამე კაცისად ჯერ-არს შემსგავსებად, ცხადარს ვითარმედ კაცობრივთად, ხოლო რომელთამე მხოლოდ სიტყვსა ოდენ ღმრთისად, ცხად არს ვითარმედ ღმრთივშუენიერთად.

3. და ვინადთგან მრავალგუარად განჰყოფს და კიდევანად დაიწესების, ვითარცა განთვსებულსა კაცსა წმიდისა ქალწულისაგან შობილსა და ეგრეთვე განთვსებულად კიდევანად მედ ღმრთისა მამისაგანსა სიტყუასა. ამისთვის წმიდასა ქალწულსა არა ღმრთისმშობელად, არამედ უფროდს კაცისმშობელად ქადაგებს» /71, 15-25/.

ამის შემდეგ უპირისპირებს თავის შეხედულებებს: «ხოლო ჩუენ არა ესრეთ აღვიარებთ ყოფასა ამათსა, არამედ გვსწავიეს საღმრთოდასა წერილისა და წმიდათა მამათაგან ერთისა მისა და ქრისტეს და უფლისა აღსარებად, რომელი იშვა მამისაგან უწინარეს საუკუნეთა ღმრთივშუენიერთად და გამოუთქუმელად, ხოლო უკუნადასკნელთა ჟამთა საუკუნოდასათა, იგივე ჩუენთვის იშვა ჯორციელად წმიდისა ქალწულისაგან და ვინადთგან ღმერთი განკაცებული და განჯორციელებული შვა, ამისთვის სახელსვდებთ მას ღმრთისმშობელად».. (72, 2-7).⁹⁸

აქვე კირილე უხსნის ადრესატს, რომ მის მოძღვრებას არაფერი აქვს საერთო აპოლინარიზმთან და დასძენს, რომ ათანასეს ცნობილი ეპისტოლე ეპიკტიტოს მიმართ ნესტორიანელებმა «განჯრწნეს», რადგან მისი დებულებები ეწინააღმდეგებოდა მათ საკუთარ კრედოს. ამ მიზნით ზემოხსენებულ ეპისტოლეს ზოგი რამ დაამატეს, ზოგიც კი დააკლეს. ამიტომ იგი სუკენსონს უგზავნის ეპისტოლეს თავდაპირველ ტექსტს, რათა ამხილოს მისი შემრყვნელები.

«მეორე ეპისტოლე «მოსაცსენებელი ნაცვალად მოწერილი მის მიერ კითხვთა მომართ ჩუენთა» წარმოადგენს კირილეს პასუხებს ეპისკოპოსის შეკითხვებზე. კირილეს ჯერ მოაქვს კითხვა, შემდეგ კი თავისი პასუხი. კითხვა ოთხია: 1. უკუეთუ ორთა ბუნებათაგან შემოკრბა ემმანუილ, ხოლო შემდგომად შეერთებისა ერთი ბუნებად გულისწმადიყოფების სიტყვსად განჯორციელებული, უეჭუელად შეუდგეს საწმარყოფად თქუმისად, ვითარმედ თვსითა ბუნებითა მისითა ივნო მან; 2. უკუეთუ ერთი ბუნებად არსო, იტყვან, სიტყვსად განჯორციელებული ყოვლითურთ ვითამე საჭირო არს თქუმად

⁹⁸ ა. ჩანტლაძე, ანტინესტორიანული პოლემიკური..., 74-75.

შერწყმისა და შეზავებისაჲ მოკლებითა ვითამე და განლევათა მის შორის კაცობრივისა ბუნებისადთა (81, 4-5); 3. და უკუეთუ სრული ღმერთი არსო, იტყვან, და სრულად კაცად გულისწმისსაყოფელი იგივე და თანაარსი ვიეთმე მამისაჲ ღმრთეებითა, ხოლო კაცებითა თანაარსი ჩუენი, სადა არს სრული, უკუეთუ არა შემტკიცნა ბუნებაჲ კაცისაჲ, ანუ სადა არს თანაარსი ჩუენი, უკუეთუ არა დამტკიცნა არსებაჲ, რომელ არს ბუნებაჲ ჩუენი; 4. ხოლო ვისწავებ, ვითარმედ არს ამას თანა და სხუადცა საძიებელი, რამეთუ რომელი შიშუელთა ჯორცითა ვნებულად იტყვს უფალსა, უსიტყუელად და უნებლიეთად შეიქმს ვნებასა, ხოლო უკუეთუ სულითა გონიერთა თქუას ვნებაჲ მისი, რადთა ნებსით იყოს ვნებაჲ, არარად ქენებაჲ არს თქუმაჲ, ვითარმედ ივნო ბუნებამან კაცებისა მისისამან და უკუეთუ ესე ჭეშმარიტ არს, ვითარ არა ორნი განუყოფელნი ბუნებანი შემტკიცებად მივსცნეთ შემდგომად შეერთებისა.

კირილე თანმიმდევრულად სცემს პასუხს ამ შეკითხვებზე და თავის თვალსაზრისს ასაბუთებს⁹⁹.

აქაც, ისევე, როგორც წინა ტექსტში, განსხვავებები ქართულსა და ბერძნულ ორიგინალს შორის უმნიშვნელოა. აი, ისინიც: ბერძნული სიტყვა «*ἁρμονία*»¹⁰⁰ ქართულად ორი სიტყვით არის გადმოცემული: თვსნი და საკუთარნი (72, 17). ქართულში არის: «რამეთუ თვსნი და საკუთარნი მისნი იყვნეს ჯორცნი იგი, ვითარ-ესე ჩუენთაგანისა თითოეულისა თვსნი არიან ჯორცნი კაცად-კაცადისნი (72,18) “კაცად-კაცადისნი” ბერძნულში არ არის; კირილეს მეორე ეპისტოლე სუკენსონის მიმართ მინის გამოცემაში ოთხ პუნქტად არის დაყოფილი შესაბამისი საკითხების მიხედვით. ქართულში ეს დაყოფა არა გვაქვს, მხოლოდ მესამე კითხვის პასუხში, იქ, სადაც კირილეს აზრის გადმოცემა იწყება, ჩართულია «მისივე» (82, 20). ამ სიტყვით, ჩვეულებრივ, ერთმანეთისაგან თხზულებებია ხოლმე გამოყოფილი; ქართულში არსებული – «და თვსად გულისწმაცყოფილი იესუს (82,23)» – ნაცვლად ბერძნულში გვაქვს ძე; ქართულში არის «ესე იგი არს თესლისაგან იესესა და დავითისსა, ქრისტედ და უფლად (84,2), ბერძნულში – «...თესლისაგან აბრაამისსა, იესესა და დავითისა...»¹⁰⁰

«ამგვარად, როგორც აქ მოტანილი მაგალითებიდან ჩანს, განსხვავებები მეტად უმნიშვნელოა და ზოგიერთი შეიძლება მექანიკური შეცდომის შედეგი იყოს, თუმცა არ

⁹⁹ იქვე, 75.

¹⁰⁰ იქვე, 76-77.

დიოფიზიტურ ფლორილეგიუმს ადგენდა, მან ეს ტექსტი გამოიყენა. ალბათ სწორედ ამიტომ შემოგვრჩა ამ ნაწარმოების ძირითადი ნაწილი მხოლოდ ლათინურ ენაზე.¹⁰⁴

«დოგმატიკონში» დაცულია ამ თხზულების შემდეგი თავები:

1. უსათაუროა, წინ უძღვის მხოლოდ ტრაქტატის სათაური «განკაცებისათვის მხოლდშობილისა» (შეეხება ქრისტეს);

2. თუ რაოდენსახედ ვიტყვთ შეერთებასა;

3. ნაკვერცხლისათვის (ეს თავი მოგვიანებით დაპირისპირების საგანი გახდა დიოფიზიტებსა და მონოფიზიტებს შორის. კირილე ალექსანდრიელის ფლორილეგიუმის ქალკედონელი შემდგენელთათვის ნაკვერცხალი გაიგივებული იყო კირილეს სწავლებაში ქრისტეს ორბუნებოვნებასთან, მაშინ როდესაც სვეეროზ ანტიოქიელისათვის ის გამოხატავდა ქრისტეს ბუნების ერთიანობას);¹⁰⁵

4. ვითარმედ უსხეულოდსა ღმრთეებისა სხეულ იქმნეს ჯორცნი მქონებელნი სულისა გონიერისანი და ვითარმედ უკუეთუ განვყვნეთ იგინი ურთიერთას, ყოვლითურთ ვითამე დამკსნელ ვექმნებით სიტყუასა ქრისტეს შორის გულისკმისსაყოფელისა განგებულებისასა;

5. ვითარმედ იესუ ქრისტედ სახელ-იდების განკაცებული სიტყუად ღმრთისაჲ;

6. თუ ვითარ ღმრთისმშობელად გულისკმა-იყოფების წმიდაჲ ქალწული.

«ეს პარაგრაფი ბერძნულიდან ჩვენამდე მოღწეული არ არის, მინს თავის გამოცემაში ლათინური თარგმანი აქვს შეტანილი. დაბოლოს ორი ფრაგმენტი, რომელთაგან ერთი პირდაპირ ებმის ამ უკანასკნელ თავს, მაგრამ როგორც შინაარსიდან ჩანს, აშკარად განსხვავებულია და მისი გაგრძელება არ უნდა იყოს. მით უფრო, რომ არც სომხურ და არც ლათინურ თარგმანებში ამგვარი გაგრძელება არ მოიპოვება. მეორე – გამოყოფილია სიტყვით «მისივე» ეს ფრაგმენტები «სქოლიონის» არც ერთ გამოცემასა თუ თარგმანში არ მოიპოვება და შესაძლოა, მხოლოდ ქართულმა თარგმანმა შემოგვინახა.

რაც შეეხება ტექსტობრივ განსხვავებებს, აქაც იგივე სურათია, რაც სხვა შემთხვევაში.¹⁰⁶ განსხვავებები ძალიან მცირეა და უმნიშვნელო: ბერძნულშია:

“✠□≡ ☩□✕◆□≡⋈ □☉■□○☾ □◆☉◆℣ □☉□□◆ ♂◆■☾❖○℣✕■ ℣☉

¹⁰⁴ Richard, M., Opera Minora, I, Turnhout-Lieuvén, 1976, 279-285.
¹⁰⁵ Russel, N., დასახ. ნაშრომი, 227.
¹⁰⁶ ა. ჩანტლაძე, ანტინესტორიანული პოლემიკური..., 80.

მუმი¹⁰⁷ ხოლო ქართულ თარგმანში: «ქრისტეს სახელსა არა რომლისა ძალი აქუს»; ქართულს აკლია ადგილი:

“*ⲘⲞⲤⲕⲏⲛⲟⲩ ⲙⲉⲛⲟⲩ ⲟⲩⲩⲱⲙⲓ ⲉⲗⲁⲧⲉⲛⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲙⲁⲧⲏⲧⲏⲩⲟⲩ
ⲉⲗⲉ ⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ*; ქართულ ტექსტში
გავრცობილია წინადადება:

“*ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲙⲉⲛⲟⲩ ⲙⲁⲧⲏⲧⲏⲩⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ
ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ*” – სხვა ბუნებისა არიან ხორცნი სულისაგან. ქართულ თარგმანში გვაქვს:
«რამეთუ ვითარცა სხვა ბუნება არს სული ჯორცთა მიმართ და ჯორცნი სულისა;
“ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲙⲉⲛⲟⲩ ⲙⲁⲧⲏⲧⲏⲩⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ ⲉⲗⲉⲛⲟⲩⲛⲓⲧⲏⲩⲟⲩ” (და არს სხეული
ქვედმდებარე) ქართულ თარგმანში ოდნავ შეცვლილია, თითქოს აზრი უფრო
დაკონკრეტებულია: ხოლო ქუედ მისსა არს ხილული იგი სახე შრომანისა»¹⁰⁷.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტრაქტატის ტექსტი ფრაგმენტულია. მისი სრული
ვარიანტი, რომელიც XVIII ს-ში სომხურიდან უთარგმნიათ ანტონ კათალიკოსსა და
ფილიპე ყაითმაზაშვილს, დაცულია ა266-ში.¹⁰⁸

“დოგმატიკონშია” აგრეთვე დაცული “კვირილე ალექსანდრიელ მამათმთავრისაჲ
მოსაქსენებელისაგან იოვანეს სახარებისა, სულისათჳს” (304v). კირილე
ალექსანდრიელის ასეთი სათაურის მქონე მთლიანი თხზულება ბერძნულ (და არც
სხვა) ენაზე არ ჩანს. სავარაუდოა, რომ მოსახსენიებელი ანდერძს უნდა ნიშნავდეს და არ
არის გამორიცხული, რომ ეს ანდერძი დართული ჰქონდა კირილეს ვრცელ
ეგზეგეტიკურ ნაშრომს – “იოანეს სახარების კომენტარებს.” აღნიშნული თარგმანების
ჩვენამდე მოღწეული ტექსტის ორიგინალს წინ უმდვის შესავლის ნაკლული ტექსტი,
ხოლო ანდერძი არ ჩანს (PG, 73-74). “იოანეს სახარების მოსახსენებელის” სახელით
არსებული ნაწარმოები რომ ნამდვილად არსებობდა, ამას ადასტურებს
“დოგმატიკონშივე” დაცული ერთ-ერთი ექსცერპტი, რომელიც ასეა დასათაურებული:
“მისივე (იგულისხმება კირილე ალექსანდრიელი) იოანეს თავისა მოსაქსენებელისაგან”
(163r). ეს ორი ფრაგმენტი ერთმანეთს არ ემთხვევა, თუმცა, როგორც მათი დასათაურება
მიუთითებს, ისინი ერთი და იგივე წყაროდან უნდა მომდინარეობდნენ.

¹⁰⁷ იქვე, 80-81.

¹⁰⁸ იქვე, 79.

რას წარმოადგენდა ეს წყარო, დღეს ძნელი სათქმელია: ის შეიძლება ყოფილიყო როგორც “იოანეს თავის განმარტებაზე” დართული დღეისათვის უკვე დაკარგული ანდერძი, ასევე თავად კირილეს ან რომელიმე ავტორის დამოუკიდებელი თხზულება, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია.

კირილე ალექსანდრიელის ნაწარმოებების ექსცერპტები “დოგმატიკონში”

კირილე ალექსანდრიელის თხზულებებიდან ბევრი მცირე თუ შედარებით მოზრდილი ნაწილი შემოგვინახა «დოგმატიკონის» ერთ-ერთმა თხზულებამ, რომელსაც ეწოდება «წმიდათაგანისა მამისა ჩუენისა იოანე მანსურწოდებულისა სიტყუანი წმიდათა მამათანი, ესე იგი არს, გამოკრებანი წამებათანი, რომელთა მიერ ყოველივე კათოლიკე ეკლესიისა სარწმუნოება განცხადებულად გაუესწავების, ღმრთისმეტყულ-ლებისასა ვიტყვ ქადაგებასა და საღმრთოძსა განგებულებისა სიტყუასა და სხუათა მართალთა ეკლესიისა შჯულთა უცთომელობასა» (138v).

ეს თხზულება ი. ლოლაშვილს ჩაუთვლია იოანე დამასკელის ცნობილ «წმიდა პარალელებად»,¹⁰⁹ თუმცა ბერძნულ დედანთან შედარება გვიჩვენებს, რომ ჩვენს წინაშე სრულიად სხვა ნაწარმოებია, რაც ადრე არაერთხელ აღუნიშნავთ სპეციალურ ლიტერატურაში.¹¹⁰

ჩვენი აზრით, «გამოკრებანი წამებათანი» ფლორილეგიუმების¹¹¹ ერთ-ერთ სახეს, კერძოდ, დიოფიზიტურ ფლორილეგიუმს უნდა წარმოადგენდეს. ასეთი ფლორილეგიუმები რამდენიმე სახის არსებობდა: დიოფიზიტური, მონასტრული, წმიდა მხედრებისა და ბოლოს ზემოხსენებული «წმიდა პარალელები». მათ შორის ყველაზე გავრცელებული მაინც «წმიდა პარალელები» და დიოფიზიტური ფლორილეგიუმები ყოფილა.¹¹²

¹⁰⁹ ი. ლოლაშვილი, დასახ. ნაშრომი, 112.

¹¹⁰ ე. ჭელიძე, გრიგოლ ნოსელის თხზულების “პასუხი ექუსთა მათ დღეთათჱს” გამოძახილი ძველ ქართულ მწერლობაში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1984, 4, 52-65.

¹¹¹ ევროპულ სამეცნიერო ლიტერატურაში (რიშარი, შვარცი, რასელი) სწორედ ამ სახელით მოიხსენიებიენ პატრისტიკული თხზულებების ექსცერპტებისაგან შედგენილ კრებულებს და აგრეთვე ავთენტურ ნაწარმოებებსაც, რომლებშიც სხვა ავტორების ექსცერპტებია ჩართული.

¹¹² იოანე დამასკელის ე.წ. «წმიდა პარალელები» წარმოადგენდა სამნაწილიან ტრაქტატს, რომლის პირველი ორი ნაწილი ანბანურ რიგზე დალაგებული წმიდა მამების ექსცერპტებისაგან შედგებოდა, მესამე კი ურთიერთსაწინააღმდეგო ცნებების, მაგალითად, სიკეთე და ბოროტება, თავმდაბლობა და

პატრისტიკული დავის დროს ჯერ კიდევ თეოლოგიური ლიტერატურის ჩამოყალიბების გარიჟრაჟზე იყენებდნენ დამოწმებებს წმიდა მამათა თხზულებებიდან, თუმცა პირელად ან სრულად გაფორმებული სახე სწორედ ნესტორიანული დაპირისპირების დროს მიიღო.

უკვე IV საუკუნეში გვხვდება ასეთი დამოწმებები ანტინიკიელ მამათა და სხვა ერეტიკოსთა წინააღმდეგ, თუმცა V-VI საუკუნეებში ქრისტიანული ბიბლიოთეკის რაოდენობრივმა თუ ხარისხობრივმა ზრდამ განსაკუთრებით შეუწყო ხელი ამ მეთოდის სწრაფ და უნივერსალურ განვითარებას. თუ ბასილი «სულიწმიდის ანთოლოგიაში» ექვსი ავტორის ექსპერტებს იყენებს, ერთი საუკუნის შემდეგ ნესტორიანული დაპირისპირების დროს საეკლესიო მოღვაწეებს უკვე არაერთი ცნობილი მამის დამოწმების შესაძლებლობა ეძლევათ, რაც შესანიშნავად გამოიყენეს ალექსანდრიელებმაც, ანტიოქიელებმაც და რომაელებმაც.

უკვე თავის ცნობილ წერილში ეგვიპტელი ბერებისადმი კირილე ალექსანდრიელი არაერთგზის მიმართავს ათანასე ალექსანდრიელის ექსცერპტებს. 430 წლის რომის კრების დროს, სადაც დაუსწრებლად მოხდა ნესტორის განკვეთა, პაპმა კელესტინემ გამოიყენა ექსცერპტები ამბროსი მედიოლანელის, წმ. ჰილარისა და პაპი დამასის თხზულებებიდან. პაპმა კირილესაც გაუგზავნა პატრისტიკული ტექსტების კოლექცია, რათა ეს უკანასკნელი ნესტორთან დავის დროს მოეშველიებინა. ალექსანდრიის პატრიარქმა კარგად შეაფასა ამ დოკუმენტების მნიშვნელობა. მან თავის მხრივაც შეადგინა ფლორილეგიუმი, რომელიც რომში გაატანა დიაკვან პოსიდონიუსს. პატრისტიკული დამოწმებები გვხვდება მის წერილში დედოფლებისადმი, აგრეთვე 12 თავის აპოლოგიაში აღმოსავლელების წინააღმდეგ ანდრეა სამოსატელის პასუხად.

რა თქმა უნდა, აღმოსავლელები ვერ დაუშვებდნენ, რომ მათ მტერს ამ მეთოდის მონოპოლიზება მოეხდინა. შესაბამისად 431 წელს ქალკედონში შეხვედრისას ორივე დელეგაციას ხელთ ჰქონდათ თავთავიანთი ფლორილეგიუმები, რომელთათვის მასალის ნაწილი თეოდოსი II-ის მიერ იყო მიწოდებული. იმპერატორის მიზანს წარმოადგენდა, ეჩვენებინა, ვინ იყო დამნაშავე ამ თეოლოგიურ დაპირისპირებაში. აღმოსავლელთა ფლორილეგიუმის შექმნაში ლომის წილი თეოდორიტე კვირელს

სიამაყე და ა.შ. განმარტებას მოიცავდა. «წმიდა პარალელები» მას მოგვიანებით ეწოდა მისი გამომცემლის მიერ. (იხ. მ. რიშარი, დასახ. ნაშრომი).

ეკუთვნოდა. მოგვიანებით, როდესაც იგი საკუთარ ეპარქიაში დაბრუნდა, ქალკედონში წარმოდგენილი ფლორილეგიუმი განავრცო, თუმცა, სამწუხაროდ, მან ჩვენამდე ვერ მოაღწია, თუ არ ჩავთვლით რამდენიმე ფრაგმენტსა და მოკლე რეზიუმეს, რომელიც ფოტის ნაკრებში შემოინახა. ასეთი ფლორილეგიუმი შეუდგენია და იოანე ანტიოქიელისათვის გაუგზავნია ანდრეა სამოსატელსაც, თუმცა ავტორთა სიის გარდა, მისგან არაფერი შემორჩენილა.

433 წელს, როდესაც ურთიერთობა ალექსანდრიელ და ანტიოქიურ ეკლესიებს შორის ასე თუ ისე მოწესრიგდა, ფლორილეგიუმებმა უკანა პლანზე გადაინაცვლეს.

ანტიოქიური უნიით მიღწეული დაზავება მხოლოდ დროებითი აღმოჩნდა. მას შემდეგ, რაც ეფესოში განვითარებული დრამის ძირითადი პერსონაჟები ნელ-ნელა ჩავიდნენ სცენიდან, მდგომარეობა კვლავ დაიძაბა და ალექსანდრიისა და კონსტანტინოპოლის ეკლესიები ისევ დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. ეს განაპირობა ალექსანდრიის საპატრიარქო ტახტზე დიოსკორეს ასვლამ, რომელიც ბოლომდე ვერ ჩასწვდა კირილეს მოძღვრების მთელ სიღრმეს და მისგან, სამწუხაროდ, მხოლოდ ის უკიდურესობები აიღო, რასაც ალექსანდრიის განსვენებული პატრიარქი მხოლოდ კამათის დროს იყენებდა

განხეთქილების ვაშლის როლი ამ შემთხვევაში მოხუცი არქიმანდრიტის, კირილეს ერთგული მიმდევრის ევტვიქის თეოლოგიურმა შეხედულებებმა შეასრულა. 448 წელს კონსტანტინოპოლის კრებამ იგი ერეტიკოსად გამოაცხადა, რამაც დიოსკორეს დიდი გულისწყრომა გამოიწვია.

ევტვიქიმ საჩივარი გაუგზავნა რომის პაპს. როდესაც ლეონ I-მა მისი წერილი მიიღო, უკმაყოფილება არ დაუმალავს. მან ამის შესახებ მაშინვე აცნობა ფლავიანეს. საპასუხო გზავნილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ყველაფერი აუხსნა ლეონ I-ს. ცოტა მოგვიანებით კი, კერძოდ, 449 წლის აგვისტოში, სადავო საკითხების გასარკვევად, მორიგი მსოფლიო კრება დაინიშნა. მანამდე პაპმა ფლავიანეს დოგმატიკური ხასიათის წერილი, ე.წ. *tomus*-ი გაუგზავნა, რომელიც ტერტულიანეს, ამბროსი მედიოლანელისა და ნეტარი ავგუსტინეს კონცეფციებს ეყრდნობოდა. პაპის ეს გზავნილი კრების აქტებს კი დაურთეს, მაგრამ საჭიროდ არ ჩათვალეს მისი კრებაზე წაკითხვა. თუმცა ეს უკანასკნელი ნამდვილად იმსახურებდა ყურადღებას და სრულიად სამართლიანად

იქცა ქალკედონის IV მსოფლიო კრების რწმენის განსაზღვრის ერთ-ერთ ქვაკუთხედად კირილეს გზავნილებსაა და მანამდე მოწვეულ მსოფლიო კრებების რწმენის განსაზღვრებებთან ერთად.

ქალკედონის IV კრებამ საბოლოოდ აღიარა ერთი ქრისტე, ღმერთის შვილი, ერთიანი, ორი ბუნებისაგან შემდგარი, შეურწყმელად, უცვლელად, განუყოფელად და განუშორებელა ისე, რომ ამ შეერთებისას არ ირღვევა ორ ბუნებას შორის არსებული განსხვავება და მთლიანად შენარჩუნებულია მათი ყველა თვისება. კრებამ აგრეთვე საბოლოოდ დაადგინა სწორი ტერმინოლოგია და ზუსტად განსაზღვრა ზოგიერთი სიტყვის მნიშვნელობა. კირილე ალექსანდრიელის შრომებში, სამწუხაროდ ეს ტერმინები ყოველთვის ზუსტად არ იყო გამიჯნული.

ასე რომ, კრების რწმენის განსაზღვრების საფუძველს წარმოადგენს ანტიოქიური მოძღვრება (ნესტორიანული უკიდურესობების გარეშე), კირილე ალექსანდრიელის გზავნილები და ლეონ დიდის *tomus*-ი. ძირითადად სწორედ მათ განსაზღვრეს ქალკედონის კრების შემდგომი მრავალრიცხოვანი ფლორილეგიუმების ხასიათიც.

ამ პერიოდიდან შემორჩენილია ოთხი ფლორილეგიუმი: ერთი თეოდორიტე კვირელის, ორი პაპი ლეონის (პირველი ფლაბიანესადმი (480 წ.), ხოლო მეორე იმპერატორ ლეონისადმი (458 წ.) გაგზავნილი და მეოთხე ქალკედონის კრების (451 წ.) შემდგომ შედგენილი. მათ შორის ყველაზე ვრცელი და ფასეულია სირიის ეპისკოპოსის ნაშრომი.

ანტიოქიური სკოლის დაცემამ ხელი შეუწყო მონოფიზიტობის გავრცელებას მთელს აღმოსავლეთში. შესაბამისად V საუკუნის ბოლო 40 წლის განმავლობაში დასტურდება მხოლოდ ორი დიოფიზიტური ანთოლოგია – კირილეს შრომების ალექსანდრიული კრებული და პაპი გელასის შრომების ამონარიდები.

კირილეს დიოფიზიტური ფლორილეგიუმი 244 გვერდზე ნაკლებს არ მოიცავდა. მასში შედიოდა 30 ექსცერპტი. 482 წელს ის უკვე არსებობდა, რადგან რომში ლტოლვილ იოანე ტალაიას თან წაუღია მისი ეგზეგლარი. თუ სევეროზ ანტიოქიელს დავუჯერებთ, ეს ნაშრომი ერთი ავტორის კალამს არ ეკუთვნის. სავარაუდოდ, იგი ალექსანდრიის სახელმწიფო კანცელარიაში უნდა შექმნილიყო.

V-VI საუკუნეებში იქმნება სხვა დიოფიზიტური ფლორილეგიუმებიც: დოროთეს, იოანე კესარიელის, მაქსენციუსის, ეფრემ ამიდიელის, ლეონტი ბიზანტიელის, იუსტინიანეს და სხვების. მათში ძირითადად გამოყენებულია ექსცერპტები ყველა დიდი მამის თხზულებებიდან, თუმცა განსაკუთრებული ადგილი კირილე ალექსანდრიელის შრომებს უჭირავს.

დიოფიზიტური კრებულების ისტორია ამით არ მთავრდება. მათი მთავარი დოქტრინა ქრისტეს ორი ბუნების შესახებ მოგვიანებით გამოყენებული აქვთ სხვა დიდ მამებს – მაქსიმე აღმსარებელს, ანასტასი სინელს, იოანე დამასკელს.¹¹³

ჩვენს მიერ მოხსენიებული «გამოკრებანი წამებათანი», სწორედ დიოფიზიტურ ფლორილეგიუმს წარმოადგენს, რომელშიც არაერთი ექსცერპტია დაცული კირილე ალექსანდრიელის თხზულებებიდან.

როგორც ნაშრომის შესავალშივე აღვნიშნეთ, სამწუხაროდ, ქართულ ენაზე კირილე ალექსანდრიელის არცთუ ისე ბევრი თხზულება შემოგვენახა. ეს განსაკუთრებით შეეხება მის ეგზეგეტიკურ ნაშრომებს. იმისათვის, რომ მკითხველს გარკვეული წარმოდგენა შეექმნას ალექსანდრიის პატრიარქის იმ თხზულებებზე, რომელთა სრული ქართული თარგმანებიც არ მოგვეპოვება, გთავაზობთ შედარებით მოზრდილ ექსცერპტებს ზემოხსენებული ფლორილეგიუმიდან. ჩვენ შევეცადეთ, მოგვეხდინა მათი იდენტიფიკაცია, რამდენადაც შესაძლებელი იყო, თუმცა ეს ყოველთვის არ ხერხდება რიგი მიზეზების გამო: ზოგ შემთხვევაში არასწორადაა მითითებული თხზულების სათაური, ზოგ შემთხვევაში – თავი, ზოგჯერ კი თავად ნაწარმოები აღარ არსებობს პირვანდელი სრული სახით.

“გამოკრებანი წამებათანი” შედგება 31 თავისაგან. კირილეს შრომები თითქმის ყველა თავშია წარმოდგენილი. მათი რიცხვი 100-ს აჭარბებს. ქვემოთ გთავაზობთ შედარებით მოზრდილ ექსცერპტებს, რომლებიც იდენტიფიცირებულია.

ექსცერპტები “საუნჯიდან” ამ ნაწარმოებს უფრო დაწვრილებით ქვემოთ შევვხებით, როდესაც მის გვიანდელ სრულ თარგმანს მიმოვიხილავთ. ახლა კი გთავაზობთ “დოგმატიკონში” შემონახულ ექსცერპტებს.

¹¹³ ნაშრომის ამ მონაკვეთის წერისას ვეყრდობოდით მ. რიშარის და მ. პოსნოვის ზემოდასახელებულ ნაშრომებს.

რამდენიმე მათგანი დაცულია ფლორილეგიუმის პირველ თავში, რომელსაც ეწოდება: “სამობისა და ერთობისა შორისისა ღმრთისმეტყუელებისათვის”(138v). მათგან ოთხს ერთვის შენიშვნები, რომელთა წარმომავლობასაც (ისევე როგორც ამ ტრაქტატის სხვა შენიშვნების) ქვემოთ უფრო დაწვრილებით შევეხებით.

1.(140v) კვრილესი ოცდამეათერთმეტისა თავისაგან საუნჯისა: მრავალთა სახელთაგანთა ვჰხედავთ ღმრთისა ზედა დაწესებულად, არამედ თითოეული მათი არათუ რაჲ-იგი არსებით არს ღმერთი მისდა შემსწავებელად იხილვების, არამედ თუ რაჲ არა არს, მას ცხადჰყოფს ანუ თვსებასა რასმე წარმოაჩინს წინაუკმოდ ცნობილისა ვისმე მიმართ, ვითარ მოვედ და ვიტყოდით უხრწნელებად და უკუდავებად რაჲ არა არს, მას ცხადჰყოფენ; ხოლო ვითარმედ მამად უშობელი (141r) რამეთუ მშობელი არს წინაუკმოდ ძისა თვსებისა ცნობილი და ვითარმედ არა ვისგან არს, არამედ თითოეული ამათგანი არა არსებისა არს წარმომადგინებელ, ვითარცა ეგერა პირველ ვიტყოდეთ, არამედ არსებისა გარემოდასათაგანსა რასმე ცხად-ჰყოფს. აწ უკუე უკუეთუ ესევითართა სახელთა, ესე იგი არს, შესასწავებელთა მიერ ღმრთისა ცნობისა მიმართ ჰელპრობილ ვიქმნებით ჩუენ, ვითარ უწყოდით არსებად მისი, რომელთა მხოლოდ გარემონი ოდენ გუესწავებიან მისნი. არათუ რაჲ-იგი თვთ არა ბუნებით იგი გუეუწყების, რამეთუ მსგავს ყოფა ამისსა ვჰგონებ, ვითარ უკუეთუ ვინმე კაცობრივისა სულისა რაჲ-იგი არს არსებით უწამებდეს თავსა თვსსა ზედამიწევნითსა მეცნიერებასა და იტყვს, ვითარმედ ურომელო არს, ურაოდენო და უსახო; ანუ კაცობრივთა ჯორცთა ბუნებითისა მეცნიერებისა მჩემებელი სითეთრესა ანუ სიშავესა იტყოდის მათსა. აწ სადმე არა არსებისა გარემოთაგან იცნობებიან არსებანი, არამედ რომელთაგან არიან იგინი თვთ თავით თვსით.¹¹⁴

ექსცერპტს თან ერთვის შენიშვნა:

ღმრთისა ზედა ჰსენებულთა სახელთათვის და ვითარმედა აარა მათთა გარემოთაგან, არამედ თავით თვსით იცნობებიან არსებანი.

2.(141r) მისივე საუნჯისაგან გ თავისა:

¹¹⁴ PG 75, 452.

უკუეთუ ყოვლად საკუთრად და პირველად ითქუმის არსება ყოველთავე შემთხვევითთა ქუედმდებარეობისათჳს, ხოლო არა არს შემთხვევითი, რომლისადმცა ქუედმდებარეობა ღმრთისად ითქუმოდა, არცა არსება სადმე საკუთრად ითქუმის ღმრთისა ზედა, რამეთუ ზესთა არსებისა არს.¹¹⁵

შენიშვნა: ვითარმედ არა არსება, არამედ ზესთა არსებისა არს ღმერთი.

3.(141r) მეექუსე თავი მისვე წიგნისად:

მამან გამოაბრწყინვა თავისაგან თჳსისა ძე, ხოლო განუშორებელად და განუკერძოებელად, ვითარ-იგი მზემან მისგან გამომკლთოლვარე შარავანდი, არამედ იგი, ვიდრემე არა თჳსაგან მდგომი, არცა თჳსაგან თავით თჳსით სრული არსებასა შინა, რამეთუ მზისა შორის აქუს ყოფად; ხოლო საღმრთოსა შობასა მაგალითთაგან მზისათა მხოლოდ მამისაგან სამარადისოდ გამოსლვაჲ ოდენ აქუს და განუყოფელი და განუწვალეზელი, განთჳსებული და თჳსგან თავით თჳსით მდგომი მოუგის მყოფობად არა განუშორებული მამისაგან, არამედ მამისა შორის და მამისა თანა გულისკმისსაყოფელი და აღსაარებული.¹¹⁶

შენიშვნა: მაგალითი ძისა შობისად; სხუაგან იტყვის ესე, ვითარმედ შობილი და ბუნებით მამისაგან არს ძე თანად და სამარადისოცა მის თანა, ვითარცა ცეცხლისაგან სიმჭურვალე, ანუ ნათლისაგან შარავანდი, ანუ ვითარცა ყუავილისაგან სულნელება და თაფლისაგან სიტკბოება, რომელნი-ესე არა ზიარებით მიხუმულ ამათგან, არამედ არსებითად მყოფ არიან ამათ თანა.

4.(141r) და ოცდამეთათობმეტესა თავსა შინა.

ვითარმედ სრული ღმერთი არს სულიწმიდაჲ, იტყვს ესრეთ, რამეთუ გონება არს იგი ნეტარისა პავლესებრ, ხოლო ჩუენ გონებაჲ ქრისტესი გუაქუს მეტყუელისა სულისათჳს, რომელი უეჭუელად მათ იგონებს და განაწესებს, რომელთაცა იგი, რომლისა არს იგი გონება; და კუალად, რამეთუ ვინ ცნა გონებაჲ უფლისად, რომელი თანამეუფე არს მისსა. ხოლო ჩუენ გონებაჲ ქრისტესი გუაქუსო, სულსა იტყოდა

¹¹⁵ PG, 75, 36.

¹¹⁶ იქვე, 80.

დამკვდრებულსა ჩუენ შორის. აწ უკუე ვინადთგან გონებად სახელ-ედვა ქრისტესა, ვითარ ერთი იყოს დაბადებულთაგანი, ვინადთგან არა მიითულავს საღმრთოდ იგი და უბრწენელი ბუნებად არსებითად მის შორის ქონებასა გარეშეთაგანისა რადსასამე.¹¹⁷

შემდეგი ექსცერპტი სხვა მეტად მცირე მოცულობის ნაწყვეტებთან ერთად დაცულია ფლორილეგიუმის მეტორმეტე თავში, რომელსაც ეწოდება: “ვითარმედ რომელთა არსებად ერთ არს, მათი მოქმედებადცა უეჭუელად ერთ არს და რომელნი სწორ არიან მოქმედებით, ესენი უეჭუელად იგივე არიან არსებით; და ვითარმედ არა არს სხუაობად არსებისად, QDQ სადა იგივეობად იცნობებოდის მოქმედებისად, რამეთუ შეცვალებასა თანა არსებათასა, შეცვალება ჯერარს მოქმედებათაცა, რომელსა შინა არს სახისათვისცა და წინაუკმო” (152r).

5.(152v) მისივე, მეათოთხმეტისა თავისაგან მისვე წიგნისა:

სხუა ნათესავთა და სხუა ბუნებათა მისვე მოქმედებისა ქონებად არა ვინ მისცეს გონიერთაგანმან, რამეთუ არცა ცეცხლმან და წყალმან ერთი (153r) და იგივე მოქმედებად აჩუენონ, არამედ ვითარცა განყოფილი აქუს არსებისა, ესე იგი არს, რომლობისა სიტყუად, ეგრეთვე განყოფილი წარმოაჩინონ მოქმედებადცა.¹¹⁸

“საუნჯის” კიდევ ერთი ექსცერპტი დაცულია მეცამეტე თავში, რომელსაც ეწოდება: “ვითარმედ იგივე არს მოქმედებად და მოქმედებული ვიეთებრმე და თუ რად არს მოქმედებად და რაოდენსახე მოქმედებად და ვითარმედ განთვსებულებად უკმს მრჩობლთავე ბუნებათა და ცნობად თვსთად; და ვითარმედ ვნებად და მოქმედებადცა საკუთრად იწოდებიან ბუნებითნი და ვითარმედ დგომად და ჯდომად და სლვად მოქმედებანი არიან; და ვითარმედ შემდგომად აღდგომისაცა დაცულ არს ქრისტეს

¹¹⁷ იქვე, 576.

¹¹⁸ იქვე, 241.

შორის კაცობრივისა ბუნებისა მოქმედებად, რომელნი-ესე ოცდამეექუსესა თავსა შინა წერილ არიან”(153v).

6. (154r) კვრილესი საუნჯისაგან სიტყვსა ამისთვს, ვითარმედ მამასა უყუარს ძე.

სახილველ უკუე არიან ერთბამად ორნივე მის შორის, რამეთუ იკითხვოდა სადა მდებარე არს ლაზარე კაც შუენიერებით, ხოლო ალადგინა იგივითარცა ღმერთმან. და დედამან ჰრქუა რად, ვითარმედ ღვწოდ არა აქუს, განუმწარდა მას, ვითარცა კაცი. ხოლო წყალი მეყსეულად ღვწოდ გარდაცვალა, რამეთუ ღმერთი იყო ჭემმარიტი ჯორცთა შორის და ჯორცნი ჭემმარიტნი ღმრთისა შორის და რომელთა მიერ ღმრთად ცნობად ჯერ იყო მისი, ამათ მოქმედებდა ღმრთეებრ და რომელთაგან საჭირო იყო კაცად სახილველყოფად, ამათ იქმოდა და იტყოდა განმგებელი ჭემმარიტებასა საიდუმლოდსასა, ვინაიცა მიეცემოდედ ღმერთსა შესაბამნი ღმრთისანი და კაცებასა _შესატყვსნი მისნი. და ესრეთ გარეშე ყოვლისა საფრჯისა და საცთურისა იქმნეს მისდა მიმართ მორწმუნეყოფად.¹¹⁹

შემდეგი ექსცერპტი დაცულია ოცდამეორე თავში, რომელსაც ეწოდება: ვითარმედ არა სიტყუათა შინა და ჳმათა, არცა სახელთა, არამედ საქმეთა შინა არს კეთილად მსახურებად; და ვითარმედ არა შიშუელთა ლექსთად ჯერ არს განხილვად, არამედ გამოძიებად გონებასა თქუმულთასა; და ვითარმედ ნართაულობით განუსაზღვრებელად იჯუმინეს მრავალგზის მამათა ლექსნი რადმე და სახელნი, ვითარ-იგი წმიდათაგანმან კვრილე ჳმად ბუნებისა და გუამოვნებისად უმსგავსოდ(164v)

7. (164v) მისვე წიგნისა ოცდამეორისა თავისაგან:

მაცხოვრისა ქრისტეს ჳმათად საჭირო არს ჟამისა გამოძიებად, თუ რომელსა ჟამსა თქუმულ არიან მის მიერ, რადთა ესრეთ თანაწარვჳკდეთ ცთომასა და უკუეთუ პირველ განკაცებისა სიტყვსა ღმრთისა იპოოს მდაბლად რადმე თქუმული მისთვს, შეეხებოდედ ღმრთეებასა მისსა და მის ძლით მოიხუმოდედ სიტყუანი იგი. ხოლო უკუეთუ ოდეს იქმნა ჯორც, კაცობრივნი იჯუმინა ჳმანი, რადთა ნამდვლვე კაცად საცნაურყოს თავი თვსი, ვითარ არა ჯეროან იყოს კაცებისა მომართ მოხუმად კაცობრივ თქუმულთად, რამეთუ ესე არს შეწყნარებად სახესა განგებულეებისასა, რამეთუ უკუეთუ არა განკაცნა,

¹¹⁹ იქვე, 389.

იტყოდენ ყოველსა, ვითარცა ღმერთი, ხოლო უკუეთუ განკაცნა, შეენდობვოდენ მეტყუელებად, ვითარცა კაცსაცა, ვინადთგან ჰმძლავრობს სიტყუასა ღმრთეებისა მისისასა ჩუენ ძლითი განგებულებად.¹²⁰

ჩვენ შევეცადეთ, მკითხველისთვის გაგვეცნო “საუნჯის” ყველაზე მოზრდილი ექსცერპტები. სამწუხაროდ, თხზულების დიდი მოცულობისა და იმის გამო, რომ ხშირად არ არის თავი სწორად მითითებული, ყველას იდენტიფიკაცია ჭირს. თუმცა არც ისაა გამორიცხული, რომ ეს ექსცერპტები არსებობდა, მაგრამ დღემდე ვერ მოაღწია.

ქვემოთ გთავაზობთ ექსცერპტებს ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებიდან:

«კომენტარები ესაიაზე» მიეკუთვნება კირილეს ეპისკოპოსობის ადრეულ პერიოდს და ალბათ მისი პირველი მუხლობრივი კომენტარია მოზრდილ ბიბლიურ წიგნზე, რომელიც თორმეტ მცირე წინასწარმეტყველთა კომენტარებთან ერთად უნდა იყოს შესრულებული 412-425 წლებში. შესავალში კირილე მოიხსენიებს უკვე არსებულ რამდენიმე ეგზეგეტიკურ თხზულებას ესაიას წინასწარმეტყველებაზე. ის უნდა გულისხმობდეს ევსები კესარიელის, იერონიმესა და ფსევდობასილის შრომებს. მათ შორის ყველაზე ღირებული ევსები კესარიელის კომენტარები უნდა ყოფილიყო, რომელსაც თავის დროზე დიდი გავლენა მოუხდენია დანარჩენ ორ კომენტატორზე. მასზე მეტ-ნაკლებად დამოკიდებული ჩანს კირილეს. ევსების მსგავსად ესაიას ისიც იმ წინასწარმეტყველად თვლის, რომელმაც წინასწარ განჭვრიტა ქრისტეს მოსვლა. აგრეთვე ეთანხმება იმ აზრს, რომ ღვთის რჩეული ხალხი – ებრაელები შეცვალეს ქრისტიანებმა, ხოლო იერუსალემი – ეკლესიამ. თუმცა კირილეს ნაშრომში იერონიმეს გავლენა უფრო საგრძნობია, ხშირად უმცირეს დეტალებშიც კი. ეს მოსალოდნელიც იყო, თუ გავითვალისწინებთ ურთიერთობას თეოფილესა და იერონიმეს შორის, რომლებიც ერთად ებრძოდნენ ორიგენიზმს. ამიტომ სრულად ბუნებრივია, თეოფილეს ბიბლიოთეკაში იერონიმეს ნაშრომების ბერძნულ თარგმანებს დაედოთ ბინა. როგორც ჩანს, კირილემ ლათინური არ იცოდა, მაგრამ მის გარემოცვაში, რა თქმა უნდა,

¹²⁰ იქვე, 369.

მოიძებნებოდნენ ადამიანები, რომლებიც მას საჭირო სამსახურს გაუწევდნენ, რაც შემდგომში დაადასტურა მისმა მიმოწერამ რომის პაპ კელესტინესადმი.¹²¹ ექსცერპტი დაცულია ოცდამეოთხე თავში, რომელსაც ეწოდება: “წინადადებანი მეტყუელთა მიმართ ერთისა ბუნებისათა და სიტყვსგებად თავთა რათმე მიმართ მათ მიერ მოგონებულთა . . . და ზედა აღდგომად მართლმადიდებელისაჲ მეტყუელთა მიმართ ქრისტესთვის ერთისა ბუნებისათა” (167v).

(168v) მისივე ესაიადს თარგმანებისაგან:

მოიღე თავისა შენისა გრაგნილი ახალი და დაწერე მას ზედა საწერელითა კაცისაჲთა რაჲსა მიზეზისათჳს, რამეთუ რაჟამს თუალითა გონებისაჲთა განვიხილვიდით საიდუმლოსა წმიდისა და თანაარსისა სამებისასა. მერმე მითხრობად სხუათაჲ ხელვეყით. იყვის ოდესმე, რომელ გამოუთქუმელისა შობისა და განკაცებისა მხოლოდშობილისა ძისა ღმრთისაჲ, მაშინ უკუე მაშინ საკმარ ჩუენდა იქმნის საწერელი არა კაცობრივი და ჩუენშორისი.¹²²

კომენტარები მათეს სახარებაზე. მათეს თავის განმარტება ჩვენამდე ფრაგმენტული სახითაა მოღწეული, თუმცა მოიცავს მათეს სახარების ყველა თავს. იგი დაწერილი უნდა იყოს 428 წლის შემდგომ.

პირველი ექსცერპტი დაცულია მეოთხე თავში, რომელსაც ეწოდება: “ნესტორის განსაწყობელად, რომელი არა იტყოდა არცა ქრისტესა ღმრთად, არცა წმიდასა ქალწულსა ღმრთისმშობელად” (144r).

(144v) მისივე მათეს თავისაგან:

აწ სადმე სტატირი ჭემმარიტადცა და გონიერად და ვითარცა სახისა შორის სამშჳალთაჲსა აღნიშნული თვთ იგი არს უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე, მრჩობლი ბეჭედი (მ. 17, 27).¹²³

შემდეგი ექსცერპტი დაცულია “დოგმატიკონის” XVI თავში, რომლის სათაურია : “დასამხობელად უმეცრებიანთა, რომელსა შინა არა მისთვისცა, ვითარმედ წარემატებოდა

¹²¹ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 70-71.

¹²² PG 77, 220.

¹²³ PG 72, 429.

იესუ ჰასაკითა და სიბრძნითა; და უხრწნელების მგონებელთათჳს და ვითარმედ ზარცემულება და შიში და უმეცრებად ბუნებითნი და უბრალონი ვნებანი არიან” (158r).

(158 r) კვრილესი თარგმანებისაგან მატეთს სახარებისა:

უმეცრებასა იტყვს, არათუ უმეცარ არს ღმერთი, არამედ იგივე და ერთი, დაღათუ ღმერთი სიტყუად იყო იქმნაცა და გამოჩნდა კაცად, რომელი უმეცარ არს ყოფადთა თჳსისა ბუნებისაებრ და საზომთაებრ კაცებისათა. ხოლო მიითუალავს ამას მრავალგზის გამოცხადებითა ღმრთისადათა და ნუ გიკვრს უკუეთუ უმეცრებისასა თავს იდებს სიკნინესა. რამეთუ უკუეთუ მეუფე მონად იწოდა კაცისათჳს და რომელი მეუფე დიდებისად იყო, ვითარცა არმქონებელი მისი დიდებასა ითხოვდა მამისაგან და რომელი თვთ ჭეშმარიტებით ცხორებად არს და ყოველთა ცხოველსმყოფელი, ძალითა მამისადათა აღდგომილად ითქუმის და თანასამარადისოდ მყოფი მამისად, ვითარცა დაუსაბამოთა შინა დასაბამოა წოდებული მყოფად, რაჟამს კაც იქმნა ჩუენებრ, ესმა მისდამი მეტყუელისა: “მე ჩემი ხარი შენ. მე დღეს მიშობიე შენ” და რამეთუ დღესობად აწ მყოფსა ჟამსა მოასწავებდა, რად საკვრველ არს უკუეთუ, რომელ-იგი თჳსი არს კაცობრივისა ბუნებისად, ესე იგი არს, /158v/ უმეცრებად რადსმე არსთაგანისა სხუათა თანა თვთებათა მისთა განსაკუთრებად ღირს იჩინა, რამეთუ უკუეთუ ესე დაგაბრკოლებს, დაჰქსნენ ამას თანა სხუანიცა და რად იქმნეს ამიერ, გარნათუ უქმ იქმნეს მიერიტგან ჯორცთა მიერისა განგებულებისა სიტყუად და დაირღუეს საიდუმლოდ, რომლისა მიერ ცხოვნებულ ვართ, რამეთუ ვიქმნენით მისებრ ჩუენ, ვინადთგან ჩუენებრ იქმნა იგი. აწ უკუე მართლიად გულისცმისმყოფელნი მეცნიერებასა ვიდრემე ვიტვთ მისასა, ვითარ-იგი გულისცმაყოფების და არს ღმერთ. ხოლო რაოდენ განისაკუთრა კაცობრივი ბუნებად, ვინადთგან ვიტყვთ კაცად, მტყუვარ ვიქმნეთ არასადა და რაჟამს იტყოდის უმეცრებასა არა ღმრთეებისა პატივთა შევახებთ საქმესა მას, არამედ ხატსა მონისასა და ჩუენებრსა სიგლახაკესა. ხოლო გარემოდს დაესხმიან სიტყუასა ღმერთსა კაცობრივნი, რამეთუ იქმნა არა ხატსა შინა კაცისასა ვიეთისამე უცნობელობისაებრ, არამედ თვთ იგი კაცი ჭეშმარიტებით ღმერთყოფასა თანა ბუნებით. ¹²⁴

ექსცერპტს ერთვის მოზრდილი სქოლიო:

¹²⁴ PG 72, 444-445.

სხოლოონი: უწყებად სათანადო არს, ვითარმედ უმეცრებისა ძლითი სიტყუად თითოფერად გარდამოსცეს მოძღუართა ეკლესიისათა, ვითარცა ჰპოებ აქა შემდგომითი შემდგომად, ხოლო ცხად არს, ვითარმედ ყოველთა კეთილად მსახურებით აწ უკუე შესწავებულ იყავნ. ვითარმედ დაღათუ ვიეთმე მათგანთა კაცობრივ თქუეს მეტყუელად მაცხოვარი უმეცრებასა აღსასრულისა და სასჯელისა დღისა და ჟამისასა არა ვითარცა უმეცრებისა მისისა შემასმენელთა თქუეს ესე, არამედ გამოაჩინეს თვთ იგი ბუნებად, ვიტყვ უკუე კაცობრივსა არა მქონებელად შინაგან და თავით თვსით მეცნიერებასა ყოფადთასა არსებითად. ხოლო ვითარმედ ვითარცა სიტყვსა ღმრთისასა და შეერთებული და განუშორებელად მის თანა მყოფი და ერთად შერაცხილი მის თანა გუამოვნებითისა იგივეობისათვს სხუათა ღმრთებერთა სასწაულთა თანა ყოფადთაცა ცნობითა განმდიდრებულ იყო. არა ვისი წინააღმდეგომობს სიტყუად, რამეთუ მაშინ გულისჴმა ჰყო იგი უმეცრად. . .

იმავე თავშია დაცული შემდეგი ექსცერპტიც:

(158v) კვრილესი სიტყვსა მისგან, რომლისა ზედა წარწერილი არს ესე:

სიტყვსა ამისთვს, ვითარმედ ხოლო მეყსეულად შემდგომად ჰირისა მათ დღეთადასა მზე დაბნელდეს და მთოვარემან არა გამოსცის ნათელი თვსი და ვარსკულავნი გარდამოცვვენ ზეცით” ... “ხოლო დღისა მისთვს და ჟამისა არავინ იცის”, არამედ ამას რად იტყოდის, არა უეჭუელად თავსა თვსსა წარმოაჩინებს, რამეთუ არცა შესძინა ზედამიწევნით, თუ არცა ძემან ღმრთისამან, არამედ განტევებულად, არცა ძემანო, თქუა რადთა ესევეითარი რადმე გულისჴმაჰყო, მოსწრაფე იყვნეს ყოვლისავე ზედამიწევნით სწავლად მოწაფენი, რადთა ესრეთ ვთქუა, თვთ მათ სიღრმეთაცა უფლისათა გამოკულებად, არამედ იყო საქმე ფრიად ზესთა მათსად, ამისთვს, რადთა არა ვითარცა დამფარველი მათგან თხრობისად, რომლისად ენება სწავლად, საგონებელ იქმნეს შემაწუხებელად ვითამე საკუთარქმნილთა თვსთა მიფარულად იტყვს. ხოლო დღისა მისთვს და ჟამისა არავინ იცის, არცა ანგელოსთა, არცა ძემან თვნიერ მამამან, რადთა გულისჴმაჰყო ესრეთ დაღათუ ჩინებულ არს ძეობისა მიმართ კაცი და ახლად მედ გამოჩინებულ არს, არამედ ნუ ეძიებს ბუნებისა უადრესთა, ნუ ითხ/159r/ოვს

სწავლასა მათსა, რომელნი არცა ანგელოსთა გამოუცხადნა მამამან. ხოლო უკუეთუ ანგელოსთა არა უწყნიან, ვერცა კაცმან ცნნეს, დაღათუ ჩინებულ არს ძეობად.¹²⁵

ფლორილეგიუმის მეოცე თავში დაცული ექსცერპტი: "და კუალად მატთეს თავსა შინა იგივე"(163r), სინამდვილეში კირილეს სხვა თხზულებიდანაა, კერძოდ, ზემოხსენებული "სქოლიონი"-დან.

«კომენტარები იოანეს სახარებაზე» სავარაუდოდ 425-428 წლებში უნდა იყოს დაწერილი, თუმცა ამ აზრს ზოგი მკვლევარი არ იზიარებს. მათი ერთი ნაწილი თვლის, რომ ანტიოქიური სკოლის საწინააღმდეგო მინიშნებები ამ თხზულებაში საფუძველს იძლევა, ეს დათარიღება 431 წლის იქით გადაიწიოს. მაგრამ, ფაქტია, რომ ეს მყარ არგუმენტად ვერ გამოდგება, ვინაიდან ანტიოქიური სკოლის კრიტიკა კირილეს ადრეულ ნაწერებშიც გვხვდება.

საერთოდ, «იოანეს სახარება» ნაკლებად იქცევა ქრისტიანთა ყურადღებას IV საუკუნემდე. II საუკუნეში ის განსაკუთრებით პოპულარული იყო გნოსტიკებს შორის, ასე რომ, პირველი კომენტარები მის შესახებ ვალენტინ გნოსტიკს ეკუთვნის. პირველი, ვინც მას უპასუხა, იყო ორიგენი. თავისი შრომებით მან პრაქტიკულად შეუნარჩუნა იოანეს სახარება ქრისტიანულ ეკლესიას. ამის შემდგომ იოანეს სახარებაზე კომენტარები დაწერა დიდიმოს უსინათლომ, უფრო მოგვიანებით კი თეოდორე მოფსუეტელმა და იოანე ოქროპირმა.

კირილეს კომენტარები ნაკლებად განიცდის წინამორბედთა გავლენას. როგორც თვითონ აღნიშნავს, მას განზრახული ჰქონია, იოანეს სახარების დოქტრინული და თეოლოგიური მიზნების ნათელყოფა, რათა დაეგმო მცდარი შეხედულებები სამების მეორე და მესამე წევრების შესახებ. ამ შემთხვევაში მისი ინტერესები უფრო პასტორალური და სოტერიოლოგიურია, ვიდრე სამეცნიერო. კირილეს ოპონენტებს წარმოადგენდნენ ნეოარიანელები, რომელთაც ღმერთი-სიტყვა ვნებათა სუბიექტად მიაჩნდათ და თვლიდნენ, რომ მისდმი რწმენა საკმარისი არ იყო სულის ხსნისთვის. მათ თეორიას კირილე ჯერ კიდევ «განძის» წერისას გაეცნო, რამაც დიდი სამსახური გაუწია «იოანეს კომენტარებზე» მუშაობისას. ეს დიდი მოცულობის ნაშრომი 12 წიგნისაგან

¹²⁵ PG 72, 441- 444.

შედგებოდა, რომელიც თავის მხრივ თავებად იყოფოდა. მეშვიდე და მერვე წიგნი (ი. 10, 18-12,48), სამწუხაროდ, ორიგინალური სახით არ შემორჩენილა.¹²⁶

კვირილესი თარგმანებისაგან იოანეს სახარებისა

(142r) კეთილად სადმე ყო ღმრთისმეტყუელმან, რამეთუ მეყსეულად ზედა დაჰრთო, ვითარმედ «და დაიკარვა ჩუენ შორის», რადთა ორთა გულისცმისმყოფელმან ამიერ შესწავებულთ მან დამკარვებელისამან და რომლისა შორის იქმნა დაკარვებად არა ჯორცად ქცეულებად მოიგონო მისი. ხოლო დაიკარვა უფროდსდა ჯორცთა შორის, ვითარცა თვსთა ჯორცთა მამუველმან წმიდისა ქალწულისაგანისა ტაძრისაგან.¹²⁷

ფლორილეგიუმში არსებული სხვა ექსცერპტების იდენტიფიცირება ვერ მოხერხდა, ვინაიდან კირილეს “იოანეს თავის განმარტება”, როგორც უკვე ვთქვით, სრული სახით არ არის მოღწეული დღემდე. თუმცა არც ისაა გამორიცხული, რომ ეს ექსცერპტები ალექსანდრიის პატრიარქის სხვა თხზულებებიდან იყოს ამოღებული.

ექსცერპტები ებრაელთა ეპისტოლის თარგმანებისაგან. როგორც უკვე აღინიშნა, კირილე ალექსანდრიელის კომენტარებმა პავლე მოციქულის ეპისტოლეებზე დღემდე სრული სახით ვერ მოაღწია. შემორჩენილია მხოლოდ სამის: რომაელთა, 1 და 2 კორინთელთა და ებრაელთა მიმართ მიწერილი ეპისტოლეების თარგმანების ფრაგმენტები.¹²⁸

ჩვენთვის საინტერესო ფლორილეგიუმში დაცულია ებრაელთა მიმართ ეპისტოლის კომენტარების 5 ექსცერპტი, რომელთაგან მხოლოდ ერთი (და ისიც ნაწილობრივ) ემთხვევა არსებულ ორიგინალს. იგი შემონახულია თხზულების მეორე თავში, რომელსაც ეწოდება ”ვითარმედ ორთა ბუნებათაგან და ორთა ბუნებათა შინა მართლმადიდებლობით ქადაგეს ქრისტე ღმრთივსულიერთა მამათა და ვითარმედ ერთსა ბუნებას სიტყვასა განჯორციელებულსა კეთილად ... თქუმად იგივე არს თქუმად ორთა ბუნებათა ქრისტეს შორის”(141r).

(143r) მისივე თარგმანებისაგან ებრაელთა ეპისტოლისა:

და არასადა ვთქუათ შერევნად, ვითარ-იგი ვიეთმე შეემთხვა ბუნებითად, ვითარმცა ბუნებად სიტყვსად მოეცა ბუნებად კაცისა გარდაცვალებულიყო, არამედ არცა

¹²⁶ Russel, N., დასახ. ნაშრომი, 96-98.

¹²⁷ PG 73, 67.

¹²⁸ PG 74, 774-1007.

კაცობრივი სიტყუად, ხოლო უფროდსლა გულისწმავჳყოფთ და ვიტყვთ, ვითარმედ დაცვულებასა კაცობრივისა ბუნებისასა საზღვართა შინა თვისისა ბუნებისათა იქმნა შეერთებად დამკვდრებითა სიტყვსადთა ჳორციელად ქალწული საგანსა ტაძარსა შინა.¹²⁹

ამ ეგზეგეტიკურ ნაშრომთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა შევეხოთ ბერძნული ენიდან თარგმნილ ერთ-ერთ ძეგლს, რომელიც სამოციქულოს განმარტებას წარმოადგენს და, რომელსაც ქართული ტრადიცია, ბერძნული ორიგინალიდან გამომდინარე, კირილე ალექსანდრიელის სახელს უკავშირებს.

ქართულ ენაზე გვაქვს ამ თხზულების სამი თარგმანი, რომელთაგან ორი არასრული (1. თარგმანებად ჳრომაელთა ეპისტოლისად, თარგმანებად კორინთელთა ეპისტოლისად; 2. თარგმანი ძნად გულისხმისსაყოფელთა მოციქულის პავლეს სიტყვათად, გამოკრებული თარგმანებათაგან წმიდისა იოვანე ოქროპირისა თქუმულთაგან) ეფთვიმე ათონელს ეკუთვნის, ხოლო მესამე – ეფრემ მცირეს, რომელსაც მთლიანი ნაშრომი უთარგმნია.

ამ თარგმანებს ვრცელი და საინტერესო გამოკვლევები მიუძღვნეს დ. თვალთვაძემ და თ. კოჭლამაზაშვილმა, მაგრამ ვინაიდან ჩვენთვის ეს ნაწარმოები კონკრეტული თვალსაზრისითაა საინტერესო, კერძოდ, რამდენად ეკუთვნის მისი დედანი კირილე ალექსანდრიელის კალამს, მათზე სპეციალურად აღარ შევჩერდებით.

ნაშრომის ავთენტურობის გარკვევის თვალსაზრისით საინტერესოა შესავალი წერილი, რომელსაც ეწოდება: «წმიდისა მამისა ჩუენისა კვრილე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისა (რომელმან თარგმნა ყოველნივე საწინააღმარმეტყუელონი წიგნნი და აღწერნა სხუანი წიგნნი მრავალნი) ებისტოლე სხვსა ვისმე ეპისკოპოსისა მიმართ, რომელი ვედრებულ იყო მისდა, რადთამცა აღეწერა მოკლე თარგმანებად მოციქულისა პავლეს ებისტოლეთად ათ39). იგივე წინასიტყვაობა დაცულია ათ18-შიც. ამ წერილში, რომელიც სხვა ეპისკოპოსისათვის მიუწერია, იგი «თავის მიერ გაწეული მუშაობის შესახებ საუბრობს... საიდანაც ჩანს, რომ ვინმე უცნობ ეპისკოპოსს უთხოვია მისთვის, «რადთამცა აღეწერა მოკლე თარგმანებად წმიდისა მოციქულისა პავლეს ებისტოლეთად. კირილეს შეუსრულებია მისი თხოვნა, შეუდგენია მოკლე განმარტება პავლეს ებისტოლეებისა და დამკვეთისათვის წერილთან ერთად გაუგზავნია, სადაც

¹²⁹ PG 74, 1005.

წერს: «მოსწრაფებად და სწავლისამოყვარებად სიწმიდისა შენისაჲ ფრიად მთნდა მე, წმიდაო მამაო, და ამისთვის მორჩილებითა შენითა ძნელსა საქმესა ჳელ-ვყავ და მოსწრაფებად ფრიადი შორის შემოვიღე, რადთამცა დავაწერე ეპისტოლეთა თანა წმიდისა მოციქულისა პავლესთა თარგმანიცა მათი, რადთა ადვილ იყოს გულისწმისყოფად მათი ყოველთა მიერ, რომელნიცა იკითხვიდენ მოსწრაფებით [სიტყუასა მისთა], ვინადთგან უკუე წმიდასა მამასა ჩუენსა იოანე ოქროპირსა უთარგმნიან ეპისტოლენი ესე წმიდისა პავლესნი და რავდენნიმე სიტუანი მისნი ვპოვენ დიდისა ბასილისა მიერცა კესარიელისა და გრიგოლ ღმრთისმეტყუელისა და წმიდისა ათანასის მიერცა თარგმნილი. ამისთვის არღარა ჳელ-ვყავ ყოველისავე თავით ჩემით თარგმანებად(!), არამედ მათ წმიდათა მიერ აღწერილისაგან გამოვკრიბე და რომელნიმე ჩემმიერიცა შევძინე და განვაწესე სიტყუათა მათსა მის მოციქულისათა მოკლედ თარგმანი მათი გარემო მათსა»...¹³⁰

ამ ეპისტოლიდან კარგად ჩანს, თუ რა სახის მუშაობა გაუწევია კირილეს. მას შეუდგენია კატენური კრებული პავლეს ეპისტოლეთა განმარტებებისა, რისთვისაც ძირითად წყაროდ გამოუყენებია იოანე ოქროპირის თარგმანება, მოუტანია ბასილი კესარიელის, გრიგოლი ღმრთისმეტყველის და ათანასი ალექსანდრიელის კომენტარებიც და ზოგი მუხლი თვითონაც განუმარტავს. კირილეს შრომა არაა მხოლოდ შემოკლებული ვარიანტი ოქროპირის კომენტარებისა. ის კომპილაციური ხასიათის ნაშრომია, ანუ სწორედ იმგვარი კატენური კრებული, სადაც საღმრთო წერილის მუხლების სხვადასხვა ავტორთა განმარტებებია თავმოყრილი...

ეფრემი კირილეს «მოთხვითად მოწერილ, გამოკრებულ თარგმანებას» იოანე ოქროპირის ვრცელი, თავებად და სწავლებად დაყოფილი თარგმანებისაგან განსხვავებით, რომელსაც «პავლეს თარგმანს» უწოდებს, «პავლე თარგმანიანს ეძახის».¹³¹ ეკუთვნის თუ არა ეს კომპილაცია კირილე ალექსანდრიელის კალამს?

დ. თვალთვადის აზრით, კირილეს იოვანე ოქროპირის პავლეს ეპისტოლეთა თარგმანების საფუძველზე შეუდგენია თავისი ეგზეგეტიკური შრომა. კირილეს ეს შრომა ბერძნულად დღეს ფრაგმენტების სახითაა მოღწეული. შემორჩენილია პავლეს

¹³⁰ დ. თვალთაძე, პავლეს ეპისტოლეთა კომენტარების ქართული თარგმანები, ფილოლოგიური ძიებანი, II, თბილისი, 1995, 347-349.

¹³¹ იქვე.

პრომაელთა მიმართ, კორინთელთა მიმართ I და II და ებრაელთა მიმართ ეპისტოლეების განმარტებათა ფრაგმენტები, მაგრამ ამ ფრაგმენტების მიხედვით ძნელია, როგორც ამ თხზულების პირვანდელი სახის აღდგენა, ისე თვით კირილეს მიერ გაწეული მუშაობის კვალიფიცირება.¹³²

განსხვავებული მოსაზრება გააჩნია ამ საკითხზე თ. კოჭლამაზაშვილს. ის თვლის, რომ ამ კომპილაციის «შემდგენლად წმ. კირილე ალექსანდრიელის გამოცხადება... რამდენადმე ექვის აღმძვრელია».¹³³ პატივცემულ მკვლევარს ერთმანეთისთვის შეუდარებია კირილეს PG-ში დაცული განმარტებები და ეფრემისეული თარგმანის შესაბამისი ადგილები. დასკვნა ცალსახაა: ისინი ერთმანეთს არ ემთხვევა. კიდევ მეტიც, კირილეს საკუთარი კომენტარები ბევრად უფრო ვრცელია: «სამოციქულოს იმ მუხლთა განმარტება, რომელიც შემორჩენილია, ხუთჯერ, ექვსჯერ და ზოგჯერ ათჯერაც აღემატება (სივრცით) შესაბამის განმარტებას ეფრემისეულ თარგმანში».¹³⁴ მას მოჰყავს აგრეთვე სხვა არანაკლებ დამაჯერებელი არგუმენტებიც, კერძოდ, 1. წმ. კირილე როგორც ცნობილია, დიდი შემოქმედი ღმრთისმეტყველი იყო. მას მოღვაწეობა მოუხდა ქრისტიანული ღმრთისმეტყველების აყვავების ხანაში... ნესტორიანობის წინააღმდეგ ბრძოლაში თავი გამოიჩინა, როგორც ყელაზე აქტიურმა პოლემისტმა... ამიტომაც ძნელი წარმოსადგენია, რომ სამოციქულოს წიგნთა განსამარტავად შედგენილ საკუთარ ვრცელ თხზულებასთან ერთად წინა თაობის ღმრთისმეტყველთა მიერ ამავე თემაზე დაწერილ წიგნთაგან გამოკრებილი თარგმანების შედგენაზეც ეზრუნა»... 2. წმ. კირილე, გადმოცემით, ძალზე უარყოფითი აზრის იყო წმ. იოვანე ოქროპირზე. ერთ-ერთ წერილში მას იუდასაც კი ადარებდა... ეს განწყობილება მან მემკვიდრეობით მიიღო თავისი წინა მოადგილისა და ნათესავის – თეოფილე ალექსანდრიელი მთავარეპისკოპოსისაგან, რომელიც ცნობილია, როგორც იოვანე ოქროპირის მტერი. როგორ მოხდა, რომ კირილემ იოვანე ოქროპირის თხზულებაზე ესოდენ საგულდაგულო მუშაობა გასწია – ესეც ძნელი ასახსნელია».¹³⁵

¹³² დ. თვალთვაძე, ეფრემ მცირე – ბიზანტიური საეკლესიო მწერლობის კომენტატორი, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 1966, გვ. 92.

¹³³ თ. კოჭლამაზაშვილი, პავლეს ეპისტოლეთა განმარტება, თბილისი, 2003, 416.

¹³⁴ იქვე, 419.

¹³⁵ იქვე, 416.

თუმცა პატივცემული მკვლევარი ყველაფრისდა მიუხედავად, საეკლესიო ტრადიციის პატივისცემის გამო, კირილეს კომპილაციური მუშაობის უარყოფელი სარწმუნო საბუთების გამოჩენამდე, მაინც თავს იკავებს რაიმეს გადაჭრით მტკიცებისაგან და შესაძლებლად მიიჩნევს, რომ კირილემ საკუთრი ვრცელი კომენტარებიც შეადგინა, რომლებიც ბერძნულ ენაზე შემოგვრჩა და მოკლე თარგმანებიც, იოანე ოქროპირისა და სხვა ავტორების თხზულებებზე დაყრდნობით,¹³⁶

ჩვენს წინაშე არსებული პრობლემის გადაჭრაში ალბათ ყველაზე უკეთ კირილე ალექსანდრიელის და ცოტა ადრინდელი პერიოდის საეკლესიო ისტორიის თვალის გადავლება დაგვეხმარება.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ იმ დროისათვის ალექსანდრიის თეოლოგიური სკოლა ერთ-ერთ უძლიერესად ითვლებოდა მთელს ქრისტიანულ სამყაროში, რაც დიდად განაპირობა ათანასის ალექსანდრიელის უდიდესმა როლმა ქრისტიანული დოქტრინის ჩამოყალიბება-განვითარებაში. ალექსანდრიის პატრიარქები (თეოფილე, კირილე და შემდგომში დიოსკორეც) ცდილობდნენ ეს პირველობა შეენარჩუნებინათ. ისინი ყოველთვის ყურადღებით აკვირდებოდნენ კონსტანტინოპოლში განვითარებულ მოვლენებს და, როდესაც საჭიროდ თვლიდნენ, აქტიურად ერეოდნენ კიდევ ამ მოვლენებში. ამისთვის საკმარისია გავიხსენოთ, რომ თეოფილეს ძალისხმევით გადაყენებულ იქნა იოანე ოქროპირი, კირილეს მიერ – ნესტორ კონსტანტინოპოლელი, ხოლო დიოსკორე ფლაბიანე კონსტანტინოპოლელის მესაფლავე აღმოჩნდა თითქმის ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეფესოს «ყაჩაღური» კრების შემდეგ, სადაც ის სასწაულით გადაურჩა ფიზიკურ ანგარიშსწორებას, სულ მალე გარდაიცვალა. ასე რომ, ალექსანდრიის საპატრიარქო ტახტზე მსხდომები იტანდნენ მხოლოდ კონსტანტინოპოლის იმ პატრიარქებს, რომლებიც, რბილად რომ ვთქვათ, ლოიალურად იყვნენ განწყობილი მათდამი და, რომლებიც გამოკვეთილ ლიდერებს არ წარმოადგენდნენ, რასაც ვერ ვიტყვით დამოუკიდებელი ხასიათის უზომოდ ნიჭიერ და დიდი ორგანიზატორული უნარის მქონე იოანე ოქროპირზე. უნდა ვივარაუდოთ, რომ თეოფილე ალექსანდრიელს მოსვენებას არ აძლევდა იოანე ოქროპირის ეს თვისებები, რაც კიდევ უფრო გააძლიერა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მიერ თეოფილესგან

¹³⁶ იქვე, 419.

დარბეული ბერების გამოსარჩლებამ. 403 წელს სინოდმა განკვეთა იოანე, რაშიც ლომის წილი თეოფილე ალექსანდრიელს მიუძღვის. ამ შეკრებას კირილეს ესწრებოდა, როგორც თვითონ აღნიშნავს ერთ-ერთ ეპისტოლეში. ბუნებრივია, თეოფილეს დისშვილი და აღზრდილი ამ ფაქტის გულგრილ მაცურებლად ვერ დარჩებოდა. საპატრიარქო ტახტზე ასვლის შემდეგ კირილეს დამოკიდებულება იოანე ოქროპირისადმი კვლავ უკიდურესად უარყოფითი დარჩა. მკვლევართა ერთი ნაწილი მის პრეფექტ ორესტესთან დაპირისპირების მიზეზად ამ უკანასკნელის ატიკოს კონსტანტინოპოლელთან ახლო დამოკიდებულებას მიიჩნევს. ატიკოსი ხომ სათავეში ედგა იმ კომპანიას, რომლის მიზანსაც იოანე ოქროპირის სახელის დიპტიქებში აღდგენა წარმოადგენდა. კიდევ მეტიც, არსებობს ვერსია, რომ კირილეს მომხრე ბერებმა ორესტეს ქვებით ჩაქოლვა მას შემდეგ დააპირეს, რაც ამ უკანასკნელმა ხმამაღლა განაცხადა, რომ თავად ატიკოსის მონათლული იყო. ატიკოსმა პირადადაც სთხოვა კირილეს იოანეს სახელის რეაბილიტაცია, რაზედაც უარი მიიღო. კირილეს ნათესავი ისიდორე პელუსიოტელიც არაერთხელ ურჩევდა ალექსანდრიის პატრიარქს, ბოლო მოელო ამ მემკვიდრეობითი შუღლისათვის. ბოლოს და ბოლოს კირილემ მართლაც აღადგინა იოანეს სახელი დიპტიქებში, მაგრამ ეს ალბათ უფრო დიპლომატიური ნაბიჯი იყო, ვიდრე მისი პირადი დამოკიდებულების გამოხატულება. სავარაუდოა, რომ მისი აზრი კონსტანტინოპოლის განსვენებული პატრიარქის მიმართ არ შეცვლილა. ამაზე თუნდაც ის ფაქტიც მიუთითებს, რომ ნესტორიანული დაპირისპირების დაწყებისთანავე, როდესაც ის მოკავშირეებს ეძებდა, პირველად აკაკი ბეროელს მიმართა. ეს უკანასკნელი თეოფილეს თანამოაზრე იყო და არცთუ მცირე როლი შეასრულა იოანე ოქროპირის განკვეთაში.¹³⁷

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ წარმოუდგენელია, კირილეს კომენტარები გაეკეთებინა იოანე ოქროპირის ნაშრომზე (რა თქმა უნდა პოზიტიური), მით უფრო, რომ თავად იყო პავლეს ეპისტოლეთა კომენტარების ავტორი, რომლებიც თავისი შემოქმედებითი ცხოვრების ჯერ კიდევ პირველ ნახევარში დაწერა.

თავად შესავალ წერილსაც აშკარად დაჰკრავს ხელოვნურობის ელფერი. ძნელი წარმოსადგენია, რომ კირილე ალექსანდრიელს «სხუა ეპისკოპოსისათვის» პავლე

¹³⁷ Russel, N., დასახ. ნაშრომი, 6, 31, 37, 204, 206, 207, 225, 228, 233, 238.

მოციქულის მოკლე ბიოგრაფია გაეცნო, ვინაიდან ამ ეპისკოპოსს ეს ბიოგრაფია არანაკლებ კარგად ეცოდინებოდა. ყოველ შემთხვევაში, კირილეს ამაში ეჭვის შეტანის არავითარი საფუძველი არ გააჩნდა. აგრეთვე არაბუნებრივად გვეჩვენება ათანასე ალექსანდრიელის მოხსენიება ბასილი კესარიელისა და გრიგოლ ღმრთისმეტყველის შემდეგ. თუ გავითვალისწინებთ, ალექსანდრიის პატრიარქის ცხოვრებასა თუ შემოქმედებაში რა როლს ასრულებდა ათანასე ალექსანდრიელი (ამისთვის საკმარისია, გავიხსენოთ თუნდაც მისი «საუნჯე», რომლის თითქმის ერთი მესამედი ათანასის შრომების ციტირებას წარმოადგენს), მიუხედავად კირილეს ღრმა პატივისცემისა ამ ორი უდიდესი საეკლესიო მოღვაწისადმი, ნაკლებ სარწმუნოა, ისინი ამ ჩამონათვალში ათანასე ალექსანდრიელზე წინ აღმოჩენილიყვნენ.

მაინც რამ განაპირობა ამ კომპილაციისათვის კირილე ალექსანდრიელის სახელის მიკუთვნება?

ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიას ყოველთვის შავ ლაქად აჩნდა და მის მესვეურებს დიდ თავსატეხს უჩენდა იოანე ოქროპირსა და კირილე ალექსანდრიელს შორის არსებული განხეთქილება. სავარაუდოა, რომ ჩვენთვის საინტერესო თხზულება თავისებურ მცდელობას წარმოადგენდა, რამენაირად შეერიგებინა ეს ორი უდიდესი მოღვაწე. და თუნდაც ეს დასკვნა საკმაოდ დამაჯერებლად არ ჟღერდეს, მდგომარეობა მაინც არ იცვლება. სეკლესიო მწერლობა არაერთ ფსევდოთხზულებას იცნობს, რომელთა შექმნის მოტივაცია გაცილებით უფრო ბუნდოვანია, ვიდრე წინამდებარე ნაშრომის.

რაც შეეხება შესავალში გადმოცემული პავლე მოციქულის ბიოგრაფიას, ის სრულიად ორგანულად ჯდება ნაშრომის საერთო ესოვილში – პავლე მოციქულის ეპისტოლეთა კომენტარებს წინ უძღვის პავლე მოციქულის ცხოვრება. სავარაუდოა, რომ ანონიმი ავტორის ამ თხზულებას საგანმანათლებლო ფუნქცია ეკისრებოდა და დიდი მოციქულის ცხოვრებისეული გზის მოთხრობა საეკლესიო ლიტერატურაში ნაკლებად ჩახედული მკითხველისათვის იყო განკუთვნილი და არა კირილე ალექსანდრიელის ნაცნობი ეპისკოპოსისათვის.

ამავე ფლორილეგიუმში დაცულია არაერთი ფრაგმენტი კირილე ალექსანდრიელის ეფესოსდროინდელი თუ მისი შემდგომი თხზულებებიდან, რომელთაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ ალექსანდრიის პატრიარქის შემოქმედებით მემკვიდრეობაში. ისინი ძირითადად ქრისტოლოგიურ საკითხებს ეძღვნება და საინტერესოა ტერმინოლოგიის თვალსაზრისითაც. ამიტომ, ბოლოში გთავაზობთ განსაკუთრებით საგულისხმო ტერმინებს თავიანთი ქართული შესატყვისებით. აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ კირილეს ენა გამორჩეულად მდიდარია ნეოლოგიზმებით.

ექსცერპტები თევდოსი მეფის მიმართ მიწერილი აპოლოგიიდან. “დოგმატიკონში” დაცულია არაერთი ექსცერპტი თევდოსი მეორისადმი მიძღვნილი პირველი აპოლოგიიდან “მართალი რწმენისათვის”, რომელიც ნესტორთან კონფლიქტის დაწყებისთანავე გაუგზავნა იმპერატორს,¹³⁸ რათა ეს უკანასკნელი თავის მხარეზე გადმოებირებინა.

ამავე დროს მან სამეფო კარის ქალბატონებს, თევდოსის მეუღლესა და დებსაც გაუგზავნა წერილები, რომელთაც აგრეთვე შევხებით ქვემოთ.

თევდოსი მეფისადმი გაგზავნილი აპოლოგიის პირველი ექსცერპტი შესულია “დოგმატიკონის” მესამე თავში, რომელსაც ეწოდება “ფილიკისონის მიმართისაგან ორთა ბუნებათათვის ბოროტად მსახურისა სევეროზისი, რამეთუ იტყვს პირველსა სიტყვსა შინა, ვითარცა პირისაგან წმიდისა კვრილესსა...”

1. (143v) კვრილესი თევდოსი მეფისა მიმართისაგან

საწმარყოფად ვჰგონებ მე, რადთა არცა ღმრთისაგანსა სიტყუასა თვნიერ კაცებისა, არცა დედაკაცისაგან შობილსა ტამარსა არა შეერთებულსა სიტყვსადა სახელედებოდის, ქრისტე იესუ, რამეთუ

შეერთებითა განგებულებითითა გამოუთქუმელად შეყოფილი კაცებისა და ღმრთისაგანი სიტყუად გულისწმამიყოფების ქრისტედ.¹³⁹

¹³⁸ AACO 1,1,1, 42-72.

¹³⁹ იქვე, 60.

შემდეგი მოზრდილი ექსცერპტი შედგება სამი ნაწილისაგან, რომლებიც ერთმანეთთან მექანიკურად არის შეერთებული. ეს ექსცერპტი შესულია “დოგმატიკონის” მეშვიდე თავში: “ვითარმედ ერთბამად ღმერთი და კაცი არს ქრისტე და ერთი ქრისტე და სახისათვის განგებულებისა, ესე იგი არს საღმრთოდას განჯორციელებისა და ვნებისათვის და ჯოჯოხეთს შთასლვისა, ვითარ-იგი მოუცემიეს მამათა”.

2. (147v) კვრილესი თევდოსის მიმართ მეფისა

ღმრთისა და კაცთა შუამდგომელსა წერილთაებრ თანადმდებარედ ვიტყვთ ჩუენისა კაცებისა სრულებასა მქონებელისაგან სიტყვსაებრ თვისისა და რომელი-იგი თვთ იყო ბუნებით ძისა, ესე იგი არს, მხოლოდშობილისა. ხოლო დავამტკიცებთ შემოკრებითა რადთმე და ერთობად მოსლვითა შეერთებისა ქმნასა უსწოროთა და უმსგავსოთა ბუნებათასა, ხოლო ეგრეთცა ერთად ქრისტედ და უფლად და ძედ ვიცნობთ იგივედ და ერთად მყოფადცა და გულისკმისაყოფელად თანად ღმრთად და კაცად და ყოვლითურთ განუჭრელად დაცვასა შეერთებისასა ჩუეულ ვართ და იგივე გურწამს მხოლოდშობილადცა და პირმშოდ. მხოლოდშობილად უკუე ვითარცა ღმრთისა მამისა სიტყუად და არსებისაგან მისისა შობილი, ხოლო კუალად პირმშოდ, ვითარ-იგი იქმნა კაც და მრავალთა ძმათა შორის¹⁴⁰ [და შემდგომად მცირედისა], რამეთუ იშვა ჭეშმარიტებით დედაკაცისაგან და გამოჩნდა კაცად მარადის ცხოველი იგი და თანამყოფი და თანასამარადისოდ მამისად ღმერთი სიტყუად, რომელმან ხატი მონისად მიიღო და არს ვითარცა ღმრთეებასა შინა სრული, ეგრეთვე კაცებასა შინა სრული არა მხოლოდას ღმრთეებისა და ჯორცთაგან ოდენ ერთად ღმრთად და უფლად და ძედ შემოკრებითა, არამედ ორთაგან სრულთა კაცებისაგან ვიტყვ და ღმრთეებისა ერთად და იგივედ საკვრველებით შეერთებითა¹⁴¹ [და კუალად] ყოვლით კერძო უკუე შედგომილნი ჭეშმარიტებისანი და სარწმუნოებითა შჯულთა კუალსა მიყოლითა უფრომს კეთილად მოსწრაფენი და მამათა მადიდებლობისა მოწაფენი ძირით იესესით თესლისაგან დავითისსა დედაკაცისაგან შობილსა ჯორციელად ჩუენ თანა სჯულისქუეშესა, ვითარცა კაცსა და უზესთაეს ჩუენსა უადრესსა შჯულისასა, ვითარცა ღმერთსა ჩუენთვს და ჩვენ თანა მკუდართა თანასა და ზესთა ჩუენსა და თავით თვსით

¹⁴⁰ იქვე, 52.

¹⁴¹ იქვე, 57.

ცხოველსმყოფელსა და ცხორებასა ძე ღმრთისა ყოფად ჭეშმარიტებით ვირწმუნებთ და არცა ღმრთეებისაგან შიშულეღვპყოფთ კაცსა, არცა კაცებისაგან განვსძურციტ სიტყუასა შემდგომად გამოუთქუმელისა მის შეერთებისა და ერთსა და მასვე აღვიარებთ ქრისტესა ორთა შინა საქმეთა ერთად რადმე ორთაგანვე გამოუთქუმელად შეერთებულსა, ცხად არს, ვითარმედ უზესთაესისაებრ შეერთებისა და არა ქცეულებისა ბუნებათადასა.¹⁴²

მესამე ექსცერპტი მოთავსებულია იმავე მეშვიდე თავში:

3. (149r) მისივე თევდოსი მეფის მიმართ

რაჟამს დედაკაცსა ეზრახებოდა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე, ერთი ღმერთი იყო და კაცი თაყუანისმცემელისა კაცებისა და თაყუანისცემულისა ღმერთებისაგან, რომელსა ერთბამად ღმრთად და კაცად ყოფად და სახელდებულყოფად ჭეშმარიტებით აქუნდა თავსა შორის თვსსა.¹⁴³

მეოთხე ექსცერპტი შესულია “დოგმატიკონის” მეთექვსმეტე თავში, რომლის დასათაურებაც არ ჩანს.:

4. (159 v) მისივე თევდოსის მიმართისაგან

ხოლო ვითარცა ორღანონი იჯუმინა თვსნი უკუე ჯორცნი ჯორციელთა მიმართ საქმეთა და სნეულებათა ბუნებითთა და რაოდენნი შორს არიან ბიწისაგან, ხოლო კუალად სული თვსი კაცობრივთა მიმართ და უბრალოთა ვნებათა, რამეთუ მომშეულად ითქუმის და გრძელთა მგზავრობათაგან თავსმდებელად დაშურომისა. შიშისა და მწუხარებისა და უმეცრებისად და ჯუარსა ზედა სიკუდილისა და შემდგომთა.¹⁴⁴

☩☉ ႁ⊕■◆✦✧ – შეერთება

◆◆■ႁ■☩■ႁ⊕○ႁ⊕◆■□✧ – შეყოფილი

◆◆■&ႁ✦◆□☩✧ – თანამდებარე

◆ႁ●ႁ✦◆✧ – სრულებასა

☩☉ ◆◆◆■□⊕□✧ ☩◆◆◆■□⊕□■☉ – შემოკრებითა

☩☩⊕✧☩◆◆□☩◆□✧ ☩☩☩⊕✧☩◆◆□☩◆□■☉ – განუჭრელად

&☩◆☩☩☩ ☩☩●☩◆◆□ႁ✧☩☩ – ჭეშმარიტებით

¹⁴² იქვე, 72.

¹⁴³ იქვე, 63.

¹⁴⁴ იქვე, 55.

- ◆☉□ფ❖□მ◆■ – თანმყოფი
 ◆◆■ფჰ❖ღჰ□ჰ – თანასამარადისოდ
 ◆მ❖●მჰ□ჰ – სრული
 □ჰ●□❖◆ ☎□ჰ●□◆◆■◆მჰ☉ – შიშუელყოფა
 ჰ☉ □ფ□ფ◆□□□ჰ❖ ☎□ფ□ფ◆□□□ჰ❖■☉ – ქცეულება
 Ⴛ◆◆ჰღ□❖ჰ ☎Ⴛ◆◆ჰღფ≡☉ – ბუნებითი

გარდა თეოდოსისადმი მიძღვნილისა, იმავე პერიოდში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კირილე ქმნის კიდევ ორ აპოლოგიას (OOrstio ad augustas და Orstio ad Dominas),¹⁴⁵ რომელთა ადრესატებს დედოფლები, კერძოდ, თეოდოსის მეუღლე და დები წარმოადგენდნენ. ამ აპოლოგიიდან მეორე ფლორილეგიუმია, რომელშიც ალექსანდრიის პატრიარქმა 13 პატრისტიკული ექსცერპტი ჩართო.

თუმცა, რა თქმა უნდა, ჩვენი ფლორილეგიუმის დედნის შემდგენლებს დედოფლებისადმი მიწერილი ამ სიტყვიდან უშუალოდ კირილეს ნააზრევი ამოუღიათ და არა მის მიერ დამოწმებული მამების. ექსცერპტები. ისინი ერთმანეთის მიყოლებითაა მოთავსებული აღნიშნული თხზულების მესამე თავში, რომელსაც ეწოდება: “რამეთუ საზოგადოდ ბუნებისა ჩუენისა დაითმინა ვნებად, ცხად არს, ვითარმედ ჯორცითა, რომელი-იგი ბუნებით ცხოველი ღმერთი იყო (143r).

გთავაზობთ ზემოხსენებულ ფრაგმენტებს:

(143v) მისივე დედოფალთა მიმართისაგან

“არა ვითარ-იგი ვიეთმე თქუეს, ვითარმედ სახელი ქრისტესი მხოლოსა და თვსაგან და თავით თვსით გულისჴმაცოფასა და მყოფსა ღმრთისაგან მამისა შობილსა სიტყუასა ჰშუენის, ხოლო ჩუენ არა ესრეთ განსწავლულ ვართ რწმუნებად და თქუმად, რამეთუ ოდეს ჯორც იქმნა სიტყუად, მაშინ სახელედვაცა და ვიტყვთ მას ქრისტე იესუდ, რამეთუ ვინადოგან ეცხო საცხებელი სიხარულისა, რომელ არს სული წმიდად ღმრთისა მიერ და მამისა მიერთოგან ქრისტედ სახელ-ედვა, ხოლო რამეთუ კაცისთვის არს ცხებად, არავინ იჴუნეულობდეს მართლგამომეტყუელებისა ჩუეულთაგანი, რამეთუ უკუეთუ ღმერთი ვიდრემე არს სიტყუად, არა მოქენე იყოს ცხებისა და არასადა ვინ თქუას ოდესცა

¹⁴⁵ ACO 1,1,5, 26-61; 52-118.

ცხებულად და წმიდაქმნულად ღმრთისაგანი სიტყუად თვსითა მისითა სულითა, ვითარცა სხვთა მისგან ბუნებით ზესთა მისსა მღებართა და უპირატესობასა მისსა მქონებელითა, რამეთუ თვნიერ ყოვლისა ცილობისა უდარესი იგი უმჯობესისაგან იკურთხევის, ხოლო ვინადთგან კაცობრივთა საზომთა ჰშუენის განწმედილობად ყოვლითურთ, ვითარმე საჭირო არს ღმრთისაგანისა სიტყვსა, ვითარმედ არღა ოდეს შიშუელ იყო და არასადა განჯორციელებულ იყო, არამედ ოდეს იქმნა ჩუენებრ, ესე იგი არს, კაც უცხო კაცობრივ”.¹⁴⁶

2. მისივე მუნითვე:

“ვინადცა სახელი ქრისტესი არა რომლითა სახითა /144r/ შეეტყუების არღარაქმნილსა ჩუენებრ ღმრთისა მამისა სიტყუასა, ხოლო უკუეთუ სახელედების სადმე ქრისტე განკაცებულად გულისწმამიყოფდ მას მე. დაღაცათუ სიტყუად გესმას ეგერა მოქმედი განკაცებისად შეერთებულთა მისდა, ნუ მოუკსენებელ ჰყოფ ჯორცთა. ხოლო განთვსებით ამისდა, ანუ მისდა შესატყვსყოფად საგონებელყოფად ამის ჯმისად ყოვლითურთ უგულისწმობა არს უფროდსღა უსამართლო მოგონებადცა, ანუ თქუმაა”.¹⁴⁷

ფლორილეგიუმში დაცულია ალექსანდრიის პატრიარქის XXI ჰომილიის ხუთი ექსცერპტი. რამდენიმე მათგანი მოთავსებულია მეორე თავში, რომელსაც ეწოდება: „ვითარმედ ორთა ბუნებათაგან და ორთა ბუნებათა შინა მართლმადიდებლობით ქადაგეს ქრისტე ღმრთივსულიერთა მამათა...“(141r), ხოლო ერთი _ მეათეში, რომელიც შემდეგ სათაურს ატარებს: “ვითარმედ მამათაგანთა ვიეთმე სახელსა შეზავებისასა იჯმნეს თქუმად განგებულეებითისა ზედა შეერთებისა” (151 r).

ჰომილიას ეწოდება:
*□◆♣ ☉☺☽✠❖□◆ ☺◆□✠❖●●□◆ Ⴀer& ◆□◆♣ □□□≡✘ ✎✎●Ⴀ☒
☉■♣□Ⴀ❖☉☺☽✠

□□□◆♣■Ⴀ◆✠&□◆♣ ●□❖☽□◆ □Ⴀ□✠≡ □✠❖◆Ⴀ◆✘☉☺☽ (წმინ და კირილეს თქმული ალექსანდრიელთა მიმართ რწმენის შესახებ) და ალექსანდრიის პატრიარქის სხვა ეფესოსშემდგომი ნაწარმოებების უმრავლესობის მსგავსად

¹⁴⁶ ACO 1,1,5, 69-70.
¹⁴⁷ იქვე, 70.
¹⁴⁸ PG 77, 1112-1113.

ქრისტოლოგიის საკითხებს ეძღვნება. კერძოდ, როგორც ჩვენთვის საინტერესო ტრაქტატის თავების სათაურები მოწმობს, ლაპარაკია ქრისტეში ორი ბუნების არსებობაზე (თავი 2) და მათი შერწყმის შეუძლებლობაზე (თავი 10).

გთავაზობთ ზემოხსენებულ ექსცერპტებს:

(142r) მისივე ალექსანდრეს მიმართისაგან სარწმუნოებისათვის.

საქმესა თანააღზავებისასა არა მივითუალავ, რამეთუ უცხოდ არს სამოციქულოდსა სარწმუნოებისაგან და ღმრთისამიერისა მართლისა მოცემისაგან, რამეთუ თანააღზავებად უჩინოყოფასა მოქმედებს ბუნებათასა, ხოლო გამოუთქუმელი შეერთებად მართლიადმზრახვალთა მიერ აღსაარებული, ორთავე ცხოვლად ჰმარხავს და შეურევნელად ბუნებათა.

(142r) მისვე სიტყვსაგან

რამეთუ ყოვლითურთ გუემსგავსა ჩუნ თჯნიერ ცოდვისა არა საღმრთოდსა ბუნებისა ქცეულებითა, ანუ კაცობრივსა თანააღზავებითა, არამედ უქცეველად შეერთებითა მისითა. არა შეზავებით, არა შერწყუმით, არა შერევნით, არა ცვალებით, არცა შეცვალებით, არა უჩინოყოფით, ანუ გარდაჯორცებით, არამედ გამოუთქუმელისაებრ შეერთებისა და გამოუთარგმანებელისა და მიუთხრობელისა.

შემდგენელი გამოყოფის გარეშე იქვე აგრძელებს:

ორთა სხუა არსებათა ბუნებათა ერთისა იესუ ქრისტეს ძისა ღმრთისა შორის ცხოვლად დაც(142v)ვულებისა და არცა თანააღზავებულებისა, არცა უჩინოქმნულებისა, არცა განწვალებულებისა მათისა.

(142v) მისვე სიტყვსაგან:

¹⁴⁹ PG 77, 1112 .

¹⁵⁰ იქვე, 1113.

¹⁵¹ იქვე. 1113.

რამეთუ უკუეთუ შეიზავნეს ორნი ბუნებანი ერთად შერეულად ბუნებად, სხუა არსება არიან იგინი და არღარა რომელი ცხოველ არს მათგანი, არამედ ორთავე შერევნითა ურთიერთას ორნივე უჩინო იქმნნეს.¹⁵²

(143r) მისივე ალექსანდრეს მიმართისა სიტყვსაგან:

და დაიქსნა ტაძარი ჟამსა სამ დღე დაფლვისა მისისასა ჯერჩინებითა მისითა და კუალად აღადგინა იგი და შეერთა მას გამოუთქუმელითა რადთმე და გამოუთარგმნელითა სიტყვთა არა თანააღზავებული მისი, ანუ კუალად ჯორცთაგან განშიშულელებული, არამედ ცხოვლად და მრთელად დამცველი თავსა შორის თვსსა ორთა სხუა არსებითა ბუნებათა შეურევნელისა თვთებისად.¹⁵³

როგორც ვხედავთ, ჰომილიის მითითებისას შემდგენელი (ან მთარგმნელი) არასწორად წერს მის სათაურს: **ალექსანდრეს მიმართისაგან**, ეს ჰომილია სინამდვილეში მიმართულია ალექსანდრიის პატრიარქის მრევლისადმი და უნდა ეწოდებოდეს **ალექსანდრელთა მიმართისაგან**, როგორც ეს მეათე თავში დაცული ექსცერპტის შემთხვევაში გვაქვს:

(151r) კვირილესი ალექსანდრელთა მიმართისაგან

მე თანააღზევებასა არა მივითუალავ, რამეთუ უცხო არს სამოციქულოდსა სარწმუნოებისაგან და მართლისა საღმრთოდსა მოცემისაგან, რამეთუ თანააღზავებად უჩინოყოფასა მოქმედებს ბუნებათასა.

როგორც ვხედავთ, მცირეოდენი ცვლილებებით მეორდება მეორე თავში მოყვანილი პირველი ციტატა. პირველ შემთხვევაში ის ქრისტეს ორი ბუნების დასადასტურებლად გამოიყენება, ხოლო ამჯერად ქრისტეში ორი ბუნების შეზავებას გამორიცხავს.

გთავაზობთ ექსცერპტებში დადასტურებული ფილოსოფიური ტერმინების ქართულ შესატყვისებს:

¹⁵² იქვე.

¹⁵³ იქვე. 1113.

☸☺ ◆◆❖უ&□ღ♦ჩჴ ☎◆◆❖უ&□ღ♦ჩჴ① – თანააღზავება
 ◆◆უ&მ□ღ❖■◆○ჩ ☎◆◆უ&მ&□ღ○მ❖■□■① –

თანააღზავება

&მ□ღ❖■◆○ჩ ☎&მ❖&□ღ■◆ღჩღ&მ&□ღ○მ❖■□ჴ① –

თანააღზავება

◆◆უმმ❖◆ ☎◆◆უ&მმ◆○მ❖■◆■① – თანააღზავება
 ღეღღღ■ჩ❖ჴ◆ ☎ჴჴღღღ■ჩ❖◆□მღღ■① – უჩინოყოფა
 ☸☺ ღეღღღ❖■ჩ♦ჩჴ – უჩინოყოფა
 □☺ ღეღღღ■ჩ♦○□❖ჴ ☎ღეღღღ■ჩ♦○□❖■① – უჩინოყოფა
 ☸☺ ႁ◆❖♦ჩჴ ☎ႁ◆❖♦მ◆■ღ ႁ◆❖♦მჩჴ① – ბუნება
 ☸☺ მ⊕■◆♦ჩჴ ☎ მ⊕■◆♦ჩჴღ ႁ მ⊕■◆♦ჩ■① – შეერთება
 ◆◆❖ჴ◆ ☎◆◆❖ჴმჩღ ◆◆❖ჴმ◆ღჩღ ◆☺□□◆◆❖ჴ◆■–ცხოველი

(უვნებელად გადარჩენილი)

ღეღ◆უმმ◆◆□ჴ ☎ ღეღ◆უმმ◆◆□◆ჴღ ႁღეღ◆❖უმმ◆◆□■①
 – შეურევენელი

☸☺ &□ღღ♦ჩჴ ☎&□ღღ❖♦ჩ■① – შეზავება
 ☸☺ ○ჩ◆ღჩჴ ☎○ჩ❖ღჩ■① – შერწყმა
 ☸☺ ◆◆❖უმმ◆♦ჩჴ ☎◆◆❖უმმ◆♦ჩ■① – შერევნა
 ☸☺ ღეღ●●□ჩ❖♦ჩჴ ☎ღეღ●●□ჩ❖♦ჩ■① – ცვალება
 ☸☺ ○მ◆ღღ□●ჴ❖ ☎○მ◆ღღ□●ჴ❖■① – შეცვალება
 ღეღ□□ღღ&□❖□○ღჩ ☎ღეღ□□ღღ❖□&◆♦ჩ■① – გარდაჯორცება,

(ხორცის ცვლილება)

ღეღ□□❖●●◆◆○ჩ ☎ღეღ□□●●◆○მ❖■◆■① – უჩინოქმნულება
 ☸☺ ღჩღჩ❖□მ♦ჩჴ ☎ღჩღჩ□მ□მჩ◆◆■① – განწვალებულება

(გაყოფა)

☸☺ მ☺◆მ□□□◆❖♦ჩღ ☎მ☺◆მ□□□◆♦ჩ❖◆■① – სხვა

არსება¹⁵⁴

¹⁵⁴ თ. ცოფურაშვილი კირილე ალექსანდრიელის ჰომილიის ექსცერპტები “დოგმატიკონში”, კრიტიერიუმი, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, ¹ 15, თბილისი, 2006, 209-211.

ექსცერპტები ეფესოს შემდგომი ეპისტოლეებიდან

ამ ფლორილეგიუმში აგრეთვე დაცულია მოზრდილი ექსცერპტები კირილე ალექსანდრიელის ეფესოს შემდგომი ეპისტოლეებიდან, კერძოდ, აკაკი მელიტინელის, სუკენსონ დიოკესარიელის, ევლოგი ხუცისა და ვალერიანე იკონიელისადმი. როგორც უკვე ვთქვით, ანტიოქელებთან კირილეს შერიგებით ისინი უკმაყოფილონი დარჩნენ და ბრალი დასდეს კირილეს თავის პრინციპების დალატში. კიდევ მეტიც, მის ამ მოქმედებაში სარწმუნოების ახალი სიმბოლოს შექმნის მცდელობა დაინახეს. კირილე იძულებული გახდა თავი ემართლებინა ამ უკანასკნელებისადმი გაგზავნილ წერილებში.¹⁵⁵

მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვან ფიგურას აკაკი მელიტინელი წარმოადგენდა, რომლის მხარდაჭერამაც ბევრად განაპირობა კირილეს წარმატება ეფესოს კრებაზე.¹⁵⁶ აღსანიშნავია, რომ ის ეფესოში ჩავიდა როგორც ნესტორის მხარდამჭერი, მაგრამ როდესაც მოისმინა მისი მკრეხელური აზრები ჩვილი იესოსა და მარიამის შესახებ, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს გადაუდგა და კირილეს აქტიურ მხარდამჭერად იქცა.¹⁵⁷ სწორედ აკაკი მელიტინელი ხელმძღვანელობდა კირილე ალექსანდრიელის ინტერესების დამცველ იმ შვიდ დელეგატს, რომლებიც 431 წლის 11 სექტემბერს იმპერატორის თანდასწრებით შეხვდნენ ნესტორის მომხრე ეპისკოპოსებს.¹⁵⁸ რაც შეეხება სუკენსონ დიოკესარიელს, იგი კირილეს მხურვალე თაყვანისმცემელი იყო თავიდანვე, მიუხედავად იმისა, რომ მისი დიოცეზი ანტიოქიის სფეროს გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.¹⁵⁹ ხუცესი ევლოგი კირილეს წარმომადგენელი იყო კონსტანტინოპოლში,¹⁶⁰ ხოლო ვალერიანე – იკონიის ეპისკოპოსი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან ადვილი მისახვედრია, რამდენად მნიშვნელოვანი იყო კირილესთვის მათი ნდობის ხელმეორედ მოპოვება. ამიტომ, ამ ეპისტოლეებში გადმოცემულია კირილეს მთავარი ქრისტოლოგიური შეხედულებები და მათ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ ალექსანდრიის პატრიარქის შემოქმედებაში.

¹⁵⁵ Погов М., დასახ. ნაშრომი, 389-401.

¹⁵⁶ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 47.

¹⁵⁷ იქვე, გვ. 46.

¹⁵⁸ იქვე, გვ. 51.

¹⁵⁹ იქვე, გვ. 131.

¹⁶⁰ იქვე, 265.

სამწუხაროდ, ამ თხზულებებიდან ქართულ ენაზე მხოლოდ ორი შემოგვენახა სრული სახით, კერძოდ, სუკენსონისადმი მიწერილი ზემოხსენებული ეპისტოლეები: “ეპისტოლე წმიდისა კვირილე მთავარეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისაჲ სანატრელისა სუკენსონის მიმართ, ეპისკოპოსისა დიოკესარიელისაჲ, სამთავროსა შინა ისავროელთასა” და “სხუაჲ მოსაქსენებელი ნაცვალად მიწერილი მის მიერ კითხვათა მიმართ ჩუნთა”,¹⁶¹ რომელთაც ზემოთ უკვე შევხებით.¹⁶²

ჩვენთვის საინტერესო ექსცერპტები ფლორილეგიუმის სხვადასხვა თავებშია მოთავსებული, იმისდა მიხედვით, თუ რა თემებზეა მათში მსჯელობა, თუმცა როგორც მოსალოდნელი იყო, ყველა ისინი ქრისტოლოგიურ საკითხებს შეეხება.

ექსცერპტები აკაკი მელიტინელისადმი მიწერილი ეპისტოლეებიდან პირველი ორი ექსცერპტი დაცულია მეექვსე (ზ) თავში, რომელსაც ეწოდება “ვითარმედ ერთბამად [. . .] და კაცი არს ქრისტე და ერთი ქრისტე და სახისათჳს განგებულებისა, ესე იგი არს, საღმრთოჲსა განჯორციელებისა და ვნებისათჳს და ჯოჯოხეთს შთასლვისა, ვითარ-იგი მიუცემიეს მამათა (147v)” და რომელშიც დაცულია ექსცერპტები ქრისტეა განხორციელების, ვნებისა და ჯოჯოხეთში ჩასვლის შესახებ.

(149 r) მისივე, აკაკის მიმართ ეპისტოლისაგან:

“რამეთუ ვითარ გულისჴმაიყოს ჩვენ მიერ თანაარსად ჩუნდა კაცებითა და ესე შობილი მამისაგან ღმრთებრ, არათუ გულისხმაიყოფებოდის და ითქუმოდის ერთბამად ღმრთად და კაცად იგივე”.¹⁶³

(149v) მისივე აკაკის მიმართისა ეპისტოლისაგან:

¹⁶¹ ა. ჩანტლამე, ანტინესტორიანული., 78-93.

¹⁶² თ. ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის სუკენსონ დიოკესარიელისადმი მიწერილი ეპისტოლეების ექსცერპტები “დოგმატიკონში”, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი, 2004-2005, 184-191.

¹⁶³ PG 77, ეს ფრაგმენტი შედის მესამე ექსცერპტში.

“ვინაძცნა დაღათუ ორნი ვაცნი მოიყვანნა საჯმარებაჲმან წარმოსაჩინებელად ქრისტეს ძლითისა საიდუმლოდსა დაღაცათუ ორობად ქათამთად იყო, არამედ ერთი იყო ორთავე შინა და ვითარცა ვნებასა შინა და გარეგან ვნებისა და სიკუდილსა შინა და ზესთა სიკუდილისა”.¹⁶⁴

შემდეგი მოზრდილი ექსცერპტი დაცულია მეცამეტე თავში, რომელიც, როგორც სათაურიც მიუთითებს, თითქმის მთლიანად კირილეს შრომების ფრაგმენტებისაგან შედგება: “ვითარმედ არა დააყენა წმიდამან კვირილე ორთა ბუნებათა თქუმად შემდგომად შეერთებისა. არამედ თანამოსაჯულცა ექმნების აღმოსავლელთა მართლიად აღმსაარებელთა ორთა ორთა ბუნებათასა და ვითარმედ ნესტორს არა ორთა ბუნებათა თქუმისათვს აბრალებს, არამედ განწვალებისათვს და მიუთუაველობისა (მიუთუალველობისა ?) გუამოვნებითისა შეერთებისა და ღმრთისმშობელად არა აღსაარებისა ყოვლადწმიდისა ქალწულისა, რომელსა შინა არიან წამებანიცა სევეროზისნი, წარმომაჩინებელნი, ვითარმედ მრავალთა მამათაგანთა უგიობელად იჯუმიეს ჳმად ორთა ბუნებათად” (166 r). ამ თავში მოთავსებული ექსცერპტები ამტკიცებენ, რომ კირილე შეერთების შემდგომ ქრისტეში ორ ბუნებას აღიარებდა, ისევე როგორც ნესტორი, მაგრამ, კონსტანტინოპოლის პატრიარქისაგან განსხვავებით, არ აცალკევებდა მათ და ყოვლადწმიდა ქალწულს ღმრთისმშობლად მოიხსენიებდა:

166v მისივე, აკაკის მიმართისა ეპისტოლისაგან:

აწ¹⁶⁵ უკუე ნესტორ ვიდრემე ყოვლითურთ დაჰქსნის მხოლოდშობილისა ძისა ღმრთისა ჳორციელსა შობასა რამეთუ არა იშვაო იგი დედაკაცისაგან წერილთაებრ და რამეთუ თქუა ესრედ, ვითარმედ “განვლად ღმრთისაგან ქრისტესმშობელისა ქალწულისად გუესწავების საღმრთოდსა წერილისა მიერ, ხოლო შობად ღმრთისად მისგან არსადა გვსწავიეს და კუალად სხუათა თარგმანებათა შინა იტყვს: არასადა უკყჳ იტყვს საღმრთოი წერილი ქრისტეს მშობელისა ქალწულისაგან შობასა ღმრთისასა, არამედ ერთ არს ქრისტე ძე და უფალი, ხოლო ვითარმედ ორ ძედ განჰყოფს იგი ერთსა და

¹⁶⁴ PG 77, 220.

¹⁶⁵ მინაწერი აშიაზე: ნესტორისი.

სხუასა იტყვს განთვსებულად ძესა და ქრისტესა და უფალსა მამისა ღმრთისაგან შობილსა სიტყუასა, ხოლო კუალად სხუასა თვსაგან ძესა და ქრისტესა და უფალსა წმიდისა ქალწულისაგანსა, ესე ცხად არს ხოლო¹⁶⁶ იგინი ღმრთისმშობელად სახელსდებენ წმიდასა ქალწულსა, რამეთუ ერთსა იტყვან ყოფად ძესა და ქრისტესა და უფალსა სრულსა ღმრთეებითა და სრულსა კაცებითა მასვე და ერთსა და სულითა გონიერთა სულიერქმნილად ჯორცთა მისთა და რამეთუ ვითარმედ არა სხუასა ძესა იტყვან ყოფად ღმრთისა მამითაგანსა სიტყუასა და კუალად სხუასა წმიდისა ქალწულისაგანსა, ვითარ-იგი ნესტორისდა საგონებელ არს, არამედ უფროისდა ერთსა და მასვე ფრიად ადვილად ცხადიქმნეს შემდგომთა სიტყუათა მიერ, რომელთა ზედა დაჰრთვენ ესრეთ, ვითარმედ სრული, ვიდრემე ვითარცა ღმერთი, ხოლო სრული და კაცებითაცა უწინარეს საუკუნეთა შობილი ჩუენდა მამისაგან ღმრთეებითა, ხოლო უკუანადსკნელთა დღეთასა ჩუენტვს და ჩვენისა ცხორებისათვს წმიდისა ქალწულისა მარიამისგან შობილი კაცებითა თანაარსი მამისა ღმრთეებითა და თანაარსი ჩუენი კაცებითა იგივე, ვინაჲცა არა ორად განსწვალებენ ერთსა ძესა და ქრისტესა და უფალსა, არამედ მასვე ყოფად იტყვან პირველ საუკუნეთასა და უკუანადსკნელსა ხოლო ცხად არს, ვითარმედ ღმრთისაგან მამისა ვითარცა ღმერთსა და დედაკაცისაგან ჯორციელად, ვითარცა კაცსა რამეთუ ვითარმცა გულისჯმაიყოფოდა თანაარსად ჩუენდა კაცებითა მამისაგან ოდენ შობილი ღმრთეებისა დიდებითა არა თუმცა გულისჯმაიყოფოდა და ითქუმოდა ერთბამად ღმრთად და კაცად იგივე არამედ არა ესრეთ საგონებელ უჩნან ნესტორიოს ესენი უფროდსდა ყოვლისა წინააღმდგომისა მიმართ ამათისა ქცეულ არს გულისსიტყუად მისი, რამეთუ უთქუამს სადმე ეკლესიასა ზედა თარგმანებად მდგომარესა: “ესრეთ ამისთვს ქრისტეცა ღმრთად სიტყუად სახელიდების, ვინაიდან აქუს სამარადისოდ თანაშეყოფილებად ღმრთისა მიმართ და კუალად შეურევნელად 1167r/ უკუწ დავიცავთ შეყოფასა ბუნებათასა, აღვიარებთ ერთსა ღმერთსა პატივსცემთ საღმრთოსა შეყოფასა ყოვლისამჰყრობელისა ღმრთისა თანა თაყუანისცემულსა კაცსა.” ხედავა, რაოდენი უმუწრებად აქუს სიტყუასა მისსა და სრულიად აღსავსე არს ბოროტად მსახურებითა, რამეთუ ქრისტედ უკუწ სახელისდებასა იტყვს თვსაგან ღმრთისა სიტყვსასა, რამეთუ აქუსო ღმრთისა მიმართ შეყოფად სამარადისოდ. არა სადმე ორთა

¹⁶⁶ მინაწერი აშიაზე: აღმოსავლელთათჲს.

ქრისტეთა იტყვსა განცხადებულად? კაცი ღმრთისა თანა თაყუანისცემულიო არა უწყი, თუ ვითარ რწმუნებასა აღიარებს ესენი უკუფ, ძმანო, ისმინებიან მისგან ხოლო არარად თანაშეტყუფზად აქუს ურთიერთას ძალსა გონებათა მათთას, რამეთუ ესე ვიდრემე ორთა იტყვს ცხადად, ხოლო იგინი ერთისა ქრისტეს და ძისა ღმრთისასა აღიარებენ თაყუანისცემასა და მასვე და ერთსა იტყვან მამისაგან ღმრთეებითა და წმიდისა ქალწულისაგან კაცებითა. რამეთუ ორთა ბუნებათა შეერთებისა ქმნასა ვიტყვთ¹⁶⁷. უმსგავსოთა საქმეთა განუჭრელად ერთობად მისლვასა და რამეთუ არა ძუფლთა ვიეთმე მწვალებელთაებრ თვისისა ბუნებისა, ესე იგი არს, საღმრთოისაგან მოხუმიტა შემზადებად სიტყვსა ღმრთისა ჯორცთად გულისწმავყოთ არამედ ყოვლით კერძო ღმრთივსულიერთა წერილთა შედგომილნი წმიდისა ქალწულისაგან მიხუმასა დავამტკიცებთ მათსა ამათ მოგონებათა მქონებელნი მათთვს, რომელთაგან არს ერთი და მხოლოდ ძე და უფალი იესუ ქრისტე ორთა უკუფ ბუნებათა შეერთებასა ვიტყვთ, ხოლო შემდგომად შეერთებისა, ვითარცა მოსპობითა ეგერა ორად განკუფთისადთა ერთი გურწამს ყოფად ბუნებად ძისად, ვითარცა ერთისად, გარნა განკაცებულისად და განჯორციელებულისად. ხოლო დაღათუ ითქუმის განხორციელებად და განკაცებად ღმრთისა და სიტყვსად შორს სადმე განიკადებოდედ იჭკეცეულებისად, რამეთუ ეყო რა-იგი იყო და იღიარებოდედ ყოვლითურთ შეურევენელადცა ჩუენ მიერ შეერთებად, რამეთუ სხუად არს იგი, ვითარ იტყვან წინააღმდგომნი. აჰა, განცხადებულად მართლისა სარწმუნოებისა აღსაარებასა წარმომეტყუფლნი ორთა უკუფ სახელსდებენ ბუნებათა, ხოლო განყოფასა ღმრთისმეტყუფლთა ჯმათასა დაამტკიცებენ განყოფილებისაებრ მათისა ამისსა შემდგომად ვითარ არა წინააღმდგომ არიანო ესენი სიტყუათა შენთა. რამეთუ არა ორთა პირთა, ესე იგი არს, გუამთა მიმართ განიყოფვიან ჯმანი. არამედ, Ⴀ რჩეულო, ვთქუა მათდა მიმართ ესრეთ დაგჯწერიეს თავთა შინა, ვინცა ვინ ორთა პირთა, ესე იგი არს, გუამთა მიმართ განჯყოფს ჯმათა და რომელთამე ვითარცა კაცისა თჯნიერ ღმრთისა მამისაგანისა სიტყვსა თჯსაგან გულისწმისსაყოფელსა შეახებს, ხოლო რომელთამე, ვითარცა ღმრთივშუფნიერთა მხოლოსა ღმრთისა მამისაგანსა სიტყუასა ესე, დასაშჯელ იყავნ! ხოლო განყოფად ჯმათად არა რომლითამცა სახითა ვთქუთ დაღათუ უგიობელსა ვჯყოფთ განთჯვასა მათსა, ვითარცა თჯსაგან მარტოდსა ძისათჯს

¹⁶⁷ აქ გამოტოვებულია ბერძნული ორიგინალის რამდენიმე სტრიქონი.

ღმრთისაგანისა სიტყვსა და ვითარცა კაცისა მხოლოდსა თვსაგან ძედ გულისწმისსაყოფელისა დედაკაცისაგან შობილსა მის, რამეთუ ერთი არს ჭეშმარიტებით ბუნებად სიტყვსად. ხოლო უწყით, ვითარმედ განჯორციელდა და განკაცნა. ხოლო უკუეთუ გამოიწულილავს ვინმე, განეჩინენ ღმრთისაგანსა სიტყვას ღმერთსა ხატსა მონისასა მიმღებელსა და მსგავს კაცთაქმნილსა, ვითარცა წერილ წერილ არს და მისდად გულისწმაყოფებოდედ და მხოლოდ ბუნებათა, ესე იგი არს, გუამთა განყოფილება. რამეთუ არა იგივე არს ბუნებითითა ვითარებითა ღმრთეებად და კაცებად, თუ არა ვითარ დაცალიერდა, რომელი ღმერთი იყო სიტყუად, ვითარ-იგი თავი თვისი დააკნინა ჩუენთა საქმეთა შინა, ვინაჲცა რაჟამს განხორციელებისად გამოიძიებოდის სახე, უეჭუწლად ორთა გამოუთქუმელად და შეურევნელად შეერთებით შეყოფილთა ურთიერთას ჰხედავს კაცობრივი გონებად შეერთებულთა განუყოფელად და ერთი ორთაგანვე ღმერთი და ძე და უფალი იესუ ქრისტე ჰსწამს ყოფად, რომელსა სხუჭზრ, აღიარებს ნისტორის ბოროტმადიდებლობად, რამეთუ იჩემებს უკუწ აღსაარებასა, ვითარმედ განჯორციელდა და განკაცნა ღმერთი სიტყუად. ხოლო ძალსა განჯორციელებისასა ვერმეცნიერი, ორთა ვიდრემე სახელსდებს ბუნებათა, ხოლო განაშორებს მათ ურთიერთას თვსაგან დამაწესებელი ღმრთისად და ეგრეთვე განთვსებით კაცისა თვსებით ღმრთისა და შეყოფილისად მხოლოდ სწორპატივობითა ოდენ, ესე იგი არს შერაცხილობითა, რამეთუ იტყვს ესრეთ: “განუშორებელ არს ხილულისაგან ღმერთი და განუყოფელობისათვს პატივისა არა განსაყოფელ არს, განვაშორებ ბუნებასა, არამედ შევაერთებ თაყუანისცემასა”.¹⁶⁸ ხოლო ანტიოქიით კერძონი ძმანი, რომელთაგან უკუწ გულისწმაყოფე/167v/ზის ქრისტე, ვითარცა მხოლოთა და წულილთა მოგონებათა მიმთუალველნი ბუნებათასა, ვიდრემე იტყვან განყოფილებასა, ხოლო არა ვითარმედ არა იგივე არს, ვითარცა ვთქუთ ბუნებითსა შინა ვითარებასა ღმრთეებად და კაცებად ხოლო ერთსა ძესა და ქრისტესა და უფალსა და ვითარცა ნამდვლვე ჭეშმარიტებით ერთისა ერთყოფად ჰრწამს პირისაცა მისისად, ხოლო განჰკერძოებენ არა რომლითა სახითა შეერთებულთა მათ, არცა ბუნებითსა მიითუალვენ განწვალებასა, ვითარი-იგი ზრახვად სთნდა უბადრუკთა მჯუღლთა მიმთხრობელსა მხოლოდ უფლისა ძლითა ჰმათა ოდენ განწვალებასა

¹⁶⁸ მინაწერი: ანტიოქელთა ძლითი პასუხისგაცემამწ.

დაამტკიცებენ. ხოლო შესატყვისყოფასა მათსა იტყვან არა რომელთასამე, ვითარცა განთვსებულისა მისა ღმრთისა მამისაგანისა სიტყვასა, ხოლო რომელთასამე, ვითარცა კუალად სხვსა მისა დედაკაცისაგან შობილისა მის. რამეთუ ღმერთი და კაცი არს იგივე ამათ თანა სხუათაცა ყოფად იტყვან საზოგადომყოფელთა ჳმათა სახითა რადთმე და ორთავე ზედა სახილველთა-ღმრთეებასა ზედა ვიტყვთ და კაცებასა – ვითარ რასა ვიტყვ, რამეთუ რომელნიმე ჳმათაგანნი უფროდსად ღმრთივშუწნიერნი არიან, ხოლო რომელნიმე მათნი კაცშუწნიერნი და რომელთამე კუალად საშუვალნი წესი უპყრიეს და მედ ღმრთისა და კაცად ერთბამად გამოაჩინენ ერთსა და [მასვე და შემდგომად მრავლისა]¹⁶⁹. ხოლო რამეთუ არა განჳკერძოებენ ორად მედ ერთსა უფალსა იესუ ქრისტესა, არამედ საჳმარყოფასა იტყვან ჳმათა მოზავებისასა ღმრთეებისა უკუწ მისისა ღმრთივშუწნიერთასა და კაცებისა მისისა კუალად კაცობრივთასა და რამეთუ დაამტკიცებენ, ვითარცა ვთქუთ, ვითარმედ თვთ იგი ღმრთისა მამისაგანი სიტყუად შობილი პირველ საუკუნეთა უკუანადსკნელთაცა ჳამთა იშვა ჳორციელად წმიდისა ქალწულისაგან. ხოლო სარწმუნო ჳყოფენ, ვითარმედ მიუთხრობელისთვის და შეურევნელისა შეერთებისა ღმრთისშობელად აღიარებენ წმიდასა ქალწულსა და ერთად ქრისტედ და ერთად მედ და უფლად ქადაგებენ ცხადად, რომელთათვს შეეტყუებელ არს ესე, ვითარმცა ერთისა მეტყუელნი ორად განმკუწთელად ერთისა საგონებელ იყვნეს, რამეთუ არა ესოდენითა მოცვულ არიან უგულისჳმოებითა, რადთამცა გარდამავალობად დაასაჯეს თავთა, რად-იგი დაარღვეს მართლად მისითა განუზრახველად აღშენებითა, რამეთუ უკუეთუ ნისტორისა თანამზრახვალ არიან სიჩქურთა, ვითარ შეაჩუწნებენ მათ, ვითარცა სამაგელთა და ბილწთა¹⁷⁰. ხოლო მე ვჳგონებ, ვითარმედ მიზეზთადცა საჳმარ არს თქუამად, რომელთა ძლით მოვიდა იგი ესევითართა ამათ ბილწზღაპრობათა მომართ, ვინადთგან უღირსად ამის სადდუმლოდსა ღმრთისაგანისა სიტყვსა განკაცებად ვიდრემე აღიარებოდა(!), გარნა უსულოთა მჳუმეველყოფად ჳორცთად ითქუმოდა. ჳავჳელოვნობს ესეცა ძჳრისმოქმედობით, რადთა კაცობრივნი ჳმანი განუჩინნეს მას. ნუსადა უკნინეს იქმნეს იგი მამულისგან ზესთა აღმატებულებისა და სხუა ბუნება ყოფასა წამებს მისსა და ასწავებს მის მიერ შეცთომილთა მათ. ამისსა მოშიშ იქმნნეს აღმოსავალისაგანნი. ნუუკუე და ვითარმე

¹⁶⁹ აქ გამოტოვებულია ბერძნული ორიგნალის ნაწილი, იხ.: PG 77, 196-197.

¹⁷⁰ მინაწერი: და აჳცა ანტიოქელთათჳს ჳყოფს სიტყჳსგებასა.

ამციროს სიტყვას ღმრთისა დიდება და ბუნება კაცობრივ თქუმულთა მათ მიერ ჯორცთა მიერისა განგებულებისათვის განსაზღვრებენ ჯმათა არა ორპირად განმკუჭთელნი, ვითარცა ვთქუ ერთისა ქრისტესნი და უფლისანი, არამედ¹⁷¹ რომელნიმე ღმრთეებასა მისსა განუჩინეს, ხოლო რომელნიმე კუალად კაცებასა მისსავე, გარნა ყოველნი ერთსა”.

როგორც ვხედავთ, ამ ექსცერპტში კირილე ხაზს უსვამს იმ განსხვავებებს, რაც კონსტანტინოპოლის ყოფილი პატრიარქის მოძღვრებასა და სხვა აღმოსავლელი (ამჯერად მისი მოკავშირე) მამების მოძღვრებას შორის არსებობს: ამ უკანასკნელთა მიერ წმიდა ქალწულის ცნობა ღმრთისმშობლად და ორი ქრისტეს უარყოფა. ყოფილი ოპონენტები აღიარებენ ერთ ქრისტეს, სრულს ღმრთეებითა და კაცებითა, რომელმაც “ხატი მონისაა” მიიღო და შეერთების შემდგომ შეურევნელად დაიცვა ორივე ბუნება.¹⁷²

ეს ექსცერპტი მოცულობით ორიგინალის თითქმის ორ მესამედს შეადგენს და მოზრდილი სქოლიო ერთვის:

/167v/ ვინაიდან მეორესა სუკენსონის მიმართსა ეპისტოლესა შინა შეასმენს ესევე უფროდსად საღმრთოდ კვრილე ნესტორიანთა მეტყუელთა, ვითარმედ ორნი ბუნებანი განუწვალელებლად შეგუამდეს შემდგომად შეერთებისა და მბრძოლას ჩანს წინადადება ესე მათდად, რომელი იტყვან ერთსა ბუნებასა ძისასა განჯორციელებულსა. შესწავებად საჯმარ არს, ვითარმედ არა რამეთუ ორთა ბუნებათა იტყვან განუყოფელთა ამისთვის კდემულ-ჰყოფს მათ, არამედ რამეთუ უკეთურებით იტყვან ამას, ვითარმცა განყოფელნი კაცობრივისა ბუნებისანი და ორთა ძეთა გულისკმისყოფელნი რამეთუ განუწვალელებლობასა არა მართლად შესძინებენ, ვითარცა იტყვს კვრილე დასასრულთა შინა ეპისტოლისათა, არცა ვითარ-იგი ჩუენ ვითყვთ ამას, არამედ სწორპატივობით და განზრახვისა იგივეობით ამათ უკუჭ განჰყრის. ხოლო რომელნი ორთა ბუნებათა იტყვან და ჭემმარიტსა გუამოვნებითსა შეერთებასა აღიარებენ აქებს და თანამზრახვალად თვსსა ქადაგებს, ვითარცა გამოჩინებულ იქმნა რამეთუ არცა დიდმან ათანასე კდემულ-ყო ერთისა ძისა ორთა ბუნებათა ქონებად, არამედ ერთისა თაყუანისსაცემელისა და ერთისა

¹⁷² PG 77, 189.

თაყუანისუცემელისა ქადაგებად და განყოფად განგებულებისად, რამეთუ ზედა დაჰრთავს ესრეთ, არამედ ერთი ბუნებად სიტყვსა ღმრთისად განჯორციელებული ჯორცთა მისთა თანა ერთი თაყუანისცემად და რამეთუ ესევე იტყვს ეპიკტიტოსა მიმართისა შინა ეპისტოლესა, ვითარმედ რომელმან ჯოჯოხეთმან აღმოთქუა ღმრთეებისა თანა სიტყვსასა თანაარსყოფად მარიამისგანთა ჯორცთად. რომლისა თქუმითა განცხადებულად ორნი არსებანი ქადაგნა, ხოლო კუალად იტყვს სარწმუნოებისა ძლითსა სიტყუასა შინა მას ვიტყვ ღმრთად და მასვე კაცად, მასვე ძედ ღმრთისად და მასვე ძედ კაცისად. მასვე ქუეყანიერად და მასვე ზეციერად, მასვე უვნებელად და მასვე ვნებულად არა სხუასა და სხუასა არა ორთა პირთა, ვინაჲცა რად საწმარ არს ძიებად და სიტყუამბრძოლობად კეთილად ცხად არს, ვითარმედ ორთა გუამთასა სძულობს თქუმასა და ორთა პირთა და ორთა თაყუანისცემასა და არა ორთა ბუნებათა აღსაარებას.

სქოლიოში ტექსტის რედაქტორი კიდევ უფრო აზუსტებს კირილეს დამოკიდებულებას ქრისტეს ორბუნებოვნებისადმი და აცხადებს, რომ ალექსანდრიის პატრიარქი “ორ ბუნებას” კი არა, “ორ ძეს” უარეოფს, რაც აშკარად ჩანს ეპისტოლედან. აქვე ავლებს პარალელს ათანასი ალექსანდრიელის გზავნილთან ეპიკტიტოს მიმართ და გვაცნობს ამ უკანასკნელის დამოკიდებულებას მოცემული საკითხისადმი, რაც მთლიანად ემთხვევა კირილესას. Y

გთავაზობთ კირილე ალექსანდრიელის მიერ გამოყენებულ ფილოსოფიურ ტერმინებს და მათ შესატყვისებს ქართულ ენაზე:

○□■□ჟმ■ჴ❖✘ ☎○□■□ჟმ■□◆♠✘① – მხოლოდშობილი

ⒺⒻ◆ⒼⒽ ♂Ⓖ❖□ⒺⒻ ჟმ❖■■ჴ♠✘ – ჯორციელი შობა

□□□მ❖□Ⓗ□○Ⓖ✘ ☎□□□მ●□მ✘♠■① – განვლად

Ⓗ□✘◆□◆□❖Ⓔ□✘ ☎Ⓗ□✘◆□◆□❖Ⓔ□◆① – ქრისტესმშობელი

○მ□✘❖♠◆ ☎○მ□✘❖♠მ✘① – განყოფა

✘ⒺⒻ✘ⒺⒻ◆❖✘ – განთვსებულად

◆მ❖●მ✘□✘ ☎◆მ❖●მ✘□■① – სრული

□მ□❖◆ჴ✘ ☎□მ□❖◆ჴ◆✘① – ღმრთეება

✠✠✠✠ - განშორება
 ✠✠✠✠ - შეერთება
 ✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠ - შეერთებული
 ✠✠✠ ✠✠✠✠✠✠✠✠✠ ✠✠✠✠✠✠✠✠ - განწვალება
 ✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠ - კაცშუენიერი
 ✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠ - განკერძოება
 ✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠ - განმკუეული
 ✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠ - უსული
 ✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠ - მჭუმეველიყოფა

ამავე თავშია დაცული ექსცერპტები ევლოგი ხუცისა და ვალერიანე იკონიელისადმი მიწერილი ეპისტოლეებიდან:

(166r) კვრილე ევლოგის მიმართ ხუცისა:

(166v) აბრალევენ ვიეთნიმე აღწერილსა მას, რომელი ქმნეს სამოციქულოთა და იტყვან, რადსათვის ორთა ბუნებათა სახელისმდებლობასა შინა მათსა შეიწყნარნა და აქნა იგინი ალექსანდრიელმან, ხოლო ნესტორისსა მზრახვალნი წარჰრევენ მათებრსა მზრახვალობასა მათთვის თანააღტაცებულნი, ვერზედმიწევნით მეცნიერთანი. ხოლო საჯმარ არს მზრალობელთა მიმართ ამისი თქუმაჲ, ვითარმედ არა ყოვლისაგანვე რაოდენსა რას იტყვან მწვალებელნი, ჯმნაჲ, და სივლტოლაჲ საჯმარ არს, რაეთუ მრავალგზის აღიარებენ, რომელსა აღვიარებთ ჩუენცა, ვითარ-იგი არიანოზნი, ვითარმედ შემოქმედი არს ყოველთაჲ და უფალი და ამისთვის შეუტყუებელ არს ჩუენდა სივლტოლაჲ ესევითარისა აღსაარებისაგან. ეგრეთვე და ნესტორისაგანცა თქუმაჲ ორთა ბუნებათა შესასწავებელთა განყოფილებათა ჯორცთა და ღმრთისა სიტყვასაჲ, რამეთუ სხუაჲ არს ბუნებაჲ სიტყვსა ღმრთისაჲ და სხუაჲ ჯორცთაჲ, არამედ არღა აღიარებს ჩუენ თანა შეერთებასაჲცა, რამეთუ ჩუენ შემაერთებელნი ამათნი ერთსა ქრისტესა, ერთსა და მასვე უფალსა აღვიარებთ და ერთსა ბუნებასა სიტყვსა ღმრთისასა განჯორციელებულსა. (და შემდგომად მცირედისა) ნუუკუე ესრეთ მეცნიერებაჲ ბუნებათა განყოფილებისაჲ, ორად განკუეთაჲ არსა ერთისა ქრისტესი?¹⁷³

¹⁷³ იქვე, 269.

ამ ექსცერპტში ალექსანდრიის პატრიარქი უმტკიცებს ევლოგის, რომ მისი ნაწერები არასწორად გაიგეს. მართალია, კირილესა და ნესტორის მოძღვრების ნაწილი ერთმანეთს ემთხვევა, მაგრამ ეს არაფერს ნიშნავს, რადგან თვით არიანელებსაც ხომ აქვთ შეხების წერტილი “სწორ” რწმენასთან.

(167v) მისივე, უალერიანეს მიმართ ეპისკოპოსისა იკონიელისა.

რამეთუ ყოველთავე აღმოსავალით კერძოთა ღმრთისმსახურთა ეპისკოპოსთა უფლისა ჩემისა თანა ყოვლად ღმრთისმსახურისა იოვანე ეპისკოპოსისა ანტიოქელთადასა კელით წერილი და ცხადი აღსაარებაჲ განცხადებულად წარმოაჩინეს რამე ყოველთა, ვითარმედ შემდგომად ბილწთა ნესტორის ახალხმობათა დასჯიან და შეაჩვენებენ ჩუენ თანა.¹⁷⁴

ეს ექსცერპტი სხვებისაგან განსხვავდება. როგორც წესი, ფლორილეგიუმის შემდგენელი არჩევს თხზულებათა იმ ნაწილებს, რომლებშიც დოგმატიკურ-ფილოსოფიური ხასიათის მსჯელობაა. ამ შემთხვევაში კი მითითებულია ადგილი, რომელიც ადასტურებს ანტიოქელთა მიერ ნესტორის “ახალჯმობის” უარყოფას, რაც კირილეს ვალერიანის წინაშე თავის გასამართლებლად სჭირდება.

ჩვენთვის საინტერესო ფლორილეგიუმში დაცულია აგრეთვე რამდენიმე ექსცერპტი სუკენსონ დიოკესარიელისადმი გაგზავნილი ზემოხსენებული ორი ეპისტოლიდან, რომელთაც ერთვის განმარტებითი ხასიათის შენიშვნები. ბუნებრივია, იბადება კითხვა, ვის ეკუთვნის ეს და აგრეთვე სხვა კომენტარებიც, რომლებიც არცთუ ისე მცირეა «დოგმატიკონის» ამ ნაწილში? არსებობს აზრი, რომ ისინი თავად არსენის უნდა იყოს¹⁷⁵, მაგრამ ეს ნაკლებ სავარაუდოა, თუნდაც იმიტომ, რომ კომენტარები არ ახლავს სუკენსონისადმი მიწერილი ეპისტოლეების სრულ ტექსტებს. და საერთოდ, ასეთი განმარტებითი ხასიათის მინაწერები არც თუ ისე ბევრია “დოგმატიკონის” სხვა ნაწილებში. ამიტომ, ჩვენი აზრით, განმარტებები უკვე ფლორილეგიუმის ბერძნულ ორიგინალს უნდა ჰქონოდა დართული და ფლორილეგიუმის შემდგენელის ან ერთ-ერთი გადამწერის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს.

¹⁷⁴ იქვე, 276.

¹⁷⁵ ი. ლოლაშვილი, დასახ. ნაშრომი, 112.

როგორც უკვე დავპირდით მკითხველს, ქვემოთ ჩვენ შევეცდებით ერთმანეთს შევუდაროთ კირილე ალექსანდრიელის ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის გიორგი ათონელისა და არსენი იყალთოელისეული თარგმანები. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგისეული მასალის სიმწირე ნაკლებად იძლევა საფუძვლიანი დასკვნების გაკეთების საშუალებას.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ბერძნული სიტყვების უმეტესი ნაწილი ორივე მთარგმნელს ერთნაირად გადმოუტანია: $\text{ἁγιος} - \text{ბუნება}$, $\text{ἐκκlesia} - \text{ღმრთეება}$, $\text{ἐκκlesia} - \text{განყოფა}$, κτστ ; $\text{σσνρκα} - \text{ჯორციელად}$; თუმცა ზოგიერთი ბერძნული სიტყვის გიორგისა და არსენისეული თარგმანები ერთმანეთს არ ემთხვევა: გიორგის $\text{ἁγιος} - \text{ღმრთეება}$ გადმოუტანია როგორც **შეახლება**, ხოლო არსენს – როგორც **თანაშეყოფილება**, ამ მხრივ საინტერესოა აგრეთვე ἐκκlesia , $\text{ἐκκlesia} - \text{ღმრთეება}$ რომლის ზმნური ფორმა (ἐκκλίσθη) გიორგისაც და არსენსაც გადმოაქვთ როგორც **შეერთება**, მაშინ, როდესაც ბერძნულ სახელურ ფორმას $\text{ἐκκlesia} - \text{ღმრთეება}$ არსენი ისევე ტოვებს (**შეერთება**), ხოლო გიორგის როგორც **შეყოფა** ისე გადმოაქვს.

ჩვენ გიორგი ათონელის ლექსიკა აგრეთვე შევუდარეთ ა. ჩანტლაძის მიერ შედგენილ ლექსიკონს, სადაც ჩართულია ალექსანდრიის პატრიარქის თხზულებათა მასალებიც.¹⁷⁶ აქაც არსენისეული ტერმინოლოგია თითქმის ყველგან ემთხვევა გიორგისას.

კირილე ალექსანდრიელის ნაშრომების მოზრდილი ექსცერატები შემოგვინახა «დოგმატიკონში» დაცულმა კიდევ ერთმა დიოფიზიტურმა ფლორილეგიუმმა, რომელსაც ეწოდება: «თითოსახეთა თავთა, ესე იგი არს, გამოძიებით კითხულთა აღკსნად ქრისტეს მიმართისა კეთილადმსახურებისათჳს; და თანად მხილებაჲცა და უკურღუევაჲ ღმერთებისა მიმართ და კაცებისა ქრისტესისა უთავოთა ურთიერთას წინააღმდეგობისა წვალებისაჲ ნესტორისგან და სევეროზისა ბოროტადმსახურთაჲსა და სიტყვსგებაჲ უარისმყოფელთა მიმართ წმიდისა კრებისა ხალკიდონისათა

¹⁷⁶ ა. ჩანტლაძე, ანტინესტორიანული ტრაქტატები..., 280-288.

მოდლურებისაგან ღმრთივმოცემულთა წმიდათა მამათა ჩუენთადასა (202v-217r).¹⁷⁷ როგორც სათაურიც გვიჩვენებს, თხზულება მიმართულია სევერიანელთა, უთავოთა,¹⁷⁸ ნესტორიანთა და ყველა იმ «ბოროტადმსახურთა» წინააღმდეგ, რომლებიც არ ცნობდნენ ქალკედონის კრებას. ფლორილეგიუმის ავტორი დასახელებული არ არის.

«რიშარის ცნობით, ამ ტრაქტატის ბერძნული ორიგინალი შემონახულია ერთადერთ ხელნაწერში (Vst.graec 668) ანონიმურად. ეს ბერძნული ტექსტი უნდა გამოეცათ PG-ს CLXII ტომში, მაგრამ გადაუფიქრებიათ, თუმცა Clavis Pstrovi Græcorum et Romanorum-ის ცნობით, მისი ლათინური თარგმანი გამოცემულია PU-ს მე-80 ტომში. ბერძნული ტექსტი გამოუციათ 1844 წელს... რიშარისვე ცნობით, Let Doctrina Pstrum de incarnatione Vorbi (ed Diekamp, 1907)-ში მოტანილია სამი პასაჟი ამ ტრაქტატიდან რომელთა ... საფუძველზე Diekamp-ი თხზულების ავტორად აღიარებდა პამფილე იერუსალიმელს, კოზმა ინდიკტოპლევსტის მეგობარს.

ტრაქტატი ძირითადად განიხილებოდა და შეისწავლებოდა ლეონტი ბიზანტიელთან მიმართებაში... როგორც რიშარის გამოკვლევებმა ცხადყო, ამ ტრაქტატის ავტორი ლეონტის თხზულებებით ფართოდ სარგებლობდა, მაგრამ რატომღაც ლეონტი ბიზანტიელი არცერთხელ ნახსენები არ არის, თუმც სხვა შემთხვევაში იგი თითქმის ყველგან ასახელებს წყაროსა და მის ავტორს. საინტერესოა, რომ ამ ტრაქტატის კავშირი ლეონტისთან ქართული «დოგმატიკონიდანაც» ჩანს. იგი მოსდევს ასევე ანონიმურ თხზულებას, რომელიც ქართველ მეცნიერებს ჯერ აბუკურსად მიაჩნდათ და რომელიც ლეონტი ბიზანტიელის აღმოჩნდა. ... ტრაქტატის ავტორის სახელი პამფილე ბევრს არაფერს იძლევა. მისი ვინაობა და მოღვაწეობის ხანა, ისევე, როგორც ამ თხზულების შექმნის დრო, გარკვეული არ არის. შეიძლება განისაზღვროს ქვედა ზღვარი – 529 წელი (ტრაქტატში ნახსენები და დამოწმებული არეოპაგიტული კრებულის გამო). რაც შეეხება ზედა თარიღს, Junglas-ს მიაჩნდა, რომ ეს თხზულება შექმნილი უნდა ყოფილიყო 543-544 წლებამდე. რიშარი მას უფრო გვიანდელად მიიჩნევს და ათარიღებს 557-630 წწ.»¹⁷⁹

¹⁷⁷ იქვე.

¹⁷⁸ უთავოები წარმოადგენდნენ მონოფიზიტების უკიდურეს ფრთას.

¹⁷⁹ იქვე, 211-212.

ამ ფლორილეგიუმში დაცულია რამდენიმე მოზრდილი ექსცერპტი კირილეს თხზულებებიდან, რომელთა უმრავლესობა იდენტიფიცირებულია წიგნის ავტორის მიერ:

სხოლიონი (გვ. 140) PG 77, col 1369

სუკენსონისადმი II ეპისტოლე (გვ. 146, 156) PG 77, col 241, 244.

თეოდორიტეს მიმართ (გვ. 155), PG 77, col 401.

ვალერიანეს მიმართ (გვ. 158) PG 77, col 276-277.

აკაკის მიმართ (გვ. 158) PG 77, col 189, 172.

ევლოგის მიმართ (გვ. 163-164) PG 77, col 225 169, 225.

კირილე ალექსანდრიელის შრომების ექსცერპტები დამოწმებულია «დოგმატიკონში» დაცულ სხვა თხზულებებშიც. კერძოდ, «გარდამოცემაში». ეს თხზულება წარმოადგენს იოანე დამასკელის ტრილოგია «ცოდნის წყაროს» ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს.¹⁸⁰ მასში დაცულია კირილეს რამდენიმე თხზულების («საუნჯე», «იოანეს თავის განმარტება», ეპისტოლეები სუკენსონ დიოკესარიელისა და აკაკი მელიტინელისადმი, 12 ანათემა) ორ ათეულამდე ექსცერპტი რომლებიც იდენტიფიცირებულია.¹⁸¹

კირილეს რამდენიმე ექსცერპტი შემოგვინახა აგრეთვე ტრაქტატმა: «თეოდორე ყოვლად ღმრთისმოყუარისა მონაზონისა და უფროდსად ბრძნისა ფილოსოფოსისა. თუ ვითარ სათანადო არს გულისცმისყოფად საღმრთოდსა და გარემისა ფილოსოფოსობისა სიტყუათად»,¹⁸² რომელიც სინამდვილეში ლეონტი ბიზანტიელის თხზულებას წარმოადგენს. ექსცერპტები მოცულობით მცირეა და ხანდახან მითითებულად არ არის, რომელი თხზულებიდან არის დამოწმებული. ალექსანდრიის პატრიარქის დამოწმებები გვხვდება აგრეთვე ანასტასი სინელის «წინამძღვარშიც» , რომელიც გამოსაცემად მზადდება და მას მალე იხილავს დაინტერესებული მკითხველი.

¹⁸⁰ რ. მიმინოშვილი, «გარდამოცემის» ქართული თარგმანი, თბ., 1966, 11.

¹⁸¹ მ.რაფავა, რ. მიმინოშვილი, იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა, თბილისი, 2000.

¹⁸² თეოდორე აბუკურა, ტრაქტატები და დიალოგები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, საკუთარ სახელთა საძიებელი და ლექსიკონი დაურთო ლ. დათიაშვილმა, თბილისი, 1980, 24-78.

კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები მსოფლიო კრებათა აქტებში (ა266)

კირილე ალექსანდრიელის განსაკუთრებით ბევრი თხზულება შემოგვინახა აა ფონდში 266-ე ნომრით დაცულმა ხელნაწერმა, რომელსაც აღწერილობაში «I-IV მსოფლიო კრებების აქტები» ეწოდება, თუმცა ეს დასათაურება მთლად სწორი არ არის. სინამდვილეში კრებულში დაცულია I-III მსოფლიო კრებების აქტები, ხოლო მეოთხე კრება მხოლოდ კონსტანტინოპოლის ადგილობრივ კრებას (448წ.) წარმოადგენს, თუმცა მან ეკლესიის ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. მისმა ინიციატორებმა ფლაბიანე კონსტანტინოპოლელის ხელმძღვანელობით შეაჩვენეს ეგტვიქი, მონოფიზიტური მწვალებლური მოძღვრების ერთ-ერთი მამამთავარი¹⁸³.

ხელნაწერის ანდერძი ტექსტის მთარგმნელებად ასახელებს ფილიპე ყაითმაზაშვილსა და ანტონ I-ს, თარგმანის დროდ – 1776 წლის ივნის-ოქტომბერს: «დასასრული წიგნისა სომეხთა ენისაებრ მდგომარისა, რომელიცა გარდამოღებულ იქმნა ქართულებრისა მიმართ ენისა ჰშრომათა სომხურისაგან ფილიპპოს ხუცისა სომეხთაგანისათა, ხოლო ქართულისამებრ ენისა ანტონი არხიეპისკოპოსისა, ყოვლისა ზემოისა საქართველოდსა დავითიან ბაგრატოვანისათა. ხოლო წყებულ-იქმნა თარგმანება ამისი წელიწადსა განჯორციელებითგან სიტყვსა დისა 1776, თთუჭსა უნისსა 20 და მისასრულებითსა შინა და ცხრომილ მასვე წელიწადსა თთუჭსა ოკდომბერსა 12. დიდება ყოვლისა სრულმყოფელსა ღ'თსა» (224 v) (გვ. 128). კრებულს უძღვის იოვანე ოსეს ძის (ოსეშვილის) ვრცელი წინასიტყვაობა, დაწერილი იამბიკოდ (32-72), (გვ. 121).

ანტონ I-ის ღვაწლმოსილი ფიგურა განსაკუთრებულ წარდგენას არ საჭიროებს. უდიდესი ინტელექტუალი, მწერალი, მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე განსაცვიფრებელი წარმატებით უთავსებდა ერთმანეთს კაბინეტურ მუშაობასა და პრაქტიკულ საქმიანობას. მან უდიდესი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა დაგვიტოვა, რომელთაგან ზემოხსენებული ნაშრომის გარდა ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა კირილე ალექსანდრიელის «საუნჯე».

¹⁸³ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. 13, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს თ. ბრეგამემ, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1980, 104-128.

ქართულ მწერლობაში ფილიპე ყაითმაზაშვილიც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფიგურას წარმოადგენს. წარმოშობით სომეხი, ორბელიანთა სამფლობელოდან ავეტიქ ეპისკოპოსს დამოწაფებია და «მისი ხელმძღვანელობით განუვრცია და გაულრმავებია თეოლოგიურ-ფილოსოფიური ცოდნა, რომლითაც რამდენადმე წინათაც ყოფილა აღჭურვილი. მართლაც იმდენად დაწინაურებულა ფილიპე სწავლა-მეცნიერებაში, რომ ის მიუწვდომელ და შეუდარებელ ავტორიტეტად ითვლებოდა თბილისის ქართულ-სომხურ წრეებში»¹⁸⁴

1755 წელს ანტონ კათალიკოსმა თბილისში საღვთისმეტყველო-საფილოსოფიო სემინარია გახსნა, რომლის რექტორადაც ფილიპე დანიშნა. მოგვიანებით, 1758 წელს ფილიპე ერეკლე მეორეს თელავში გადაუყვანია და მის მიერ დაარსებული საფილოსოფიო-სათეოლოგიო სკოლის რექტორად დაუნიშნავს¹⁸⁵. «მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანია ფილიპეს ლიტერატურული მოღვაწეობა, რომელიც მიმართული იყო იქითკენ, რომ ქართულ ენაზე გადმოღებული ყოფილიყო საუკეთესო ფილოსოფიური და ფოლოლოგიური თხზულებანი სომხური ლიტერატურისა. ფილიპე ამ შემთხვევაში მუშაობდა არა მარტო დამოუკიდებელივ, არამედ რომელიმე გამოჩენილ პირთან ერთად, როგორცაა, მაგალითად, ანტონ კათალიკოსი, მდივანბეგი იოანე ორბელიანი, ნიკოლოზ კახელი, დოსითეოზ ნეკრესელი, ანტონ ცაგარელ-ჭყონდიდელი და სხვ. ამ პირთა შეკვეთითა და დავალებით ის თარგმნიდა ხოლმე სომხურიდან ამა თუ იმ თხზულებას. თუმცა ქართული ენა მან... კარგად იცოდა, მაგრამ დასახელებული პირნი მის თარგმანს მაინც აშალაშინებდნენ სტილისტიკურად და აწყობდნენ მას ქართული ენის კანონზე»¹⁸⁶

საერთოდ «ფილიპეს მეცნიერულ-მთარგმნელობითი ხელი ატყვია... 21 კაპიტალურ ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ შრომას»¹⁸⁷ კ.კეკელიძის აზრით, მათ შორისაა ჩვენთვის საინტერესო კრებების აქტებიც.¹⁸⁸

ეფესოს კრებასთან დაკავშირებული მასალები რამდენიმე ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

¹⁸⁴ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 365.

¹⁸⁵ იქვე, 365.

¹⁸⁶ იქვე, 365-366.

¹⁸⁷ იქვე, 369.

¹⁸⁸ იქვე, 367.

ა. ეფესოს კრებამდელი მასალები:

პროკლე კიზიკიელის ქალწულობის დღესასწაულზე წარმოთქმული ჰომილია უფლის განკაცებაზე (11 v – 13 v), თეოდოტი ანკურელის ორი ჰომილია მაცხოვრის შობაზე (14 v -17 v, 17 v -22r), კირილეს ეპისტოლე ნესტორის მიმართ (22 v –23 r), ნესტორის ეპისტოლე კირილესადმი (23 v –25 v), ნესტორის სამი ეპისტოლე კელესტინესადმი (25 v, 25 v -26 r, 26 r - v), პაპი კელესტინე I-ის ორი ეპისტოლე ნესტორისადმი (29 v -33 r), ნესტორის ქადაგება (34 r - v), იოანე ანტიოქიელის ფირმოს კაბადოკიელისადმი გაგზავნილი ეპისტოლე (33 r - 35 v), კირილე ალექსანდრიელის თორმეტი თავის 2 პასუხი – პირველი ანდრეა სამოსატელის (აღმოსავლელთა), ხოლო მეორე – თეოდორიტეს მიმართ (35 v –52 v, 53 v -69 r), ორი ოფიციალური გზავნილი, რომლებიც თეოდოსი II-ს ეკუთვნის (69 v -70 r, 71 r - v), აგრეთვე კაპრეოლუს კართაგენელის წერილი ეფესოს კრებისადმი (70 r -71 r), რომლითაც მან კრებას ნეტარი ავგუსტინეს გარდაცვალება აუწყა. ამ ეპისტოლეთა და ჰომილიათა ერთი ნაწილი წაკითხულ იქნა კრებაზე, ამიტომ შესაბამის ადგილზე გვხვდება მხოლოდ მათი დასათაურება და მითითება, სად არის მთლიანი ტექსტი. მაგალითად, კირილე ალექსანდრიელისა და ალექსანდრიის კრების ნესტორისადმი გაგზავნილი წერილი, რომელიც კრებამდელ მასალებში მეჩვიდმეტე ნომრადაა გატანილი, გვხვდება ორმოცდამეორე ნომრადაც, თუმცა სათაური შეცვლილია: პირველ შემთხვევაში გვაქვს: «ეპისტოლე კირილოსის და კრებისა ალექსანდრიელისა ნესტორიოსის მიმართ», ხოლო მეორეში – “ყოვლად პატიოსანსა და ფრიად ღმრთისმოყუარესა და თანამსახურსა ნესტორიოსს კირილოს და ალექსანდრიას შეკრებულ კრება კერძოთაგან ეგიპტისათა უფლისა მიერ გახარებთ. სათაურის შემდგომ წერია: მაცხოვარი ჩუენი განცხადებულად ბრძანებს, 17 რიცხუსა შინა წერილ-არს და მუნ იხილე “(92 r).

ბ. უშუალოდ ეფესოს კრების, მოგვიანებით 26 ივნისს იოანე ანტიოქიელის მიერ მოწვეული მცირე კრების (Concilisbulum) მასალები, აგრეთვე მათ მიერ გაგზავნილი თუ მიღებული ეპისტოლეები პატარა ქვეთავებშია გაერთიანებული, რომელთაც ეწოდებათ «საქმე მართლმადიდებელთა» და «საქმე ნესტორიანთა» = სულ 14-14 მართლმადიდებელთა და ნესტორიანელთა საქმე.

მართლმადიდებელთა საქმეები.

კირილე ალექსანდრიელის კრების გახსნისას და ნესტორის გზავნილის მიღების შემდგომი სიტყვები (71v-72v, 89r-91v); მისივე ორი სიტყვა ნესტორის განკვეთის შემდგომ (103v-104r, 109v-111r), მათგან პირველი წარმოადგენს მეოთხე პომილიას ღვთისმშობლის შესახებ; მისივე პომილია მიმართული იოანე ანტიოქიელის წინააღმდეგ, რომელიც ნესტორს უჭერდა მხარს (132r-133r); აგრეთვე მისი 12 ანათემის განმარტებები და სხვა თხზულებები, რომელთაც ქვემოთ დაწვრილებით შევსებთ. აქვია დაცული აკაკი მელიტანელის (72v-73v) და თეოდოტი ანკვირელის (263v-164r) ნესტორის საწინააღმდეგო სიტყვები, ექსცერპტები წმიდა მამების თხზულებებიდან, რომლებიც კრების პოზიციების განსამტკიცებლად იყო მოხმობილი (83r-96r) და რომლებიც პეტრე ხუცესმა, მწერალთმთავარმა წაიკითხა, კრების ოფიციალური განჩინება ნესტორის გადაყენების შესახებ (99v-103v), არაერთი ეპისტოლე ნესტორის, სამეფო კარისა თუ იოანე ანტიოქიელის პარალელური მცირე კრების მისამართით, აგრეთვე ოფიციალურ პირთა თუ კრების მონაწილეთა გამოსვლები და ა.შ.

ნესტორიანთა საქმეები

მათი დიდი ნაწილი წარმოადგენს იოანე ანტიოქიელის მცირე კრების მასალებს და აგრეთვე კონსტანტინოპოლში სამეფო კარისა თუ საეკლესიო წრეებისათვის გაგზავნილ ეპისტოლეებს.

გ. ქალკედონის შეხვედრა

ამ შეხვედრაზე, რომელიც თეოდოსი II-ის ინიციატივით შედგა, მოწინააღმდეგე მხარეები 8-8 დელეგატით იყვნენ წარმოდგენილნი: კირილეს მხარეს ხელმძღვანელობდა აკაკი მელიტინელი, ნესტორისას – თეოდორიტე კვირელი. ტექსტში დაცულია თეოდორიტეს (175v-177r) და იოანე ანტიოქიელის სიტყვები (177 r-v).

დ. ეფესოს კრების შემდგომი მიმოწერა

კირილე ალექსანდრიელის ეპისტოლეების ფრაგმენტები მაქსიმეს, ნესტორის მემკვიდრის კონსტანტინოპოლის ტახტზე (192 v) და იერუსალემის ეპისკოპოსის

იუვენალეს მიმართ (192v-203r), მისი ცნობილი ეპისტოლე იოანე ანტიოქიელისადმი (201r-203r), რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ანტიოქიის უნიას, აგრეთვე შერიგების შემდგომი ეპისტოლეები აკაკი მელიტინელისა (206r-208r) და ვალერიანე იკონიელის (208 r-v) მიმართ, რომლებიც ფრაგმენტულადაა შემონახული, აგრეთვე მისი სიტყვის-გება თეოდოსის წინაშე (193r-196v). აქვეა დაცული ექსცერპტები ანდრეა სამოსატელის, თეოდორიტე კვრელის, იოანე ანტიოქიელისა და სხვათა ეპისტოლეებიდან.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ა-266-მა შემოგვინახა კონსტანტინოპოლის 448 წლის კრების ოქმები. მასში ჩართულია კირილე ალექსანდრიელის სამი ეპისტოლე: 1. «ეპისტოლე უზესთაეს ღვთის-მოყუარისა კირილოს ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა ნესტორიოსის მიმართ აღწერილი თთუფსა შინა მექერსა ეგვპტურად, რომელ არს ელინურებით «ფებერუარი» (211v), «საქმეთაგან პირველისა კრებისა ეფესოსათა» (211v-212r), «ეპისტოლე ყოვლადწმიდისა კირილოს ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა, ფრიად ღვთისმეტყულისა მიმართ იოანე ეპისკოპოსისა ანტიოხელისა მშჯდობისათვს» (212r-214v). როგორც მოსალოდნელი იყო, ამ წერილების მხოლოდ სათაურები და დასაწყისებია, ვინაიდან მთლიანად ისინი ჩართულნი არიან ტექსტის წინა ნაწილში. სავარაუდოდ ეს ეპისტოლეები წაკითხული უნდა ყოფილიყო ზემოხსენებულ კრებაზე.

ახლა კი გვინდა დაწვრილებით მიმოვიხილოთ ა266-ის შემადგენლობაში შესული ის თხზულებები, რომლებიც უშუალოდ კირილე ალექსანდრიელის კალამს ეკუთვნის.

აქედან სამი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დაცულია H307-ში. ორი მათგანი მცირე ორთოგრაფიული ცვლილებებითა და განსხვავებული სათაურებით შეუტანიათ ა266-ში:

«თქმული წმიდისა კვრილე ალექსანდრიელისა ნისტორის მიმართ, ოდეს-იგი შთამოვიდეს შვდნი ეპისკოპოსნი ეკლესიასა წმიდასა მარიამისსა (H307, 24v).

“თქმული ყოვლად წმიდისა კირილოს ალექსანდრიელისა ეპისკოპოსისა წმიდათა შორის კრებასა ეფესოსა შემდგომად განკუფთისა ნესტორიოსისა ეკლესიასა შინა წმიდა მარიამ ზედ-წოდებულსა, ოდეს-იგი შთამოვიდეს შვდნი ეპისკოპოსნი, ხოლო ჰსთქუა სიტყუა ესე რეცა პირისა მიმართ ნესტორიოსისა» (ა266, 103v).

თქმული წმიდისა კვირლე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ იოანეს მიმართ ანტიოქელ მთავარეპისკოპოსისა (H307, 28v).

თქმული წმიდისა მამისა კირილოს ალექსანდრიელისა ეპისკოპოსისა წმიდასა შინა კრებასა ეფესოსსა ეკკლესიასა შინა წმიდად მარიამ ზედ-წოდებულსა, რეცა პირისა მიმართ იოანე ეპისკოპოსისა ანტიოხიისა, რომელიცა უმსჯავროდ ყუჭდრებულ-იყო შეჩუჭნებისა მიერ ყოვლად წმიდა ეპისკოპოსი კირილოს ალექსანდრიისა შესაწევნელად ნესტორიოს მწუალებელისა, მაშინ ითქუა კირილოსის მიერ სიტყუა ესე (ა266, 132r).

რაც შეეხება მესამეს: «ეპისტოლე წმიდისა კვირლე ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისა და კერძოთაგან ეგვპტისათა შეკრებულთა ეპისკოპოსთა ნისტორის მიმართ (H307, 4r), ეპისტოლე კირილოსის და კრებისა ალექსანდრიელისა ნესტორიოსის მიმართ (A266, 29v), მისი ძირითადი ტექსტი აგრეთვე უმნიშვნელოდაა შეცვლილი, სამაგიეროდ ბოლოში დართული 12 ანათემა ნაწილობრივ განსხვავდება H307-ში დაცულისაგან. საინტერესოა, რომ ეს ტექსტი სომხურ დედნზე დაყრდნობით კი არ შეუსწორებიათ, როგორც ვარაუდობდნენ, არამედ არსენი იყალთოელის «დოგმატიკონში» დაცული კირილეს 12 ანათემის განმარტების მიხედვით, რომელიც მან აღმოსავლელელებთან შერიგების იმედით დაწერა და, რომელშიც კვლავ იმეორებს ამ ანათემებს. ქვემოთ გთავაზობთ ანათემების სამივე ვარიანტს H307-ის, «დოგმატიკონისა» და ა266-ის მიხედვით:

შეჩვენება ა

ვინ არა აღიარებს პირველად ჭეშმარიტად ემმანოელს და ეგრეთვე ღმრთისმშობელად წმიდასა ქალწულსა, რომელან შვა ჯორციელად სიტყუაჲ ღმრთისა, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ არა აღიარებს ღმერთჭეშმარიტყოფასა ემმანუილისსა და ამისთვის ღმრთისმშობელობასა წმიდისა ქალწულისასა, რამეთუ შვა ჯორციელად ჯორცქმნილი ღმრთისაგანი სიტყუად, შერქუნებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე არა აღიარებს ღმერთ ჭეშმარიტყოფასა ემმანუილისასა და ამისთვის ღმრთისმშობელობასა წმიდისა ქალწულისასა, რამეთუ ჰშუა ჯორციელად, ჯორციელქმნილი ღმრთისაგანი სიტყუა, შერქუნებულ იყავნ.

შერქვენება ბ

ვინ არა აღიარებს ჯორცთა გუამოვნებით შეერთებულად ღმრთისა მამისა სიტყუასა, ვითარმედ ერთი ქრისტე არს ჯორცთა თვსთა თანა იგივე ღმერთი და კაცი ერთბამად, შერქუნებულ იყავნ.

ვინცა ვინ არა აღიარებს ღმრთისა მამისაგანსა სიტყუასა გუამოვნებით ჯორცთადა შეერთებულად, და ვითარმედ ერთ არს ქრისტე ჯორცთა მისთა თანა, იგივე ცხად არს, ვითრმედ თანად ღმერთი და კაცი, შერქუნებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე არა აღიარებს ღმრთისა მამისაგან სიტყუასა გუამოვნებით ჯორცთადა შეერთებულად და ვითარმედ ერთ არს ქრისტე ჯორცთა მისთა თანა იგივე ცხად არს, ვითარმედ თანად ღმერთი და კაცი, შერქუნებულ იყავნ.

შერქვენება გ

რომელი ერთსა ქრისტესა განჰყოფდეს ორგუამოვნებად შემდგომად შეერთებისა და შეახლებითა, ხოლო და შეყოფითა შეაერთებდეს პატივისაებრ და ღირსებისა და უფლებისა და მთავრებისა და არა უფროდსად ბუნებითითა შეერთებითა შეერთებულად, შერქუნებულ იყავნ.

ვინცა ვინ ერთისა ქრისტესთა განწყოფს გუამოვნებათა შემდგომად შეერთებათა და მხოლოდ თანამოკარვეობითა ოდენ პატივისა, ესე იგი არს ღირსებისადთა შეაყოფს მათ და არა უფროდსლა შემოკრებითა ბუნებითისა შეერთებისადთა, შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე ერთისა ქრისტესთა განწყოფდეს გუამოვნებათა შემდგომად შეერთებისა და შეახლებითა ხოლო და შეყოფითა შეაერთებდეს პატივისაებრ და ღირსებისა და უფლებისა და მთავრობისა და არა უფროსად ბუნებითითა შეერთებითა შეერთებულად, შეჩუენებულ იყავნ.

შეჩუენება დ

რომელი ორთა პირთა, ესე იგი არს გუამოვნებათა ზედა სახარებათა შინა და სამოციქულოთა წიგნთა აღწერილთა სიტყუათა განწყოფდეს, გინათუ წმიდათა მიერ თქმულთა ქრისტესთს, გინათუ თვთ თავადისა ქრისტეს მიერ თქმულთა თავისა თვისისათს და რომელთამე გარეშე სიტყუსა ღმრთისა თვისაგან. ვითარცა კაცსა მიაჩემებდეს და რომელთამე ვითარცა ღმრთივშუენიერთა ღმრთისა სიტყუსა, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ ორთა პირთა, ესე იგი არს გუამთა განუჩინებდეს სახარებასა და სამოციქულოთა წიგნთა შინა მოკსენებულთა კმათა, ანუ წმიდათა მიერ თქმულთა ქრისტესთს, ანუ თვთ მისთა თავისა თვისისათს, და რომელთამე ვითარცა კაცსა თვნიერ სიტყუსა – ღმრთისა თვისაგან გულისკმაყოფილსა განუთსებდეს, ხოლო რომელთამე – ვითარცა ღმრთივშუენიერთა, მხოლოსა ღმრთისა – მამისაგანსა სიტყუსა განუსაზღვრებდეს, შეჩუენებულ იყავნ.

უკეთუ ვინმე ორთა პირთა ,ესე იგი გუამოვნებათა ზედა სახარებათა შინა და სამოციქულოთა წიგნთა აღწერილთა სიტყუათა განწყოფდეს, განათუ წმიდათა მიერ თქმულთა ქრისტესთს, გინათუ თვთ თავადისა ქრისტეს მიერ თქმულთა თავისა

თვისათვის და რომელთაზე ვითარცა კაცსა გარეშე სიტყვსა ღმრთისა თვისაგან ვითარცა კაცსა განუთვსებდეს და რომელთაზე ვითარცა ღმრთივ-შუეიერთა მხოლოსა ღმრთისა მამისაგანსა სიტყუასა განუსაზღვრევდეს, შეჩუენებულ იყავნ.

შეჩუენება ე

რომელმან იკადროს კაცად ღმერთშემოსილად წოდებაჲ ქრისტესი და არა უფროსად ღმრთად ჭეშმარიტად, ვითარცა ერთი ძე, რომელი-იგი ჯორციელ იქმნა და გუეზიარა ჩუენ ჯორცითა და სისხლითა, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ ღმერთშემოსილად კაცად იკადროს თქუმაჲ ქრისტესი და არა უფროსდა ღმრთად ჭეშმარიტად ვითარცა ერთისა ძისაჲ, ჯორცთა მისთა თანა, ვითარ-იგი იქმნა ჯორც და გუეზიარა მსგავსითავე ჯორცითა და სისხლითა, შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე ღმერთშემოსილ კაც-იკადროს თქმად ქრისტეჲ და არა უფროსდა ღმრთად ჭეშმარიტად ვითარცა ერთი ძე, რომელი ჯორც-იქმნა და გუეზიარა ჩუენ ჯორცთა და სისხლითა, შეჩუენებულ იყავნ.

შეჩუენება ვ

რომელმან თქუას ღმრთად, გინა მეუეფედ ქრისტესა სიტყუად ღმრთისაჲ, და არა უფროსად ღმრთად და კაცად აღიაროს იგი და რამეთუ ჯორცნი იგი იყუნეს ჯორც სიტყვსა ღმრთისაჲ, მსგავსად წერილთაჲსა, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ იტყვს, ვითარმედ მეუეფე ქრისტესსა არს ღმრთისა მამისაგანი სიტყუად და არა უფროსდა მასვე აღიარებს ერთბამად ღმრთადცა და კაცად, ვითარ-იგი ჯორც იქმნა სიტყუად წერილთაებრ, შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე ჰსთქუას, ვითარმედ ლუთად, გინა მეუფედ ქრისტესსა არს ლუთისა მამისაგანი სიტყუა და არა უფროსდა ლუთად და კაცად აღიაროს იგი, ვითარცა ჯორციქმნა სიტყუა წერილთაებრ, შეჩუენებულ იყავნ.

შეჩუენება ზ

რომელმან თქუას, ვითარმედ კაცისა მიერ იქმოდა ძალთა იესუს მიერ სიტყუად ღმრთისა მიახლებითა თვისითა და ესრეთ განჰყოფდეს დიდებასა მხოლოდშობილისასა, ვითარმცა სხუად იყო იგი და სხუად ესე, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ იტყვს, ვითარმედ ვითარცა კაცისა შორის მოქმედებდა სიტყუად ღმრთისა იესუმს შორის და დიდებულება მხოლოდშობილისა დაჰფარვიდა მას, ვითარცა სხვსა სხუასა, შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე ჰსთქუას, ვითარმედ კაცსა შორის მოქმედებდა სიტყუა ღმერთი იესუს შორის, რეცა ერთისა კაცისა შორის და დიდებულება მხოლოდ-შობილისა დაჰფარვიდა მას ვითარცა, სხვსა სხუასა, შეჩუენებულ იყავნ.

შეჩუენება ლ

რომელმან იკადროს თქუმად ამაღლებულისა კაცისათვს, ვითარმედ სიტყვსა ღმრთისა თანა ჯერ არს თაყუანისცემა მისი და მის თანა დიდება და მის თანა ღმრთად წოდება, ვითარცა სხვსა სხუასა თანა, რამეთუ თანა და მის თანა ოდეს ვინ შესძინებდეს გულარძნილითა გონებითა, ამას მოასწავებს და არა უფროსდა ერთითა თაყვანისცემითა პატივსცემდეს ევმანოელს. და არა ერთითა დიდებისმეტყუელებითა, ვითარცა იქმნა სიტყუად იგი ჯორციელ, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ იტყვს, ვითარმედ ამაღლებულისა კაცისაჲ სიტყვსა ღმრთისა თანათაყუანისცემად და თანადიდებაჲ და თანა ღმერთად შესწავებაჲ ჯერ-არს, ვითარცა სხუასა თანა სხვსაჲ, რამეთუ მარადის დართვაჲ თანაობისაჲ ამისსა გულისწმისყოფასა აიძულებს და არა უფროდსღა ერთითა თაყუანისცემითა პატივისცემასა ემმნუილისსა და ერთისა დიდებისმეტყუელებასა შეწირვასა მისდა, ვითარ-იგი ჯორც იქმნა სიტყუად, შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე იტყვს, ვითარმედ ამაღლებულ არს კაცისა სიტყვსა ღვთისა თანა თაყუანისცემა და თანადიდება და თანაღუთად შესწავება ჯერ არს ვითარცა სხვსა სხვსა თანა, რამეთუ მარადის დართუა თანაობისა ამისსა გულსწმისყოფასა აიძულებს და არა უფროსღა ერთითა თაყუანისცემითა პატივის-ცემასა ემმანუილისასა. და ერთისა დიდებისმეტყუელებისა შეწირუასა მისდა, ვითარ-იგი ჯორც-იქმნა, შეჩუწნებულ იყავნ!

შეჩუენება თ

რომელმან თქუას ერთისა უფლისა იესე ქრისტესთვს, ვითარმედ სულისა მიერ იდიდა და უცხოჲ ძალი საჯმარ იქმნა მისი და მის მიერ მოილო ძალი სულთა ზედა არაწმიდათა და მის მიერ აღასრულა ნიშები კაცთა შორის და არა უფროდსად თვსად მისად და თანაარსად უწოდოს სულსა, რომლისა მიერ აღასრულნა სიტყვსა საღმრთონი სასწაულნი, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ იტყვს ერთსა უფალსა იესუ ქრისტესა დაბადებულად მამისა მიერ და ვითარცა უცხოდსა ძალისა ჯუმევასა მის მიერ და მის მიერ მიმღებელობასა ძალისასა დევნისათვს სულთა უკეთურთაჲსა და აღსრულებისათვს კაცთა ზედა საღმრთოთა სასწაულითაჲსა და არა უფროდსღა თვსსა მისსა სულსა იტყვს, რომლისა მიერ მოქმედებდა იგი საღმრთოთა მათ სასწაულთა შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე ჰსთქუას, ვითარმედ ერთი ღმერთი იესუ ქრისტე იდიდა სულისა მიერ და მის მიერ იქცეოდა, ვითარცა უცხოთა ძალითა და მისგან მოილო ძალი და შემძლებელობა მოქმედებისა სულთა ზედა არაწმიდათა და მის მიერ აღასრულა ნიშები კაცთა შორის და არა უფროსად საკუთრად მისა, რომლისა მიერ აღასრულნა საღმრთონი სასწაულნი, შეჩუენებულ იყავნ!

შეჩუენება ი

მღდელთმოძღუარ და მოციქულ აღსაარებისა ჩუენისა იქმნა ქრისტე, ვითარცა იტყვს საღმრთოდ წერილი, და შეწირა თავი თვისი ჩუენტვს სულად სულნელებისა ღმრთისა და მამისა. აწ უკუე რომელი მღდელთმოძღუარ და მოციქულ ჩუენდა უწესდეს არა თავადსა მას ღმერთსა სიტყუასა, რომელმან ჯორცნი შეისხნა და იქმნა მსგავს ჩუენდა კაც, არამედ სხუასა ვისმე განთვსებულსა კაცსა დედაკაცისგან შობილსა და კუალად რომელი იტყოდის თავადსა მას თავისა თვისისათვს შეწირვად შესაწირავისა და არა უფროდსად ჩუენტვს, რამეთუ რად საჯმარ იყო მისა შესაწირავი, რომელმან-იგი ცოდვა არა ქმნა, რომელი ესევეითართა გმობათა იტყოდის, შეჩუენებულ იყავნ!

მღდელთმთავრად და მოციქულად აღსაარებისა ჩუენისად ქადაგებს ქრისტესა საღმრთოდ წერილი, რომელმან შეწირა ჩუენტვს თავი თვისი სულად სულნელებისად ღმრთისა და მამისა. აწ უკუე ვინცა ვინ მოციქულ და მღდელთმთავარ ჩუენდა ქმნასა არა თვთ მის ღმრთისაგანისა სიტყვსასა იტყვს, რაჟამს იგი ჯორც და კაც ჩუენებრ იქმნა, არამედ ვითარცა სხუასა თვნიერ მისსა განთვსებულსა კაცსა შობილსა დედაკაცისგან. არამედ ვინცა ვინ იტყვს მას თავისა თვისისათვს შემწირველად მსხუერპლისა და არა უფროდსა მხოლოდ ჩუენტვის ოდენ, რამეთუ არა მოქენე იყო მსხუერპლისა, რომელმან არა იცოდა ცოდვაჲ, შეჩუენებულ იყავნ!

მღუდელმთავარ და მოციქულ აღსარებისა ჩუენისა იქმნა ქრისტე, ვითარცა იტყვს საღმრთოდ წერილი, და შესწირა თავი თვისი ჩუენთვის სუნად სულნელად ღმრთისა და მამისა. აწ უკუე რომელი მღუდელმთავარ და მოციქულ ჩუენდა ზედ-წოდებულჰყოფდეს არა თავადსა მას ღმრთისა სიტყუასა, რომელმან ჯორცნი შეისხნა და იქმნა მსგავს ჩუენდა კაც, არამედ სხუასა ვისმე განთვსებულსა კაცსა დედაკაცისგან შობილსა და ვითარმედ რომელი იტყოდეს თავადსა მას თავისა თვისისათვის შეწირულად შესაწირავისა და არა უფრომსად ჩუენთვის ოდენ, რამეთუ რად საჯმარ იყო მისდა შესაწირავი, რომელმან-იგი ცოდუა არა ქმნა, რომელი ესევითართა გმობათა იტყოდეს, შეჩუენებულ იყავნ!

შეჩუენება ია

რომელმან არა აღიაროს ჯორცი უფლისაჲ ცხოველსმყოფელად და ჯორცად სიტყვსა ღმრთისაჲ, არამედ სხვსა ვისდამე მის მიერ მის თანა შეერთებულისა ღირსებისათვის მისისა, ესე იგი არს, ვითარცა სავანისა და სადგურისა საღმრთომსა და არა უფრომსად ცხოველსმყოფელად, ვითარცა ვთქუთ, ამისთვის რამეთუ იქმნა ჯორც სიტყვსა ღმრთისაჲ, რომელმან-იგი ცხოველყვნის ყოველნივე, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ არა აღიარებს ჯორცთა უფლისათა ცხოველსმყოფელობასა და თვთ მის ღმრთისა მამისაგანისა სიტყვსა თვსებასა, არამედ ვითარცა სხუასა ვისმე თვნიერ მისსა იტყვს მათ შეყოფილად, ვიდრემე მისდაჲ პატივითა, ესე იგი არს, ვითარცა საღმრთომსა თანამკვდრობისა მომგებელთა, და არა უფრომსდა ცხოველსმყოფელად, ვითარცა ვთქუ, რამეთუ იქმნეს თვს სიტყვსა ყოველთა ცხოველსმყოფელობასა მქონებელისა, შეჩუენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე არა აღიარებს ჯორცთა ღვთისათა ცხოველსმყოფელობასა და თვით მის ღვთისა მამისაგანისა სიტყვსა საკუთრებასა, არამედ ვითარცა სხუასა ვისმე თვნიერ მისსა იტყვს მათ შეყოფილად ვიდრემე მისდა პატივითა, ესე იგი არს, ვითარცა საღმრთოსა თანა მკვდრობისა მომგებელთა და არა ვითარცა უფროსდა ცხოველსმყოფელად, ვითარცა ვსთქუთ, რამეთუ იქმნეს თვთ სიტყვსა ყოველისა ცხოველსმყოფელობისა მქონებელისა, შეჩუენებულ იყავნ!

შეჩვენება იბ

რომელმან არა აღიაროს სიტყუად ღმერთისად ვნებულად ჯორცითა და ჯუარცმულად ჯორცითა და სიკუდილისა გემოს მხილველად ჯორცითა და პირმშო შესუენებულთა, რომელ-იგი ცხოველ არს და ცხოველსმყოფელ, ვითარცა ღმერთი, შეჩუენებულ იყავნ.

ვინცა ვინ არა აღიარებს სიტყუასა ღმრთისასა ვნებულისა ჯორცითა და სიკუდილისა გემოდსმხილველსა ჯორცითა პირმშო მკუდართაგან ქმნილად, ვითარ-იგი ცხოველ არს და ცხოველსმყოფელ, შეჩვენებულ იყავნ!

უკეთუ ვინმე არა აღიარებს თვთ მას სიტყუასა ღმრთისასა ვნებულად ჯორცითა, ჯუარცმულად ჯორცითა და სიკუდილისა გემოს მხილველად ჯორცითა და პირმშო მკუდართა ქმნილად, რომელი ცხოველ-არს და ცხოველსმყოფელი, ვითარცა ღმერთი, შეჩვენებულ იყავ!

როგორც ვხედავთ, თუ უმნიშვნელო ცვლილებებს არ ჩავთვლით, შეჩვენებების ერთი ნაწილი H 307-ში დაცული სახით დაუტოვებიათ, ხოლო მეორე – არსენისეული თარგმანით შეუცვლიათ. ასე რომ, ეს შეჩვენებები ორი სხვადასხვა თარგმანის კომპლაციას წარმოადგენს. რა პრინციპით ხელმძღვანელობდა ანტონი მისი შედგენის დროს, ძნელი სათქმელია. აქ ალბათ ორი რამ უნდა იქნეს გათვალისწინებული: პირველ რიგში, საქართველოს კათალიკოსის მიერ მეტ-ნაკლებად რამდენიმე ენის ფლობა, და აგრეთვე, ძველ ქართულ ხელნაწერებზე მუშაობის დიდი გამოცდილება. ამ საკითხებს ქვემოთ უფრო დეტალურად შევეხებით.

როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ანტონს უთარგმნია კირილეს “სქოლიონი” რომელიც ა266-ში დაცულია 122-ე ნომრად და ეწოდება: “წიგნი სიმარჯუჭთა კირილოს ალექსანდრიელისა განჯორციელებისათჳს მხოლოდ-შობილისა.” გთავაზობთ თავების დასათაურებებს: 1. ვითარმედ რად არს ქრისტე (178 v-r); 2. ვითარ სახმარ არს განგონებად ემმანუილ (178r-179r); 3. ვითარმედ რად არს იესუ (179 r-v); 4. ვითარმედ

რადსათვს ითქმის კაცად სიტყუა იგი ღმრთისა (179v-180r); 5. ვითარმედ რადსა მიზეზისათვს ითქმის დამდაბლებულად სიტყუა ღმრთისა (180r); 6. ვითარმედ ვითარმე ერთ არს ქრისტე (180 r-v); 7. ვითარმედ ვითარმე ერთ არს ემმანუილ (180v-181r); 8. ვითარმედ ვითარმე შეერთებულად ვიტყვთ (181r-v); 9. ნაკუჭრცხალისათვს (181v); 10. ვითარმედ სულისა სიტყვერისა მქონებელი ჯორცი არს და სხეული უსხეულოდსა ღმრთაებისა, და რამეთუ უკეთუ განკიდებულ-ვეყუნეთმცა იგინი ერთი ერთისაგან, ვინაძცა ყოველითავე დავარდუნვთ განგებულებასა ქრისტესსა (181v-182r); 11. ვითარმედ ოდეს-იგი სიტყუა ღმერთი შეეერთა კაცებასა თანა ჭემმარიტითარე შეერთებითა, ვინაძცა შეერთებულნი იგი შეურევნელად ეგნეს (182r); 12. ვითარმედ ღმერთი იყო სიტყუა იგი, და იქმნა კაც, და არა ვითარ იგი კაცი ლიტონი მახლობლობითა ჩუწნითა, და პატივცემული თანასწორებითა და დიდებისა მისისათა, ესე იგი არს ჯელმწიფებისა ვიეთთამე იჭუნეულებათაებრ (182r-v); 13. განკაცებული იგი სიტყუა ღმრთისა იზედ-წოდების ქრისტე იესუდ (182v-183v); 14. მაგალითი საღმრთოთაგან წერილთა, ვითარმედ აჩუწნებს განკაცებულსა სიტყუასა ღმრთისასა ღმერთად გებულად (183v -184r); 15. სხუა მაგალითი, რომელ არს კუჭრთხი მოსესი (184 r-v); 16. სხუა მაგალითი, რომელ არს ჯელი მოსესი განკეთროვნებული და კუალად განკურნებული (184v-185r); 17. ვითარმედ ქრისტე არა იყო კაც ღმერთ-შემოსილ და არცა მარტივად დამკვდრებულყო კაცსა შორის (ვითარ-იგი წინასწარმეტყუეწლთა შორის) სიტყუა იგი ღმერთი, არამედ უფროსლა ჯორც-იქმნა ანუ სრულ-კაც წერილისაებრ (185 r-v); 18. ვითარმედ ქრისტე ემმანუილს აქუს ღმერთი დამკვდრებულ თვს, შორის სხვთა ხატითა და არა თუ ვითარ იგი ჩუწნ (185v-186r); 19. სამოციქულონი წამებანი, რამეთუ ღმერთად სახელ-იდების ქრისტე (186 r); 20. სხუა წამება (186r); 21. სხუა წამება (186r-v); 22. სხუა წამება (186 v); 23. სხუა წამება (186v); 24. სხუა წამება (186v); 25. ვითარმედ ღმერთ არს ქრისტე, რომელიცა სიმარჯუწსა შინა (187 r-v); 25. ვითარმედ ვითარმე ჯერ-არს გულის-წმის-ყოფად სიტყუა იგი, ვითარმედ სიტყუა ჯორც-იქმნა და დაემკვდრა ჩუწნ შორის და თუ ვითარ მიავლინა სიტყუა იგი ღმერთი და ვითარცა ჯორცი იგი ითქმის საკუთარ ჯორც სიტყვსა ღმრთისა, ესე სიმარჯვესა შინა 21 თავი არს (187 v - 188r); 26. სხუა წამება (188 r); 27. ვნებისათვის ქრისტესისა, ვითარმედ ჯერ-არს ერთისათვს თქმაჲ და სხუა და სხუად მისთვსვე და არა განწუალებით ორად. ესე

სიმარჯვესა შინა 25 თავი არს (188 r-184 v); 28. მათდა მიმართ, რომელნი იტყვან, ვითარმედ ზედმოღებითა ჰშუწნიან ღმერთსა კაცობრივნი. ესე სიმარჯუჴსა შინა 26 თავი არს (189 v-190v).

როგორც უკვე ითქვა, ეს თხზულება კირილეს 430 წლამდე დაუწერია. ნესტორთან დაპირისპირების დროს ალექსანდრიის პატრიარქმა იგი გადაამუშავა კონსტანტინოპოლის სამეფო კარზე, უფრო მოგვიანებით კი რომში გასაგზავნად.

PG-ში დაცული ამ თხზულების ტექსტი 35 თავისაგან შედგება.¹⁸⁹ მათი ძირითადი ნაწილი ლათინურ ენაზეა. მხოლოდ რამდენიმე თავია შემორჩენილი ბერძნულად, რომელთა თარგმანიც არსენ იყალთოელის “დოგმატიკონმა” შემოგვინახა.

“განსაკუთრებით პოპულარული ეს თხზულება სომეხ და სირიელ მონოფიზიტებს შორის ყოფილა. სომხური ტექსტი მრავალ ხელნაწერშია შემონახული”.¹⁹⁰

ანტონის ამ თხზულების თითქმის მთლიანი ტექსტი უთარგმნია (26 თავი), თუმცა ზოგიერთი შედარებით მოზრდილი თავი – მხოლოდ ფრაგმენტულად.

ა266-ში 27-ე ნომრად დაცულია კირილე ალექსანდრიელის პირველი ჰომილია, რომელსაც ეწოდება: “სიტყუა წმიდისა კირილე ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა, თქმული ეფესოს შინა (71v-72v).¹⁹¹

ამ ჰომილიაში კირილე ძირითადად საუბრობს ძისა და მამის ერთიანობაზე და აღნიშნავს, რომ «ცნობა ძისა შეუღლებულ არს ცნობასა თანა მამისასა და ესე შეუღლება არს მომცემელი ცხორებისა», ხოლო თუ მათ ერთმანეთს დააშორებ, «ჰკელობს ყოვლითურთ მეცნიერება იგი». კირილე განმარტავს, თუ რა იხილეს იუდეველთა წინაპრებმა სინას მთაზე და რისი სიმბოლოა ცეცხლი და კვამლი. ამის შემდგომ იგი ძველი აღთქმიდან იმოწმებს ღმერთისა და იაკობის შერკინების ეპიზოდს და აღფრთოვანებას გამოხატავს მამამთავრის გამჭრიახობის გამო, რომელმაც უკვე მაშინ შეიცნო განკაცების საიდუმლო. და ბოლოს ყველას მოუწოდებს შეიწყნარონ

«მთიები იგი საცნაური, რადთა გამოუბრწყინდეთ ნათელი ჭეშმარიტებისა, რამეთუ ერთ არს ღმერთი მამა, რომლისგან არს ყოველი და ერთ არს უფალი იესუ

¹⁸⁹ PG, 75, 1190-1253.

¹⁹⁰ ა. ჩანტლაძე, ანტინესტორიანული პოლემიკური..., 78.

¹⁹¹ PG 77, 981-985.

ქრისტე, რომლისა მიერ არს ყოველი და ერთ არს სული წმიდა, რომლისა შორის _ ყოველი» (71v).

ამ პომილიის სათაურის წაკითხვისთანავე იბადება ეჭვი, რომ იგი ადრეულ თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს. პირველ რიგში, ალექსანდრიის პატრიარქი მოხსენიებულია როგორც კირილე და არა კირილოსი, ისევე როგორც H307-დან შეტანილ თარგმანებში, ხოლო რაც შეეხება თავად ტექსტს, მისი ენა არაჩვეულებრივად მხატვრულია და ამავე დროს მსუბუქი, რითაც რადიკალურად განსხვავდება ანტონის მწიგნობრული, ღვარჭნილი სტილისაგან. ჩვენი სიტყვების დასტურად გთავაზობთ რამდენიმე პასაჟს: «ვინაჲცა ებრაელთა არა სადამე იხილეს პირი მამისა, ხოლო ჩუენ ვიხილეთ პირი მისი ქრისტეს მიერ, რამეთუ ესე არს ყოვლად სრული იგი შუენიერება მშობელისა და ხატი და ბრწყინვალება»(72r); «ვინაიცა ცხადვჳყოთ აწ წიგნისაგან შექმნათასა, ვითარმედ ძე იგი იხილუების კაცად და სახელ-იდების ღუთად»(72r); “ხოლო რაჟამს საცნაური იგი აღმობრწყინდეს მთიები გონებასა შინა მათსა და ჭეშმარიტი იგი ნათელი ღმრთის ცნობისა გამოკრთეს მათდამი მსგავსად დღისა, მაშინ უკუე დაჰქსნას ბრძოლა და წინაგანწყობა ქრისტესი, რამეთუ ქრისტე ჰბრძავს და აღიჭურვს წინა-განწყობად მათდა, რომელნი ვალნ ბნელსა შინა და ღამესა და გულნი მათნი განჰუებულ არიან ნათლისაგან დღისა, გარნა არა რამეთა ხატითა აღიჭურვის წინა-განწყობად მათდა, რომელნი ვალნნ ნათელსა შინა დღისასა და აქუსვე გულსა შინა მათსა მზე იგი საცნაური»(72r)

H307-ის მიმოხილვისას ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ იგი თავნაკლულია. ბუნებრივია, იბადება კითხვა, ხომ არ შედიოდა ჩვენთვის საინტერესო პომილია ზემოხსენებულ კრებულში, კერძოდ მის დაკარგულ ნაწილში. თუ გავითვალისწინებთ თარგმანის სტილსა და მაღალმხატვრულ დონეს, ეს ვერსია სავსებით მისაღებად მოგვეჩვენება. ამასვე ადასტურებს ტექსტის სიახლოვე დედანთან: ის სიტყვა-სიტყვით მიჰყვება ორიგინალს.

ლექსიკური თვალსაზრისით საინტერესოა “დატყუბილი”(72r), რომელიც ბერძნული “□●☉❖◆□✕”-ის შესატყვისია და “სიგანე”-ს, “სივრცე”-ს ნიშნავს.

A266-ში წარმოდგენილია კირილეს კიდევ ერთი (მე-5) პომილია, რომელიც ალექსანდრიის პატრიარქის მიერ ნესტორის განკვეთის შემდგომია წარმოთქმული და

ეწოდება “სიტყვა კირილოს ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა თქუმული ქალაქსა შინა ეფესოს ჟამსა ლოცვასა შემდგომად ნესტორის განკუჭთისა” (109v-111r).¹⁹²

ჰომილიის დაწყებისთანავე კირილე აღნიშნავს, რომ, მართალია, წინასწარმეტყველების, მოციქულებისა და წმინდა მამებისაგან საკმარისი ვისწავლეთ, მაგრამ მაინც მოიძებნებიან ადამიანები, რომელთაც ეს არ აკმაყოფილებთ. სწორედ მათთვის არის განკუთვნილი ალექსანდრიის პატრიარქის ეს სიტყვა. ჰომილია გაჯერებულია ციტატებით ძველი თუ ახალი აღთქმის წიგნებიდან (ესაია, იერემია, მეფეთა, ფსალმუნნი, იოანე, პავლენი და ა.შ). მათი მოხმობით კირილე კიდევ ერთხელ ასაბუთებს სიტყვა “ღმრთისმშობლის” მართებულობას და მოუწოდებს მორწმუნეებს, ენდონ უფალს და პატივი სცენ სარწმუნოების საიდუმლოებას. .თარგმანი სიტყვასიტყვით მისდევს ბერძნულ ორიგინალს.

ა266-ში დაცულია აგრეთვე კირილეს მეორე (IV) ეპისტოლე ნესტორისადმი, რომელსაც ეწოდება: ეპისტოლე კირილოსისა ნესტორიოსის მიმართ (22r-23r).¹⁹³

როგორც ცნობილია, თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება ნესტორის მოძღვრებისადმი კირილემ პირველად 429 წელს დაწერილ სააღდგომო წერილში გამოხატა, თუმცა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სახელი არ მოუხსენებია. მოკლე ხანში ის თხზავს თავის ენციკლიკეს “ეგვიპტელი ბერებისადმი”, რომელშიც უშუალოდ ეხება ნესტორის შეხედულებებს. ამ წერილში მიმოხილულია თითქმის ყველა საკითხი, რომელთაც მის შემდგომ თხზულებებში ჰპოვეს განვითარება. წერილის ასლი მალევე აღმოჩნდა ნესტორის ხელში. მოგვიანებით კი კირილესთვის ცნობილი გახდა, რომ ნესტორი უკიდურესად იყო განაწყენებული, ამიტომ წერილი გაუგზავნა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს. წერილის შინაარსი ნესტორისათვის სასიამოვნო ვერ იქნებოდა. ალექსანდრიის პატრიარქის სიტყვებით, ნესტორს მხოლოდ საკუთარი თავი უნდა დაედანაშაულებინა მომხდარში, რადგან პირველმა წამოიწყო ეს არეულობა. რაც შეეხება ნესტორის უკმაყოფილებას, თუ რატომ არ მიმართა კირილემ პირადი წერილით, ალექსანდრიის პატრიარქის პასუხი ასეთი იყო: მისი, როგორც მოძღვრის მოვალეობას წარმოადგენდა, სახალხოდ გაესწორებინა ნესტორის შეცდომა, მით უფრო, რომ ეს აღარ იყო შინაური საქმე, რადგან მასში უკვე რომის ეკლესიაც ჩაება. კირილეს

¹⁹² PG 77, 996-1001; ACO 1,1,2 , 92-94.

¹⁹³ იქვე, 44-49.

აზრით, ერთადერთი საშუალება, თავიდან აეცილებინათ საყოველთაო სკანდალი, ნესტორის მიერ თავისი შეცდომის გამოსწორება იყო.

საპასუხო ეპისტოლეში ნესტორმა უსაყვედურა, რომ კირილეს წერილში ბევრი იყო საუბარი რწმენაზე, ძმური სიყვარული კი – მცირე. ხოლო რაც შეეხებოდა ნესტორის ცთომილებას, დრო გამოჩენდა, ვინ იყო მათ შორის მართალი.

ამის შემდეგ ნესტორმა უფრო ინტენსიურად დაიწყო სამეფო საპატრიარქო ტახტის უფლებების დაცვა. კონსტანტინოპოლში საჩივრებით ხშირად ჩადიოდნენ საეკლესიო პირები, რომლებიც თავს დაჩაგრულად თვლიდნენ. მათ შორის აღმოჩნდნენ რომიდან დევნილი პელაგიანელები და აგრეთვე მომჩივანთა ერთი ჯგუფი ალექსანდრიიდან, რომელთაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი გამოესარჩლა. პარალელურად ნესტორი ცდილობდა, გაემაგრებინა თავისი თეოლოგიური ხაზი. 429 წელსვე მან მოიწვია დოროთეოს მარსიანოპოლელი, რომელმაც საკათედრო ტაძარში ქადაგებისას ხმამაღლა განაცხადა: «თუ ვინმე გაბედავს, უწოდოს მარიამს ღმრთისმშობელი, შეჩვენებულ იქნეს».

მას შემდეგ, რაც კირილესათვის ცნობილი გახდა ზემოხსენებული ეპიზოდი, მან მეორე წერილი გაუგზავნა ნესტორს, რომელიც ქალკედონის კრების აქტებში 430 წლის თებერვლით არის დათარიღებული¹⁹⁴.

ეპისტოლის დასაწყისში კირილე უკმაყოფილებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი ნესტორის თანდასწრებით აუგად მოიხსენიებს მას, თუმცა იქვე დასძენს, რომ მათ ამისთვის ზეციერი მსაჯული მოსთხოვს პასუხს. ამის შემდეგ იგი გადადის საკითხზე, რომელიც მისთვის უფრო მნიშვნელოვანია – კერძოდ, ნესტორის თეოლოგიურ შეცდომებზე. კირილე კონსტანტინოპოლის პატრიარქს მოუწოდებს გონიერებისა და სიმკაცრისაკენ, რათა მისი მიზეზით მრავალ ადამიანს არ მიადგეს ვნება. იგი ძმურ სამსახურს სთავაზობს ნესტორს და მზადაა მამათა სწავლებაზე დაყრდნობით განუმარტოს «სიტყუანი სარწმუნოებისანი». შეახსენებს მას ნიკიის სიმბოლოს და აცნობს თავის შეხედულებებს ქრისტეს ბუნებისა და შობის შესახებ: «სიტყუამან შეიერთა თვს შორის არსებისაებრ ცხოველი ჯორცი სიტყვერითა სულითა და მერმელა გამოუთქმელითარე და მიუწთომელითა ხატითა კაც იქმნა და ძედ

¹⁹⁴ Russel N., დასახ. ნაშრომი, 35-36.

კაცისად სახელ-იღუა... ღმრთაებამან მან და კაცებამან გამოუთქმელითა მით და მიუთხრობელითა შეერთებითა ერთობისა მიმართ გვქმნეს ჩუენ ერთ ღმერთ და ერთ ქრისტედ და ერთ ძედ. ესრეთ სადამე სიტყუასა ღმრთისასა დაღათუ პირველ ვიდრე საუკუნეთამდე აქუნდა ყოფა თვისი და შობილ არს მამისაგან, განაღა ვიტყვთ მას შობილადცა მეზრ ჯორცისა დედაკაცისაგან» (22v).

რა თქმა უნდა, მას, ვინც დასაბამიდან არსებობდა, არაფერში სჭირდებოდა ხელმეორედ დაბადება, მაგრამ მან ეს გააკეთა ჩვენთვის და ჩვენი ხსნისათვის: «ჩუენთვის და ჩუენისა ცხოვრებისათვის შეიერთა თვსდა არსებისაებრ კაცობრივი ჯორცი... და ესრეთ გამოვიდა დედაკაცისაგან» (22v).

რაც შეეხება ქრისტეს ვნებასა და სიკვდილს, კირილე თვლის, რომ «საკუთარსა ჯორცსა მისსა განუცდიეს სიკუდილი და ესრეთ ჯორცისა სიტყუსა ღმრთისა აღდგომასა მკუდრეთით ზედ-წოდებულ-ვყოფთ აღდგომად სიტყუსა ღმრთისა» (23r).

კირილეს აზრით, შეუძლებელია ერთი უფალი იესოს ორ ძედ «განწუალება», რადგან წმიდა წერილი იმას კი არ ამბობს, რომ «სიტყუამან შეიერთა პირი კაცისა თვსთა თანა, არამედ იტყვს, ვითარმედ: “სიტყუა ჯორც-იქმნა”, ხოლო “სიტყუსა ჯორც-ქმნა» სხვა არაფერია, თუ არა «ჩუენებრთა თანაზიარ-ყოფა ჯორცთა და სისხლთა და ჯორცი ჩუენი უყოფიეს ჯორც თვსა და გამოსრულ არს განკაცებული დედაკაცისაგან». (23r)

წერილის ბოლოს კირილე კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს თავის ძმურ სიყვარულს ნესტორისადმი და სთხოვს, გაითვალისწინოს მისი სიტყვები, რათა «ერთობა ეგოს შეუძრავად შორის მღუდელთა ღმრთისათა». (23r)

ჩვენ ქართული თარგმანი შევუდარეთ ბერძნულ ორიგინალს. შედარებამ გვიჩვენა, რომ ეს ორი ტექსტი ზოგიერთ ადგილას ერთმანეთისაგან სხვაობს.

ა266-ში შეტანილია აგრეთვე კირილეს ორი აპოლოგია, რომლებიც მან თავისი 12 ანათემის დასაცავად დაწერა.

როდესაც ნესტორმა კირილეს მესამე ეპისტოლე მიიღო, რომელსაც ზემოხსენებული ანათემები ერთვოდა, მაშინვე გაუგზავნა ის იოანე ანტიოქიელს, რასაც შედეგად მოჰყვა ანტიოქიელთა დარაზმვა თავიანთი კონსტანტინოპოლელი კოლეგის დასაცავად, თუმცა იოანე მაინც სთხოვდა ნესტორს, გამოეჩინა ზომიერება და გარკვეულ დათმობებზე წასულიყო. ამავე დროს მათთვის სრულიად მიუღებელი აღმოჩნდა

კირილეს ორთოდოქსული კრედო.¹⁹⁵ განსაკუთრებით უარყოფითი დამოკიდებულება გამოიწვია კირილეს თეზამ_ღმერთი-სიტყვის განკაცებული ბუნება. ეს ფრაზა ალექსანდრიის პატრიარქს ათანასი ალექსანდრიელისეულად მიაჩნდა, სინამდვილეში კი აპოლინარის ეკუთვნოდა.¹⁹⁶ საქმე ისაა, რომ ლაოდიკიის ეპისკოპოსის ნააზრევი ალექსანდრიული სკოლის პროდუქტს წარმოადგენდა და სრულიად მიუღებელი იყო ანტიოქიელებისათვის, რომლებიც წლების განმავლობაში ებრძოდნენ მას, მაშინ, როდესაც ალექსანდრიული ტრადიციების მიხედვით მოაზროვნე კირილეს ნაკლებად აშფოთებდა აპოლინარის მოძღვრება და ანტიოქიური ეკლესიის ბრძოლა მის წინააღმდეგ. კიდევ მეტიც, «განმისა» და «დიალოგების» ავტორისათვის ეს ფაქტობრივად უცნობი იყო¹⁹⁷.

სწორედ ანტიაპოლინარული თვალთახედვის არედანაა დაწერილი კირილეს ოპონენტების წერილები, ანუ ანტიანათემები, მისი ანათემების პასუხად. პირველი მათგანი ეკუთვნის ანდრეა სამოსატელს, ხოლო მეორე – თეოდორიტე კვირელს, რომელიც თითქმის სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა კირილეს შეურიგებელ მოწინააღმდეგედ.

ასე რომ, ეფესოს კრებამდე დარჩენილი ერთი თვე კირილემ თითქმის მთლიანად მოანდომა ოპონენტების ბრალდებებზე პასუხის გაცემას. ალექსანდრიის პატრიარქი იძულებული იყო, დაეწერა ზემოხსენებული ორი აპოლოგია, რათა როგორმე გამოესწორებინა ის არასასურველი შედეგები, რაც მის 12 ანათემას მოჰყვა.¹⁹⁸

ანდრეა სამოსატელის ეპისტოლის საპასუხოდ დაწერილი «სიტყვს-გება კირილოს ალექსანდრიელის ათორმეტათვს თავთა ეპისკოპოსთა მიმართ აღმოსავალისათა» (35v-52v)¹⁹⁹ მოზრდილი თხზულებაა, რომელიც გარკვეული პრინციპითაა შედგენილი. თხზულებას წინ უძღვის მოკლე წინასიტყვაობა, სადაც კირილე ბრალს სდებს ნესტორს «განკაცების საიდუმლოს დაჯსნაში». ალექსანდრიის პატრიარქის სიტყვით, მან ამ უკანასკნელის თხზულებებში შეარჩია «გმობათა რამოდენიმე თავი» და შეაჩვენა, რასაც ნესტორის თანამოაზრეთა დიდი აღშფოთება მოჰყვა. იმის მაგივრად, რომ ჭეშმარიტი

¹⁹⁵ იქვე, 39.

¹⁹⁶ იქვე, 41.

¹⁹⁷ იქვე, 217.

¹⁹⁸ იქვე, 39.

¹⁹⁹ PG 73.

სარწმუნოების მხარეზე დამდგარიყვენ, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს დაუჭირეს მხარი და სიმართლის წინააღმდეგ გაილაშქრეს. ამიტომ კირილე თავს ვალდებულად თვლის პირველად დახსნას მათი შეჩვენებები და შემდგომ «გამოწულილვით» განმარტოს თავისი ნააზრევი, რათა სააღმრთო წერილთა მცოდნეებმა «იხილონ ჭეშმარიტება წრფელი და მართალი განჩინება განსაზღვრონ.» (35v-36r) ამის შემდეგ კირილე სათითაოდ გვთავაზობს საკუთარ «შეჩვენებებს» (თუმცა არა ყველას), რასაც მოსდევს «წინააღმდეგომი სიტყუაობა აღმოსავლელთა» და ბოლოს «კირილეს მიგება». ამ სქემითაა განმარტებული 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12 შეჩვენებები. სულ კი 11 ანათემაა დამოწმებული (ორი მათგანი – 2, 6 მხოლოდ კირილეს ანათემების ტექსტის სახით), მეხუთე ანათემა საერთოდ არ ჩანს. უშუალოდ კირილეს ანათემების ტექსტი მთლიანად ემთხვევა კირილეს მესამე ეპისტოლეში დაცულ (29v-33r) ანათემების ტექსტს. ე.ი. ისინი ხელმეორედ კი არ უთარგმნიათ, არამედ არსენისა და გიორგის თარგმანების კომპილაცია გამოუყენებიათ, რაც შეეხება “კირილეს მიგებებს», ისინი, როგორც მოსალოდნელიც იყო, ქრისტოლოგიურ საკითხებს ეხება: მაცხოვრის განხორციელება, მისი ორი ბუნება, შობა, ვნება და ა.შ.

ტექსტი საინტერესოა სხვა თვალსაზრისითაც. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იგი კირილე ალექსანდრიელის სამი ჩვენამდე მოღწეული ფლორილეგიუმიდან ერთ-ერთს წარმოადგენს. თავისი დებულებების დასასაბუთებლად ალექსანდრიის პატრიარქი იმოწმებს ექსცერპტებს დიდი მამების, კერძოდ, ათანასე ალექსანდრიელის, ამფილოქე იკონიელის, ატიკოს კონსტანტინოპოლიელის, იულიუს და ფელიქს რომაელების, გრიგოლ ნოსელისა და ბასილი კესარიელის თხზულებებიდან.²⁰⁰

კირილეს მეორე აპოლოგიას ეწოდება «ეპისტოლე წმიდისა კირილოს ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა ეპიტოსის მიმართ წინა-განწყობად წინააღმდეგომ-სიტყუობისა მიმართ თეოდორიტეს ძლითთა თავთა ათორმეტთა».²⁰¹ მის ადრესატს წარმოადგენს «ფრიად გულისსათქმელი ძმა და თანამსახური ეპიტოსი». (52v).

²⁰⁰თ. ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის ფლორილეგიუმების ქართული თარგმანები, ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში, 2, თბილისი, 2004, 309-313.

²⁰¹ PG 73.

შესავალ წერილში კირილე მადლობას უხდის ეპისტოლის ეპისტოლისათვის, რომელიც ამ უკანასკნელს მოუწერია თანადგომის ნიშნად. ამის შემდეგ ის აცხადებს, რომ საჭიროდ ჩათვალა პასუხის გაცემა თეოდორიტეს «უჯამს» ბრალდებებზე არა იმიტომ, რომ მათ რაიმე ღირებულება გააჩნიათ, არამედ «რადთა არა ეგონოსმცა ვისმე, ვითარმედ დასჯილი დაშთეს უტყუად». კირილე აპირებს, შეძლებისდაგვარად, მოკლედ უპასუხოს თეოდორიტეს ცილისწამებას, თუმცა თვლის, რომ შეიძლება ამას აზრი არც ჰქონდეს და ვერაფერი გააგებინოს ადამიანს, რომელმაც შორის შემოიღო «ძველი და ბოროტნი და მყრალნი ზღაპარნი»(52v-54v).

ეს აპოლოგია ისეთივე პრინციპითაა შედგენილი, როგორითაც აღმოსავლელელებისადმი განკუთვნილი. შეჩვენების ტექსტი, “დარღუევა თეოდორიტეს ძლითი” (მხოლოდ პირველად გვაქვს განსხვავებული სათაური: “თეოდორიტოსის მიერ ეპისკოპოსისა კვროსელისა დარღუევა ათ-ორ-მეტა თაოანთა შეჩუენებათა” (54 r). და ბოლოს “მიგება კირილოსისგან”. განსხვავებით პირველისაგან, სადაც რამდენიმე ანათემაა გამოტოვებული, ამ აპოლოგიაში არცერთი შეჩვენება არ არის უპასუხოდ დატოვებული. შეჩვენებების ტექსტები პირველი აპოლოგიისას (აგრეთვე ნესტორისადმი გაგზავნილი მესამე ეპისტოლისას) ემთხვევა, რაც შეეხება თემატიკას, არც ის განსხვავდება წინა აპოლოგიისაგან, მასშიც ძირითადად ქრისტოლოგიურ საკითხებზეა მსჯელობა.

ა266-ში 114-ე ნომრად დაცულია კირილეს მესამე აპოლოგიაც, რომელსაც ეწოდება: ”განმარტება ათორმეტა თავთა, თქმული ეფესოს შინა კირილოსის მიერ ეპისკოპოსისა ალექსანდრელისა” (167v-173r). ანტონს თითქმის უცვლელად შეუტანია “დოგმატიკონში” არსებული არსენისეული თარგმანი (“წმიდისა კვრილე ალექსანდრიელ ეპისკოპოსისად თარგმანებად შემდგომითი-შემდგომად ათორმეტა თავთად...), ოღონდ, როგორც მოსალოდნელიც იყო, არსენის მიერ თარგმნილი ანათემების ნაცვლად კვლავ საკუთარ კომპილაციას გვთავაზობს.

ა266-ში აგრეთვე დაცულია 2 ეპისტოლე კირილეს თანაავტორობით. ეს ეპისტოლეები ძირითადად ისტორიული თვალსაზრისითაა საინტერესო, ვინაიდან ეფესოს კრების პერიპეტებს გვაცნობენ.

პირველ მათგანს ეწოდება “წმიდა კრებასა შეკრებულსა მადლითა ღმრთისათა და ბრძანებითა უზესთაეს ღმრთის-მსახურთა და ქრისტეს- მოყუარეთა მეფეთათა ეფესოს შინა დედა-ქალაქსა ამას კირილოს ეპისკოპოსი ალექსანდრიისა და მემნონ ეფესოსა“(126v-129v).²⁰²

როგორც სათაურიდან ჩანს, კირილესთან ერთად ეპისტოლეს ეფესოს ეპისკოპოსი მემნონიც აწერს ხელს, რომელიც კირილეს ერთგული თანამოაზრე იყო, რის გამოც ეფესოს კრების დასრულების შემდეგ ალექსანდრიის პატრიარქთან ერთად საპატიმროშიც კი აღმოჩნდა. კირილე და მემნონი ამ ეპისტოლეთი მოკლედ ატყობინებენ სამეფო კარს, თუ რა მოხდა ეფესოში კირილესა და მისი მომხრე ეპისკოპოსების ჩასვლის შემდგომ, კერძოდ, ნესტორის მიერ კრების იგნორირება სამგზის მიწვევის მიუხედავად, აგრეთვე იოანე ანტიოქელის ჩამოსვლა ეფესოში და საკუთარი კრების გამართვა ნესტორის თანამზრახველების მონაწილეობით. ამ კრებამ “ყოველივე შეურაცხ-ჰყო საეკლესიო და ფერჯითა დასთრგუნა”(127v). ეპისტოლის ბოლოს კირილე და მემნონი იმპერატორს სთხოვენ, აიძულოს იოანე ანტიოქელი, გამოცხადდეს კრებაზე და აღიაროს მისი გადაწყვეტილებების მართებულება.

ქართული თარგმანის შედარებამ ბერძნულ ორიგინალთან გვიჩვენა, რომ ტექსტები ზოგჯერ ერთმანეთისაგან სხვაობენ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ა266-ში დაცულია კიდევ ერთი (XXIII) ეპისტოლე კირილეს თანაავტორობით. ალექსანდრიის პატრიარქის გარდა ამ წერილს ხელს აწერენ კომარიოს და პოტამიონ ეპისკოპოსები, დალმატიოს არქიმანდრიტი, ტიმოთი და ევლოგი ხუცები. ა266-ში რატომღაც დაცულია ამ ეპისტოლის ორი სხვადასხვა რედაქცია: პირველი 50-ე ნომრით, რომელსაც ეწოდება “ეპისტოლე კრებისა მიმართ, რომელი წარავლინეს კოსტანტინოპოლის შემდგომად დამჯობისათვის ნესტორიოსისა, კირილოს ეპისკოპოსი ალექსანდრიისა, კომარიოსს და პოტამიონ ეპისკოპოსთა და უფალსა დალმატიოსს არხიმანდრიტსა და ტიმოთეოსს და ევლოდიოს ხუცესთა, საყუარელთა და გულის სათქმელთა ქრისტეს მიმართ შემწირველთა მრავალი გიხაროდენი” (105r-106r) და მეორე 105-ე ნომრით, რომლის სათაურიცაა: “ეპისტოლე

²⁰² ACO, 1,1,3, 16-17.

მიწერილი წმიდისაგან კრებისა, რომელი წარიგზავნა კონსტანტინუპოლეს შემდგომად განკუჭეთისა ნესტორიოსისა” (161r-163r).²⁰³

ეს ორი რედაქცია ერთმანეთისაგან დიდად არ განსხვავდება. ორივე მათგანი გვიანდელია. მათი ერთად მოხვედრა ა266-ში გაუგებრობის შედეგს უნდა წარმოადგენდეს. ხოლო რაც შეეხება ორი მეტ-ნაკლებად განსხვავებული რედაქციის არსებობას, შეიძლება შემდეგნაირად ავხსნათ: ერთ-ერთი მათგანი თარგმანის პირველშავს წარმოადგენს, რომელსაც შემდგომში ავტორებმა სასურველი ფორმა მისცეს. ამ ეპისტოლეშიც, ისევე როგორც კირილესა და მემნონის ზემოხსენებულ გზავნილში, ეფესოს კრების მესვეურები კონსტანტინოპოლს აცნობენ ნესტორის განკვეთის მიზეზებს, კერძოდ, მართალი სარწმუნოების დარღვევას ეფესომდე თუ ეფესოში ჩასვლის შემდგომ, ქრისტეს შეურაცხყოფას და კრებაზე გამოუცხადებლობას სამგზის მიწვევის მიუხედავად. ეპისტოლეში აგრეთვე მოთხრობილია, როგორ ელოდნენ იოანე ანტიოქელს 16 დღე, როგორ გამოგზავნა მან ეპისკოპოსები, რომელთა პირითაც კრების დაწყების უფლება მისცა, როგორ განკვეთეს ნესტორი და როგორ განაცხადა დაგვიანებით ჩამოსულმა იოანე ანტიოქელმა უარი, ეცნო ეფესოს კრებისა და ასევე მის მიერ ნესტორის განკვეთის კანონიერება. წერილის დასასრულს ირკვევა, რომ მათ სცოდნიათ კანდიდიანოსის მიერ კონსტანტინოპოლში გაგზავნილი ანგარიშის შესახებ, ამიტომ თავადაც ცდილობენ, გააგზავნონ ეპისტოლე და “წიგნი მსჯავრითი,” თუ მოახერხეს შესაფერისი შიკრიკის მოძებნა. (162r).

ქართული თარგმანი ზოგიერთ ადგილას განსხვავდება ბერძნული ორიგინალისაგან.

ა 266-ში დაცულია კირილე ალექსანდრიელის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ეფესოს კრების შემდგომ შექმნილი თხზულება: “ იხარებდინ ცანი “, რომლის ადრესატსაც იოანე ანტიოქელი წარმოადგენს.

ეფესოს კრებამ მსოფლიო ეკლესიას მშვიდობა ვერ მოუტანა. მართალია, კირილემ მალე მოძებნა საერთო ენა კონსტანტინოპოლის ახალ პატრიარქთან, მაგრამ მან იცოდა, რომ ანტიოქიელების შემორიგება მხოლოდ საიმპერატორო კარის დახმარებით შეეძლო. ამიტომ შექმნა მოზრდილი აპოლოგია, რომლის ადრესატს თეოდოსი II წარმოადგენდა

²⁰³ PG 77, 132-137.

და, რომლის საშუალებითაც აპირებდა თავის მხარეზე გადმოებირებინა იმპერატორი. მომდევნო წელს საიმპერატორო კარმა გადაწყვიტა, რამენაირად, თუნდაც ძალით, შეერიგებინა დაპირისპირებული მხარეები, რაც არისტოლუსს დაევალა. ამ დროისათვის კირილე გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მისთვის ორი პერსპექტივა არსებობდა: პირველი – აღმოსავლელებს უნდა ეცნოთ ნესტორის განკვეთა და მიეღოთ კირილეს თორმეტი თავი, რადგან სწორედ მათ ნიადაგზე მოხდა ნესტორის განკვეთა ან უნდა დაბრუნებოდა status quo ante-ს, რაც თავად კირილეს გადაყენებასა და განდევნას გულისხმობდა.

იმპერატორმა დახმარებისათვის აკაკი ბეროელსა და სიმეონ სტილიტსაც მიმართა, რომლებიც საერთაშორისო ავტორიტეტით სარგებლობდნენ და, ვინაიდან ეფესოს კრებასთან დაკავშირებულ დაპირისპირებაში მანამდე არ ჩარეულან, ორივე მხარე მათდამი ნდობით იყო განმსჭვალული.

მათი თხოვნით იოანე ანტიოქიელმა მოიწვია კრება. კრების შედეგები აცნობეს აკაკისა და არისტოლუსს, რომლებმაც ისინი გააცნეს კირილეს. იოანე წერდა, რომ ის ცნობდა მხოლოდ ათანასისეულ რწმენის განსაზღვრას ყოველგვარი დამატებების გარეშე. ამ წერილმა კირილე სასოწარკვეთილებაში ჩააგდო. მათ სურთ, რაც კი შემიქმნია, ყველაფერი გაანადგურონ, წერდა ის აკაკი მელიტინელს. მიუხედავად ამისა, მან ოსტატურად შეთხზა წერილი, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ალექსანდრიისა და ანტიოქიის შერიგებას. რაც შეეხება მისი წერილების უკან წაღებას, კირილე ამ შემთხვევაში შეურიგებელი აღმოჩნდა, თუმცა რამდენადმე შეზღუდა თავისი თხოვრებების სფერო. ამავე დროს განაცხადა, რომ ყველა დაინტერესებულ პირს პირადად განუმარტავდა სადავო საკითხებს.

უფრო რთული აღმოჩნდა ეგვიპტელი ეპისკოპოსების შემორიგება, რომლებიც გაცეცხლებულები იყვნენ საიმპერატორო კარის კირილესადმი დამოკიდებულების გამო, მაგრამ არისტოლუსმა მოახერხა მათი დაშოშმინებაც.

კირილეს წერილი აღმოსავლელებმა კეთილგანწყობით მიიღეს და განაცხადეს, რომ ის თანხმობაში იყო მათ რწმენასთან. საპასუხო წერილი ალექსანდრიაში ჩამოიტანა პავლე ემესელმა, რომელიც თავადაც მომხრე იყო ნესტორის განდევნის. სწორედ ამ პერიოდს ეკუთვნის ზემოხსენებული ეპისტოლე “იხარებდენ ცანი...“, რომელიც

არისტოლუსმა წაიღო ანტიოქიაში ერთი პირობით: წერილი მხოლოდ იმ შემთხვევაში გადაეცემოდა იოანეს, თუ ეს უკანასკნელი მანამდე ხელს მოაწერდა ნესტორის გადაყენებას.

ზემოხსენებული (39-ე) ეპისტოლე ა 266-ში დაცულია მე-16 ნომრად და ეწოდება: “ეპისტოლე ყოვლად-წმიდისა კირილოს ეპისკოპოსისა ალექსანდრიისა ფრიად ღვთისმოყვარესა იოანეს მიმართ ანტიოხელისა ეპისკოპოსისა მშჯდობისათვის” (201r-203r).²⁰⁴

ეპისტოლეში კირილე გამოხატავს სიხარულს ორი ეკლესიის შერიგების გამო და მადლობას უხდის სამეფო კარს, აგრეთვე იმ ძმებს, რომელთაც დიდი შრომა გაწიეს და შეაერთეს “განწულებულნი ... ასონი ქრისტესი” (201v). ალექსანდრიის პატრიარქს საჭიროდ არ მიაჩნია, გაიხსენოს მათი განხეთქილების მიზეზები და მხოლოდ მომავალზე ფიქრობს. ბერძნულ დედანში ამ ადგილას მცირე დამატებებით ჩართულია ანტიოქიელთა მიერ შემოთავაზებული რწმენის სიმბოლო. რაც შეეხება ქართულ თარგმანს, მითითებულია კრებულის 163-ე თხზულებაზე (წერილ-არს რიცხუსა ას სამეოცდამესამესა და მუნ იხილე) (202r), რომელსაც ეწოდება “ეპისტოლისაგან მართლ-მადიდებლობითისა აღსარებისა მიწერილი იოანეს მიერ ეპისკოპოსისა ანტიოხელისა კირილოსის მიმართ ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა დაგებისათჳს ურთიერთას, რომელიცა უბრძანა მათ ორთავე კეთილმსახურმან მეფემან თეოდოსი მეორემან” (200v-201r). ამის შემდეგ ქართულ თარგმანში, ისევე როგორც ბერძნულ ორიგინალში გადმოცემულია კირილეს საკუთარ კონცეფცია, რომელიც განმტკიცებულია დამოწმებებით ძველი თუ ახალი აღთქმის წიგნებიდან. პარალელურად, კირილე უკმაყოფილებას გამოთქვამს იმ ადამიანების გამო, რომლებიც ცილისწამებას “წარმოსთხვევენ” ალექსანდრიის პატრიარქის მიმართ და ამახინჯებენ მის მოძღვრებას. თავისი წერილის ბოლოს იგი ანტიოქელებს ატყობინებს, რომ უგზავნის ათანასე ალექსანდრიელის პირველ ეპისტოლეს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ა266-ში შესულია კირილეს ეფესოს კრების შემდგომი თხზულებების ექსცერპტებიც. მათ შორის მოცულობით ყველაზე დიდია კირილეს ეპისტოლე აკაკი მელიტიანელისადმი. ჩვენ ამ წერილს უკვე შევეხეთ ნაშრომის ერთ-ერთ

²⁰⁴ PG 77, 173-181.

წინა თავში. როგორც შედარებამ ცხადყო, ანტონს თავის კრებულში სათაურით: «ეპისტოლე სანატრელსა კირილოს არხი-ეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა აკაკიოსის მიმართ ეპისკოპოსისა მელიტინელისა შემდგომად დაგებისა აღმასავლელთა თანა» (206r-208r) უმნიშვნელო განსხვავებით (ძირითადად ორთოგრაფიული) არსენი იყალთოელის მიერ თარგმნილი სამი ექსცერპტი შეუტანია. ორი მათგანი (206r-208r) დაცულია «დოგმატიკონის» იმ ნაწილში, რომელსაც ეწოდება «გამოკრებანი წამებათანი», ხოლო მესამე (208r) – ტრაქტატში: «თითო სახეთა თავთა, ესე იგი არს გამოძიებით კითხულთა აღესნა...»²⁰⁵

ა266-ში აგრეთვე დაცულია კირილეს ერთი ექსცერპტი ვალერიანე იკონიელისადმი გაგზავნილი წერილიდან, სათაურით: «ეპისტოლისაგან ნეტარისა კირილოს არხი-ეპისკოპოსისა სანატრელისა ვალერიანეს მიმართ ეპისკოპოსისა იკონიელისა შემდგომად დაგებისა აღმოსავლელთა თანა». (208r) ეს ექსცერპტიც არსენის თარგმანს წარმოადგენს და თითქმის უცვლელადაა (აქაც ძირითადად ორთოგრაფიულ სხვაობებთან გვაქვს საქმე) ამოღებული ერთ-ერთი ზემოხსენებულ თხზულებიდან («თითოსახეთა თავთა...»)²⁰⁶.

გარდა ზემოთქმულისა, აქვეა დაცული ექსცერპტები კირილეს სხვა თხზულებებიდანაც, მათ შორის თევდოსი მეფისადმი მიწერილი “აპოლოგიებიდან”. ისინიც დოგმატიკონიდან არის ამოღებული.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხელნაწერის ანდერძი თარგმანის ორიგინალად სომხურ ტექსტს ასახელებს, რასაც დღემდე უკრიტიკოდ იზიარებდა ქართული ლიტერატურათმცოდნეობა, თუმცა სომხური დედნების ძიებამ სრულიად მოულოდნელი ფაქტი გამოავლინა: სომხურ ენაზე არ არსებობს ჩვენთვის საინტერესო, სავარაუდოდ სომხურიდან თარგმნილი ტექსტები. სომხურად შემონახულია “სქოლიონის” საწყისი თავები და “12 თავის განმარტება”, თუმცა ისინი, ამ შემთხვევაში, ჩვენი ინტერესის საგანს არ წარმოადგენენ, რადგან, როგორც აღვნიშნეთ, ანტონს თავის კრებულში მათი ძველი, არსენისეული თარგმანები შეუტანია.

ბუნებრივია, იბადება კითხვა, რა ენიდან უნდა ეთარგმნა ანტონს ზემოხსენებული კრებული.

²⁰⁵ ა. ჩანტლაძე, ანტინესტორიანული ტრაქტატები..., 158.

²⁰⁶ იქვე, 157.

იმისათვის, რომ უკეთ გავიაზროთ ა266-ის შედგენილობასთან დაკავშირებული საკითხები, აუცილებელია, გავითვალისწინოთ რამდენიმე მომენტი, კერძოდ: ანტონის პიროვნული თვისებები, მისი განათლება, მოღვაწეობა რუსეთში და მთარგმნელობითი მეთოდები.

როგორც ცნობილია, 1757 წლის 1 დეკემბერს ანტონი ვლადიმირის ეპარქიის მთავარეპისკოპოსად დაინიშნა, სადაც 1762 წლამდე დარჩა. თავიდან მას თარჯიმანი ჰყავდა, ვინაიდან “სუსტად იცოდა რუსული ენა”.²⁰⁷ თუმცა რუსეთში ყოფნას უქმად არ ჩაუვლია. როდესაც ხუთი წლის შემდეგ უკან დაბრუნდა, მან უკვე იცოდა რუსული, მეტ-ნაკლებად ლათინური და საფუძვლიანად იცნობდა ევროპულ საღვთისმეტყველო თუ ფილოსოფიურ ლიტერატურას.²⁰⁸

რუსულმა ეკლესიამ, ბერძნული სამღვდელოების დახმარებით, უკვე XVII საუკუნის 70-იან წლებში ჩაატარა რუსული საღვთისმსახურო წიგნების რეფორმა და ისინი შესაბამისობაში მოიყვანა ბერძნულ ტექსტებთან²⁰⁹. საკვირველი არ არის, რომ ამ რეფორმიდან დაახლოებით ასი წლის შემდეგ რუსეთის ერთ-ერთი ეპარქიის ეპისკოპოსს ხელთ ჰქონოდა მსოფლიო კრებების აქტების რუსული თარგმანები, რომლებიც მისთვის დედნის როლს შეასრულებდა.

ამ ვერსიას მხარს უმაგრებს შემდეგი ფაქტიც: როგორც ცნობილია, ჟამისწირვის ვახტანგისეული ვერსია საქართველოს კათალიკოსს რუსულ რედაქციაზე დაყრდნობით გადაუმუშავებია, რაც იმას გულისხმობს, რომ მას რუსულენოვან ტექსტებთან მუშაობის გარკვეული გამოცდილება გააჩნდა.

ჩვენს მოსაზრებას ტექსტის რუსულიდან წარმომავლობის შესახებ მხარს უჭერს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოებაც: განსხვავებით ხელნაწერ H307-გან, რომელსაც ეპისტოლეთა და ჰომილიათა უბრალო კრებულის ფორმა აქვს (რაც მოსალოდნელიც იყო, თუ თარგმანის დროის გავითვალისწინებთ), ანტონის მიერ თარგმნილი III მსოფლიო კრების აქტებს ოფიციალური ოქმების სახე აქვთ და ხშირ შემთხვევაში გამომსვლელთა არამარტო სრული სიტყვების ტექსტებს, არამედ

²⁰⁷ ვ. კეკელიძე ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 374.

²⁰⁸ იქვე..

²⁰⁹ Robert F. Taft. The Great Entrance, Roma, 1878, XXIII-XLII.

რამდენიმესტრიქონიან წინადადებებსაც კი შეიცავენ. ყველაფერი ეს მიუთითებს, რომ ტექსტი გვიანდელია და სპეციალურად გადამუშავებული.

აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი ფაქტიც, ხელნაწერ აა266-ზე მუშაობის შემდგომ კ.კეკელიძეს პირველ გვერდზე ELMიუწერია: “საერთოდ იგივეა შინაარსით, ცოტა განსხვავებით, რაც Mansi-სა და Hsrduin-ის გამოცემებში. მე შევადარე რუსულ თარგმანს (...) აშიაზე ფანქრით აღვნიშნე შესატყვისი გვერდები თარგმანისა”(1r). ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, საკვირველია, რომ მკვლევარს მაინც არ შეუცვლია აზრი ამ კრებულის სომხურიდან მომდინარეობის შესახებ.

ძნელი სათქმელია, რა დაედო საფუძვლად ანდერძში დაცულ ცნობას აღნიშნული ტექსტების სომხური წარმომავლობის შესახებ. სავარაუდოა, რომ ეს განაპირობა ანტონისა და ფილიპეს ერთობლივმა მუშაობამ ქართულ გრამატიკაზე, რომელიც მხითარ სევასტიელის სომხური გრამატიკის მიხედვით იყო შედგენილი.

ყოველ შემთხვევაში, თუ ანდერძში დაცული ცნობა სწორია და ხელნაწერი ნამდვილად სომხურიდანაა თარგმნილი, მისი დედანი გვიანდელ, სავარაუდოდ უკვე გამოცემულ ტექსტს უნდა წარმოადგენდეს, რომელიც, შესაძლოა, ბერძნულიდან ან რაც კიდევ უფრო მოსალოდნელია, რუსულიდან მომდინარეობდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, კრებულში დაცული კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები (და არა მხოლოდ მისი, იგივე შეიძლება ითქვას ზოგიერთ სხვა ავტორზეც) შეიძლება სამ ჯგუფად დავყოთ: პირველი ჯგუფი აერთიანებს ნაწარმოებებს, რომლებიც ადრეულ თარგმანებს წარმოადგენენ და, რომლებიც ანტონს გარკვეული შესწორებებით შეუტანია თავის კრებულში. ესენია: კირილეს ზემოხსენებული XVII ეპისტოლე, IV და VI ჰომილიები (H307), არსენი იყალთოელის მიერ თარგმნილი “12 თავის განმარტება”, აგრეთვე მრავალრიცხოვანი ექსცერპტები, რომლებიც “დოგმატიკონის” სხვადასხვა ნაწილებიდან არის ამოკრებილი. მეორე ჯგუფში შედის I ჰომილია (იგივე შეიძლება ითქვას ზოგიერთი სხვა ავტორის ნაწარმოებებზეც), რომელიც სავარაუდოდ, აგრეთვე ძველი თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს, რასაც ადასტურებს მისი დიდი სიახლოვე ბერძნულ ორიგინალთან და ენა, რომელიც განსხვავდება ანტონის სპეციფიკური სტილისაგან. მესამე ჯგუფი მოიცავს თარგმანებს, რომლებიც სავარაუდოდ რუსულიდან უნდა იყოს

შესრულებული, თუმცა, ანტონის მიერ ქართული ენის სრულყოფილი ცოდნისა და მთარგმნელობითი მეთოდებიდან გამომდინარე რუსული კვალის მოძებნა ძალიან ჭირს. ძველი ქართული ენისა და ლიტერატურის სრულყოფილად მცოდნე საქართველოს კათალიკოსს თავისი თარგმანები მაქსიმალურად გაუქართულებია.

კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯის” ქართული თარგმანი

კირილე ალექსანდრიელის სქელტანიანი დოგმატიკურ-პოლემიკური თხზულება “საუნჯე”, არიოზის მოძღვრების, უფრო ზუსტად კი მისი მიმდევრების – ნეოარიანელების წინააღმდეგაა მიმართული.

ალექსანდრიელი მღვდლის არიოზის ოდიოზურ ფიგურამ ღრმა და ხანგრძლივი კვალი დატოვა ეკლესიის ისტორიაში. სამწუხაროდ, მას ბევრი მიმდევარი გამოუჩნდა, რომლებსაც მეტ-ნაკლები წარმატებით ებრძოდა არაერთი ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, როგორც არიოზის სიცოცხლის დროს, ისევე მისი სიკვდილის შემდგომ მრავალი წლის განმავლობაში.

არიოზის ომწვალებლური მოძღვრების ძირითადი დებულებებია: ლოგოსის ოარსებობას ჰქონდა დასაწყისი. იგი მამის არსებიდან კი არ წარმოშობილა, არამედ ამ უკანასკნელის ნებით შეიქმნა არაფრიდან, ამიტომ ის ქმნილებაა, თუმცა სხვა ქმნილებებთან შედარებით უპირატესობა გააჩნია. საბოლოო ჯამში კი, ღმერთსა და ლოგოსს შორის სხვაობა უსასრულოა, ლოგოსსა და სხვა ქმნილებებს შორის – შეფარდებითი. თუ ჩვენ შვილს მამის სწორს ვუწოდებთ, მხოლოდ იმიტომ, რომ ასე ისურვა მამამ. მან იგი იშვილა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ სწავლებას ბევრი მიმდევარი გამოუჩნდა, რამაც სერიოზული საფრთხე შეუქმნა ქრისტიანული ეკლესიის ერთიანობას. 325 წლის ნიკიის კრებამ, რომელიც კონსტანტინე დიდის ინიციატივით იქნა მოწვეული და, რომელსაც 318 მამა ესწრებოდა (თუმცა მათ რაოდენობაზე განსხვავებული შეხედულებებიც არსებობს), მეტ-ნაკლებად გადაჭრა პრობლემა – მიღებული იქნა რწმენის განსაზღვრება, ნიკიის სიმბოლო, თუმცა ამით ყველაფერი არ დამთავრებულა. არიანული ჭრილობა

არც ისეთი ადვილი მოსაშუშებელი აღმოჩნდა, მით უფრო, რომ მოგვიანებით კონსტანტინე I გარკვეული მიზეზების გამო არიანელთა მხარდამჭერად იქცა.²¹⁰

კირილე ალექსანდრიელი, რომელიც თავისი უკომპრომისო ბუნების გამო ვერასოდეს ეგუებოდა ერესებს, ბუნებრივია, გულგრილი ვერ დარჩებოდა ამ მწვალებლური მოძღვრებისადმი, მით უფრო, რომ არიანობასთან მებრძოლების ფლაგმანს თავის დროზე ათანასე ალექსანდრიელი, კირილეს ბიძის, თეოფილეს აღმზრდელი წარმოადგენდა, რომლის შრომებმა ღრმა კვალი დაამჩნიეს კირილეს თხზულებებს.

423-425 წლებში კირილე თავდაპირველად წერს თავის მოზრდილ თხზულებას “საუნჯეს”, რომელიც ეფესომდელ შექმნილ ნაწარმოებთა შორის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან შრომად ითვლება და, რომლის თითქმის მესამედი ნაწილი აათანასესაგანაა ნასესხები. უფრო მოგვიანებით კი კირილე ქმნის შვიდი წიგნისაგან შემდგარ D”დიალოგებს წმიდა სამებასა და ქრისტეზე”.

კ.კეკელიძის აზრით, კირილე ალექსანდრიელის ზემოხსენებული თხზულება “წინათაც იყო ნათარგმნი «განძის» სახელით”.²¹¹ იგი მიუთითებს “თორნიკე ათონელის ინიციატივით მიქაელ მწერლის მიერ 981 წელს “ქუეყანასა კარინისასა” (თეოდოსიოპოლი-არზრუმი)” გადაწერილ ნუსხას, რომლის მიხედვითაც თითქოს “საუნჯე” ამ დროს უთარგმნიათ. მეცნიერის აზრით, ეს თარგმანი დღემდე არ შემორჩენილა.²¹²

ქვემოთ გთავაზობთ ამ ანდერძის ნაწილს, რომელსაც ეყრდნობა პატივცემული მკვლევარი. ”მე, იოვანე-თორნიკეოფილმან, ძემან სულკურთხეულისა უფლისა ჩორდვანელისამან შრომად ვყავ და დავწერე წმიდაა ესე წიგნი, რომელსაც ეწოდების განძი, რომელი დაგვდევს ჩვენ წმიდათა და დიდთა სოფლიოთა ექუსთა კრებათა და სანატრელთა სამებისა წმიდისა შემწეთა წმიდათა მღდელთმომღუართა შეკრიბეს წმიდათაგან წიგნთა და ჩუენ სამომღურებელად მოგუცეს...”²¹³

მკითხველი ალბათ დაგვეთანხმება, რომ ზემოხსენებულ პასაჟში ლაპარაკია არა კირილე ალექსანდრიელის “განძზე”, არამედ რომელიღაც კრებულზე, რომელიც

²¹⁰ Псочов, დასახ. ნაშრომი, 330-360.

²¹¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 379.

²¹² იქვე.

²¹³ P.Peeters, Un colophon georgien de Thornik le moine, “Analecta Bollandiana”, Tomus 4, 1932, 359-360.

გამოჩენილ მამათა თხზულებებისაგან შედგებოდა და დაკავშირებული იყო ექვს მსოფლიო კრებასთან.

აღსანიშნავია, რომ აგრეთვე განძის სახელით მოიხსენიება ხელნაწერთა ინსტიტუტის სომხურ ფონდში დაცული რამდენიმე ხელნაწერი (21, 35, 78, 124, 167), რომლებიც სინამდვილეში წმინდა მამათა შრომების კრებულებს წარმოადგენენ.

XVIII საუკუნეში «საუნჯეთი» დაინტერესებულა ანტონ კათალიკოსი, რომელიც, მისი სიტყვით, დიდი ხანი ეძებდა ამ თხზულებას. კ.კეკელიძის აზრით, სავარაუდოდ, ისევე, ტექსტი სომხურიდან გადმოიღო ფილიპე ყათმაზაშვილმა, ხოლო საბოლოო ლიტერატურული რედაქტირება ანტონის კალამს ეკუთვნის²¹⁴, წინასიტყვაობა და ანტიმონოფიზიტური ხასიათის კომენტარებიც მასვე დაურთავს.

თარგმანის წარმომავლობას მოგვიანებით შევეხებით, ახლა კი გთავაზობთ ამ თარგმანის ჩვენამდე მოღწეული რამოდენიმე სრული თუ ნაკლები ნუსხის მოკლე დახასიათებას.

აა ფონდში მესამე ნომრად დაცულია “საუნჯის” ტექსტი, რომელიც 1820 წელსაა გადაწერილი. იგი 389 გვერდისაგან შედგება, აქვს ტყავგადაკრული ხის ტვიფრული ყდა; დაწერილია მოლურჯო ქაღალდზე მხედრული ანბანით. ტექსტს წინ უძღვის “შეყვანილება ანუ წინასიტყვაობაა წიგნისა “საუნჯისა”, ქმნილი ანტონის მიერ არხიეპისკოპოსისა ყოულისა ზემოდსა საქართუჭლოდსა დავითიან-ბაგრატოვანისა”, რომელსაც მოსდევს მცირე მოცულობის ლექსი (გვ.1).

ამის შემდეგ გვაქვს ავტორის ეპისტოლე ნემესოისთან (გვ.2-3), თავთა საძიებელი (გვ.5-12) და შესავალი “პირუჭლად უშობელობისათვის და შობილებისა აგებულებისათვის და აუგებლობისა” (გვ.15-16).

ზემოხსენებული ხელნაწერის მიხედვით გთავაზობთ “საუნჯის” შედგენილობას, რომელიც საერთოა სხვა ყველა სრული ნუსხისათვის:

“თავი ა. აუგებლობისათვის და აგებულისა”(გვ.16-18).

«თავი ბ. ვითარმედ აუგებლობა არა არს არსება, არამედ არსება დანიშუნიითი» (გვ. 18-20).

²¹⁴კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 367-368.

«თავი გ. ვითარმედ, უკეთუ მშობელობითისა ერთობისა იყოს არსება განაღდა მხოლოდ არა ქმნილისა იყოს დამნ[ი]შუელ» (გვ. 21-24).

«თავი დ. მათდამი, რომელნიცა ურცხვნოებენ თქმად, ვითარმედ ოდესმე იყო, ოდეს იგი არა ძე აღმოჩინებანი განზრახუათა და ცნობათანი. შემზადებანი თანამოწამებითა, ხოლო შემოკრებანი ყოველთა, ვითარმედ სამარადისო არს სიტყუა იგი ღუთისა» (გვ. 24-37).

«თავი ე. ვითარმედ არა არს პირუჭლ ძისა მამად, დაღათუ უშობელ არს, არამედ იყო მისთანა თანა-სამარადისოცა იგი ძე შობილი» (გვ. 38-48).

«თავი ვ. ვითარმედ მამამან განუყოფელად და თვნიერ დინებ[ა]სა ჰშუა თვსგან ძე» (გვ. 48-56).

«თავი ზ. მათდა მიმართ, რომელნიცა თქმითა მიჰმართებენ, ვითარმედ თნებითა ანუ თნებისაებრ ჰშუა ძე მამამან» (გვ. 57-70).

«თავი ლ. მათდამი, რომელნიცა იტყვან: ვითარმედ არა მამისა, არამედ თნებისა მისისა მსგავს არს ძე» (გვ. 70-78).

«თავი თ. უკეთუ თანა-არს, არს მამისა ძე...» (გვ. 78-84).

«თავი ი. ვითარმედ თანა-არს, არს ძე მამისა, წარმოდგომისა მიერ და თქმისა, ვითარმედ: «აღვალ მამისა ჩემისა და მამისა თქუჭნისა, ღუთისა ჩემისა და ღუთისა თქუჭნისა» (იოან. 20, 17)» (გვ. 84-101).

«თავი ია. ვითარმედ თანა-არს, არს ძე მამისა წინამდებარეთა თქმულთაებრ, ვითარმედ «მამა ჩემი უფროს-არს ჩემსა» (იოან. 14, 28) წინააღმდგომობა, ვითარცა ევნომიოსისგან» (გვ. 102-129).

«თავი იბ. რომლისა მიმართ, ვითარმედ “ძე მამისა შორის და მამა ჩემს შორის და ძე და მამა ერთ ვართ” (იოან. 10, 38; 10, 30) წინააღმდგომობა, ვითარცა მწყალეებელთაგან» (გვ.130-166).

«თავი იდ. კუალად თანაარსების წინარე წარდგომით გამოთქმათათვს...» (გვ. 166-173).

«თავი იე. რომელთამე მიმართ იგავთა, ვითარმედ: «უფალმან აღმაგო ძე, დასაბამად გზათა მისთა, საქმეთა შინა მისთა» (იგავ. 8, 22). უკეთუ მოგებული არს, არა

არს არსებისაებრ სიტყვსა, გარნა არცა მოგებულ და არცა დაბადებული არს ძე» (გვ. 174-179).

«თავი ივ. გარნა თქმითა მართლმადიდებელთათა, ვითარმედ: უკეთუ აღგებულ არს ძე, ვითარმელა აქუს ბუნებით შემოქმედ-ყოფად, არამედ არა არს ესგუარ, ხოლო წინააღმდეგომობათა მოიღებენ მწუალებელნი...» (გვ. 179-193).

«თავი კ. რომლისა შორის ვითარმედ «დაითმინა ჯუარი, შეურაცხჰყო სირცხვილი (ფილიპ. 12, 3; ებრაელ. 4, 9). ამისათვისცა იგი ღმერთმან უმეტესად აღამაღლა და მიანიჭა მას სახელი უზესთაესი უფროს ყოველთა სახელთასა» (გვ. 193-210).

«თავი კა. თქმული იგი მოციქულისაგან: «განიცადეთ მოციქული იგი და მღუდელთ-მთავარი აღსარებისა ჩუწნისა იესომ, რომელი სარწმუნო არს შემოქმედისა, ხოლო შემოკრებით, ვითარმედ არა დაბადებულ და არცა აღგებულ არს ძე» (ებრ. 3, 1)» (გვ. 210-218).

«თავი კბ. რომლისა მიმართ ვითარმედ: «დღისა მისთვის და ჟამისა არავინ იცის, არცა ანგელოსთა ცისათა, არცა ძემან, გარნა მამამან ჩემმან მხოლომან» (მატ. 24, 16). წინააღმდეგომობა, ვითარცა ქრისტეს მბრძოლთა» (გვ. 219-226).

«თავი კგ. ვითარმედ «მამასა უყუარს ძე, და ყოველივე მოსცა მას» (იოან. 3, 20), და კუალად «ყოველივე მომეცა მე, მამისა ჩუწნისა მიერ» (მატ. 11, 27), და ვითარმედ «არა კელმეწიფების მე საქმედ თავით თვისით არა რად, არამედ ვითარცა მესმის ვჰსჯი...» (იოან. 5, 30). წინააღმდეგომობა, ვითარცა მწუალებელთაგან» (გვ. 226-234).

«თავი კდ. თქმულისაგან მაცხოვრისათვის, ვითარცა კაცობრივ მახარებელისა მიერ, რომლისა შორის, ვითარმედ «შეწუხებულ არს სული ჩემი» (იოან. 11, 35)...» (გვ. 234-241).

«თავი კე. პირმშო ყოველთა დაბადებულთა, ვითარმედ არა არს აღგემე (!). წინააღმდეგობა, ვითარცა ქრისტესმბრძოლთაგან» (გვ. 241-249).

«თავი კვ. თქმულისაგან ძეთათვის ზევედესთა, ვითარმედ «დაჯდომა მარჯუწნით და მარცხენით ჩ-ა» (მატ. 21,23)» (გვ. 249-252).

«თავი კზ. რომლისა შორის, ვითარმედ «რათა გიცოდენ შენ ჭეშმარიტი ღმერთი, და რომელი მოავლინე იესომ ქრისტედ» (იოან. 17, 3). წინააღმდეგომობა, ვითარცა მწუალებელთაგან» (გვ. 253-256).

«თავი კწ. რომლისა შორის ლუკა, ვითარმედ «იესუ წარმატებოდა სიბრძნითა და ჰასაკითა და მადლითა წინაშე ღუთისა და კაცთა» (ლუკ. 2, 92). წინააღმდეგობა, ვითარცა მწუალებელთაგან» (გვ. 256-260).

«თავი კთ. რომლისა შორის, ვითარმედ «რაჟამს დაემორჩილოს მას ვოველი, მაშინ თავადიცა ძე დაემორჩილოს მას, რომელმან იგი დაამორჩილა მას ყოველი» (კორ. 15, 28). პროვლიმა, ვითარცა ქრისტეს მბრძოლთაგან» (გვ. 260-265).

“თავი ლ. რომლისა შორის, ვითარმედ «მადიდე მე მამაო თავისა შენისა თანა დიდებითა მით, რომელი მაქუნდა წინაშე შენსა, პირუელ სოფლისა ამის ყოფისა შენ მიერ» (იოან. 17, 5) წინააღმდეგობა, ვითარცა მწუალებელთაგან» (გვ. 265-267).

«თავი ლა. მათდამი, რომელნი იტყვან, ვითარმედ: არსებისათჳს თჳსისა არა რადმე იცის ღმერთმან უფროს ჩუჴნსა...» (ოგვ. 267-276).

«თავი ლბ. აღრჩევანი თქმულთანი შემოკრებულნი ახალთა აღთქმათაგან, ვითარმედ ღმერთ არს ბუნებით ძე, ხოლო უკეთუ ესრეთ არს, არა არს დაბადებულ და არცა აგებულ...» (გვ. 276-339).

«თავი ლგ. რომელთა მიმართ, ვითარმედ ღმერთ არს ბუნებით სულიწმიდა და არსებისაგან მამისა და ძისა მოცემულ დაბადებულთა მიმართ» (გვ. 339-345).

«თავი ლდ. ზედა-დაჰროთუა სიტყვსა შემდგომად ამისა, რომლისაგან არს ხილუად, რომელიცა ვინმე ზედ დასჭურეტდეს, ვითარმედ ღმერთ არს სული და მისვე ძისა აქუს მოქმედებად ყოველსა ადგილსა. განაღა უცხოქმნილად არსებისაგან მისისა ასწავებენ ერთბამად, ვითარმედ ღუთისაგან თქმული დამკვდრებად ჩუჴნ შორის არს სული წმიდა, რომელი მკვდრ-არს ჩუჴნ შორის...» (გვ. 345-372).

«თავი ლე. წამებანი საღმრთოთა წერილთაგან, ვითარმედ შობილ-არს ძე, და არა დაბადებულ...» (გვ. 372-386).

“საუნჯის” ყველა, დღემდე მოღწეულ სრულ ხელნაწერს ერთი სამწუხარო თავისებურება ახასიათებს: აკლია XVI-XIX თავები, ხოლო XV თავი ნაკლულია (ხელნაწერებში მითითებული და ზანდუკში გატანილი XVI თავი ბერძნული გამოცემის მიხედვით XV თავის გაგრძელებას წარმოადგენს). დღეისათვის ძნელი სათქმელია, თავად ანტონის მიერ გამოყენებული დედანი იყო ნაკლული, თუ ჩვენს ხელთ არსებული ნუსხა ერთი და იგივე არასრული ხელნაწერიდან მომდინარეობს.

S ფონდში “საუნჯის” სამი ხელნაწერია დაცული. პირველი S 157 კრებულია, რომელიც ორი თხზულებისაგან შედგება. “საუნჯე” პირველია (13-357). წინ უძღვის წინასიტყვაობა “შეყვანილება ანუ წინასიტყვაობა...” და ზანდუკი (გვ. 3-11).

357-ე გვერდზე მოხსენიებულია იოსები, რომელსაც 1811 წლის 20 ივნისს დაუსრულებია კრებულის გადაწერა.

ხელნაწერი შედგება 470 გვერდისაგან, აქვს ტყავგადაკრული ხის ტვიფრული ყდა და შესრულებულია მხედრული ანბანით²¹⁵.

“საუნჯის” ტექსტის სრული ვარიანტია დაცული იმავე S ფონდში 363-ე ნომრით. ხელნაწერი XVIII საუკუნეს ეკუთვნის, შესრულებულია მხედრული ანბანით. ამ ხელნაწერშიც დაცულია ანტონის წინასიტყვაობა, აგრეთვე, კირილე ალექსანდრიელის შესავალი ეპისტოლე და ზანდუკი (გვ.1-13).

ანდერძიდან ვიგებთ, რომ ტექსტი გადაუწერია წინამძღვარ ტრიფილეს, რომელსაც საქმე დაუსრულებია 1788 წლის 31 ივლისს. მინაწერი 11-ე გვერდზე გვაუწყებს, რომ წიგნის სქოლიოები “ქმნილნი არიან ანტონის მიერ არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა საქართუჭლოდას”.²¹⁶

S1182 ნაკლულია და 120 ფურცლისაგან შედგება, ის დაშლილია, უყდო, დაუმთავრებელი. ქალაქს აქვს ჭვირნიშანი თარიღით 1809 წ.

ტექსტს წინ უძღვის ანტონის წინასიტყვაობა, კირილეს შესავალი ეპისტოლე და შინაარსის მაჩვენებელი ინდექსი (გვ.1-11).²¹⁷ (ს 2 83-84)

“ა- 3 და S-1182 ხელის მიხედვით ერთი პირის გადაწერილი უნდა იყოს”.²¹⁸

“საუნჯის” სამი ხელნაწერია დაცული H ფონდშიც.

H203 წარმოადგენს ტყავგადაკრულ მუყაოსყდიან ხელნაწერს, რომელიც 175 ფურცლისგან შედგება. დაწერილია ლურჯ ქალაქზე მხედრული ანბანით. წიგნი იმავე შედგენილობისაა, რაც ზემოთ მოხსენიებულნი. ანტონის და თავად კირილეს წინასიტყვაობა, აგრეთვე ზანდუკი (გვ. 3-8).

²¹⁵ S ფონდის აღწერილობა, I, 175.

²¹⁶ იქვე, 418-419.

²¹⁷ S ფონდის აღწერილობა, II, 83-84.

²¹⁸ იქვე, 84.

ხელნაწერი გადაწერილია ორი სხვადასხვა ხელით, ვეჯინში (გვ. 142-143). ანდერძის მიხედვით იგი “აღიწერა და სრულ იქმნა სეკდენბრის იდ, წელსა 1812” (173r).²¹⁹

H466 ლიტერით დაცული “საუნჯის” ხელნაწერი სულ 29 ფურცელია, უყდო, დაშლილია რვეულებად, ბოლონაკლული. თუმცა აქვს ანტონის წინასიტყვაობა და კირილეს შესავალი ეპისტოლე, აგრეთვე ზანდუკი (1v-6r).²²⁰ “ალაგ-ალაგ სქოლიოებში შენიშვნებია ხელის მოწერით: “ანტონი”.²²¹ (გვ. 342).

H ფონდში 2174-ე ნომრით დაცულია “საუნჯის” კიდევ ერთი ხელნაწერი. იგი ქაღალდზეა შესრულებული, აქვს ტყავადაკრული მუყაოს ყდა. დაწერილია მხედრული ანბანით. ხელნაწერი 1795-1804 წლებში გადაუწერია ეგნატი იოსელიანს თბილისსა და მარტყოფში. აქვს ანტონის წინასიტყვაობა. 230-ე გვერდზე გადამწერი მოკლედ მოგვითხრობს მისი გადაწერის ისტორიას.²²²

თხზულების დედნის ძიებისას რამდენიმე მომენტი გამოიკვეთა:

a. არცერთ ხელნაწერში არ არის ცნობა ტექსტის სომხური წარმომავლობის შესახებ და არც ფილიპე ყაითმაზაშვილის სახელია მოხსენიებული სადმე. რაც შეეხება ანტონის იამბიკოს (... მსურდა ადრითვე, სიჭაბუკისა დროით,/ საუნჯის სადმართოს შესწავება შემეცნუა,/ ვერ ვჰპოვე დროდ სასურვოსა მისულად./ აჰა, ჰელთ ვიგდე საუნჯე ზეციური/ ეკლესიისა, მიუღებელად უნჯად,/ უკეთუ დავშუწრ, მიქმნიეს თანამდები,/ არა მსურს მიზდი ვისგანმე მისაღებლად,/ მაგრა მრჩობლ მაქუნდა შრომად ამისდ და სხვისდ./ამად ბრკმა შემხუდა, რაცა იგი ჯერ-იყო/ სხოლიონთადმი უვრცელესადრე აღხსნად”, როგორც ვხედავთ მასში ლაპარაკია არა “საუნჯის” ტექსტის მოპოვების სირთულეზე, არამედ დროის უქონლობაზე, და, რაც მთავარია, არაფერია ნათქვამი ტექსტის სომხურ წარმომავლობასა და ფილიპე ყაითმაზაშვილის შესახებ. ძნელი წარმოსადგენია, რომ ანტონს, როდსაც საკუთარ ღვაწლზე საუბრობდა, ერთი სიტყვით მაინც არ მოეხსენებინა ფილიპე ყაითმაზაშვილი, ამ უკანასკნელს ნამდვილად რომ გადმოეტანა ტექსტი სომხურიდან ქართულად.

²¹⁹ H H ფონდის აღწერილობა, I, 143.

²²⁰ იქვე, 341-342.

²²¹ იქვე, 342.

²²² H ფონდის აღწერილობა, V, 231.

b. კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯის” ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგეს ის, რომ მრავალი პატარა ქვეთავისაგან შედგება. მაგ., PG-ში გამოცემული ტექსტის ყოველ გვერდზე 5-6 ან ხანდახან მეტი ქვეთავი გვხვდება. ქართულში ეს ქვეთავები სულ მცირე გამონაკლისების გარდა აკურატულად არის გადმოტანილი. ეს ნუსხას აკადემიურ ელფერს ანიჭებს, რაც გვიანდელი, გადამუშავებული ტექსტებისთვისაა დამახასიათებელი.

გ. ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ საკუთარ სახელთა სპეციფიკური ფორმები, კერძოდ, ავდია (S363, გვ.398) და ზევედე (S363, გვ.398).

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ “საუნჯე”, ისევე როგორც ა266, რუსული ენიდან უნდა იყოს ნათარგმნი, მით უფრო, რომ ფილიპე ყაითმაზაშვილის სახელი არასად ფიგურირებს ანდერძ-მინაწერებში.

კირილე ალექსანდრიელის ექსცერპტები სხვადასხვა საეკლესიო დარგის ქართულ წყაროებში

არსენ იყალთოელის „დოგმატიკონში“ დაცული ფლორილეგიუმების გარდა, ქართულმა ხელნაწერებმა შემოგვინახეს მისი არაერთი ექსცერპტი, რომლებიც გვხვდება სხვადასხვა დარგის თხზულებებში. ესენია: კიდეც ერთი დიოფიზიტური ფლორილეგიუმის ფრაგმენტი, რომელიც ხელნაწერთა ინსტიტუტის Q ფონდში 209-ე ნომრადაა დაცული, ეფრემ მცირისა და ანონიმი ავტორის ფსალმუნთა კომენტარები და გელათის კატენებიანი ბიბლია.

Q 209

დიოფიზიტური ფლორილეგიუმის ეს მცირე ფრაგმენტი, სულ 2 ფურცელი, X საუკუნეს მიეკუთვნება და განსაკუთრებით საინტერესოა მასში დამოწმებულ ექსცერპტთა ავტორების თვალსაზრისით. ამ ფრაგმენტში ალექსანდრიის პატრიარქის მხოლოდ ერთი ექსცერპტი გვხვდება.

Q 209-ის შესახებ აღწერილობაშივეა მითითებული, რომ იგი “წარმოადგენს დიდი ზომის დოგმატიკური კრებულის ნაწილს” და მასში თემატურად დალაგებული მასალა ღვთაების ორბუნებოვანებას ეხება.²²³

²²³ Q ფონდის აღწერილობა, 231.

ამ ფრაგმენტის შესახებ კ. კეკელიძე წერს: „აქ თავმოყრილია თხზულებები ბერძენ-რომაელი ავტორთა თხზულებებიდან. ამ ციტატების (მოყვანილნი არიან ცალკე თავების სახით) მიზანია გაგვითვალისწინონ, რომ ქრისტეს პიროვნებაში ორი ბუნებაა: ღვთაებრივი და კაცობრივი. კრებულს თავიც აკლია და ბოლოც, თავში დაკარგულია 36 ციტატა (სათვალავი თვით კრებულშია), რამდენს უდრის დაკარგული ციტატების რიცხვი ბოლოში, ძნელია თქმა. შემონახულა ათი ციტატა (37_47) შემდეგი მწერლების თხზულებებიდან: კელესტინე პაპისა (422_432 წ.), აეტი კონსტანტინოპოლელისა, ათანასე ალექსანდრიელისა (326_373 წ.), ამბროსი მედიოლანელისა (374_397 წ., ორი ციტატა), აგვისტინე იპონელისა (Vს.), იოანე ოქროპირისა (318_404 წ.), კირილე ალექსანდრიელისა (412_444 წ.) და ტიმოთე კონსტანტინოპოლელისა (460_482 წ.) მისი წერილიდან ლეონტი იმპერატორის (457_474 წწ.) მიმართ დარჩენილი ნაწილის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, კრებულში გამოყენებულნი ყოფილან წინაქალკედონური ეპოქის (326_474 წწ.) მწერლები, რადგანაც მათი მოწმობა საცილობელი საკითხის გარშემო უფრო ობიექტურად მიაჩნდათ, ვიდრე მონოფიზიტურ ბრძოლაში უშუალოდ ჩაბმული მამებისა. პოლემიკის გაადვილების მიზნით ავტორს კრებულისათვის მიუცია თავისებური Compendium-ის, ან ქართული ტერმინი რომ ვიხმართ, “შზამეტყუელების” ხასიათი. კრებული ორიგინალური წარმოშობისაა. მსგავსად არსენ იყალთოელის “დოღმატიონისა”, ის შედგენილი უნდა იყოს შედარებით ადრე, არა უგვიანეს მეშვიდე საუკუნისა: ამას გვიკარნახებს შემდეგი მოსაზრება: შერჩეულია IV-V საუკუნის მწერლები, რომელთა თხზულებები მთლიანი სახით მერვე საუკუნემდე ქართულ ენაზე ჯერ კიდევ არ იყო თარგმნილი. საყურადღებოა, რომ კრებულის ავტორს გამოუყენებია არა მარტო აღმოსავლური მწერლების თხზულებები, არამედ დასავლურისაც (კელესტინე პაპი, ამბროსი მედიოლანელი, აგვისტინე).²²⁴

და მართლაც, ფრაგმენტის მცირე მოცულობის მიუხედავად მასში აშკარად შეიმჩნევა დასავლელ მამათა ექსცერპტების სიჭარბე, რაც ძველი ქართული მწერლობისთვის უცხოა. მაგრამ ამას ალბათ ადვილად მოეძებნება ახსნა, თუ ქალკედონის კრების ისტორიას გადავავლებთ თვალს.

²²⁴ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 488-489.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქალკედონის კრებამ გადააყენა ალექსანდრიის პატრიარქი დიოსკორი, რომელიც მონოფიზიტად გამოცხადდა. კრების მომზადებასა და ჩატარებაში უზარმაზარი წვლილი მიუძღვოდა, რომის პაპ ლეონ I-ს, რომელმაც ჯერ კიდევ კრების მოწვევამდე ბევრად ადრე, 449 წლის ივნისში ბიზანტიის იმპერატორ თეოდოსი II-ს გაუგზავნა წერილი, საიდანაც ჩანს, რომ მისი შეხედულებები ახლოს დგას წმ. ჰილარის, ნეტარი ავგუსტინესა და ამბროსი მედიოლანელის ნააზრევთან, განსხვავებით კელესტინე პირველისაგან, რომელსაც ეფესოს კრების დროს არ გახსენებია ნეტარი ავგუსტინე.²²⁵

ქალკედონის კრებასთან დაკავშირებით ლეონ I-მა ფლორილეგიუმი შექმნა კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ფლავიანესადმი მიწერილი თავისი სახელგანთქმული *tomus*-ის მხარდასაჭერად. თუმცა, როგორც ცნობილია, დიოსკორის ხელმძღვანელობით ჩატარებულ ეფესოს ე. წ. “ყაჩაღურ” კრებაზე (449 წ.) ის არც წაუკითხავთ. მხოლოდ მეორედ გაგზავნის შემდეგ ითარგმნა ეს დოკუმენტი ბერძნულ ენაზე. აქ წყდება ამ ფლორილეგიუმის ოფიციალური ისტორია. ქალკედონის კრებაზე *tomus* ფლორილეგიუმის გარეშე წაიკითხეს. ამ ფლორილეგიუმის ლათინური ტექსტი დაიკარგა, ან უფრო ზუსტად, შემოინახა მხოლოდ დიდი პაპის მეორე ფლორილეგიუმში მასთან შერწყმული სახით. ამ უკანასკნელში სამი ცნობილი ლათინელი მოაზროვნის ჰილარის, ამბროსისა და ავგუსტინეს გარდა მოხმობილია ექსცერპტები გრიგოლი ნაზიანზელის, იოანე ოქროპირის, კირილე ალექსანდრიელის და სხვათა თხზულებებიდან. მართალია, ეს ფლორილეგიუმი მხოლოდ ლათინურ ენაზე არსებობს, მაგრამ VI საუკუნეში მას უკვე იყენებდნენ ქალკედონელი მამები, რაც ადასტურებს, რომ ისიც თავის დროზე ბერძნულად ყოფილა თარგმნილი.²²⁶

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჩვენთვის საინტერესო ფრაგმენტი არ უნდა იყოს ორიგინალური წარმოშობის და სწორედ პაპი ლეონის ფლორილეგიუმიდან უნდა მომდინარეობდეს. სავარაუდოდ ის შეიქმნა ქალკედონის კრების შემდეგ, მაგრამ არცთუ ისე გვიან, რასაც ადასტურებს კონსტანტინოპოლის პატრიარქ იოანეს მოხსენიება ზედწოდება “ოქროპირის” გარეშე.

²²⁵ Погов М., დასახ. ნაშრომი, 409.

²²⁶ Richard M., დასახ. ნაშრომი, 725, 727.

რაც შეეხება თითოეულ ექსცერპტს, ჩვენ შეძლებისდაგვარად შევეცადეთ მათ იდენტიფიკაციას, თუმცა ეს მხოლოდ ნაწილობრივ მოხერხდა.

სამწუხაროდ, ფლორილეგიუმის შემდგენელი არ უთითებს, თუ რომელი ნაწარმოებიდან არის ამოღებული კირილეს მცირე მოცულობის ექსცერპტი, ამიტომ მისი იდენტიფიცირება, თუ ალექსანდრიის პატრიარქის შემოქმედების მოცულობას გავითვალისწინებთ, პრაქტიკულად შეუძლებელია, მით უფრო, რომ ეს ექსცერპტი დედნის ენაზე დღეს შეიძლება აღარც არსებობდეს. თუმცა, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რა საკითხებზეა საუბარი ამ ფრაგმენტში (კერძოდ ქრისტეს განკაცებაზე, მის ორ ბუნებაზე, ჩვენთან მსგავსებასა და ა.შ.) უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი რომელიმე ეფესოს დროის ან მის შემდგომ პერიოდში შექმნილი თხზულებიდან უნდა იყოს ამოღებული.

30-ე ექსცერპტი (ეპისტოლე ათანასი არქიეპისკოპოსისა და ალექსანდრიელისა და ეპიკტიტონისა მიმართ) ამოღებულია წერილიდან ad Epictetum Episcopum corinthi contra Haereticos epistola²²⁷. ექსცერპტი დაცულია 1057-1060 გვერდებზე. აღსანიშნავია, რომ ამ წერილის სრული ქართული ტექსტი დაცულია ხელნაწერ ა 266- ში.

რაც შეეხება აეტიოს კონსტანტინოპოლელს, მისი ერთადერთი დღემდე შემონახული თხზულება Laudatio Iohannis Baptistae (CPG 7908,)²²⁸ გამოცემული არ არის. ამდენად, აღნიშნული ბერძნული ტექსტის მოპოვება ჩვენ ვერ შევძელით.

ტიმოთე ალექსანდრიელის ექსცერპტის ავტორად კ. კეკელიძე ტიმოთე სალოფაკიანს (460-482) მიიჩნევს.²²⁹ იგი ალექსანდრიის საეპისკოპოსო ტახტზე დაჯდა ტიმოთე ელურის (ამ უკანასკნელს ქართულის სასულიერო მწერლობა ტიმოთე ქურცინად მოიხსენიებს) შემდეგ, რომელიც მეფე ლეონტიმ გადააყენა.²³⁰ თუმცა დღემდე შემონახული ერთადერთი ეპისტოლე ტიმოთე ალექსანდრიელის სახელით, რომლის ადრესატსაც მეფე ლეონტი წარმოადგენს, ტიმოთე ელურს ეკუთვნის. შესაბამისად, სწორედ ტიმოთე ელური მიაჩნია ეპისტოლის ავტორად ბ. უტიეს (CPG 5485). ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით ამ მოსაზრებას, თუნდაც იმიტომ რომ, სევეროზ ანტიოქელთან ერთად, ტიმოთე ელური წარმოადგენს ორთოდოქსი მამების იმ ოპონენტს, რომლის

²²⁷ PG 26, 1049-1069.

²²⁸ Clavis Patrum Graecorum, III, Cura et Studio M. Geerard, Brepols-Turnhout, 1979.

²²⁹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია I, 488.

²³⁰ Погов М., დასახ. ნაშრომი, 425.

სახელი თუ ნაწარმოებთა ექსცერპტები ყველაზე ხშირად მოიხსენიებოდა დიოფიზიტურ ფლორილეგიუმებში (რა თქმა უნდა, უარყოფით კონტექსტში). იქვე მითითებულია ამ ეპისტოლის ბერძნული ვერსიის ფრაგმენტი,²³¹ თუმცა ქართული ექსცერპტი არ ემთხვევა ბერძნული ტექსტის დღემდე შემონახულ ნაწყვეტს. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს წერილი სრული სახით არსებობს სირიულ ენაზე. თუ გავითვალისწინებთ, რომ წერილი თავის მართლებების ტონითაა დაწერილი და თანაც ბოლონაკლულია, არ არის გამორიცხული, რომ მას შესაბამისი კომენტარი ჰქონოდა დართული.

რაც შეეხება იოანე ოქროპირის ექსცერპტს, ჩვენ იგი ვეძებეთ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ამავე სახელწოდების მქონე თხზულებებში,²³² მაგრამ მისი იდენტიფიკაცია არ მოხერხდა

ამრიგად, ჩვენთვის საინტერესო ფლორილეგიუმის ფრაგმენტის პირველწყაროს უნდა წარმოადგენდეს პაპ ლეონ I-ის დიოფიზიტური ფლორილეგიუმი, რასაც ადასტურებს თუნდაც ერთ ასეთ მცირე მონაკვეთში რომაელ ავტორთა რამდენიმე დამოწმება. აღნიშნული ფრაგმენტი უნდა მომდინარეობდეს ძალიან ძველი დედნიდან. ეს ფაქტი ექსცერპტების სიმოკლესთან ერთად ართულებს მისი ნაწილების იდენტიფიკაციას.²³³

კირილე ალექსანდრიელის ფსალმუნთა კომენტარების ექსცერპტები

ქართულ ენაზე დაცულია კირილე ალექსანდრიელის ერთერთი თხზულების, კერძოდ, „ფსალმუნთა განმარტების“ მრავალრიცხოვანი ექსცერპტები, რომლებიც სხვა მამათა (ათანასე ალექსანდრიელის, ბასილი დიდის, ევსუქი იერუსალიმელის და სხვათა) თარგმანების ფრაგმენტებთან ერთად შემონახულია ორ სხვადასხვა ნაშრომში.

²³¹ PG 86, 373.

²³² PG 52,773-92, 1-5, 791-4, 793-6, 797-88 და ა.შ.

²³³ თ. ცოფურაშვილი, ადრეული დიოფიზიტური ფლორილეგიუმის ერთი ფრაგმენტის შესახებ, ენა და კულტურა, 15-6, თბილისი, 2005, 149-151.

პირველი მათგანი წარმოადგენს ეფრემ მცირის ერთერთ უმნიშვნელოვანეს შრომას, რომელიც დღემდე სამი ხელნაწერით არის მოღწეული. მათგან უძველესია Q ფონდში 37-ე ნომრად დაცული ნუსხა, რომელსაც ეწოდება „წმიდათა და ნეტართა მამათა ჩუენთა ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსთაჲ ათანასესი და კვრილესი და სხვათა შემდგომთა მათთაჲ თარგმანებაჲ ფსალმუნთა წიგნისაჲ, რომელ არიან ასორმეოცდაათნი ფსალმუნნი დავითისნი, ხოლო ბერძულისაგან ქართულად ითარგმნა ნეტარისა მამისა ეფრემის მიერ“. ამ ხელნაწერს დართული აქვს ორი ანდერძი: თვით ეფრემისა და გადამწერისა, საიდანაც ცხადი ხდება, რომ თხზულება 1080 წელს ყოფილა დაწერილი, ხოლო თვით ხელნაწერი 1091 წელს გადაწერილი.

მეორე ხელნაწერი, (Jer. 1) რომელიც XIII საუკუნისაა ტექსტობრივად თითქმის სიტყვა-სიტყვით მიყვება პირველს. ერთმანეთს ემთხვევა აგრეთვე მათი სათაურებიც.

რაც შეეხება მესამე ხელნაწერს, რომელიც XI-XII საუკუნისაა, მისი სათაური განსხვავებულია და ეფრემის ავტორობაზე მასში არაფერია ნათქვამი: „წმიდათა და ნეტართა მამათა ჩუენთა ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსთაჲ ათანასესი და კვრილესი და სხუათა წმიდათა თარგმანებაჲ ფსალმუნთა წიგნისაჲ, რომელ არიან ასორმეოცდაათნი ფსალმუნნი დავითისნი“. მიუხედავად განსხვავებული სათაურისა, ხელნაწერი მისი დასაწყისის მიხედვით იმავე ტექსტს უნდა შეიცავდეს, რომელიც წინა ორ ხელნაწერში გვხვდება. ამ ვარაუდს მხარს უჭერს ხელნაწერის შედგენილობაც.²³⁴

როგორც ეფრემი თავის ანდერძში გვამცნობს, მას მრავალი წიგნისაგან შეუკრებია „თარგმანნი დავითისნი“, რისთვისაც გამოუყენებია სვიმეონწმიდის საცავში დაცული არაერთი დედანი.

ეფრემისეული თარგმანების შემცველი ხელნაწერების ტექსტი სრული არაა. პირველი და მესამე. 1091 წლის ნუსხასა და XI-XII საუკუნის ხელნაწერში მოცემულია თარგმანება 1-76 ფსალმუნებისა. რაც შეეხება იერუსალიმის ხელნაწერს, აქ ამდენიც არ არის, რადგან ის დაზიანებულია და ბოლო-ნაკლული: მასში გვხვდება (ისიც არეულად აკინძული) თარგმანებები 1-60 ფსალმუნებისა, ასე რომ, ამჟამად ძნელი სათქმელია რა შედიოდა მასში: ეფრემის თარგმანება მთლიანად, თუ მარტო პირველი ნახევარი.²³⁵

²³⁴ მზ. შანიძე, ეფრემ მცირის ფსალმუნთა თარგმანების ტექსტისათვის, ქართული წყაროთმცოდნეობა, 1971, ტ. 3, 70-71.

²³⁵ იქვე, 81.

„ეფრემის თხზულების სათაური, სადაც 150 ფსალმუნია ნახსენები, აგრეთვე იმის საგანგებოდ აღნიშვნა, რომ შრომის ნახევარი შევასრულეო, გვაფიქრებინებს, რომ ეფრემს განზრახული ჰქონდა ფსალმუნთა თარგმანების ბოლომდე მიყვანა“.²³⁶ პატივცემული მკვლევარი ვარაუდობს, რომ ეფრემს თავისი სამუშაო ბოლომდე მიუყვანია და „მეორე ნახევარიც უთარგმნია ამ თხზულებისა,“ რასაც ადასტურებს, როგორც ჩვენამდე მოღწეული ლიტერატურულ წყაროებში დადასტურებული ცნობები, ისევე ტექსტების ანალიზი.²³⁷

სხვა მამათა ექსცერპტებთან ერთად ამ თხზულებაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შესულია კირილე ალექსანდრიელის ფსალმუნთა კომენტარების ფრაგმენტებიც. ბუნებრივია, ინტერესს იწვევს ზემოხსენებულ თხზულებაში დაცულ ექსცერპტთა დამოკიდებულება ბერძნულ ორიგინალთან. სამწუხაროდ, კირილე ალექსანდრიელის ფსალმუნთა კომენტარები დღეისათვის სრული სახით არ არის შემონახული. ეს განსაკუთრებით შეეხება თხზულების მეორე ნაწილს. სადაც ზოგიერთი ფსალმუნი ხანდახან მხოლოდ თითო-ორი მუხლითაა შემორჩენილი, ან კიდევ მეტიც, მთლიანად დაკარგულია. თუ გავითვალისწინებთ ალექსანდრიის პატრიარქის კომენტარების მანერას, რაც გულისხმობს განსაკუთრებით ვრცელი განმარტებების შექმნას, ძნელი მისახვედრი არ იქნება ამ თხზულების რაოდენ მცირე ნაწილს მოუღწევია ჩვენამდე.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, ქართული თარგმანის შედარება ბერძნულ ორიგინალთან საკმაოდ არის გართულებული, თუმცა მაინც ხდება შესაძლებელი, თვალი გავადევნოთ მათ შორის არსებულ დღეისათვის უკვე ძნელად შესამჩნევ კავშირს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ქართული ექსცერპტების უდიდესი ნაწილი ბერძნულ ორიგინალში არ ჩანს, ხოლო ის, რაც დასტურდება, არაერთ შემთხვევაში სახეცვლილია.

ქვემოთ გვთავაზობთ რამდენიმე ნიმუშს:

(Jer. 1, 12r, a-b) „განცვრებულ არს ურიცხვებისათვის მბრძოლთაჲსა და შემინებულ ვითარცა კაცი ზედა აღდგომისათვის მტერთაჲსა. ამისთვისცა კითხვთ ეტყვს

²³⁶ იქვე, 82.

²³⁷ იქვე, 82-96.

ღმერთსა: ვითარმედ რად განმრავლდეს, ესე იგი არს, ვითარმედ რად შემოკრბეს
ბოროტისყოფად მისსა, არა ოდეს ძვრხილულნი მის მიერ. ვინაჲცა ჩვენ გუესწავების
რაათა განგვმრავლდენ რაჲ გულისსიტყუანი მბრძოლნი ღმრთისანი ესრეთ ვკმობდეთ:
უფალო, რად განმრავლდეს მაჭირვებელნი ჩემნი და ზედა აღდგომისათჳს არაწმიდათა
ემმაკთაისა ვიტყოდეთ, ვითარმედ მრავალნი აღდგეს ჩემ ზედა, ხოლო ჯერ არს, რაათა
ჩუენცა შეუორგულებლობითა სარწმუნოებისადათა მივემსგავსნეთ წინაწარმეტყუელსა,
რომელმან იგი მტკიცედ უწყოდა, ვითარმედ ყოველთავე მძლე ექმნეს სახელითა
უფლისადათა და ამისთჳს ესრეთ ხმობდა მისსა მიმართ“. (ფს.3,2.).

ღმერთსა: ვითარმედ რად განმრავლდეს, ესე იგი არს, ვითარმედ რად შემოკრბეს
ბოროტისყოფად მისსა, არა ოდეს ძვრხილულნი მის მიერ. ვინაჲცა ჩვენ გუესწავების
რაათა განგვმრავლდენ რაჲ გულისსიტყუანი მბრძოლნი ღმრთისანი ესრეთ ვკმობდეთ:
უფალო, რად განმრავლდეს მაჭირვებელნი ჩემნი და ზედა აღდგომისათჳს არაწმიდათა
ემმაკთაისა ვიტყოდეთ, ვითარმედ მრავალნი აღდგეს ჩემ ზედა, ხოლო ჯერ არს, რაათა
ჩუენცა შეუორგულებლობითა სარწმუნოებისადათა მივემსგავსნეთ წინაწარმეტყუელსა,
რომელმან იგი მტკიცედ უწყოდა, ვითარმედ ყოველთავე მძლე ექმნეს სახელითა
უფლისადათა და ამისთჳს ესრეთ ხმობდა მისსა მიმართ“. (ფს.3,2.).

(13v, a-b) „ესე არს მტერობაჲ ამაოებითა, რაჟამს აღუდგეს კაცსა მტერი
ესევითარი, რომელსა არარაჲ სცემოდის მისგან მიზეზი მტერობისაჲ. რამეთუ
ესევითარნი არიან მტერნი და მოძულენი ყოველთა ღმრთისმსახურებით
ცხოვრებულთანი, რომლისათჳს იტყვს მაცხოვარი, ვითარმედ: „ნეტარ იყვ[...]
თქვენ, რაჟამს გაყუედრებდენ და თქუან ყოველი სიტყუაჲ ბოროტი თქუენდა მომართ
სიცრუვით ჩემთჳს და შემდგომი ამისი. აწ უკუე საცნაურ არს ვითარმედ დავიტსცა
აქუნდეს ესევითარნი მტერნი. რომელნი ემტერნეს მას ამაოდ, ვითარ იგი იყო საულ და
აბესალუმ მათ თანათა მათ თანა, რომელთადა-იგი (!) დავით მრავალი სახიერებაჲ
ექრუნა. გარნა იგინი ცუდად და ამაოდ ემტერებოდეს მას“. (ფს.3,8).

ღმერთსა: ვითარმედ რად განმრავლდეს, ესე იგი არს, ვითარმედ რად შემოკრბეს
ბოროტისყოფად მისსა, არა ოდეს ძვრხილულნი მის მიერ. ვინაჲცა ჩვენ გუესწავების
რაათა განგვმრავლდენ რაჲ გულისსიტყუანი მბრძოლნი ღმრთისანი ესრეთ ვკმობდეთ:
უფალო, რად განმრავლდეს მაჭირვებელნი ჩემნი და ზედა აღდგომისათჳს არაწმიდათა
ემმაკთაისა ვიტყოდეთ, ვითარმედ მრავალნი აღდგეს ჩემ ზედა, ხოლო ჯერ არს, რაათა
ჩუენცა შეუორგულებლობითა სარწმუნოებისადათა მივემსგავსნეთ წინაწარმეტყუელსა,
რომელმან იგი მტკიცედ უწყოდა, ვითარმედ ყოველთავე მძლე ექმნეს სახელითა
უფლისადათა და ამისთჳს ესრეთ ხმობდა მისსა მიმართ“. (ფს.3,2.).

ფსალმუნთა გამოკრებული თარგმანების უმთავრესი წყარო ეფრემ მცირის ზემოდასახელებული თხზულება უნდა იყოს, თუმცა მის გარდა ანონიმი ავტორი აგრეთვე იყენებს როგორც ქართულ ისე ბერძნულენოვან ეგზეგეტიკურ წყაროებს.²³⁸

რაც შეეხება ეფრემ მცირის შრომასა თუ “გამოკრებულ თარგმანებაში” არსებულ კირილე ალექსანდრიელის ექსცერპტებს, ნ. დობორჯგინიძე ეფრემის ანდერძზე დაყრდნობით თვლის, რომ ისინი ორი სხვადასხვა, “სრულებითი” და “შემოკლებითი” რედაქციებიდან უნდა მომდინარეობდნენ. პატ. მკვლევარის სიტყვით: “რაც შეეხება კირილე ალექსანდრიელის დღეისათვის ცნობილ ყველაზე სრულ ბერძნულ ტექსტს ... როგორც შედარება გვიჩვენებს, იგი ვერ ჩაითვლება ქართულენოვანი კომენტარების ერთადერთ წყაროდ. ამ შემთხვევაში სხვა, დღეისათვის უცნობი დედანი უნდა ვივარაუდოთ. ეფრემის ცნობას მხარს უჭერს რამდენიმე ბერძნული კატენური კრებულის შესავალი, სადაც ათანასესა და კირილეს დასახელებული თხზულებებია მოხსენიებული. ქართულად შემონახულ კომენტარებს ამ შემთხვევაში საკონტროლო მნიშვნელობა ენიჭება. მათი საშუალებით შეიძლება განისაზღვროს, რომელმა ბერძნულმა კატენებმა შემოინახეს ამ მნიშვნელოვან თხზულებათა შედარებით სრული ტექსტი”.²³⁹

ჩვენ “გამოკრებული თარგმანებაში” დაცული კირილეს ექსცერპტების ვრცელი ნაწილი შევუდარეთ PG-ში არსებულ კირილე ალექსანდრიელის ფსალმუნთა კომენტარებს, თუმცა უშედეგოდ. ბერძნულად მოღწეული ტექსტის სიმცირის გამო პრაქტიკულად არ მოხერხდა თანმხვედრი ადგილების მოძებნა.

რაც შეეხება კირილე ალექსანდრიელის ფსალმუნის კომენტარის ორ რედაქციას, რომელსაც ეფრემ მცირე იხსენიებს ანდერძში, ისინი დაფიქრების საბაზს იძლევიან. ბერძნულენოვანი სასულიერო მწერლობა ალექსანდრიის პატრიარქის ამ თხზულების (განსხვავებით მისი “სქოლიონისაგან”) მხოლოდ ერთ რედაქციას იცნობს. რაც შეეხება

²³⁸ ნ. დობორჯგინიძე, სიტყუანი ფსალმუნთანი შემოკლებით თარგმანთაგან გამოკრებილნი მრავალთა წიგნთაგან, ნაწილი I, უძველესი ხელნაწერების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ნინო დობორჯგინიძემ, თბილისი, 1996, 2.

²³⁹ ნ. დობორჯგინიძე, ფსალმუნთა გამოკრებული თარგმანება და ძველი ქართული ლინგვისტური აზროვნების საკითხები, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 1998, 39-40.

ეფრემის მიერ მოხსენიებულ მოკლე რედაქციას, ის შეიძლება რომელიმე გვიანდელი ავტორის მიერ შემოკლებულ ტექსტს წარმოადგენდა.

კირილე ალექსანდრიელის ექსცერპტები გელათის კატენებიან ბიბლიაში

კირილე ალექსანდრიელის მრავალრიცხოვანი ექსცერპტები შემოგვინახა გელათის კატენებიანმა ბიბლიამ.²⁴⁰ მისი ტექსტი დაცულია “ორ ხელნაწერში XII ს-ის ა 1108 და XII-XIII სს-ის Q 1152, რომელთაგან Q 1152 a 1108-ს ასლია. საკუთრივ a 1108 შედგება ორი ხელნაწერისაგან, რომლებიც ერთ ხელნაწერად არის აკინძული, მაგრამ რომელთა სტრუქტურაც ერთმანეთისაგან სხვაობს. კატენებიანი ბიბლიის პირველი ნაწილი წარმოადგენს კიმენ-სხოლიოდ აღნაწერ ნუსხას, რომელიც შეიცავს ლევიტელთა, რიცხვთა, მეორე სჯულის, ისუ ნავეს, მსაჯულთა და რუთის წიგნების კიმენსა და სხვადასხვა ავტორთა გამარტებებს მათზე. რამდენიმე განმარტების მიხედვით, რომელსაც კრებულს ურთავს ქართველი რედაქტორი, საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ კატენებიან ბიბლიას დართული ჰქონდა *გამოსლვათა* წიგნის განმარტებანიც. ამაზე მეტყველებს შემდეგი სტრიქონი, რომელიც ხელნაწერის რედაქტორს უნდა ეკუთვნოდეს: “ამათ ყოველთა სიტყუათა სხოლიონნი *გამოსლვათასა* შინა ჰპოვნე განვრცელებულად, და მე ვინაითგან მუნ დამეწერნეს მეოხებითა კუალად წმიდისა ღმრთისმშობელისადათა, მათდავე მეორედ წერად ველარა მცალდა, ლხინება ყავთ ლოცვით” (ა 1108, ფ. 100v). სხვა ცნობებს გამოსლვათა წიგნის განმარტებათა ნაწილის შესახებ რედაქტორი არ იძლევა, მაგრამ მიგვანიშნებს, რომ მასში უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი კირილე ალექსანდრიელის მრავალი განმარტება და გრიგოლ ნოსელის მოსეს ცხოვრების ამსახველი ერთ-ერთი ფრაგმენტი: “კვრილესნი და სხუანი ამისსა პირველ აღწერილნი აქა მრავალნი სწერიან გამოსლვათასა” (ა 1108, ფ.

²⁴⁰ .ამ ცნობილ ხელნაწერზე სხვადასხვა დროს მუშაობდნენ კ.კვეკელიძე, ბ.გიგინეიშვილი, დ. მელიქიშვილი, ვ.ჯუღელი. სწორედ ამ უკანასკნელის კვლევის შედეგებს ვეყრდნობით ჩვენთვის საინტერესო საკითხის მიმოხილვისას.

100v); “...ხოლო ამათი განყოფად ჰპოო გამოსლვათა შინა, ნისლსა შორის ღმრთისა მზრახვალობასა მოსესსა, გრიგოლი ნოსელისად” (ა 1108, ფ. 102v).²⁴¹

რაც შეეხება ბიბლიის მეორე ნაწილს, მას სპეციფიკური სტრუქტურა გააჩნია: იგი თითოეული წინასწარმეტყველისათვის ოთხ თავს შეიცავს, რომელთაგან თითოეული, კიმენის გარდა, შემოკლებული სახითაა მოცემული.

გელათის ბიბლიაში არაერთი ავტორის კომენტარებია დაცული: ესენია: კირილე ალექსანდრიელი, იოანე ოქროპირი, ბასილი კესარიელი, გრიგოლ ნაზიანზელი, გრიგოლ ნოსელი,, ირენეოსი, თეოდორიტე კვირელი, აკაკი კესარიელი, აპოლინარი ლაოდიკიელი, დიდიმოს ალექსანდრიელი.

კირილე ალექსანდრიელის განმარტებები კატენებიან ბიბლიაში საკმაოდ მრავლად არის წარმოდგენილი. “მათი წყაროა დევრეესის მიერ მითითებული კირილეს *Glaphyra in Pentateuchum* (PG, მას კატენებიანი ბიბლიის ერთ-ერთი სქოლიოც მიუთითებს), და *De adoratione et Cultu in Soiritu et Veritate* (PG 68, ამ თხზულებას დევრეესი მოიხსენიებს სათაურით *De Orstione*). იმის გამო, რომ გლაფირაში გამარტებულია ძველი აღთქმის პირველი ხუთი წიგნი, მეორე სჯულის განმარტებათა შემდეგ კირილეს განმარტებები კატენებიან ბიბლიაში უკვე აღარ გვხვდება, გარდა მსაჯულთა წიგნზე მოცემული ერთი არაიდენტიფიცირებული განმარტებისა. სამაგიეროდ, ლევიტელთა, რიცხვთა და მეორე სჯულის განმარტებებთან ერთად მცემულია მისი ერთი კომენტარი გამოსლვათა წიგნზე და ფრაგმენტები მისი მეორე თხზულებიდან – *De adoratione*. კატენებიან ბიბლიაში კირილე ალექსანდრიელის გლაფირას საკმაოდ დიდი ნაწილია შესული, მაგრამ აქ შეინიშნება ერთი მეტად საინტერესო მომენტი: განსხვავებით თეოდორიტესა და ორიგენეს ტექსტებისაგან, კირილეს განმარტებები ხშირად შემოკლებულია და არაერთ შემთხვევაში ბიბლიური ციტირებანი უთარგმნელად არის დატოვებული. ამგვარი შემოკლებები ჩვეულებრივ მითითებულია, როგორც: “და შემდგომად მცირედისა”, “და შემდგომი”, “და შემდგომად სხუათა” და ა.შ., ხოლო ზოგჯერ კი ისინი აღნიშნული არც არის. მრავალრიცხოვანია აგრეთვე განმარტებანი კირილეს *De adoratione*-დან, ხოლო კირილეს განმარტებები ფსალმუნებზე, ესაია და ოსია წინასწარმეტყველებზე, აგრეთვე, მათესა და იოანეს

²⁴¹ ვ. ჯუღელი, გელათის კატენებიანი ბიბლიის განმარტებათა წყაროების საკითხისათვის, ლოგოსი, წელიწადეული ელინოლოგია და ლათინისტიკაში, 2, თბ. 2004, .371..

სახარებებზე კატენებიან ბიბლიაში არ გვხვდება გარდა დაზუსტებულისა (93 ფრ.: ლევიტელთა – 37, რიცხვთა – 32, მეორე სჯული – 24), კირილეს სახელით კატენებიან ბიბლიაში დაცულია კიდევ 64 განმარტება, რომლებიც შემდგომ კვლევას საჭიროებენ. აღნიშვას მოითხოვს ის ფაქტიც, რომ კირილეს სახელით კატენებიან ბიბლიაში შეტანილ განმარტებათაგან არცთუ მცირე ნაწილი სხვა ავტორებისა აღმოჩნდა.”²⁴²

სხვა ფსევდო-კირილური თხზულებები ძველ ქართულ წყაროებში

კირილე ალექსანდრიელის ლექსიკონი

ძველი ქართული მწერლობის ერთ-ერთი საინტერესო ძეგლია ლექსიკონი, რომელსაც ეწოდება «წმიდისა კვირლე ალექსანდრიელისაჲ ლექსნი მათეს თავისა სახარებისა ძნელოვანთა სიტყუათა განმარტებაჲ ლექსიკონი» (ა65, 1188-1210 წწ.). ეს ძეგლი შემონახულია გვიანდელ ხელნაწერებშიც: S312 (1541 წ.), აგრეთვე H1000, ა1132, S1732, S1716 (ყველა XVIII ს.).

ა65-ში მოთავსებული ეს ტექსტი შედგება ოთხი ნაწილისაგან და, როგორც უკვე აღნიშნულია, გარდა მათეს თავის სახარების ლექსიკონისა, შეიცავს ოთხთავის დანარჩენი თავების ლექსიკონებსაც.²⁴³ მათეს თავიდან 41 სიტყვაა განმარტებული, შემდეგ მოდის სათაური «ლექსი მარკოზის თავისაჲ» (37 სიტყვა) და ბოლოს «ლექსი იოანეს თავისაჲ» (8 ერთეული) – სულ 92 სიტყვა. ლექსიკონში განმარტებულია საკუთარი სახელები – ადამიანთა და გეოგრაფიული, აგრეთვე წარმომავლობისა და ზოგიერთი საზოგადო, მაგ.: აბზა (34 IV), ეფფათა (34 I).

ოთხთავის ლექსიკონს მოსდევს მეორე, რომელიც ორგანულად უკავშირდება ამ უკანასკნელს და ეწოდება: «წმიდათა და ღმრთივსულიერთა წიგნთაგან ღმერთშემოსილთა მამათა მიერ გამოკრებული ებრაელთა ენისა სახელები რამოდენიმე. თარგმანება ლექსიკონისაჲ». იგი უფრო მოზრდილია და შედგება 121 სიტყვისაგან.

²⁴² იქვე, 382-383.

²⁴³ ალ. ლლონტი, ნარკვევები, თბილისი, 1955, 105-106.

თავისი აგებულებით ეს უკანასკნელი ეკლექტიკურია და წარმოადგენს ძველი აღთქმისა და ახალი აღთქმის წიგნების ლექსიკონს (ოთხთავის გარდა), რითაც ერთგვარად ავსებს პირველ ნაწილს. ამიტომ ეს ორი ლექსიკონი ერთ მთლიანობად აღიქმება. მას მოსდევს ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების ჩამონათვალი და ათი მცნება. ბოლოს მოცემულია ფულის ერთეულთა და საწყაოთა განმარტებანი, თუმცა ეს ნაწილი ლექსიკონის სახით არაა გაფორმებული. გვიანდელ ხელნაწერებში გამოტოვებულია ძველი აღთქმის წიგნების ჩამოთვლა და ათი მცნება: დანარჩენი თითქმის უცვლელადაა გადაწერილი.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ა65 1188-1210 წლებით თარიღდება. ჩვენთვის საინტერესო ნაწილი მოიცავს 10 გვერდს: 340-349 (350-ე გვერდზე მხოლოდ ნახევარი სტრიქონია).

როგორც უკვე ვთქვით, გასამარტავი სიტყვები ცალკეა ჩამოწერილი. თითოეული სიტყვა იწყება წითელი ასომთავრულით. ზოგიერთი სიტყვა გაცხოველებულია სხვა ხელით, ერთგან შეცდომით: **გარდართხმული**-ს მაგივრად გვაქვს **გარდართხმულთა** (34 I). მინაწერი ხუთია.

როგორც უკვე ვთქვით, გასამარტავი სიტყვები ცალკეა გატანილი. მათსა და ახსნას შორის საკმაო მანძილია დატოვებული. რამდენსამე ადგილას გადამწერს შეშლია – განმარტება სიტყვისთვის მოუყოლებია, მაგრამ შემდეგ შეუწყვეტია და საჭირო ადგილას დაუწერია, თუმცა ზედმეტი ასოები აღარ წაუშლია (346, 347). როდესაც სიტყვის განმარტება გრძელია, გადამწერი ცდილობს ჭარბი სიტყვები სხვა სტრიქონებზე განალაგოს (345, 347), ამიტომ გასამარტავ ერთეულებს შორის მანძილი უცვლელი რჩება და ყველა გვერდზე 28 სტრიქონი გვაქვს. ერთადერთი სიტყვა, რომელიც ცალკე არ არის გამოყოფილი და სათაურს მისდევს **ადამი**-ა, რომელსაც მოზრდილი განმარტება ახლავს. ზოგიერთი სიტყვა განმარტებულია ორჯერ (341, 343, 346 და ა.შ.).

ორთოგრაფიული და მორფოლოგიური თვალსაზრისით ტექსტი რაიმე თავისებურებას არ ამჟღავნებს.

გვიანდელ ხელნაწერებში ტექსტი გაბმულია – გასამარტავი სიტყვები ცალკე სტრიქონზე არაა გამოტანილი.

სახარების ლექსიკონში სიტყვები მეტ-ნაკლებად ანბანის რიგზეა დალაგებული, თუმცა ამის შესახებ სხვა მოსაზრებაც არსებობს.²⁴⁴ მათეში თავიდან განლაგებულია სიტყვები ბ-ზე, შემდეგ გ-ზე. თავის ადგილზე არ არის ზ, რომელიც წინ ესწრებს ე-ს. ამის შემდეგ დასაწყის ბგერათა თანმიმდევრობის პრინციპი დაცულია ასო რ-მდე, თუმცა ბოლოს კვლავ ირღვევა. მარკოზის თავში თანმიმდევრობას არღვევს მხოლოდ სიტყვა აფფათა, რომელიც ისრაელი-ს შემდეგაა მოთავსებული. რაც შეეხება ლუკას და იოანეს თავებს, აქ თითქმის არ იკვეთება არავითარი კანონზომიერება.

თუ ოთხთავის ლექსიკონში ასე თუ ისე დაცულია ასოების მიხედვით განლაგების პრინციპი, ლექსიკონის მეორე ნაწილში ერთეულთა განლაგება მხოლოდ ქრონოლოგიურ-თემატურია. ძველი აღთქმის სიტყვები თავიდან მოყვანილია ქრონოლოგიური პრინციპით: ადამი, აბელი, კაენი, აბრაჰამი და ა.შ. ერთადაა მოქცეული მცირე წინასწარმეტყველები (ამოს, მიქია, ანგია...), დიდი წინასწარმეტყველები (ესაია, იერემია, ეზეკიელი), გეოგრაფიული სახელები (ბეთლემი, ბეთზაგე, ბეთანია), წარმომავლობის (ფეტელნი, ამორეველნი, ფერეზელნი, გერგესეველნი, იებოსელნი); ერთადაა სამოთხის მდინარეები (ფისონი, ტიგრისი, ევფრატე), მოციქულები ახალი აღთქმის წიგნებიდან (პეტრე, პავლე, მატეოს, მატათია, მარკოს, ლუკა, იოვანე, ანდრია, იაკობ, ფლიპე, ბარნაბა), ანგელოზები (მიქაელ, გაბრიელ, რაფაელ, ურიელ), არაწმინდა ძალები (ბელიარ, ბელზებელ, ბაალიმ) და ა.შ. განმარტებულია ზოგიერთი საზოგადო სახელიც.

რაც შეეხება ფულის ერთეულთა და საწყაოთა განმარტებებს, ის შესწავლილი და გამოცემულია ივ. ჯავახიშვილის მიერ, თუმცა არაა მითითებული სავარაუდო ავტორი.²⁴⁵ როგორც ჩანს, ამ ლექსიკონის პირველ წყაროდაც ქართული ტრადიცია კირილე ალექსანდრიელს გულისხმობს. ამას ადასტურებს ხელნაწერი ა272, რომელიც 1817 წელსაა გადაწერილი. ა45-ე გვერდზე შენიშვნაში ვკითხულობთ: «რამეთუ დრაჰკანს დინარ უწოდენ იგინი, ვითარცა იტყვის წმინდა კირილე ალექსანდრიელი ლექსიკონსა შინა». თვითონ ტექსტი, მიუხედავად იმისა, რომ ერთი შეხედვით თითქოს პრაქტიკული დანიშნულებისაა, მთლიანად გაჯერებულია ძველი და ახალი აღთქმის

²⁴⁴ დასახ. ნაშრომი, 106.

²⁴⁵ ივ. ჯავახიშვილი თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. IX, თბილისი, 1996, 597-598.

ციტატებით, ასახელებს რა მხოლოდ ებრაულ, ბერძნულ, სირიულ, რომაულ და სომხურ ტერმინებს. გვაქვს აგრეთვე ქართულიც: საწნეხელი და მერი.

ბუნებრივია, ისმება ბერძნული დედნის საკითხი. როგორც უკვე აღინიშნა, კირილემ უმდიდრესი ეგზეგეტიკური ლიტერატურა დაგვიტოვა. მას გამარტებული აქვს როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმის თითქმის ყველა წიგნი, მაგრამ მათ შორის არ აღმოჩნდა არც ერთი, რომელიც ჩვენი ლექსიკონის სავარაუდო დედნად შეიძლება მივიჩნიოთ. თუმცა კირილეს აქვს “შესაქმისა” და “გამოსლვათა”-ს ტექსტების თარგმანება, სადაც ის განმარტავს არა ბიბლიის ცალკეულ მუხლებს, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდებოდა ეგზეგეტიკურ ნაწარმოებებში, არამედ საკუთარ სახელებს, მაგ.: ადამი, აბელი და კაენი, ასერი, მელქისედეკი და ა.შ.²⁴⁶ ამ თვალსაზრისით ჩვენთვის საინტერესოა კიდევ ერთი აპოკრიფული ნაშრომი, რომლის სათაურიც ძალიან ჩამოჰგავს ჩვენი ლექსიკონის მეორე ნაწილის სათაურს: «ძველი აღთქმა, მიმოხილვითი ნაკრები და თვალსაჩინო უწყება ღვთაებრივი კირილეს, დიდი მაქსიმესა და სხვა ინტერპრეტატორებისაგან.²⁴⁷ როგორც სათაურიც გვიჩვენებს, ეს ნაშრომი არის ძველი აღთქმის წიგნების ჩვეულებრივზე მოკლე განმარტება (შესაქმე, რიცხვთა, მაჯულთა, ისუ ნავეს, მეფეთა, ნემტთა და ეზრა), თუმცა, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება ეგზეგეტიკურ ნაშრომებში, ავტორები არ იფარგლებიან მხოლოდ ძველი აღთქმის ზემოთ ჩამოთვლილი მონაკვეთებით, გზადაგზა განმარტავენ ბიბლიის სხვა ნაწილებსაც და უკავშირებენ მას ახალ აღთქმას.

ამასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენოთ ეფრემ მცირე, რომელიც წერს, რომ მას ლექსიკონი შედგენია ბერძენთა მიზაძვით: «ესრეთ აქუს ჩუელებაჲ წიგნებსა ბერძენთასა, რაფთა ანზანსა ზედა განაწყობდნენ ყოველთავე სიტყუათა გამოსაძიებელთა და ღრმათა, რაფთა ადვილ იყვნენ საპოვნელად და წიგნსა მას «ლექსიკონ» უწოდებენ, რომელ არს ლექსთა, ესე იგი არს ღრმათა სიტყუათაი». იგი ასახელებს ბერძენ ავტორებს, ლექსიკონთა შემდგენლებს და დასძენს, რომ მრავალ ბერძნულ წიგნს ლექსიკონი აქვს დართულიო.²⁴⁸

²⁴⁶ PG 69, 9-679.

²⁴⁷ PG 77, 1176-1289.

²⁴⁸ მზ. შანიძე შესავალი ეფრემ მცირის ფსალმუნთა თარგმანებისა, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ.XI, თბილისი, 1968, 117.

სავარაუდოა, რომ ჩვენი ლექსიკონი კომპილაციური ხასიათის იყოს და წარმოადგენდეს რამდენიმე ლექსიკონის ერთობლიობას, რომელთა დედნებიც თავის მხრივ კირილესა და სხვა მამათა ეგზეგეტიკური ნაშრომებიდანაა გამოკრებილი. ამას ადასტურებს ლექსიკონის ცალკეული ნაწილების განსხვავებული ფორმა და სიტყვათა განლაგების პრინციპები.

ეჭვს არ იწვევს ორიგინალის საკითხი. ქართული ტექსტი მომდინარეობს უშუალოდ ბერძნულიდან, რასაც მოწმობს ბერძნიზმები: ელიას, პეტრეს, მატეოს, ბართლომეოს.

რაც შეეხება თარგმანის დროს, ეს არ უნდა მომხდარიყო XI ს-ზე ადრე, რასაც ადასტურებს შემდეგი ფორმები: ავდიუ, იოფლ, კადი და ა.შ.

ქართული ლექსიკური ერთეულების არსებობა შეიძლება აიხსნას რედაქტორისა თუ მთარგმნელის ინიციატივით, გაეხადა ეს შემეცნებითი მასალა ქართველთათვის უფრო ადვილად მისაწვდომი.²⁴⁹

კირილე ალექსანდრიელისა და ანასტასი ანტიოქიელის “თქმული მოკლედ სარწმუნოებისათვის...”

კირილე ალექსანდრიელის სახელი მიეწერება კიდევ ერთ თხზულებას. ამ შემთხვევაში მის თანაავტორად მოიხსენიება ანასტასი ანტიოქიელი. თხზულება დაცულია ორ გვიანდელ ხელნაწერში: H491-სა (“ნეტარისა ანასტასიას დიდისა ანტიოქიის პატრიარქისა და კირილე ალექსანდრიისაგან თქმული მოკლედ სარწმუნოებისათვის სიტყვა-მიგება ღმთისმეტყველებისა” 103v-106r) და S1160-ში (“ანასტასი სანატრელი პატრიარქისა დიდისა ანტიოქიისა და კირილე ალექსანდრიელისა განწესება სარწმუნოების და კითხვა-მიგება ღმრთის მისთვის” 1r-v). როგორც ვხედავთ თხზულება მცირე მოცულობისაა და ძირითადად ეხება ქრისტეს ორ ბუნებას და აგრეთვე მის ურთიერთობას მამა ღმერთთან და ადამიანებთან.

²⁴⁹ თ. ცოფურაშვილი, კირილე ალექსანდრიელის ლექსიკონი, ენათმეცნიერების საკითხები, ¹ 2, თბილისი, 2000, 35-38.

თხზულება ფსევდოა, მისი სავარაუდო თანაავტორი ანასტასი უნდა იყოს ანასტასი ანტიოქიელი I, ქალკედონის კრების შემდგომი ერთერთი მამათაგანი. მას არაერთი თხზულება აქვს ქრისტოლოგიურ საკითხებზე, ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ რომელიმე ანონიმ კომპილატორს მისი სახელი კირილე ალექსანდრიელის სახელთან გაეერთიანებინა, თუმცა მათ დროის საკმაოდ ვრცელი მონაკვეთი აშორებდათ ერთმანეთს.

ქართულ ენაზე შემოგვენახა კირილე ალექსანდრიელის ერთი ზიარების შემდგომი ლოცვა, რომელიც დაცულია რამდენიმე გვიანდელ XVIII-XIX საუკუნეების (აა112, 125, 347, Q704, 846 და ა.შ) ხელნაწერებში, თუმცა ძნელი სათქმელია რამდენად ეკუთვნის იგი ალექსანდრიის პატრიარქის კალამს.

დასკვნები

ერთ-ერთი უდიდესი საეკლესიო მამის, ბრწყინვალე რიტორისა და დოგმატიკოსის კირილე ალექსანდრიელის შემოქმედება, რა თქმა უნდა, ქართველი მთარგმნელების ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა, მაგრამ როგორც აღვნიშნეთ, სხვა დიდი მოაზროვნეებისაგან განსხვავებით ქართულ ენაზე ალექსანდრიის პატრიარქის მოსალოდნელზე ნაკლები თხზულებები შემოგვენახა. თუმცა არ არის გამორიცხული, რომ მათ ერთ ნაწილს უბრალოდ ვერ მოედწია ჩვენამდე.

კირილე ალექსანდრიელის რთული და დრამატული მოვლენებით სავსე ბიოგრაფია ყოველთვის იყო ინტერესის საგანი. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ქართველები წარმოადგენდნენ. მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები ალექსანდრიის პატრიარქის შესახებ არაერთ ხელნაწერშია დაცული, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი გიორგი ათონელის მიერ თარგმნილი “დიდი სვინაქსარია”

ქართულ ენაზე შემონახულია კირილეს ვრცელი ბიოგრაფიაც. ტექსტს ეწოდება: “თუესა ივნისსა თ, ცხორებაჲGF და მოქალაქეობაჲ წმიდათა შორისისა მამისა ჩუენისა კკრილე მთავარპისკოპოსისა ალექსანდრიელისაჲ”. ავტორი და მთარგმნელი მითითებული არ არის. იგი დაცულია S კოლექციაში 417-ე ნომრით. ხელნაწერი XII საუკუნით თარიღდება და წარმოადგენს ივნისის თვეში საკითხავ წმინდანთა მეტაფრასულ «ცხორებებს». ალექსანდრიის პატრიარქის ზემოხსენებული ბიოგრაფია

პირობითად შეიძლება ორ ნაწილად გავყოთ – უშუალოდ კირილეს «ცხოვრება» და XI ჰომილიის მოზრდილი ექსცერპტი, რომელიც ამ «ცხოვრებაშია» ჩართული.

ჩვენთვის საინტერესო «ცხოვრება» ელინოფილი მთარგმნელის მიერ არის შესრულებული და თითქმის სიტყვასიტყვით მისდევს მის ბერძნულ ორიგინალს. იგივე ტექსტი შემოგვინახა ქუთაისის კოლეჯიამაც (K3). იგი დაცულია მეტაფრასულ კრებულში და XVI საუკუნეშია გადაწერილი. ავტორი და მთარგმნელი არც ამ შემთხვევაშია მითითებული. თუ არ ჩავთვლით რამოდენიმე გამოტოვებულ ფრაზასა და მცირედენ ორთოგრაფიულ სხვაობებს, ეს ორი ტექსტი, სათაურის ჩათვლით, ფაქტობრივად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

ქართულ ენაზე გვაქვს კირილე ალექსანდრიელის ორი გვიანდელი ბიოგრაფიაც. პირველი მათგანი (Q409) უთარგმნია «ღუდელ» იოვანე მამულოვს 1845 წელს, ხოლო მეორე ტერ სტეფან აშოლოვს 1838 წელს (ახალციხის კოლეჯია 3483). მცირე მოცულობის მიუხედავად ბიოგრაფიები საკმაოდ დაწვრილებით და სწორად ასახავენ ალექსანდრიის პატრიარქის ცხოვრებას. შესაბამისად, მათი სომხური დედანი სამეცნიერო-პოპულარული გამოცემა უნდა ყოფილიყო.

ქართულ ენაზე არ არსებობს კირილე ალექსანდრიელის ჰომილიათა შემცველი საგანგებო კრებული. მისი ძირითადად ეფესოს კრებასთან დაკავშირებული დოგმატიკურ-პოლემიკური ჰომილიები სხვადასხვა კრებულებშია გაზნეული. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ნაწარმოები XI ჰომილიაა, რომელიც ღმრთისმშობლისადმია მიძღვნილი. ქართულ ენაზე მისი ორი თარგმანია შემონახული: ერთი მათგანი ანონიმი მთარგმნელის მიერაა შესრულებული XI საუკუნეში, რომელიც ერთადერთმა ხელნაწერმა შემოგვინახა, ხოლო მეორე XII საუკუნით თარიღდება და თეოფილე ხუცესმონაზონის კალამს ეკუთვნის. იგი დაცულია რამდენიმე ხელნაწერში, რომლებიც, თუ უმნიშვნელო ორთოგრაფიულ სხვაობებს არ ჩავთვლით, თითქმის არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

როგორც უკვე აღინიშნა, კირილეს ბიოგრაფს მის «ცხოვრებაში» ჩაურთავს XI ჰომილიის მოზრდილი ექსცერპტი, თითქმის მისი ორი მესამედი. ჰომილიის დასაწყისი გადმოცემულია მოკლე შინაარსის სახით. დანარჩენი ორი თარგმანისაგან განსხვავებით,

ჰომილია გამოირჩევა ბერძნული სინტაქსური კონსტრუქციების, კერძოდ, მიმღობური ფორმების სიმრავლით.

კირილე ალექსანდრიელის IX ჰომილია მიმართულია ებრაელთა წინააღმდეგ, რომელთაც კირილე აქტიურად ებრძოდა თავისი პატრიარქატის ადრეულ წლებში. ეს ჰომილია შემონახულია ორ ქუთაისურ ხელნაწერში (პირველი მათგანი XVI საუკუნეს მიეკუთვნება, ხოლო მეორე XVII- ს), რომლებიც პრაქტიკულად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ტექსტი, სავარაუდოდ, XIII საუკუნის დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს, რომელიც ელინოფილ მთარგმნელს გადმოუტანია ქართულ ენაზე.

კირილე ალექსანდრიელის XIV ჰომილია ქართულ ენაზე ორჯერ უთარგმნიათ. ერთი მათგანი დაცულია H ფონდში 491-ე ნომრით. მთარგმნელი და გადამწერია გაბრიელ ჩხეიძე. ამ ჰომილიის მეორე რედაქციაც ამავე ფონდშია დაცული, 417-ე ნომრად. თუ ხელნაწერის დედანთან სიახლოვესა და ზოგიერთ ენობრივ თავისებურებას გავითვალისწინებთ, ზემოხსენებული კრებულის შემდგენელს ხელთ უნდა ჰქონოდა ჰომილიის ძველი თარგმანი, რომელიც მან (ან შეიძლება უფრო ადრე სხვა გადამწერებმა) შეძლებისდაგვარად მიუსადაგეს ენის გვიანდელ ნორმებს.

კირილეს კიდევ ორი ჰომილია (IV_მიძვნილი ღმრთისმშობლისადმი და VI _იოანე ანტიოქიელის წინააღმდეგ მიმართული), H დაცულია ერთ-ერთ ხელნაწერში (H307), რომელიც თითქმის მთლიანად ეფესოს კრებას ეძღვნება. იგი გვიანდელია, მაგრამ ნუსხურითაა შესრულებული. ხელნაწერს ახლავს ანდერძი, სადაც მთარგმნელის ვინაობა დასახელებული არ არის, თუმცა მითითებულია, რომ იგი ანტონ I-ის დავალებით გადაუწერიათ. ტექსტი ძველია და ანტონის მთარგმნელობითი სკოლის პროდუქტს არ წარმოადგენს: მასში შესული თეოდოტე ანკვირელის ორი ჰომილია XI საუკუნის ხელნაწერშია დაცული. ტექსტის სიძველეზე მიუთითებს ენობრივი ნორმებიც. შესაბამისად, H307 უნდა წარმოადგენდეს გიორგი ათონელისეულ თარგმანს, რომელიც დაკარგულად ითვლებოდა.

XVIII ს ბოლოს თარგმნილ ეფესოს კრების აქტებში (ხელნაწერი ა 266) შემონახულია კირილეს კიდევ ორი ჰომილია I და V. ანტონ პირველს კრებულის შედგენისას გაუთვალისწინებია მის ხელთ არსებული ძველი თარგმანები და კრებულში ისინიც შეუტანია. პირველი ჰომილია, თუ მისი სტილის თავისებურებებს მივიღებთ

მხედველობაში, აგრეთვე ძველ თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს, რომელიც მცირეოდენი ცვლილებებით მოხვედრილა ზემოხსენებულ ხელნაწერში. რაც შეეხება V ჰომილიას, იგი ნამდვილად გვიანდელი ნათარგმნი უნდა იყოს.

უკვე ჩამოთვლილი სრული სახით მოღწეული ჰომილიების გარდა არსენ იყალთოელის მიერ თარგმნილ “დოგმატიკონის” ერთ-ერთ თავში დაცულია კირილეს XXI ჰომილიის ექსცერპტებიც.

ქართულ ენაზე უთარგმნიათ კირილეს მდიდარი ეპისტოლური მემკვიდრეობის გარკვეული ნაწილიც. H307-ში დაცულია მისი ერთ-ერთი ცნობილი ეპისტოლე (XVII) ნესტორისადმი, რომელიც თორმეტ ანათემას შეიცავს. თარგმანი ყოველთვის არ მიჰყვება ჩვენამდე მოღწეულ დედანს, რაც ალბათ იმითაა განპირობებული, რომ მმთარგმნელს განსხვავებული ორიგინალი ჰქონდა ხელთ.

კირილეს ორი ეპისტოლე შემონახულია აგრეთვე არსენი იყალთოელის მიერ თარგმნილ “დოგმატიკონში”. ესენია XLV და XLVI ეპისტოლეები, რომელთა ადრესატსაც სუკენსონ დიოკესარიელი წარმოადგენს.

კირილეს სამი კანონიკური ეპისტოლე დაცულია არსენი იყალთოელის მიერ თარგმნილ “დიდ სჯულისკანონში”. პირველი მათგანი (LXXVII) მიმართულია ანტიოქიის პატრიარქ დომნოსადმი. წერილში კირილე ესარჩლება ერთ-ერთ სასულიერო პირს, პეტრეს და საუბრობს საეკლესიო ქონების განკარგვის წესებზე. მეორე ეპისტოლე (LXXVIII) განკუთვნილია ლიბიელთა და ხუთქალაქელთათვის, რომლებიც კირილეს სამწყსოს წარმოადგენდნენ. მისი დაწერა განაპირობა სკანდალმა, რომელიც მონასტერში შეუფერებელი კანდიდატების დაწინაურებას მოჰყვა. მესამე ეპისტოლე (LXXXV) მიმართულია კართაგენის ადგილობრივი კრებისადმი (419). მისი ქართული სათაური არ ემთხვევა PPGGPG-ში არსებული ბერძნული ტექსტის სათაურს, სამაგიეროდ, სიტყვა-სიტყვით მისდევს PLPL-ში დაცულ ლათინურ ვარიანტს.

ა266-ში დაცულია კირილე ალექსანდრიელის კიდევ რამდენიმე ეპისტოლე: ნესტორისადმი მიწერილი მეორე წერილი (IV), ცნობილი “იხარებდინ ცანი” იოანე ანტიოქიელისადმი (XXXIX), და აგრეთვე ორი კოლექტიური ეპისტოლე მისი თანაავტორობით (XXIII). ყველა ისინი გვიანდელ თარგმანებს წარმოადგენენ, რომლებიც სომხური ენიდანაა შესრულებული. გარდა ამისა, “დოგმატიკონში”

მოზრდილი ექსცერპტები გვაქვს კირილეს აკაკი მელიტინელის (XLI), ვალერიანე იკონიელისა (L) და ევლოგი ხუცისადმი (XLIV) მიწერილი ეპისტოლეებიდან.

“დოგმატიკონშივია” დაცული ქრისტოლოგიური ტრაქტატი „განკაცებისათვის მხოლოდშობილისა“. ამ სქელტანიანი ნაწარმოების მხოლოდ რამდენიმე თავია შემორჩენილი ბერძნულ ენაზე (თავების უმრავლესობა მხოლოდ ლათინურად შემოგვენახა), რომლებიც არსენის უთარგმნია. ამ ტრაქტატის არასრული თარგმანი (სავარაუდოდ რუსულიდან) დაცულია აგრეთვე ა266-შიც ფრაგმენტების სახით.

ქართულ ენაზე შემოგვენახა კირილეს სამი აპოლოგია, რომლებიც დაწერილია 12 ანთემის დასაცავად. ერთ-ერთი მათგანი ადრეულია და შესულია “დოგმატიკონში”, ხოლო დანარჩენი ორი გვიანდელ თარგმანს წარმოადგენს(ა266). ერთ-ერთი მათგანი (“აღმოსავლელთა მიმართ”) დიოფიზიტურ ფლორილეგიუმია.

ჩვენს მიერ მოხსენიებული კირილე ალექსანდრიელის თხზულებების ყველა გვიანდელი თარგმანი, რომელიც ა 266-შია დაცული (ისევე როგორც სხვა ნაწარმოებები) ანტონი I-სა და ფილიპე ყაითმაზაშვილის მიერ სომხურიდან თარგმნილად ითვლება. თუმცა სომხური დედნების ძიებამ სრულიად მოულოდნელი ფაქტი გამოავლინა: სომხურ ენაზე არ არსებობს ჩვენთვის საინტერესო, სავარაუდოდ სომხურიდან თარგმნილი ტექსტები. ამიტომ არ არის გამორიცხული, რომ ეს ხელნაწერი ანტონს რუსულიდან ეთარგმნა, მით უფრო, რომ რუსეთში ხუთი წლის ცხოვრების შემდეგ საქართველოს პატრიარქს კარგად უნდა სცოდნოდა ეს ენა.

ჩვენს მოსაზრებას ტექსტის რუსულიდან წარმომავლობის შესახებ მხარს უჭერს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება: განსხვავებით ხელნაწერ H307-გან, რომელსაც ეპისტოლეთა და ჰომილიათა უბრალო კრებულის ფორმა აქვს (რაც მოსალოდნელიც იყო, თუ თარგმანის დროის გავითვალისწინებთ), ანტონის მიერ თარგმნილი III მსოფლიო კრების აქტებს ოფიციალური ოქმების სახე აქვთ და ხშირ შემთხვევაში გამომსვლელთა არამართო სრული სიტყვების ტექსტებს, არამედ რამდენიმე სტრიქონიან წინადადებებს შეიცავენ. ყველაფერი ეს მიუთითებს, რომ ტექსტი გვიანდელია და სპეციალურად გადამუშავებული.

ძნელი სათქმელია, რა დაედო საფუძვლად ანდერძში დაცულ მცდრ ცნობას აღნიშნული ტექსტების სომხური წარმომავლობის შესახებ. სავარაუდოა, რომ ეს

განაპირობა ანტონისა და ფილიპეს ერთობლივმა მუშაობამ ქართულ გრამატიკაზე, რომელიც მხითარ სევასტიელის სომხური გრამატიკის მიხედვით იყო შედგენილი.

ყოველ შემთხვევაში, თუ ანდერძში დაცული ცნობა სწორია და ხელნაწერი ნამდვილად სომხურიდანაა თარგმნილი, მისი დედანი გვიანდელ, სავარაუდოდ უკვე გამოცემულ ტექსტს უნდა წარმოადგენდეს, რომელიც, შესაძლოა, ბერძნულიდან ან რაც კიდევ უფრო მოსალოდნელია, რუსულიდან მომდინარეობდა.

კირილე ალექსანდრიელის მრავალრიცხოვანი ეგზეგეტიკური თხზულებებიდან არცერთი არ მოგვეპოვება ქართულ ენაზე, თუმცა “დოგმატიკონში” არსებული არაერთი ექსცერპტი გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ალექსანდრიის პატრიარქის შემოქმედების ამ სფეროზე.

კირილე ალექსანდრიელის სქელტანიანი დოგმატიკურ-პოლემიკური თხზულება “საუნჯე”, არიოზის მოძღვრების, უფრო ზუსტად კი მისი მიმდევრების – ნეოარიანელების წინააღმდეგაა მიმართული. იგი ეფესომდელ შექმნილ ნაწარმოებთა შორის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან შრომად ითვლება. ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში გავრცელებული აზრი, რომ კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯე”, “განძის” სახელით უკვე X საუკუნეში იყო თარგმნილი, სიმართლეს არ შეეფერება. XVIII საუკუნეში “საუნჯე” ქართულად თარგმნა ანტონ I-მა. ქართულ ენაზე შემონახულია ამ თარგმანის რამდენიმე სრული თუ ნაკლები ხელნაწერი (ა 3, S 157, S 363, S 1182, H 203, H 466, H 2174).

თითოეულ სრული ხელნაწერი შემდეგი პრინციპითაა აგებული: ძირითად ტექსტს წინ უძღვის “შეყვანილება ანუ წინასიტყვაობაჲ წიგნისა “საუნჯისა”, რომელიც თავად ავტორს ეკუთვნის.”, მას მოსდევს მცირე მოცულობის ლექსი. ამის შემდეგ გვაქვს ავტორის ეპისტოლე ნემესოისთან, თავთა საძიებელი და შესავალი. ტექსტს ერთვის, ანტიმონოფიზიტური კომენტარები, რომლებიც აგრეთვე საქართველოს კათალიკოსის კალამს ეკუთვნის. ხელნაწერები ნაკლებია: შუაში ამოვარდნილია რამდენიმე თავი.

ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში დღემდე ითვლება, რომ ანტონ I-ს “საუნჯე” სომხურიდან უთარგმნია ფილიპე ყაითმაზაშვილის დახმარებით, თუმცა თხზულების დედნის ძიებისას რამდენიმე საინტერესო მომენტი გამოიკვეთა:

არცერთ ხელნაწერში არ არის ცნობა ტექსტის სომხური წარმომავლობის შესახებ და არც ფილიპე ყაითმაზაშვილის სახელია მოხსენიებული სადმე. რაც შეეხება ანტონის იამბიკოს, მასში საქართველოს კათალიკოსი მხოლოდ თავისი შრომის სირთულეებს გვამცნობს. მნელი წარმოსადგენია, რომ ანტონს, როდესაც საკუთარ ღვაწლზე საუბრობს, ერთი სიტყვით მაინც არ მოეხსენებინა ფილიპე ყაითმაზაშვილი, ამ უკანასკნელს ნამდვილად რომ გადმოეტანა “საუნჯის” ტექსტი სომხურიდან ქართულად. კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯის” ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგეს ის, რომ მრავალი პატარა ქვეთავისაგან შედგება. მაგ. PG-ში გამოცემული ტექსტის ყოველ გვერდზე 5-6 ან ხანდახან მეტი ქვეთავი გვხვდება. ქართულში ეს ქვეთავები, სულ მცირე გამონაკლისების გარდა, აკურატულად არის გადმოტანილი. ეს ნუსხას აკადემიურ ელფერს ანიჭებს, რაც გვიანდელი, გადამუშავებული ტექსტებისთვისაა დამახასიათებელი. ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ საკუთარ სახელთა სპეციფიკური ფორმები, კერძოდ, ავდია და ზევედე. ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ “საუნჯეც” რუსული ენიდან უნდა იყოს ნათარგმნი.

კირილე ალექსანდრიელის ფსალმუნთა კომენტარების ტექსტის არაერთი ექსცერპტი შემოგვენახა ეფრემ მცირის “ფსალმუნთა თარგმანებაში” და ანონიმი ავტორის “ფსალმუნთა გამოკრებულ თარგმანებაში”. მათგან უმეტესი ნაწილი დღეისათვის კირილეს ორიგინალურ ტექსტში აღარ ჩანს.

წინამდებარე ნაშრომში ვეხებით აგრეთვე ქართულ ენაზე არსებულ ერთ-ერთ პირველ ლექსიკონს, რომელიც ალექსანდრიის პატრიარქის სახელს ატარებს. სინამდვილეში აღნიშნული თხზულება ფსევდოა, თუმცა დიდ ინტერესს აღძრავს, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი.

გამოყენებული ლიტერატურის სია:

A Ii _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (ა) კოლექციისა, ტ. ა Ii, შეადგინეს და დასაბუჟდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ, და ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1973.

ა I₂ – ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (ა) კოლექციისა, ტ. ა I₂ შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, თ. მაგლობლიშვილმა, მ.ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1976.

ა I₃ – ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (ა) კოლექციისა, ტ. ა I₃ შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ, და ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1980.

ა I₄ – ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (ა) კოლექციისა, ტ. ა I₄ შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ, და ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1985.

ა II₁ – ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (ა) კოლექციისა, ტ. ა II₁ შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1986.

ა IV – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (ა კოლექცია), კ.კეკელიძის საერთო რედაქციით, თ. IV, შეადგინა ქრ. შარაშიძემ, თბ., 1954.

ა V – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (ა კოლექცია), ალ. ბარამიძის რედაქციით, ტ. V, შეადგინა ლ. ქუთათელაძემ, 1955.

აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბილისი, 1973.

ახალციხის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, მ. ქავთარიამ და ც. ჭანკიევმა, თბილისი, 1987.

ბაბუნაშვილი ე., ანტონ პირველი და ქართული გრამატიკის საკითხები, თბ., 1970.

დათიაშვილი ლ., «თეოდორე აბუკურა, თუ ლეონტი ბიზანტიელი?» ლიტერატურული ძიებანი, VIII, ნაწ. III, 1989.

“დიდი სჯულისკანონი” გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ, თბ. 1975.

დობორჯგინიძე ნ., ფსალმუნთა გამოკრებული თარგმანება და ძველი ქართული ლინგვისტიკის საკითხები, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 1998.

თეოდორე აბუკურა, ტრაქტატები და დიალოგები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, საკუთარ სახელთა საძიებელი და ლექსიკონი დაურთო ლ. დათიაშვილმა, თბილისი, 1980.

თვალთვაძე დ., ეფრემ მცირე – ბიზანტიური საეკლესიო მწერლობის კომენტატორი, სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1966.

თვალთვაძე დ., პავლეს ეპისტოლეთა კომენტარების ქართული თარგმანები, ფილოლოგიური ძიებანი, II, თბ., 1995.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, მ. ქავთარიამ და ც. ჭანკიევმა, ელ მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1987.

კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1961.

კეკელიძე კ., უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, V, თბილისი, 1957.

კოჭლამაზაშვილი თ., პავლეს ეპისტოლეთა განმარტება, თბ., 2003.

ლოლაშვილი ი., არსენ იყალთოელი, 1978.

მახარაშვილი ს. თეოფილე ხუცესმონაზონი (შემოქმედებით პორტრეტი), თბილისი, 2002.

მიმინოშვილი რ. «გარდამოცემის» ქართული თარგმანი, თბ., 1966.

რაფავა მ. მიმინოშვილი რ., იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა, თბ., 2000.

რუხაძე ტ., ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (VI-XVIII სს.) თბილისი, 1960.

საქართველოს საეკლესიო კალენდარი, თბ., 2005.

სიტყუანი ფსალმუნთანი შემოკლებით თარგმანთაგან გამოკრებილნი მრავალთა წიგნთაგან, ნაწილი I, უძველესი ხელნაწერების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ნ. დობორჯგინიძემ, თბილისი, 1996, 2.

S I _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S), ტ. I, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული: თ. ბრეგაძის, თ.ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ.შარაშიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1959.

S II _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S), ტ. II, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული: ა.ბაქრაძის, თ.ბრეგაძის, ელ. მეტრეველისა და მზ. შანიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1961.

S III _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. III, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული: თ. ენუქიძის, ელ. მეტრეველის, მ. ქავთარიას, ლ. ქუთათელაძის, მ. შანიძის, და ქრ. შარაშიძის მიერ, ელ მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1963.

S IV _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. IV, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული: თ.ბრეგაძის, ლ.კიკნაძის, მ.ქავთარიას, ლ.ქაჯაიას, მ.შანიძის, ქრ. შარაშიძის და ც. ჭანკიევის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ. 1965.

S V _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. V, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, თ. ენუქიძემ, ლ. კიკნაძემ, მ. შანიძემ და ც. ჭანკიევმა, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1967.

S VI _ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. VI, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, ლ.ქაჯაიამ, ლ.ქუთათელაძემ, მ.შანიძემ და ც. ჭანკიევმა, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1969.

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, 1999.

სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984,

Q I _ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია, ტ. I შედგენილი ელ. მეტრეველის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1957.

Q II _ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია, ტ. II, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული: თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ.კასრაძის, ელ. მეტრეველის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1958.

ქაჯაია ნ., დიალოგი “დიდ შესღვაში”, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1-4. 2002, გვ. 61-69.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა აღწერილობა, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ენიკოლაძის მიერ, ტ. I. 1953; ტ. II, 1964.

ღლონტი ალ., ნარკვევები, თბილისი, 1955.

შანიძე ა., ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბილისი, 1976.

შანიძე მზ., შესავალი ეფრემ მცირის ფსალმუნთა თარგმანებისა, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ.XI, თბილისი, 1968.

შანიძე მზ., ეფრემ მცირის ფსალმუნთა თარგმანების ტექსტისათვის, ქართული წყაროთმცოდნეობა, ტ.3, თბილისი, 1971.

ჩანტლაძე, ა. ანტინესტორიანული პოლემიკური ტრაქტატები არსენი ვაჩეს ძის “დოგმატიკონში”, 1989 (მანქანაზე გადაბეჭდილი).

ჩანტლაძე ა., “ანტინესტორიანული ტრაქტატები არსენი ვაჩეს ძის “დოგმატიკონში”, თბ., 1997.

ჩიკვატია ნ., დოგმატიკონის ხელნაწერი კრებულები (S 1463 ნუსხასთან მათი მიმართების ცხრილი), მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XX, თბ., 2003.

ჩიკვატია ნ., არსენ იყალთოელის « დოგმატიკონის » შედგენილობა ხელნაწერი კრებულების მიხედვით, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, I, 2004.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის ლექსიკონი, ენათმეცნიერების საკითხები, ¹ 2, თბილისი, 2000, 35-38.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის XI ჰომილიის ორი ქართული თარგმანი, რელიგია, ¹ 1-2-3, თბილისი, 2001, 37-40.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის ფლორილეგიუმების ქართული თარგმანები, ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში, 2, თბილისი, 2004, 309-313.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის სუკენსონ დიოკესარიელისადმი მიწერილი ეპისტოლეების ექსცერპტები “დოგმატიკონში”, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი, 2004-2005, 184-191.

ცოფურაშვილი თ., ადრეული დიოფიზიტური ფლორილეგიუმის ერთი ფრაგმენტის შესახებ, ენა და კულტურა, ¹ 5-6, თბილისი, 2005, 149-151.

ცოფურაშვილი თ., ერთი ხელნაწერის წარმომავლობისათვის, ამირანი, კავკასიოლოგიის საერთაშორისო სამეცნიერო-კვლევითი საზოგადოებრივი ინსტიტუტის მოამბე, XIII, მონრეალი-თბილისი, 2005, 133-145.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის “ცხორებები” ქართულ ხელნაწერებში, იქვე, 146-151.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის მეთოთხმეტე ჰომილიის ორი რედაქცია, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 11, თბილისი, 2005, 27-31.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის კანონიკური ეპისტოლეები, მრავალთავი, XXI, თბილისი, 2005, 169-171.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის XI ჰომილიის ადრეული ქართული თარგმანი, საენათმეცნიერო ძიებანი, XVIII, LINGUISTIC PAPERS, თბილისი, 2005, 143-156.

ცოფურაშვილი თ., კირილე ალექსანდრიელის ჰომილიის ექსცერპტები “დოგმატიკონში”, კრიტერიუმი, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, ¹ 15, თბილისი, 2006, 209-211.

ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბ., 1967.

ჭელიძე ე., გრიგოლ ნოსელის თხზულების “პასუხი ექუსთა მათ დღეთათჳს” გამომახილი ძველ ქართულ მწერლობაში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1984, 4, 52-65.

ჯავახიშვილი ივ. თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. IX, თბილისი, 1996.

ჯუღელი ვ., გელათის კატენებიანი ბიბლიის განმარტებათა წყაროების საკითხისათვის, ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში, 2, 2004, 370-388.

H I =საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საიატორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერებია (H კოლექცია), ტ.I, თბილისი, 1946.

ACTA CONCILIORUM OECUMENICORUM, Edidit E.Schwartz, 1 1 1, Berolini et Lipsiae, MDCCCCXXVII.

ACTA CONCILIORUM OECUMENICORUM, Edidit E.Schwartz, 1 1 3, Berolini et Lipsiae, MDCCCCXXVIII.

altaner B, Stuibera., Patrologie, Leben, Schriften und Iehre der Kivchenväter, Freiburg – Basel _Wien, 1980

Beck H.G. Kirche und Theologische Literatur im byzantinischen Reich, Munchen, 1959.

Bliske R. P., Cstslogue des msnuscrits géorgiens de ls bibliothèque pstrisrcsle greque de Jérusslem, Revue de l’Orient Chrétien, Paris, t. 23 (1922-1923).

CPG=Clauis Patrum Graecorum, III, Cura et Studio M. Geerard, Brepols-Turnhout, 1979.

Dictionaire de teologie catolique t III, Paris, 1923.

The monastries of the Wadi `Natrun, part II, The History of the monasteries of Nitria and of Scetis by Hugn G. Evelyn White, New York, 1832, Reprinted 1973.

Neva Siwvn, 17, Hierosolymis, 1926 .

Peeters P., Un colophon georgien de Thornik le moine, "analecta Bollandiana", T.IV, 1932.

PG = Migne J.P., Patrologiae cursus completus. Series graeca, Paris, 1857-1866.

Richard, M., Opera Minora, I, Turnhout-Lieuvén, 1976,

Russell N., Cyril of alexandria, London and New York, 2000.

Taft Robert F. The Great Entrance, Roma, 1878.

T. Tsopurashvili, The Two Georgian Translations of the XI Sermon by Cyril of alexandria, Religion, N1,2,3, Tbilisi, 2003, pp. 37-40. In Georgian. Multidisciplinary abstracts on the Caucasus (Social and Humanitarian Sciences), N 5, Tbilisi, 2006, p. 24.

T. Tsopurashvili, The Dictionary of Cyril of alexandria, Studies of Linguistics, Tbilisi: TSU, N 11 (VI), 2000, pp. 35-39, In Georgian. Multidisciplinary abstracts on the Caucasus (Social and Humanitarian Sciences), N 5, Tbilisi, 2006, pp. 24-25.

Welch Lawrence J, Christology and Eucharist in the Early Thought of Cyril of alexandria, San-Francisco-London, 1994.

Барсов N, Из истории христианской проповеди Москва, 1908;

Болотов Б.Б., Лекции по истории древней церкви, Т. IV, СПб., 1918.

Гидулянов, П. , Восточные патриархи и т.д., Москва, 1908;

Дьяния вселенскихъ соборов, Т. I , Казань, 1859.

Кулаковский, История Византии, Т. I, Киев, 1913.

Певницкий В., Церковное красноречие и его основные законы, СПб, 1908

Лекции по истории церкви, Т. IV, Гидулянов, П. , Восточные патриархи и т.д.,
Поснов М,Э., История Христианской Церкви, Брюссель, 1964;

გამოყენებულ ხელნაწერთა სია

ა ფონდი

ა584, სამოციქულო, 1083 წ.

ა162, მეტაფრასი, XI ს.

ა140, კრებული, XII-XIII ს.

ა65, კრებული 1188-1210 ს.

ა125, გულანი, XVII-XVIII ს.

ა266, I-IV მსოფლიო კრების აქტები, XVIII ს.

ა112, პროლოგ-სვინაქსარი (სასურველი წიგნი), XVIII ს.

ა347, ლიტურგიკული კრებული, 1743 წ.

ა1132, დოგმატიკურ-პოლემიკური და კანონიკური კრებული, XVIII ს.

ა3, კირილე ალექსანდრიელი, საუნჯე, 1820 წ.

Н

H ფონდი

H307, კრებული, 1751 წ.

H417, კრებული, XVIII ს.

H466, კირილე ალექსანდრიელი: საუნჯე, XVIII ს.

H491, კრებული, 1738 წ.

H1000, კრებული, XVIII ს.

H2174, კირილე ალექსანდრიელი: საუნჯე, 1795-1804 წწ.

H203, კირილე ალექსანდრიელი: საუნჯე, 1812 წ.

Q ფონდი

Q209 დოგმატიკური კრებულის ფრაგმენტი, X ს.

Q704, კონდაკი, XVIII ს.

Q846, ჟამნი, XVIII ს.

Q409, წმინდათა ცხოვრება, 1845 წ.

S ფონდი

S 417, კრებული, XII ს.

S 1463, არსენი ვახეს ძე, “დოგმატიკონი”, XII-XIII სს.

S 312, პოლემიკურ-დოგმატიკური და სამეცნიერო კრებული,

S363, კირილე ალექსანდრიელი: საუნჯე, XVIII ს.

S157, კრებული, XIX ს. 1541.

S1182, კირილე ალექსანდრიელი: საუნჯე, XIX ს.

S1160, კრებული, XVIII-XIX სს.

S 1732, ქება ღმრთისმშობელისა და მისი ცხოვრების აღწერა, 1814.

S1716, პოლემიკურ-დოგმატიკური კრებული, 1830.

ქუთაისის ფონდი

3, მეტაფრასული კრებული, XVI ს.

34, მამათა სიტყუანი, XVIII ს

ახალციხის მუზეუმის ფონდი, 3483, წმინდანების ცხოვრებანი, 1838 წ.

sth. 7, აგიოგრაფია, XIII ს.

Jer.151, კრებული, XI ს.

Jer. 23, ჰომილეტიკური კრებული, XII-XIII სს.

Jer. 1, ფსალმუნთა თარგმანება (ეფრემ მცირის თარგმანი), XIII ს.

Jer. 39, ჰომილეტიკურ-აგიოგრაფიული კრებული, XIII-XIV სს.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	2
კირილე ალექსანდრიელის ბიოგრაფია	6
კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები და მოძღვრება რრორ! ოოკმარკ ნოტ დეფინედ.	
კირილე ალექსანდრიელის “ცხოვრებები”	27
ქართულ ხელნაწერებში	27
კირილე ალექსანდრიელის ჰომილიები	34
307- ს წარმომავლობისათვის	58
კირილე ალექსანდრიელის კანონიკური ეპისტოლეები	74
კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები არსენ ვაჩესძის «დოგმატიკონში»	78
კირილე ალექსანდრიელის ნაწარმოებების ექსცერპტები “დოგმატიკონში”	94
კირილე ალექსანდრიელის თხზულებები მსოფლიო კრებათა აქტებში (266)	138
კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯის” ქართული თარგმანი	168
კირილე ალექსანდრიელის ექსცერპტები სხვადასხვა საეკლესიო დარგის ქართულ წყაროებში	176
სხვა ფსევდო-კირილური თხზულებები ძველ ქართულ წყაროებში	189
დასკვნები	194
გამოყენებული ლიტერატურის სია:	200

თამარ ცოფურაშვილი

კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯის” ქართული თარგმანი

კირილე ალექსანდრიელის (†444წ.) კალამს არაერთი მნიშვნელოვანი ნაწარმოები ეკუთვნის, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია სქელტანიანი დოგმატიკურ-პოლემიკური თხზულება “საუნჯე”. იგი არიოზის მოძღვრების, უფრო ზუსტად კი მისი მიმდევრების – ნეოარიანელების წინააღმდეგაა მიმართული.

ალექსანდრიელი მღვდლის არიოზის ოდიოზურმა ფიგურამ ღრმა და ხანგრძლივი კვალი დატოვა ეკლესიის ისტორიაში. სამწუხაროდ, მას ბევრი მიმდევარი გამოუჩნდა, რომლებსაც მეტ-ნაკლები წარმატებით ებრძოდა არაერთი ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, როგორც არიოზის სიცოცხლის დროს, ისევე მისი სიკვდილის შემდგომ მრავალი წლის განმავლობაში.

არიოზის ომწვალებლური მოძღვრების ძირითადი დებულებებია: ლოგოსის ოარსებობას ჰქონდა დასაწყისი. იგი მამის არსებიდან კი არ წარმოშობილა, არამედ ამ უკანასკნელის ნებით შეიქმნა არაფრიდან, ამიტომ ის ქმნილებაა, თუმცა სხვა ქმნილებებთან შედარებით უპირატესობა გააჩნია. საბოლოო ჯამში კი, ღმერთსა და ლოგოსს შორის სხვაობა უსასრულოა, ლოგოსსა და სხვა ქმნილებებს შორის – შეფარდებითი. თუ ჩვენ შვილს მამის სწორს ვუწოდებთ, მხოლოდ იმიტომ, რომ ასე ისურვა მამამ. მან იგი იშვილა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ სწავლებას ბევრი მიმდევარი გამოუჩნდა, რამაც სერიოზული საფრთხე შეუქმნა ქრისტიანული ეკლესიის ერთიანობას. 325 წელს ნიკიის პირველმა მსოფლიო კრებამ, რომელიც კონსტანტინე დიდის ინიციატივით იქნა მოწვეული და, რომელსაც 318 მამა ესწრებოდა (თუმცა მათ რაოდენობაზე განსხვავებული შეხედულებებიც არსებობს), მეტ-ნაკლებად გადაჭრა პრობლემა – მიღებული იქნა რწმენის განსაზღვრება, ნიკიის სიმბოლო, თუმცა ამით ყველაფერი არ

დამთავრებულა. არიანული ჭრილობა არც ისეთი ადვილი მოსაშუშებელი აღმოჩნდა, მით უფრო, რომ მოგვიანებით კონსტანტინე I გარკვეული მიზეზების გამო არიანელთა მხარდამჭერად იქცა(9,330-360).

კირილე ალექსანდრიელი, რომელიც თავისი უკომპრომისო ბუნების გამო ვერასოდეს ეგუებოდა ერესებს, ბუნებრივია, გულგრილი ვერ დარჩებოდა ამ მწვალებლური მოძღვრებისადმი, მით უფრო, რომ არიანობასთან მეზრძოლების ფლაგმანს თავის დროზე ათანასე ალექსანდრიელი, კირილეს ბიძის, თეოფილეს აღმზრდელი წარმოადგენდა, რომლის შრომებმა ღრმა კვალი დაამჩნიეს კირილეს თხზულებებს(8,54).

423-425 წლებში კირილე თავდაპირველად წერს თავის მოზრდილ თხზულებას “საუნჯეს”, რომელიც ეფესომდელ შექმნილ ნაწარმოებთა შორის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან შრომად ითვლება და, რომლის თითქმის მესამედი ნაწილი აათანასესაგანაა ნასესხები. უფრო მოგვიანებით კი კირილე ქმნის შვიდი წიგნისაგან შემდგარ ”დიალოგებს წმიდა სამებასა და ქრისტეზე”.

კ.კეკელიძის აზრით, კირილე ალექსანდრიელის ზემოხსენებული თხზულება “წინათაც იყო ნათარგმნი «განძის» სახელით”. იგი მიუთითებს “თორნიკე ათონელის ინიციატივით მიქაელ მწერლის მიერ 981 წელს “ქუეყანასა კარინისასა” (თეოდოსიოპოლი-არზრუმი)” გადაწერილ ნუსხას, რომლის მიხედვითაც თითქოს “საუნჯე” ამ დროს უთარგმნიათ. მეცნიერის აზრით, ეს თარგმანი დღემდე არ შემორჩენილა. (1,379)

ქვემოთ გთავაზობთ ამ ანდერძის ნაწილს, რომელსაც ეყრდნობა პატივცემული მკვლევარი: ”მე, იოვანე-თორნიკეოფილმან, ძემან სულკურთხეულისა უფლისა ჩორდვანელისამან შრომად ვყავ და დავწერე წმიდაჲ ესე წიგნი, რომელსაც ეწოდების განძი, რომელი დაგვდევს ჩვენ წმიდათა და დიდთა სოფლიოთა ექუსთა კრებათა და სანატრელთა სამებისა წმიდისა შემწეთა წმიდათა მღდელთმომღუართა შეკრიბეს წმიდათაგან წიგნთა და ჩუენ სამომღურებელად მოგუცეს...” (7,359-360)

მკითხველი ალბათ დაგვეთანხმება, რომ ზემოხსენებულ პასაჟში ლაპარაკია არა კირილე ალექსანდრიელის “განძზე”, არამედ რომელიღაც კრებულზე, რომელიც

გამოჩენილ მამათა თხზულებებისაგან შედგებოდა და დაკავშირებული იყო ექვს მსოფლიო კრებასთან.

აღსანიშნავია, რომ აგრეთვე **განძის** სახელით მოიხსენიება ხელნაწერთა ინსტიტუტის სომხურ ფონდში დაცული რამდენიმე ხელნაწერი (21, 35, 78, 124, 167), რომლებიც სინამდვილეში წმინდა მამათა შრომების კრებულებს წარმოადგენენ.

XVIII საუკუნეში «საუნჯეთი» დაინტერესებულა ანტონ კათალიკოსი, რომელიც, მისი სიტყვით, დიდი ხანი ეძებდა ამ თხზულებას. კ.კეკელიძის აზრით, სავარაუდოდ, ტექსტი სომხურიდან გადმოიღო ფილიპე ყათიმაზაშვილმა, ხოლო საბოლოო ლიტერატურული რედაქტირება ანტონის კალამს ეკუთვნის, წინასიტყვაობა და ანტიმონოფიზიტური ხასიათის კომენტარებიც მასვე დაურთავს(1,367-368).

თარგმანის წარმომავლობას მოგვიანებით შევეხებით, ახლა კი გთავაზობთ ამ თარგმანის ჩვენამდე მოღწეული რამოდენიმე სრული თუ ნაკლები ნუსხის მოკლე დახასიათებას.

ა ფონდში მესამე ნომრად დაცულია “საუნჯის” ტექსტი, რომელიც 1820 წელსაა გადაწერილი. იგი 389 გვერდისაგან შედგება, აქვს ტყავგადაკრული ხის ტვიფრული ყდა; დაწერილია მოლურჯო ქაღალდზე მხედრული ანბანით. ტექსტს წინ უძღვის “შეყვანილება ანუ წინასიტყვაობაა წიგნისა “საუნჯისა”, ქმნილი ანტონის მიერ არხიეპისკოპოსისა ყოულისა ზემოდსა საქართუჭლოდსა დავითიან-ბაგრატოვანისა”, რომელსაც მოსდევს მცირე მოცულობის ლექსი (გვ.1).

ამის შემდეგ გვაქვს ავტორის ეპისტოლე ნემესოისთან (გვ.2-3), თავთა საძიებელი (გვ.5-12) და შესავალი “პირუჭლად უშობელობისათვის და შობილებისა აგებულებისათვის და აუგებლობისა” (გვ.15-16). თვითონ თხზულება 35 თავისგან შედგება.(4,18-21) ეს შედგენილობა საერთოა ყველა ნუსხისათვის. შესაბამისად მათ ერთი სამწუხარო თავისებურება ახასიათებთ: აკლიათ XVI-XIX თავები, ხოლო XV თავი არასრულია (ხელნაწერებში მითითებული და ზანდუკში გატანილი XVI თავი ბერძნული გამოცემის მიხედვით XV თავის გაგრძელებას წარმოადგენს). Dდღეისათვის ძნელი სათქმელია, თავად ანტონის მიერ გამოყენებული დედანი იყო ნაკლები, თუ ჩვენს ხელთ არსებული ნუსხა ერთი და იგივე არასრული ხელნაწერიდან მომდინარეობს.

S ფონდში “საუნჯის” სამი ხელნაწერია დაცული. პირველი S157 კრებულია, რომელიც ორი თხზულებისაგან შედგება. “საუნჯე” პირველია (13-357). წინ უძღვის წინასიტყვაობა “შეყვანილება ანუ წინასიტყვაობა...” და ზანდუკი (გვ. 3-11).

357-ე გვერდზე მოხსენიებულია იოსები, რომელსაც 1811 წლის 20 ივნისს დაუსრულებია კრებულის გადაწერა.

ხელნაწერი შედგება 470 გვერდისაგან, აქვს ტყავგადაკრული ხის ტვიფრული ყდა და შესრულებულია მხედრული ანბანით (5,175).

“საუნჯის” ტექსტის სრული ვარიანტია დაცული იმავე S ფონდში 363-ე ნომრით. ხელნაწერი XVIII საუკუნეს ეკუთვნის, შესრულებულია მხედრული ანბანით. ამ ხელნაწერშიც დაცულია ანტონის წინასიტყვაობა, აგრეთვე, კირილე ალექსანდრიელის შესავალი ეპისტოლე და ზანდუკი (გვ.1-13).

ანდერძიდან ვიგებთ, რომ ტექსტი გადაუწერია წინამძღვარ ტრიფილეს, რომელსაც საქმე დაუსრულებია 1788 წლის 31 ივლისს. მინაწერი 11-ე გვერდზე გვაუწყებს, რომ წიგნის სქოლიოები “ქმნილნი არიან ანტონის მიერ არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა საქართუჭლოდას”(418-419).

S1182 ნაკლულია და 120 ფურცლისაგან შედგება, ის დაშლილია, უყდო, დაუმთავრებელი. ქალაქს აქვს ჭვირნიშანი თარიღით 1809 წ.

ტექსტს წინ უძღვის ანტონის წინასიტყვაობა, კირილეს შესავალი ეპისტოლე და შინაარსის მაჩვენებელი ინდექსი (გვ.1-11)

“ა- 3 და S-1182 ხელის მიხედვით ერთი პირის გადაწერილი უნდა იყოს(6,83-84).

“საუნჯის” სამი ხელნაწერია დაცული H ფონდშიც.

H203 წარმოადგენს ტყავგადაკრულ მუყაოსყდიან ხელნაწერს, რომელიც 175 ფურცლისგან შედგება. დაწერილია ლურჯ ქალაქდზე მხედრული ანბანით. წიგნი იმავე შედგენილობისაა, რაც ზემოთ მოხსენიებულნი. ანტონის და თავად კირილეს წინასიტყვაობა, აგრეთვე ზანდუკი (გვ. 3-8).

ხელნაწერი გადაწერილია ორი სხვადასხვა ხელით, ვეჯინში (გვ. 142-143). ანდერძის მიხედვით იგი “აღიწერა და სრულ იქმნა სეკდენბრის იდ, წელსა 1812” (173რ) (2,143).

H466 ლიტერით დაცული “საუნჯის” ხელნაწერი სულ 29 ფურცელია, უყდო, დაშლილია რვეულებად, ბოლონაკლული. თუმცა აქვს ანტონის წინასიტყვაობა და კირილეს შესავალი ეპისტოლე, აგრეთვე ზანდუკი (1ვ-6რ). “ალაგ-ალაგ სქოლიოებში შენიშვნებია ხელის მოწერით: “ანტონი” (2,341-342).

H ფონდში 2174-ე ნომრით დაცულია “საუნჯის” კიდევ ერთი ხელნაწერი. იგი ქაღალდზეა შესრულებული, აქვს ტყავადაკრული მუყაოს ყდა. დაწერილია მხედრული ანბანით. ხელნაწერი 1795-1804 წლებში გადაუწერია ეგნატი იოსელიანს თბილისსა და მარტყოფში. აქვს ანტონის წინასიტყვაობა. 230-ე გვერდზე გადაწერი მოკლედ მოგვითხრობს მისი გადაწერის ისტორიას (3,231).

თხზულების დედნის ძიებისას რამდენიმე მომენტი გამოიკვეთა:

ა. არცერთ ხელნაწერში არ არის ცნობა ტექსტის სომხური წარმომავლობის შესახებ და არც ფილიპე ყაითმაზაშვილის სახელია მოხსენიებული სადმე. რაც შეეხება ანტონის იამბიკოს (... მსურდა ადრითვე, სიჭაბუკისა დროით,/ საუნჯის სადმართოს შესწავება შემეცნუა,/ ვერ ვჰპოვე დრომ სასურვოსა მისულად./ აჰა, ჰელთ ვიგდე საუნჯე ზეციური/ ეკლესიისა, მიუღებელად უნჯად,/ უკეთუ დავშუწრ, მიქმნიეს თანამდები,/ არა მსურს მიზდი ვისგანმე მისაღებლად,/ მაგრა მრჩობლ მაქუნდა შრომად ამისდ და სხვისდ./ამად ბრკმა შემხუდა, რაცა იგი ჯერ-იყო/ სხოლიონთადმი უვრცელესადრე აღხსნად”, როგორც ვხედავთ მასში ლაპარაკია არა “საუნჯის” ტექსტის მოპოვების სირთულეზე, არამედ დროის უქონლობაზე, და, რაც მთავარია, არაფერია ნათქვამი ტექსტის სომხურ წარმომავლობასა და ფილიპე ყაითმაზაშვილის შესახებ. მნელი წარმოსადგენია, რომ ანტონს, როდსაც საკუთარ ღვაწლზე საუბრობდა, ერთი სიტყვით მაინც არ მოეხსენებინა ფილიპე ყაითმაზაშვილი, ამ უკანასკნელს ნამდვილად რომ გადმოეტანა ტექსტი სომხურიდან ქართულად.

ბ. კირილე ალექსანდრიელის “საუნჯის” ერთ-ერთ თავისებურებასწარმოადგეს ის, რომ მრავალი პატარა ქვეთავისაგან შედგება. მაგ., PG-ში გამოცემული ტექსტის ყოველ გვერდზე 5-6 ან ხანდახან მეტი ქვეთავი გვხვდება. ქართულში ეს ქვეთავები სულ მცირე გამონაკლისების გარდა აკურატულად არის გადმოტანილი. ეს ნუსხას აკადემიურ ელფერს ანიჭებს, რაც გვიანდელი, გადამუშავებული ტექსტებისთვისაა დამახასიათებელი.

გ. ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ საკუთარ სახელთა სპეციფიკური ფორმები, კერძოდ, ავღია (S363, გვ.398) და ზევედე (S363, გვ.398).

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ “საუნჯე”, ისევე როგორც ა266, რუსული ენიდან უნდა იყოს ნათარგმნი, მით უფრო, რომ ფილიპე ყაითმაზაშვილის სახელი არასად ფიგურირებს ანდერძ-მინაწერებში.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1961, 367-368.
2. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საიატორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), ტ.I, თბ., 1946.
3. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), ტ.V თბ., 1949.
4. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (ა) კოლექციისა, ტ. ა I, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ.ქავთარიამ, და ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1973.
5. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S), ტ. I, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული : თ. ბრეგაძის, თ.ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ.შარაშიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1959.
6. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S), ტ. II, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული : ა.ბაქრაძის, თ.ბრეგაძის, ელ. მეტრეველისა და მზ. შანიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1961.

7. P. Peeters, Un colophon georgien de Thornik le moine, “analecta Bollandiana”, Tomus 4, 1932, 359-360.

8. R u s s e l N., Cyril of alexandria, London and New York, 2000

9. П о с н о в М, Э., История Христианской Церкви, Брюссель, 1964

T. Tsopurashvili

SUMMaRY

The Georgian Translation of “Treasure” by Cyril of alexandria

The extensive dogmatic-polemical work by Cyril of alexandria called “Treasure” was written against the doctrine of arius, to say more precisely, against his followers – Neoarians. It was written in 423-425 and is considered as one of the most important works created before The Council of Ephesus. The text was translated and attached with comments by anton I. Today we have several full and incomplete versions of this translation: a3, S157, S363, S1182, H203, H466, H2174.

The work is made up of 35 chapters, however, all manuscripts survived up to the present are, unfortunately, characterized by one peculiarity: the XVI-XIX chapters are absent and the XV chapter is not complete (chapter XVI indicated in the manuscripts and inserted in the table of content keeps on the XV chapter according to the Greek edition). It is difficult to say if the origin itself used by anton was incomplete or the text in our hands comes from the same incomplete manuscript.

Traditionally it has been considered that anton translated “Treasure” with Philipe Kaitmazashvili, but while searching the original, we found out another circumstance: no manuscript contains information about the armenian origin of the text, and neither Philipe Kaitmazashvili’s name is mentioned anywhere. One can say the same about an iambus which is instead of introduction. It says nothing about the armenian origin and Philipe Kaitmazashvili. One can hardly imagine that anton I who was speaking about his contribution, did not mention Philipe Kaitmazashvili at all, if he had really translated the text from armenian into Georgian. One of the peculiarities of “Treasure”, in particular, many small subchapters, which, for example, in the edition of the text in PG are 5-6 in each page or even more, are almost in all the places accurately kept in Georgian edition. This gives an academic tint to a list, which is characterized for later, processed texts. From the above said we can conclude that “Treasure” must have been translated from Russian. That fact is also supported by the specific forms of some proper names, in particular, **avdia** and **Zevede**. If we take into account that anton I lived in Russia for five years and knew the Russian literature quite well, this supposition must not be far from the truth.

SUMMaRY

Unlike other compositions with Greek inscriptions, hermits' images, with appropriate Greek inscriptions appeared in Georgian churches and monasteries later, in 16th -17th centuries. These epigraphic monuments evince the tight political and cultural relations existing between Byzantium and our country. The spread area of these inscriptions is large. Except Georgia, they are found in churches and monasteries in Greece, Russia, Bulgaria, Serbia, and Macedonia. From this point of view, Greek fresco inscriptions of Gremi and alvani are **the** most interesting.

St. Paul's inscription kept in the church in Gremi parallels with the inscription on the south wall of the ossuary of Bachkovo (Petritsoni) monastery (the painting of which dates back to 11th - 12th centuries).

The text included in the inscription of Euthymius of Palestine in the same monastery is also kept in the church dated back 17th century in Dobrsko village (Bulgaria) and in church (XI c) of Saints of Poverty in Kastoria (Greece).

The second part of the text included in the inscription of athanasius athonite in Gremi, is kept in St. Meletius' church (is located southward of continental Greece, in Hymettos, near Mégara town), as an independent inscription.

For the adjacent inscription of Cosmas of Jerusalem, which represents a hymn of Holy Thursday parallel was found in a Russian church of assumption of Mother of God (was built in 1352), which is located next to Novgorod, in Volotovo Field.

. The appropriate to St. antony's Greek fresco inscription on north-east column of alvani church is found in St. George's church of Sofia (Bulgaria). antony's fresco portrait and his inscription date back to 11th – 12th centuries.